

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU (GENEL KAMU HUKUKU)
ANABİLİM DALI**

**SİYASAL KATILMA YOLU İLE
İNSAN HAKLARININ KORUNMASI**

Doktora Tezi

Deniz ACARAY

Ankara 2014

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU (GENEL KAMU HUKUKU)
ANABİLİM DALI**

**SİYASAL KATILMA YOLU İLE
İNSAN HAKLARININ KORUNMASI**

Doktora Tezi

Deniz ACARAY

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Anıl ÇEÇEN**

Ankara 2014

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU (GENEL KAMU HUKUKU)
ANABİLİM DALI

**SİYASAL KATILMA YOLU İLE
İNSAN HAKLARININ KORUNMASI**

Doktora Tezi

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Anıl ÇEÇEN**

**Tez Jürisi Üyeleri
Adı ve Soyadı**

Prof. Dr. Anıl ÇEÇEN

Prof. Dr. Ahmet MUMCU

Yrd. Doç. Dr. Bülent ALGAN

Yrd. Doç. Dr. Ersoy KONTACI

Yrd. Doç. Dr. Yaşar SALİHPAŞAOĞLU

Prof. Dr. Nadi GÜNAL

Yrd. Doç. Dr. Burçak YILDIZ

İmzası

.....
.....

.....
.....

.....
.....

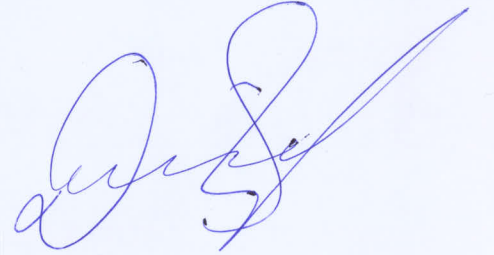
.....
.....

.....
.....

Tez Sınavı Tarihi: 03.07.2014

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. 03 /07 /2014

Deniz ACARAY

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADD	: Atatürkçü Düşünce Derneği
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AÜHF	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
AÜSBF	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
BM	: Birleşmiş Milletler
BM ESKHS	: Birleşmiş Milletler Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi
BM KSHS	: Birleşmiş Milletler Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi
ÇYDD	: Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği
İHEB	: İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi
KA.DER	: Kadın Adayları Destekleme Derneği
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
RG	: Resmi Gazete
TBB	: Türkiye Barolar Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TEGV	: Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı
TEMA	: Türkiye Erozyonla Mücadele ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı
TGB	: Türkiye Gençlik Birliği
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TOG	: Toplum Gönüllüleri Vakfı
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	: Türkiye Sanayiciler ve İşadamları Derneği

SİYASAL KATILMA YOLU İLE İNSAN HAKLARININ KORUNMASI

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSAN HAKLARININ KORUNMASI

(Devlet İktidarının Sınırlandırılması)

I. GENEL OLARAK İNSAN HAKLARI VE İNSAN HAKLARININ KORUNMASININ

ÖNEMİ 10

A) İNSAN HAKLARININ BÜTÜNLÜĞÜ İLKESİ 11

B) İNSAN HAKLARININ DİNAMİK YAPISI 13

C) İNSAN HAKLARI – DEVLET İLİŞKİSİ VE DEVLET İKTİDARININ
SINIRLANDIRILMASI MESELESİ 14

II. HUKUK ÖNCESİ KORUMA (Tabii Hukuk) 31

III. HUKUKİ KORUMA (Pozitif Hukuk) 41

A) İNSAN HAKLARININ ANAYASAL GÜVENCEYE KAVUŞTURULMASI 43

1) Tarihsel Süreç 43

2) Anayasal Güvencenin Önemi 49

B) KUVVETLER AYRILIĞI İLKESİ 54

C) HUKUK DEVLETİ İLKESİ 60

D) DEMOKRASİ (BİÇİMSEL DEMOKRASİ) 69

E) LAİKLİK İLKESİ 80

IV. HUKUK DIŞI KORUMA (Demokrasinin Maddi Boyutu)..... 83

İKİNCİ BÖLÜM

SİYASAL KATILMA

I. GENEL OLARAK SİYASAL KATILMA.....	101
II. TOPLUMSAL KATILMA – SİYASAL TOPLUMSALLAŞMA.....	109
III. HAK OLARAK SİYASAL KATILMA.....	111
A) GENEL OLARAK (Siyasal Katılmayı Sağlayan Temel Haklar: Düşünce ve İfade Özgürlüğü, Yaşam Hakkı, Kişi Güvenliği, Eşitlik Hakkı. vs)	111
B) SİYASAL HAKLAR	116
1. Vatandaşlık Hakkı	116
2- Dilekçe, Bilgi Edinme Ve Kamu Denetçisine Başvurma Hakkı	121
3- Seçme, Seçilme Ve Siyasal Faaliyette Bulunma Hakkı.....	126
4- Örgütlenme Hakkı.....	128
5- Kamu Hizmetlerine Girme Hakkı	130
IV. MEŞRUIYET KAYNAĞI OLARAK SİYASAL KATILMA	130
İKTİDAR – OTORİTE, MEŞRUIYET VE EGEMENLİK KAVRAMLARI.....	130
V. ARAÇ OLARAK SİYASAL KATILMA (İŞLEVLERİ).....	141
A) Kurucu İrade (İktidar) Aracı Olarak Siyasal Katılma	141
B) İktidar (veya İktidar Ortağı) Olma Aracı Olarak Siyasal Katılma	143
C) İktidarı Etkileme Ve Sınırlandırma Aracı Olarak Siyasal Katılma (İnsan Haklarının Korunması İşlevi)	145
D) İktisadi Kalkınma Aracı olarak Siyasal Katılma	147
E) Gelir – Menfaat (Rant) Elde Etme Aracı Olarak Siyasal Katılma (Yozlaşma)	151
VI. SİYASAL KATILMANIN DÜZEYLERİ	153
A) Sınırlı Katılma (Demokratik Elitizm)	153
B) Dinamik Katılma (Katılımcı Demokrasi)	159

VII. SİYASAL KATILMA ALANLARI.....	162
A) Anayasa Yapımı Süreci.....	162
B) Yasama.....	165
C) Yürütme	169
D) Yargı.....	171
VIII. SİYASAL KATILMA ARAÇLARI.....	174
A) Seçimler, Halk Oylaması, Plebisit	174
B) Siyasal Partiler.....	177
C) Baskı Grupları	178
1. Baskı Grupları - Siyasi Partiler (Benzerlikler – Farklılıklar, İlişkiler)	187
2. Baskı Grupları - İktidar İlişkileri	190
3. Baskı Gruplarının Siyasal İşlevleri	194
IX. SİYASAL KATILMAYI ETKİLEYEN FAKTÖRLER.....	196
A) Din	196
B) Toplumsal Yapı (Ataerkil Yapı, Cinsiyetle Birlikte)	198
C) Eğitim.....	204
D) Meslek.....	208
E) Askeri Müdahaleler	210
F) Anti-demokratik yönetim usulleri.....	213
X. KATILMAMA.....	218

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE İNSAN HAKLARININ KORUNMASINA ETKİSİ BAKIMINDAN

SİYASAL KATILMAYA GÜNCEL BİR BAKIŞ

I. TÜRKİYE'DE TOPLUMSAL SİYASALLAŞMA, DEMOKRATİK KİTLE ÖRGÜTLERİ VE İNSAN HAKLARI BİLİNCİ OLUŞTURULMASINA KATKILARI.....	223
II. TÜRKİYE'DE DEPOLİTİZASYON VE MOBİLİZASYON UYGULAMALARI ELİYLE SİYASAL KATILMANIN ENGELLENMESİ – YAŞANILAN BİLİNÇDİŞİ KATILMAMA OLGUSU.....	227
A) Futbol Ve Siyaset.....	227
B) Din Ve Siyaset (Laiklik İlkesinin Öneminin Yeniden İdrak Edilmesinin Gereği)	229
III. TÜRKİYE'DE SİYASET – TİCARET – MEDYA ÜÇGENİNDE GERÇEKLEŞEN YOLSUZLUK VE SİYASETTE ETİK ARAYIŞI.....	232
IV. SİYASET – İNSAN HAKLARI VE ETİK EĞİTİMİ	234
SONUÇ.....	245
KAYNAKÇA	249
ÖZET	260
ABSTRACT	262

GİRİŞ

Türkiye'nin insan hakları alanında kat ettiği yol ve ulaştığı seviye incelendiğinde; Tanzimat Dönemi'nden bu yana sağlanan ilerlemenin, çağdaş demokratik ülkelerin hep gerisinde kaldığı gözlemlenmektedir. Bu alanda atılan ilk adımların, tabandan gelen talepler ve bu yönde verilen mücadeleler sonucunda değil, tavandan tabana bir seyir izlediği, Türk toplumunun haklarını talep eden ve bu uğurda mücadele veren bir toplum değil, hak bahşedilen bir toplum olduğu ve bu nedenle demokrasinin ve siyasal kültür gelişiminin zayıf olduğu yönünde tespitler yapılmaktadır. Anayasal gelişme sürecimiz incelendiğinde de; halkın kendi kendini yönetmek konusunda yetkin olmadığı, sağlanan özgürlüklerin bu halka bol geldiği gerekçeleriyle, anayasal güvencelere kavuşturulan hakların, iktidarlar tarafından daha sonraları sınırlandırıldığını görüyoruz. Türk toplumunun siyasal etkinlik düzeyinin düşük olduğu, halkın demokrasi ile yönetilmek için yeterli düzeyde gelişmiş bir halk olmadığı yolundaki savlar ve tespitler, bu yönde bir çalışma yapma konusunda temel teşkil etmiştir.

İnsan haklarının korunması meselesi, iktidarın sınırlandırılması ile ilgilidir. Toplumsal ve siyasal varoluşun bir gereği olarak, insan haklarının devlet tarafından tanınması, düzenlenmesi ve sınırlandırılması; korunması konusunda da muhatap olarak karşımıza yine devleti çıkarmaktadır. Anayasa ve yasalar ile insan haklarının kabulü ve düzenlenmesi maalesef gerçekleşmesini de beraberinde getirmemektedir. İnsan haklarının pozitif hukukta yerini almasıyla pratik alanda gerçekleşmesi arasında süre bakımından bir hayli mesafe olması bunun bir ispatıdır. Anayasa ve yasaların, bir başka ifadeyle insan hakları açısından getirilen hukuksal tanıma ve düzenlemelerin, devlet iktidarını elinde bulunduranlar tarafından yapıldığı - gerçekleştirildiği göz önüne alındığında; insan haklarının korunması meselesi, devlet iktidarının sınırlandırılması problemini karşımıza çıkartmaktadır. İnsan haklarının pozitif hukukta yerini alması; çıplaklıktan kurtulup, temel hak ve özgürlükler kıyafetini giyebilmesi, tarih boyunca çeşitli toplumsal ve siyasal mücadelelerin sonucunda

mümkün olabilmiştir. Pozitif hukukun giydirdiği bu kıyafet, insan haklarının dinamik yapısı sayesinde zamanla eskimekte, yeni kıyafetlere ihtiyaç hâsıl olmaktadır. Eski kıyafetin çıkartılıp yeni kıyafetlere kavuşulması için de, yeni mücadelelerin göğüslenmesi gerekmektedir. Bu mücadeleler, toplumsal ve siyasal varoluşun bir gereği olarak devlet iktidarına karşı verilir, dolayısıyla her mücadele devlet iktidarının sınırlandırılması doğrultusunda gerçekleşir. Kazanılan her mücadele sonucunda; elde edilen haklar her zaman hukuksal düzeyde korunmaya ihtiyaç duyar ki, hukuki mekanizmaların oluşabilmesi için de her zaman toplumsal tabanda bir zemin hazırlanması söz konusu olur. İnsan haklarının korunmasının hukuki boyutları bu açıdan çok önemli olmakla beraber, hukuk dışı faktörler de hukuksal faktörler kadar önem arz etmektedir. Hukuk dışı faktörler her zaman toplumsal tabanda yeşererek hayat bulmaktadır. İnsan haklarının dinamik yapısını bu faktörler besleyerek, sürekli ilerleme ve daha üst aşamaya geçişi ve varılan bu aşamanın hukuksal bir güvenceye kavuşturulmasını sağlamaktadır. Bu nedenle; insan haklarının korunmasında hukuksal faktörler kadar hukuk dışı faktörler de önemli bir role sahiptir.

İnsan haklarının korunması yani iktidarın sınırlandırılması için gerekliliğine değinilen hukuk dışı faktörler, halkın iktidarı – otoriteyi kontrol edebilmesini, kararlarını etkileyebilmesini sağlayan araç ve etkinliklerdir. İşte; siyasal katılma bu etkinliklerin en başta gelenidir. İnsan haklarının bütünlüğü ilkesi gereğince de koruma çok önemlidir. Siyasal katılma bu anlamda, insan haklarının bütünlüğünü sağlamaya da hizmet etmektedir. Siyasal katılma, siyasal haklardan ve onların kullanılmasından ibaret olmayıp; diğer hakların da güvencesini oluşturmaktadır. Siyasal katılımı olmayan ya da çok düşük seviyelerde – sınırlı olan toplumlarda, insan hakları bir bütün halinde var olamayacağı gibi, tanınan ve kullanılan diğer hakların da bir önemi kalmayacaktır. Yaşam, mülkiyet, çalışma, seyahat, iletişim, güvenlik... vs haklar tek başlarına bir anlam ifade etmezler. Yöneten – yönetilen ayrımının olduğu toplumlarda, siyasal faaliyetleri sorgulamayan, takip etmeyen ve siyasal kararların

alınmasına katılmayan insanlar her zaman sahip oldukları hakları kaybetme tehlikesi ile karşı karşıyadırlar. Türkiye’de insan haklarının kazanımı maalesef bu yönde edilen zorlu mücadeleler sonucunda gerçekleşmediği için; haklar, kazanılan ve elde edilen değil, bahşedilen haklar olagelmıştır. Osmanlı – Türk toplum yapısı, hem siyasal yönetim şeklinin hem de sosyal- kültürel diğer yapısal özelliklerinin etkisi ile (ataerkil aile yapısı, dinin birey ve toplum üzerindeki etkisi ve din algısı) yüzyıllarca sorgulamayan, itaat eden bir konumda kalmıştır. Batı toplumlarında verilen insan hakları mücadelelerinin bizde verilmediği, atılan adımların Batıyı takiben ya da Batılı devletlerin talepleri doğrultusunda gerçekleştiği göz önüne alınarak demokrasi tarihimize göz attığımızda; ümmetten ulusa, kuldan yurttaş, şer-i ve örf-i hukuk düzeninden ussal ve laik hukuk düzenine geçiş, pratik hayatta paralellik arz etmemektedir. Toplumun eğitim düzeyi ile birlikte siyasal etkinlik düzeyinin de yükseldiği göze çarpmakla birlikte, bu gelişme çok yavaş ve aynı zamanda da dağınık bir tablo arz etmektedir. Ekonomik, sosyal ve kültürel sorunlar dağınık bir tablo oluşmasında önemli oranda etkili olmaktadır. Türkiye’nin ulus devlet olmasının ve üniter yapısının tartışıldığı, küreselleşmenin etkilerinin en çok Ortadoğu ve Avrasya Bölgelerinde hissedildiği günümüzde, bu durum Türkiye’nin jeopolitik konumu açısından da stratejik bir öneme sahiptir. İnsan hakları sorunlarının, uluslararası ilişkilerde devletlerin egemenlik yetkilerine müdahale gerekçesi olarak kullanıldığı son yıllarda, Türkiye de bu yönde uluslararası alanda sürekli sıkıştırılmaya çalışılmaktadır. Bu nedenle; Türkiye’nin bütünlüğünü, bağımsızlığını korumak ve egemenlik yetkisinin zafiyete uğramasını engellemek için, Türkiye’de insan haklarının korunması bakımından kritik bir önemi haiz olan siyasal etkinlik düzeyinin yükseltilmesi ve uluslararası düzeyde bu konunun bir az gelişmişlik durumu sergilemesinin önüne geçilmesi amaçlanmalıdır. Bu doğrultuda; hukukçuların çalışmaları salt hukuk metinlerinin incelenmesini değil, insan haklarının korunması ve gelişmesi bakımından siyasal katılımın sağlanması ve artırılması yönünde de araştırmaları kapsamalıdır.

Bu çalışmada; siyasal katılma açısından, dinamik ve yaygın bir katılmayı öngören katılımcı demokrasi anlayışı benimsenmiştir. Sınırlı bir katılımı öngören demokratik elitizm – seçkincilik, hem evrensel boyutta hem de Türkiye özeli açısından kabul edilmemektedir. Katılımcı demokrasinin yurttaşlık bilincinin gelişimine olumlu etkilerinin; aktif ve yaygın katılımı demokrasi için bir tehlike olarak gören ve demokrasiyi korumak için sınırlı bir katılma öngören demokratik elitizmin demokrasiye istikrar bakımından sağladığı katkıların çok çok ötesinde olduğu düşünülmektedir. Demokrasiye yönelen asıl tehlike, sınırlı katılmadır. Bu anlayış, bireylerin toplum sorunlarına zamanla ilgisiz – kayıtsız kalmasına sebep olmaktadır. Oysa siyasal katılmanın temel amacı, bireylerin üyesi buldukları toplumun sorunlarına karşı duyarlı, kamusal ihtiyaçların yerine getirilmesi ve sorunların çözümüne de ortak olmasının sağlanmasıdır. Bunun asgari düzeyde tutulması, siyasal katılmayı zamanla yok olma derecesine kadar azaltacaktır. Bu nedenle; vatandaşlardaki siyasal kayıtsızlığın (apathy) sebepleri elitçi anlayışın demokrasiye etkileri ile birlikte değerlendirilmelidir. Günümüz demokrasilerinin dayandığı yurttaşlık anlayışı; yurttaşlığı bir görev, sorumluluk, gururla kabul edilmiş bir yük olarak tanımlayan anlayıştır. Buna göre yurttaşlık, hayatımızın çekirdeğini oluşturur; yurttaş, siyasal hayatın baş aktörüdür, o hem kanun yapıcı, hem de kendi günlük işlerinin yöneticisidir.¹ Böyle bir toplumda, aktörlerin bir diğerine sıkı sıkıya bağlılığı söz konusudur. Yurttaşlık kültürünün siyasal katılma sayesinde toplumda egemen olması; devletin insan unsuru mevcudiyetini koruyacaktır. Bu yönde kabuller mevzuyu aynı zamanda Tabii Hukuk anlayışına da götürmektedir. Tabii hukuk da; insanın, hakkın konusunu değil, sahibi olmasını öngörür. Bu anlamda, hukuki pozitivizm tümünden reddedilmemektedir. Özellikle; insan haklarının yüzyıllarca süren mücadeleler sonucunda hukuk metinleri ile güvenceye kavuşturulmasının önemi herkesçe kabul edilmelidir. Ancak; pozitif hukukun, insan haklarının ulaştığı seviyenin somutlaşmış hali

¹ Ali Yaşar SARIBAY, Yurttaşlık ve Katılımcı Demokrasi, <http://www.siyasaliletisim.org/index.php/haber-ve-yorum-arsivi/analiz/388-yurttalk-ve-katilmc-demokrasi.html>, Erişim tarihi: 03.10.2013.

olduğu da göz ardı edilmemelidir. Tabii hukuk bu anlamda olması gerekeni de kapsamaktadır. Bu nedenle; iradeci pozitivizm yerine, tabii hukuk kılavuzluğunda normativist hukuki pozitivizm anlayışı benimsenmektedir. (Tabii hukuktan beslenen bir hukuki pozitivizm anlayışı) Bu temel anlayıştan hareketle, siyasal katılmanın hukukun temelini, kaynağını oluşturduğu bir hukuk düzenine ulaşma amaçlanmaktadır. Siyasal katılma da bu anlamda tabii hukuk ile örtüşmekte, bir olması gereken düzeyi kapsamaktadır, bir idealdir. Türkiye özelinde gerçekleştirilmesi planlanan bu çalışmada; Türkiye’de şimdiye kadar elitçi bir demokrasi anlayışının egemen olduğu gerçeği göz ardı edilmemekle birlikte, kurucu iradenin her ne kadar seçkinlerden oluşsa da seçkinli olmadığı açıklanmaya çalışılacaktır.

İnsan haklarının korunması ve etkili bir koruma sağlanması için gerekli siyasal kurumları inceleyerek, olan ile olması gereken arasında bir köprü kurmaya çalışılan bu çalışmada; kullanılan terimler ile ilgili kısa bir açıklama yapmakta fayda vardır. Çalışmanın konu başlığında “insan hakları” teriminin kullanılması tercih edilmiştir. Bilindiği gibi; insan hakları terimi yerine, kimi zaman “temel hak ve özgürlükler” ya da “kamu hürriyetleri” terimleri tercih edilmektedir. Temel hak ve özgürlükler ya da kamu hürriyetleri denildiğinde daha çok, insan haklarının pozitif hukukça tanınmış, anayasal ya da yasal düzeyde bir düzenlemeye konulmuş kısmı ifade edilmektedir. İnsan hakları ise; “olan” kısmı ile sınırlı kalmadan, “olması gereken”² alanı da kapsayan bir terimdir. Bu nedenle çalışmanın çeşitli yerlerinde temel hak ve özgürlükler şeklinde ifade kullanılması bu ayrım doğrultusunda olacaktır. İnsan haklarının pozitif hukukta tanınarak hukuksal belgelerde yer alması geri dönülmez bir güvence sağlamaktadır. Ancak; konunun hukuksal metinlerle bağlı olarak ele alınmasının onu dondurma tehlikesi içermesi düşüncesi ve endişesi ile; bu çalışmada hukuksal metinler ile bağlı kalmama tercih edilerek, konunun hukuksal metinlerin dışında bir üslupla

² Münci KAPANİ, Kamu Hürriyetleri, Yetkin Yayınları, 7. Baskı, Ankara 1993, s.14

ele alınmasına gayret edilmiştir. Daha çok olması gereken alanı ifade eden bu “insan hakları” terimi kullanılarak, olması gereken bir koruma düzeyine ulaşılması hedeflenmektedir.

Değnilmesi gereken bir başka husus; çalışmanın sınırlarıdır: İnsan haklarının tabi tutulduğu sınıflandırma ve bu kapsamda yer alan haklara tek tek değinerek bunların içerikleri ve elde ediliş süreçleri ele alınmamaktadır. Çalışmada insan hakları bir bütün olarak ele alınmakta ve bu bütünün korunması doğrultusunda siyasal katılmanın önemi ve kapsamı derinlemesine inceleme konusu yapılmaktadır. Dolayısıyla; tek tek münferit hakların tanınması ve korunması değil, “insan haklarının dinamik yapısı ve bütünselliği göz önüne alınarak tamamını kapsayan bir koruma düzeyine nasıl ulaşılır” sorusu çıkış noktasıdır.

Çalışmanın sınırları ile ilgili ikinci olarak; insan haklarının korunmasında esas olarak pozitif hukukun önemine değinilmekle beraber, bunun dışında hukuksal güvencelerin anayasal ve yasal düzeyde tek tek incelemesi yapılmamaktadır. Devlet iktidarının sınırlanması bakımından hukuki faktörler (yani devlet iktidarını sınırlandıran hukuki düzenlemeler) kısaca ele alınarak, gerçek korumanın hukukun dışında bir oluşumdan beslendiğini – beslenmesi gerektiğini, bunun da siyasal katılma ile mümkün olabileceğini öngörerek siyasal katılmanın rolü ve önemi üzerinde durulmaktadır. Bununla birlikte, uluslararası alanda yer alan gelişmeler de, çalışmanın kapsamı içinde yer almamaktadır. Nitekim bu alanda devletlerin taraf oldukları yükümlülükler pozitif hukuk kapsamında ele alınması gereken, devlet iktidarını içeriden değil dışarıdan sınırlandıran hukuki unsurlardır.

Çalışmanın sınırlarını kısaca belirttikten sonra; insan hakları hakkında genel bir bilgi sunmak yararlı olacaktır. İnsan hakları; hürriyet ve eşitlik kavramlarından temel almaktadır. Özgürlük, hürriyet, eşitlik ve adalet gibi yüzyıllar boyunca insan düşüncesine hâkim ve onun itici gücü olmuş olan kavramları birçok düşünür ve fikir adamının anlamlandırma çabalarının ve modern devletin oluşum sürecinin bir ürünü olan insan hakları kavramı; aslında öğretilerde çok yeni bir disiplindir. Ancak, hürriyet (özgürlük) ve eşitlik uğruna insanlar tarafından hiç

durmadan verilen mücadele sayesinde, bugün insan hakları alanında varılan nokta, artık geriye dönüşü mümkün olmayan bir sürecin ifadesi, tersine akması imkânsız bir ırmak gibidir.

İnsanlık tarihi kadar eski olan bu hürriyet ve eşitlik mücadelesinin 18. yüzyıldan itibaren kavramlaşarak biçimlenmeye başladığı görülmektedir. Tabii hukuk geleneğinden süzülüp geçerek, 21. yüzyılda ulaştığı tepe noktası ile insan hakları; hem yerel hem de küresel boyutta çağımızın en önemli meselesi haline gelmiştir. Bugün insan hakları artık devletlerin bir iç meselesi olmaktan çıkmış, uluslararası alanda dünya gündeminin ilk sıralarına oturmuştur. Bir devletin vatandaşlarının haklarının güvenliği, o devletin saygınlığını koruyabilmesi açısından hayati bir öneme sahiptir. Hatta bir devletin vatandaşlarına karşı ağır insan hakkı ihlallerinde bulunuyor olması, emperyalist devletler açısından küçük veya güçsüz devletleri işgal etme gerekçesi olabilmektedir.

Hak ve özgürlük kavramları teorik açıdan ayrı ayrı anlamlara sahip olmakla birlikte, gerçekleşebilmeleri ya da hayata geçirilebilmeleri bakımından her ikisinin de birbirine bağımlı kavramlar olduğu genel kabul gören bir anlayıştır.³ Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğünde “Özgürlük” kavramı “1. Herhangi bir kısıtlamaya, zorlamaya bağlı olmaksızın düşünme veya davranma, herhangi bir şarta bağlı olmama durumu, serbestisi ve 2. Her türlü dış etkiden bağımsız olarak insanın kendi iradesine, kendi düşüncesine dayanarak karar vermesi durumu, hürriyet” olarak nitelendirilmekte iken; “hak” kavramının birçok anlamına yer verilmiş ve konumuz ile ilgili olarak “hak” “gerçeğe uygunluk” “adalet” olarak nitelendirilmiştir.⁴ “Hak” kavramı, hukuk öğretisinde, ayrıca “hukuken korunan menfaat, kişilere tanınan yetki”⁵ olarak da açıklanmaktadır. Kavramların açıklanmalarından da anlaşılacağı üzere; özgürlük, kişinin kendi dünyasına özgü, kişileri koruma altına almayı düzenleyen edilgen bir hukuksal olgu olarak ortaya çıkarken, “hak” kişinin başkalarına karşı

³ Hak ve özgürlük kavramları ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için:

Akın, İlhan, Temel Hak ve Özgürlükler, İÜHF. Yayınları İstanbul 1971, s.7, **Kaboğlu İbrahim Ö.**, Kolektif Özgürlükler, DÜHF Yayınları, No:8, Diyarbakır 1989, s.13-14.

⁴ Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, www.tdk.gov.tr.

⁵ Hukuk Sözlüğü, Prof.Dr. Ejder YILMAZ, Yetkin Hukuk Yayınları, 5. Baskı, 1996, s.305.

da ileri sürebileceği ya da onlardan talep edebileceği eylemler olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan hak kavramı dışı dönük ve etkin bir nitelik taşımaktadır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; insan haklarının korunması ile devlet iktidarının sınırlandırılması kavramsal olarak ele alınmakta ve aralarındaki ilişkiye değinilmekte, ikinci bölümde siyasal katılma detaylı bir şekilde incelenmekte, üçüncü bölümde ise siyasal katılmanın insan haklarının korunmasına etkisi bakımından Türkiye'deki güncel durumu irdelenmektedir. İlk olarak 1. bölümde; başlıklara geçmeden önce; insan haklarının korunması ile devlet iktidarının sınırlandırılması arasındaki ilişki açıklanmakta, bu bağlamda insan haklarının korunması için siyasal bilim ve hukuk öğretilerinde tarih boyunca getirilen- getirilmeye çalışılan koruma sistemleri hakkında kronolojik sıra takip edilerek bilgi verilmektedir. Devlet iktidarının sınırlanması sayesinde elde edilen koruma mekanizmaları tarihsel oluş süreçlerinin yanı sıra üç ana boyutta ele alınmakta; bunlar da başlıca hukuk öncesi koruma, hukuki koruma (güvenceler) ve hukuk dışı koruma sistem ya da mekanizmaları şeklinde adlandırılmaktadır. Hukuki koruma mekanizmalarının önemi ortaya konduktan başka, hukuk dışı koruma sağlayan faktörler tanıtılmakta ve pozitif hukukun sağladığı güvencelerin, insan haklarını ne kadar korusa da, gerçekleşmesi aşamasındaki etkinliğinin istenilen düzeyde olmadığı- olamayacağı noktasından hareketle, siyasal katılmanın önemine değinilmektedir. Bununla birlikte; devlet iktidarının sınırlandırılması mevzu bahis olduğundan, sınırlandırılması gerektiği söylenen bu devletten, iktidarından da bahsedilmesi gerekmektedir. İktidar-otorite ve egemenlik kavramlarına ve siyasal katılma ile ilgisine detaylı olarak 2. bölümde değinilmekte olduğundan, bu aşamada devlet bir aygıt olarak kurumsal düzeyde ele alınıp, varoluş gayesi ve sınırlandırma gerekliliğinin nereden doğduğuna değinilmektedir. Zaten aşağıda detaylarıyla ele alınan kuvvetler ayrılığı, anayasal güvence, laiklik ve hukuk devleti ilkeleri devlet iktidarının sınırlandırılması yönünde tarih içinde ortaya çıkmış yöntemlerdendir.

İkinci bölümde ise; siyasal katılma olgusu detaylı olarak incelenmektedir. Bu bölümde öncelikle siyasal katılma literatürdeki genel tanımlardan hareketle açıklanmakta, daha sonra ise Psikoloji ve Nöroloji bilimleri ile NLP (Nöro Linguistik Programlama) programlarının kavramlarından faydalanarak farklı bir çerçevelendirme yapmaya çalışılmaktadır. Daha sonra da; siyasal katılmaya öncelik eden önemli bir sosyolojik olgu olan toplumsal katılma – siyasal toplumsallaşma üzerinde durulmaktadır. Öğretiye bakıldığında görülmektedir ki; siyasal bilimciler siyasal katılmayı demokrasi aracı olarak ele alırken, hukukçular ise daha ziyade siyasal haklar temelinde açıklamaktadırlar. Özellikle, dikkat çeken ise, kadının siyasal katılmadaki pasif rolüne ilişkin, ayrıca ekonomik ve sosyal sorunlar perspektifli oluşlarıdır. Bazı çalışmalar ise yerel birtakım araştırma sonuçlarını ele alan çalışmalardır. Çalışmada bu iki farklı yöntem yani hem siyasal bilimcilerin hem de hukukçuların benimsediği usul bir araya getirilerek, siyasal katılmanın her iki boyutunu da kapsayan bir araştırma sunmaya çaba gösterilmektedir. Siyasal katılma bu çalışmada hem demokrasinin bir gereği, hem bir haklar grubu, ama en önemlisi de insan haklarının bütünlüğünü koruyan bir tutkal ya da sigorta işlevi görmesi bakımından kapsamlı olarak araştırılmaktadır. Bu doğrultuda; iktidarın meşruiyet kaynağı olması bakımından, düzeyleri, işlevleri, alanları, araçları, onu etkileyen faktörler ve sonunda da katılmama olgusu irdelenmektedir.

Üçüncü ve son bölümde ise; Türkiye’de insan haklarının korunmasına etkisi bakımından siyasal katılmanın güncel durumu, bu olgunun arkasında ya da bünyesinde barındırdığı bazı istenmeyen oluşumların, siyasette etik dışına kaymaların siyasal katılmaya ve dolayısıyla da insan haklarının korunmasına etkisi incelenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSAN HAKLARININ KORUNMASI

(Devlet İktidarının Sınırlandırılması)

I. GENEL OLARAK İNSAN HAKLARI VE İNSAN HAKLARININ KORUNMASININ ÖNEMİ

İnsan haklarının elde edilebilmesi yüzlerce yıl süren çetin mücadeleler sonucunda mümkün olabilmiş, çok ağır bedeller ödenmesi gerekmiştir. Bugün hala dünyanın pek çok ülkesinde insan hakları uğrunda kanlı ve ağır kayıplarla dolu mücadeleler devam etmektedir. Bu kadar zor ve ağır bedeller ödenerek elde edilen haklar, tekrar kaybedilmeleri tehlikesine karşı korunmaya, güvenceye kavuşturulmaya muhtaçtır. Bu korunma ve güvenceye alınma özellikle insanlığın barış içinde devamı için gereklidir. Genç kuşakların, atalarının elde ettiği hakları kullanabilmeleri ve gerçekleştirebilmeleri için, bu hakları onlardan devralmaları hayati bir önem arz etmektedir. Bu devralma aynı zamanda uygarlık birikiminin korunması ve daha ileri aşamalara taşınabilmesi açısından değerli, ayrıca da elzemdir. Aksi takdirde her kuşak için hak mücadelesi vermek zaruri bir durum haline gelecektir. Bu da dünyada sürekli bir savaş hali demek olur.

İnsan haklarının korunması bu minvalde her şeyden önce ahlaki bir yükümlülüktür. Nitekim insan hakları doğrudan doğruya insan kişiliğine ve onuruna saygının zorunlu bir sonucudur.⁶ İnsan onuru mutlak bir değer ifadesi olup, insana veya eşyaya göre değişkenlik gösterecek bir değer değildir. Bu doğrultuda diyebiliriz ki; her zaman asli – birincil konumdadır⁷ ve evrenseldir.⁸ Bu da demektir ki; insan onurundan vazgeçmek mümkün değildir, mübadele değeri yoktur ve kültürden kültüre de değişmez. Bu türde bir değer değişimi söz konusu olsa idi, insanların onur bakımından eşit olmaları ve eşit muamele

⁶ Mustafa ERDOĞAN, **İnsan Hakları Teorisi Ve Hukuku**, Genişletilmiş 2. Baskı, Orion Kitabevi, 2011, s.297.

⁷ Paul TIEDEMAN, **Uluslar arası İnsan Hakları Bakış Açıklarına Göre İnsan Onuru ve İnsan Hakları İlişkisi**, Güncel Hukuk, Kasım 2010/11-83 , Çev: Prof. Dr. Yener Ünver, s. 46-47.

⁸ İonna KUÇURADI , **İnsan Hakları Kavramları Ve Sorunları**, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara 2007, s. 75.

görmeleri⁹ mümkün olamazdı. İnsan onuru, her insan için bireysel kimliği, onun saf varlığı, hareketlerinin karar vericisi olduğunun bilincinde olma durumudur. Bu surette; yalın olarak bir şey değil de, bir kimse olduğunun bilincinde olan kişiler onurun sahibi olurlar ve özgür iradelerine saygı duyulmasını talep ederler.¹⁰ O halde diyebiliriz ki; insanlığın bilincine varmış kimselerin, insanlığını koruması, başkalarının da insanlığına saygı göstermesi, hiçbir şekilde onurunu zedelememesi gerekir.

A) İNSAN HAKLARININ BÜTÜNLÜĞÜ İLKESİ

İnsan haklarının Jellinek tarafından yapılan sınıflandırılması artık klasik hale gelmiş ve büyük bir kesim tarafından benimsenen bir yaklaşımdır. Bu sınıflandırmada insan hakları üç büyük kategoriye ayrılır. Bunlar; devlet tarafından aşılamayacak ve dokunulamayacak özel alanın sınırlarını çizen negatif statü hakları, vatandaşlara devletten olumlu bir davranış, bir hizmet ve yardım isteme imkânlarını tanıyan, devlete sosyal alanda belirli ödevler yükleyen pozitif statü hakları ile vatandaşlara devlet yönetimine katılma yetkisi veren siyasal hakları içeren aktif statü haklarıdır.¹¹ Ancak Kapani'nin de ifade ettiği gibi bu hakları birbirlerinden ayrı, bağımsız kategoriler olarak kabul ettiğimizde, bunlar tamamen desteksiz ve güvencesiz kalırlar. Oysa ki, insan hakları bütündür. Kuşaklara göre yapılan ayırım da gözönüne alınarak insan haklarını birbirinden ayrı ve uzak kaynaklardan fişkırıp sonradan birleşen ırmak kollarına benzetmek doğru bir yaklaşım değildir. Gerçekte ırmak tektir (hürriyet anlayışı) ve zaman içerisinde gürleşip genişleyerek, kavisler çizerek akıp gelmiştir.¹²

İnsan haklarının bütünlüğü ilkesinin bir başka boyutu da, haklar arasında hiyerarşinin kurulamamasıdır. Bir hakkın diğer haklar karşısında üstünlüğü ve tercih önceliği olması, aralarındaki değer ve işlev açısından geçerli olan eşitliği zedeleyecektir. Bu bakımdan bu

⁹ KUÇURADI, 2007, s. 75.

¹⁰ TİEDEMAN, 2010, s.47.

¹¹ KAPANİ, 1993, s.6.

¹² KAPANİ, 1993, s.7.

amaca dönük olarak yapılan sınıflandırmalar da anlamsızdır.¹³ Fakat bu anlamsızlığa rağmen yine de hakların bölünerek çeşitli ayrımlara tabi tutulduğunu görmekteyiz. Örneğin, temel haklar-temel olamayan haklar ayrımında, bir grup hakkı diğerlerinden ayırarak bunlara farklı düzenlemeler getirmek yoluyla özel koruma ve güvence cihazlarıyla donatmak hakların bütünlüğü ilkesiyle bağdaşmaz.¹⁴ Yine aynı doğrultuda; ekonomik, sosyal ve kültürel hakların “temel haklar” değil, kişisel ve siyasal hakların kullanılmasından türeyen “türev” ya da “ikincil” haklar olduğu ileri sürülmektedir.¹⁵ Hatta Cranston tarafından da, bu hakların herkes için ve her zaman uygulanabilen haklar olmadığı, yani evrensel haklar olmadıkları bu nedenle de gerçek anlamda insan hakları olmadığı savunulmuştur.¹⁶ Algan’a göre bu ayırım, pek çok devletin de bu hakları “maliyetli” ve “pahalı” görmesiyle birleşerek, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların ihmal edilmelerine ve bireylerin bu haklardan yararlanmalarını da olanaksızlaştırmaya sebep olmaktadır.¹⁷ Oysa ki; bireyin haklarından birinin ya da birkaçının ihlal edilmesi, o anda ihlal edilmemekte olan diğer haklarından yararlanmasını da azaltabilecek, kesintiye uğratabilecek, anlamsızlaştırabilecek ve hatta tümüyle ortadan kaldıracabilecektir.¹⁸ İnsan hakları arasında gerçekten de en önemli hakkın ya da hakların hangisi olduğunun bir yanıtının bulunabilmesi için Algan’ın önerdiği formül ise, çok isabetli bir biçimde; “insan haklarının en önemlisi, ihlal edilmekte olanıdır” şeklindedir.¹⁹ 1993 yılında kabul edilen Viyana Bildirgesi ve Eylem Planı’nda da; tüm insan haklarının evrensel, bölünmez, karşılıklı bağımlı ve birbirlerine bağlı oldukları; uluslararası toplumun bu haklara küresel olarak adil ve eşit bir tarzda, aynı temelde ve aynı vurguyla muamele etmeleri gerektiği; politik, ekonomik ve sosyal sistemleri ne olursa olsun, insan haklarının ve

¹³ Ömer ANAYURT, “Hakların Bütünlüğü İlkesi Açısından İnsan Haklarına İlişkin Sınıflandırmaların Değerlendirilmesi”, Türkiye’de İnsan Hakları, TODAİE Yayını, 2000, s.47-48.

¹⁴ ANAYURT, 2000, s.47-48.

¹⁵ Adamantia POLLİS, “Cultural Relativism Revisited: Through a State Prism”, Human Rights Quarterly, 1996, vol.18,316-344, s.318-319; aktaran ALGAN, Ankara 2007, s.71.

¹⁶ Bülent ALGAN, **Ekonomik, Sosyal Ve Kültürel Hakların Korunması**, Seçkin Yayınları, Ankara 2007, s.71

¹⁷ ALGAN, Ankara 2007, s.71.

¹⁸ ALGAN, Ankara 2007, s.74.

¹⁹ ALGAN, Ankara 2007, s.74.

özgürlüklerinin hepsini korumak ve geliştirmek konusunda tüm devletlerin görevli olduğu ilan edilmiştir.²⁰

B) İNSAN HAKLARININ DİNAMİK YAPISI

İnsan hakları, bugün sahip olduğu anlam ve içeriğe birdenbire kavuşmamıştır. Aşağıda devlet iktidarının sınırlandırılması sürecine değinirken de göreceğimiz gibi, pozitif hukuk güvencelerine kavuşulması için özellikle 17- 18. yüzyıl aydınlanması ve yaşanan devrimler öncül hareketler olmuştur. İnsan haklarının İngiliz, Amerikan ve Fransız anayasal belgelerinde yerini alması, sonrasında devam eden savaşlar, Birleşmiş Milletler ve diğer bölgesel koruma sistemlerinin kurulması bir ilerleme ve dönüşümün ürünüdürler. Bu ilerleme ve dönüşüm de insan haklarının dinamik yapısının bir tezahürüdür. Bugün insan haklarının evrenselliğinden, yani kültürden kültüre göre farklılaşmaması gereğinden bahsedilmekle birlikte, insan haklarının her ülke vatandaşları için ulaştığı seviye de farklılık göstermektedir. Bu, tıpkı toplumların devletleşmesi, iktidar mücadeleleri ve iktidarın kurumsallaşması gibi ülkeden ülkeye değişen bir olgudur. Dolayısıyla insan haklarının dinamik yapısının her topluma has yansımaları söz konusudur. Nitekim İngiliz, Amerikan ve Fransız devrimleri de bu türde bir siyasal – iktidarın baskısından korunma amacıyla yürütülen mücadelelerin sonucunda gerçekleşmiştir, benzerliklerinin bulunmasıyla birlikte aralarında önemli farklılıklar da mevcuttur. Sonuç olarak; toplumsal ve siyasal savaşlar sonucunda kat edilen her mesafenin, insan hakları dinamizmine ivme kazandırdığını görmekteyiz. O nedenle kolaylıkla diyebiliriz ki; insan hakları pozitif düzenlemelere indirgenemezler, onlar pozitif hukuktan önce gelir ve onun üstünde yer almaya devam eder.²¹ Sancar da; insan haklarının pozitif hukukla temasa girmeden önce hak talebi ve mücadelesiyle belirlenen bir “hukuk öncesi oluşum süreci”nden geçtiklerini, bir bütün halinde, asli nitelikteki haksızlık

²⁰ The Vienna Declaration and Programme of Action, adopted by the World Conference on Human Rights on 25 June 1993, para.5; <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/vienna.aspx/> 15.10.2013.

²¹ ALGAN, Ankara 2007, s.77.

pratiklerine bir yanıt olarak doğduklarını ifade eder.²² Sancar'ın ileride tekrar değineceğimiz bu yorumu esasen insan haklarının tarihsel ve toplumsal bağlamalarını önesürerek tabii hukuka yönelttiği eleştirileri kapsamında olmakla birlikte, insan haklarının dinamik yapısını da açıklıkla anlatmaktadır. Ayrıca; tezimizin ana konularından biri olan siyasal katılma olgusunu besleyen de, bu dinamik yapıdır. Siyasal katılmanın insan haklarının korunmasına katkısını ele aldığımız ileriki bölümlerde görüleceği gibi, iktidarın hukuk dışı yöntemlerle sınırlandırılması sivil toplum- demokratik kitle örgütlerinin canlılığı ve etkinliği ile paraleldir. Bu olgu da doğrudan insan haklarının dinamik olmasını sağlayan, sürekli bir devinimdir.

C) İNSAN HAKLARI – DEVLET İLİŞKİSİ VE DEVLET İKTİDARININ SINIRLANDIRILMASI MESELESİ

İnsan haklarının çeşitli sınıflara ayrılması ile tarihsel ve sistematik olarak varoluş süreçleri konumuz dışında kalmakla beraber, korunması doğrultusunda yapılan araştırma ve incelemeler aslında bir taraftan da insan haklarının varoluş sürecini öğrenmemizi ve anlamamızı sağlamaktadır. Bu süreci incelediğimizde, insan hakları uğrunda verilen mücadelelerin hep devlet iktidarına karşı gerçekleştiği görülmektedir. Aşağıda detaylarıyla ele alacağımız devlet iktidarının sınırlandırılması mevzusu, insan haklarının korunması amacına yönelik olarak çalışmamızın bel kemiğini oluşturmaktadır. İnsan haklarının korunması için öğretide ve siyasal alanda öne sürülen yöntemlerin hemen hepsinde içkin olarak devlet kudretinin sınırlandırılması vardır. Nitekim insan hakları alanında yazılmış bütün eserlerde ve yapılan araştırmalarda müşahede edilen, insan haklarının korunması için devlet iktidarının sınırlandırılması gereğinin ele alınıp incelendiğidir.²³

²² Mithat SANCAR, “Devlet Aklı” Kıskaçında Hukuk Devleti, İletişim Yayınları, Politika Dizisi 34, 3. Baskı, İstanbul 2004, s.115.

²³ Devlet İktidarının sınırlandırılması ile ilgili kapsamlı bir çalışma:Yahya K. ZABUNOĞLU, (**Bir Hukuk ve Siyasal Bilim Problemi Olarak) Devlet Kudretinin Sınırlandırılması**), Ajans-Türk Matbaası, Ankara, 1963, Bu konuya yer veren diğer başka eserlerden bazıları: KAPANİ, s.247, Anıl ÇEÇEN, **İnsan Hakları**, Savaş Yayınları, 3. Basım, Ankara 2000, s.101 vd., ERDOĞAN, 2011, s.298, Bülent ALGAN, **Ekonomik, Sosyal Ve Kültürel Hakların Korunması**, Seçkin Yayınları, Ankara 2007, s.76.

Konunun açıklığa kavuşabilmesi ve net olarak anlaşılabilmesi için ilk olarak; devlet ile devlet iktidarı arasında bir ayırım yaparak, neden devletin kendisinin değil de iktidarının sınırlandırılmasını ve bu iktidarın neden sınırlandırılma gereği duyulduğunu açıklamak gerekmektedir. Bu nedenle ilk olarak devletten ve devlet iktidarından bahsetmemiz icap etmektedir. İkinci olarak da; insan hakları ile devlet arasındaki ilişkiyi ortaya koyarak, insan haklarının korunmasında devlet iktidarının sınırlandırılması gereğinin nasıl doğduğunu ifade edeceğiz.

Devlet; varoluşu ve gelişimi, özellikle bugün geldiği aşamada modern devlet olarak adlandırılması itibariyle çalışma alanımızın ana konusu değildir, ancak devletin doğasına ve yapısına kısaca bir göz atmak yerinde olacaktır. Devletin tanımı, nasıl ortaya çıktığı ve yapısı, işlevleri hakkında pek çok farklı ve birbiriyle yarışan teoriler vardır. İlk olarak söylememiz gereken; devletin insanlık tarihiyle yaşıt olmadığıdır. İnsanlığın devletsiz yaşadığı dönemler de vardır. İkinci olarak; devleti oluşturan –güç kullanma ve egemenlik- gibi temel unsurların ve bu unsurlara yüklenen temel anlamların zaman içinde önemli farklılıklar gösterdiği²⁴ Zabunoğlu da bu konuya dikkati çekmekte ve devlet olgusunun veya kuruluşunun yüzyıllar boyu süren bir gelişme süreci olduğuna ve bu gelişmenin günümüz için de geçerli olup süreceğine işaret ederek, bu süreci belirli bir zaman veya tarih kesimi için, o süre içinde görülen çeşitli devletlerin ortak özelliklerini alıp bir tipleştirmeye giderek (modern devlet, klasik devlet, orta çağ devleti ... vs gibi) soyutlamamız gerektiğini öne sürmektedir.²⁵ Üçüncü olarak; devlet, her zaman bugünkü anlamıyla var olmamıştır. Bugünkü anlamıyla modern devlet 16. yüzyılda Batı Avrupa’da ortaya çıkan ve zamanla dünyanın her yanına yayılan bir devlet biçimini ifade etmektedir. Modern devleti kendisinden önceki devlet formlarından ayıran en önemli fark, öncekilerde çoklu ve bölünmüş iktidar yapılarının mevcut

²⁴ Mümtaz’er TÜRKÖNE, **Siyaset**, Opus Yayınları, 2009, s.72.

²⁵ ZABUNOĞLU, 1963, s.17.

olmasıdır. Örneğin; feodal dönemde iktidar monarkta birleşmeyip, daha altta yer alan soylular hiyerarşisi arasında bölünürdü.²⁶

Devleti ele alan belli başlı yaklaşımlara bir göz atarsak; devleti siyasi bir birlik olarak tasavvur ettiğini ve devletin mahiyetini anlamak için siyasetin mahiyetini anlamak gerektiğini ifade eden Okandan; bu yüzden genel kamu hukukunda siyasetin ihmal edilmemesi gereken önemli bir bilim olduğunu söylemektedir.²⁷ Okandan bu eserinde devlet ile ilgili çok kapsamlı açıklamalarda bulunmakta olup, devletin kaynağı hakkında 6 temel görüşe yer vermektedir. Bunlar; aile ve onun genişlemesi sonucu devletin doğduğunu ifade eden aile doktrini, kuvvet ve mücadele doktrini, biyolojik doktrin, devletin kuruluşunu iktisadi vakıa olarak gören doktrin, ferdin akıl ve iradesi sonucu devletin kurulduğunu öne süren sosyal sözleşme teorisi ve son olarak devletin menşeyini kolektivitinin hukuken teşkilatlanmasında bulan pozitivist doktrin.²⁸ Şimdi bu doktrinleri kısaca açıklamaya çalışalım.

İlk olarak; devletin, ailenin zamanla büyümesi ve aynı kandan gelen ailelerin birleşmesiyle kurulduğunu öne süren aile teorisini ele alalım. Bu teoriyi öne süren düşünürler sosyolojik esaslar kadar dinsel kaynaklı bilgilerden de esinlenmişlerdir. Semavi dinlere göre insan cinsi, Adem ile Havva'dan oluşturdukları aileden gelmektedir. Bu teoride devlet kudretinin niteliği de, ataerkil ailedeki babanın, ailenin bütün bireyleri (hatta evli ve çocuk sahibi olan oğulları dâhil) üzerindeki otoritesiyle özdeşleştirilerek açıklanır. Ataerkil ailede baba, her bakımdan ailenin reisidir. Ailenin zamanla büyüüp genişleyip, devlet haline gelmesiyle babanın aile içindeki kudret ve otoritesi de zamanla kralın kudret ve otoritesi haline dönüşür. Bugün bu teori mutlak monarşilerin kaynağını açıklamakta yeterli olarak görülse de, modern devletin oluşumunu açıklamakta yetersiz kaldığı şeklinde eleştirilmektedir. Bununla birlikte; günümüz için geçersizliğine rağmen, toplumların devlet başkanına bakış açısının bir tezahüründe bu teorinin kalıntıları dikkati çekmektedir. Örneğin

²⁶ TÜRKÖNE, 2009, s.72.

²⁷ Recai G. OKANDAN, **Umumi Amma Hukuku Dersleri**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1952, s.31.

²⁸ OKANDAN, 1952, s.31.

ülkemizde de, devleti ya da devlet başkanlarını bir baba olarak gören çok sayıda vatandaşımız bulunmaktadır.²⁹ Hatta, siyasi liderlerimiz arasında bile kendisine “baba” lakabı veren- ya da verilen – başbakanlık, devlet başkanlığı yapmış olanlar vardır.

İkinci teori; devletin kaynağını, insanlar arasında çeşitli sebeplerden dolayı meydana gelen kuvvet ve mücadelede bulan teori. Bu mücadeleler sonucunda; devlet, kuvvetlilerin zayıflar üzerinde kurdukları tahakkümden, zayıfın kuvvetliye boyun eğmesinden, galibin mağluba zorla kabul ettirdiği otoritesinden sızarak zuhur etmektedir.³⁰ Örneğin; MÖ 5. asırda Sofistlerden bazılarının, devletin menşeyini belde dâhilinde en kuvvetlilerin tahakkümünde aradıklarını, site’yi, içinde yaşayanların en kuvvetlilerinin tahakkümü şeklinde değerlendirdiklerini görüyoruz.³¹ Bu teorinin savunucularından biri de Arap düşünür İbn-i Haldun’dur. O’na göre devlet, insan grupları arasındaki mücadelelerden, fetih ve istilalardan, zafer ve galibiyetlerden doğmuştur.³²

Bu düşüncenin savunucularından bir diğeri de Franz Oppenheimer’dır. Diğer başka eserlerde çatışmacı teori olarak da adlandırılan bu teori çok yaygın bir kabul görmektedir, diyebiliriz. Devleti sosyolojik bir bakış açısıyla³³ ele aldığını ifade eden Franz Oppenheimer’a göre; devlet, “ekonomik yollar” ile “siyasal yollar” arasındaki çatışmadan oluşur.³⁴ Bu teoriye göre; yaşamını sürdürebilmek için bir geçim olanağı arayan insanın karşısında başvurmak zorunda kaldığı birbirine taban tabana zıt iki yol vardır. Bunlar; çalışmak ve soymaktır: Bir kimsenin kendi iş gücüne dayanarak yani çalışarak ihtiyaçlarını gidermesi ekonomik yol, ötekilerin iş gücüne zorla el koyarak ihtiyaç gidermesi ise siyasi yoldur. Aralarında mal mülk bakımından önemli bir farklılık olmayan ilkel avcı ve çiftçilerin devletinin olmadığını ifade eden Oppenheimer, devletin ilk nüvelerinin çoban kabilelerde ortaya çıktığına işaret

²⁹ Kemal GÖZLER, **Devletin Genel Teorisi**, Ekin Yayınları, 3. Baskı, 2011, s.30-31.

³⁰ OKANDAN, 1952, s.52.

³¹ OKANDAN, 1952, s.53.

³² OKANDAN, 1952, s.53.

³³ Franz OPPENHEİMER, **Devlet**, Phoenix Yayınları, 2005, s.27.

³⁴ OPPENHEİMER, 2005, s.46.

etmektedir. Çoban kabilelerinde sahip olunan malın farklılaşması (şans ögesinin de rolüyle) hızla sınıf farklılıklarını getirir. Tüm malını yitiren çoban, kendisini zengin bir adama (başka bir çobana) kiralamak zorunda kalır, böylece bir başkasından daha aşağı bir düzeye düşerek o kimseye bağımlı duruma gelecektir. Böylece ortaya çıkan toplumsal eşitsizlik; sürüp giden savaşlar ve alınan ganimetler, sahip olunan köleler, kadınlar, safkan atlar ve silahlar nedeniyle artacaktır. Çobanların sahip oldukları hayvansal gıdalarla (et, süt) beslenme avantajının ve bunun sağladığı hızlı nüfus artışının (annelerin bebeklerine hayvan sütü içirebilmesi sayesinde emzirme sürelerinin kısalması ve bunun doğurganlık düzeyini artırması) avcılar karşısında sağladığı üstünlük, onlarla giriştikleri savaşlarda galip çıkmalarını sağlayacaktır. Böylece devlet, savaşçı bir topluluğun diğer bir topluluğu yenerek boyunduruğu altına alıp, onlar üzerinde ekonomik sömürü amaçlı tahakküm kurmasıyla başlar.³⁵

Bu aşamada bir parantez açarak; Eroğul'un devlet teorisinde belirttiği siyaset tanımına yer verebiliriz. Eroğul; devlet eylemini “siyaset” olarak ifade ediyor.³⁶ Siyaseti de; “belli bir üretim biçiminin varlığı ve gelişimi için gerekli olan koşulları toplumsal çapta sağlama uğraşı” olarak tanımlarken,³⁷ siyasetin ortaya çıkabilmesini toplumsal bölünme şartına bağlıyor. Siyaset, üretici olmayan bir uğraş olduğuna göre; belli bir insan kümesinin siyaseti sürekli iş olarak yerine getirebilmesi için, her şeyden önce toplumda bir ürün fazlasının belirmiş olması gerekir. Dolayısıyla, siyasetin ayrı bir uğraş olarak ortaya çıkması, toplumun görece ileri bir gelişim düzeyine ulaştığını gösterir; çünkü sınıf ayrımını olanaklı kılan nesnel koşul, güvenilir bir fazla ürün kaynağına ulaşılmış bulunmasıdır. Bu sayede; belli bir sayıda insan, yaşamlarını sürdürebilmek için çalışmak zorunluluğundan kaçınabilecekleri bir duruma gelmiş olurlar. Bunlar egemen sınıfın ilk nüvesini oluştururlar. (yukarıdaki örneğimizde çobanlar) Sınıflara bölünmüş bir toplumda, ortak işlerin artan karmaşıklığı, bunların tüm

³⁵ OPPENHEIMER, 2005, s.44-60.

³⁶ Cem EROĞUL, **Devlet Nedir?**, İmge Kitabevi, 3. Baskı, 2002, s.41. Eroğul burada, devleti siyaset olarak tanımlarken, siyasetin devletten eski olduğunun da altını çiziyor.

³⁷ EROĞUL, 2002, s.45.

toplumca yürütülmesini artık olanaksız kılar. Kaldı ki; sınıflara bölünmeye başlayan bir toplum, kendiliğinden ve hep birlikte davranma yeteneğini yitirir. Toplum kadar eski olan yönetim gereği, şimdi artık baskı gereği ile birleşir. Temel çelişkilere uğramaya başlayan ve temel gereksinimlerini tanımlama yeteneğinden yoksun kalan toplumun ortak çıkarını tanımlama ve bunu gerçekleştirmek için, toplumu yönetme –zorlama görevini üstlenmek durumunda olan ayrı bir küme insan ortaya çıkar. Sürekli olarak siyasal uğraşla görevlendirilen bu özel kümenin üretici olmayan tüketimi, fazla üretimden beslenmelidir. Yani; bu küme, kaçınılmaz olarak, üretici çalışma zorunluluğundan kurtulabilen üst sınıf üyelerinden oluşur.³⁸

Biyolojik teoriye göre ise; devlet, yaşayan bir organizmadır. Diğer canlı yaratıklar gibi kendiliğinden meydana gelmiş, büyüyen, gelişen ve zamanla varlığını kaybeden bir organizma. Bu teoriye göre; insan organizması ile devlet organizması arasında büyük bir benzerlik vardır. İnsan nasıl kendisine varlık ve hayat kazandıran bir takım organların bir araya gelmesinden oluşmuş ise, devlet de aynı şekilde bir takım organların bir araya gelmesinden oluşmuştur.³⁹

Devletin; ekonomik olayların sosyal ve siyasi etkileri neticesinde ortaya çıktığını öne süren teori de; insanların ekonomik faktörlerin etkisi altında hareket ettiklerini, bu ekonomik çıkarların etkisiyle mülkiyet hakkının doğduğunu ve mülkiyet hakkının doğumu neticesinde iktisadi menfaatlerin sosyal kurumları doğurduğunu öne sürmektedir.⁴⁰ Seneca, Harrington, Von Raumer, Harold Lasky gibi düşünürler bu teorinin taraftarları olmakla birlikte, en yüksek düzeyde 19. yüzyılda Karl Marx tarafından savunulmuştur.⁴¹ Marksizm'in felsefi temeli

³⁸ EROĞUL, 2002, s.52.

³⁹ GÖZLER, 2011, s. 31.

⁴⁰ OKANDAN, 1952, s.86-87.

⁴¹ Bu teori bazı eserlerde kapitalist devlet teorisi (Heywood, s.130), bazılarında sosyalizm içinde ayrı bir tür (TÜRKÖNE, s.84) Erdoğan'da da ekonomik teori dışında Marksist devlet anlayışı adı altında ayrıca ele alınmaktadır. (Mustafa ERDOĞAN, Anayasal Demokrasi, Siyasal Kitabevi, 4. Baskı, 2001,s.288).

materyalizmdir,⁴² yöntemi ise diyalektik⁴³ tir. Bu nedenle Marksizm'e tarihsel materyalizm veya diyalektik materyalizm de denmektedir.⁴⁴ Marksist teoride, sosyal kurumlar alt yapı ve üst yapı kurumları olarak ikiye ayrılır. Alt yapıda üretim biçimleri bulunur, üst yapıda ise ahlak, din, hukuk, kültür, sanat vs. bulunur. Üst yapı kurumlarını alt yapı belirler. Devlet de bir üst yapı kurumudur. Dolayısıyla; devlet de, alt yapıda yer alan ekonomik çıkarlar ve üretim biçimleri tarafından tayin edilir. Üretim araçlarının mülkiyetini ele geçiren sınıf, devlet iktidarına da sahip olur ve egemen sınıf (veya sömüren sınıf) şeklinde ifade edilir. Diğer sınıfa da, yani egemen sınıfın tahakküm altına aldığı sınıfa da sömürülen sınıf denir. Egemen sınıf, bu konumunu devam ettirebilmek için, yani üretim araçları üzerindeki mülkiyetini sürdürebilmek için zora başvurmak zorundadır. Bunun için bir baskı örgütüne ihtiyaç duyar ki, bu da devlettir. Devlet; egemen sınıfın sömürülen sınıf üzerindeki baskısının teşkilatlanmasıdır.⁴⁵

Beşinci olarak; devletin kaynağını, ferдин akıl ve iradesinde bulan görüşler, sosyal sözleşme teorileri olarak da adlandırılır. Bu teoriyi birbirinden biraz farklılaşmış olarak öne süren düşünürler John Locke, Thomas Hobbes ve Jean Jacques Rousseau'dur. Bu üç düşünür de; devleti, toplumu tabiat halinin güvensizliğinden, düzensizliğinden ve vahşetinden kurtaran, bireylerin gönüllü bir fikir birliği veya aralarında akdettikleri bir sosyal sözleşmenin sonucu olarak yarattıkları egemen bir güç olarak tasvir eder.⁴⁶ Bu üç düşünür benzer noktalardan (sivil-siyasal toplum öncesi bir tabiat hali) hareket etmekle beraber, bu tür bir sözleşmeye gerek duyulmasının sebepleriyle, sözleşme sonucunda ortaya çıkan otoritenin gücü ve yetkileri hakkında farklı tezler ileri sürerler. Hobbes'a göre; sözleşme öncesi tabiat

⁴² Maddecilik, idealizmin tersi. İdealizme göre maddi olgular, insan zihninin , düşüncesinin, ruhunun ürünüdür. Materyalizme göre ise dünya maddidir. Her şey, bilinç ve düşünce dahil, maddenin ürünüdür. GÖZLER, 2011, s.34, dipnot 26.

⁴³ Metafizik yöntemin tersi. Metafizik, doğanın ötesinde ve üstünde bir varlığın (Tanrı) bulunduğunu varsayar. Metafizik yöntem hareketi ve değişmeyi reddeder. Diyalektik yönteme göre ise, her şey değişmektedir. (Aynı nehire iki defa girilmez.- Heraklitos); her şeyde çelişki vardır, çelişki geliştiricidir, gelişme ise tez-antitez-sentez aşamalarından (Hegel) geçerek gerçekleşmektedir. GÖZLER, 2011, s. 34, dipnot 27.

⁴⁴ GÖZLER, 2011, S.34.

⁴⁵ GÖZLER, 2011, S.34.

⁴⁶ Andrew HEYWOOD, **Siyaset**, Adres Yayınları, 2007, s.128.

halinde insanlar birbirleriyle sürekli çatışma halindedir. Bu çatışma halini Hobbes “insanın insanın kurdu” olduğu bir dönem olarak ifade etmektedir. Sonu gelmez savaşlar ve mücadeleler, doğa durumunda yaşayan bireylerin hak ve özgürlüklerinin bir kısmından feragat ederek güvenliklerini sağlayacak aşkın bir aygıtı, devleti oluşturmaları sonucunu doğurmuştur. Bu aygıt aynı zamanda “Leviathan” olarak adlandırılmış bir canavar olarak tasvir edilmiştir.⁴⁷

Locke ise; Hobbes’un tersine, tabiat halini, insanlar arasında devamlı bir mücadelenin hüküm sürdüğü bir vahşet ve anarşi hali değil, insanların hak sahibi (hayat ve hürriyet hakları) bireyler olarak barış içinde yaşadıkları bir zaman dilimi olarak tasvir eder. Bu devrede insanlar, hayat, hürriyet ve mülkiyet gibi tabii haklara sahiptir. İnsanlar bu tabii haklarını korumak, bunlara karşı başkaları tarafından yapılacak tecavüzleri defetmek ve tecavüzde bulunan kimseleri cezalandırmak hakkına da sahiptirler. Ancak; bütün insanların hür ve eşit olarak yaşadıkları bu tabiat halinde eksikliği duyulan çok önemli bir şey vardır: o da ortak ve düzenli bir otorite.⁴⁸ Bu otoritenin ihtiyaç olarak ortaya çıkmasının sebebi de; zaman zaman doğa kanunlarına aykırı davranan kişileri cezalandırmanın herkes için mümkün olmamasıdır. Çünkü herkes, haklarını ihlal eden kişileri cezalandıracak kadar güçlü değildir. Bu nedenle; kişilerin özgürlüğünü tehdit eden bu gibi ihlaller, doğa durumundaki huzur ve güveni tehlikeye atabilmektedir.⁴⁹ İnsanlar; aralarında bir sözleşme yaparak, doğal durumda sahip oldukları haklarını güvence altına alan bir siyasal yönetim oluşturmuşlar ve sahip oldukları güç kullanma haklarını devlete devretmişlerdir.⁵⁰

Rousseau ise; İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kaynağı adlı eserinde; ilkel insanların hayvanlar üzerinde üstünlük kurma, onları kullanma ve sonrasında madenleri keşfi ve bu sayede (örneğin balta ve benzerleri ile) toprağı ekimi sayesinde mülkiyetin ortaya çıktığını,

⁴⁷ TÜRKÖNE, 2009, s.80.

⁴⁸ KAPANİ, 1993, s.31-32.

⁴⁹ ERDOĞAN, 2001, s.12.

⁵⁰ ERDOĞAN, 2001, s.13.

böylece ailelerin birbirlerinden ayırt edilmeye başlandığını, bunun da insanları yeni bir düzende yaşamaya ittiğini söylemektedir. Bu dönemde; kalbin ilk kıpırtılarının bir ortak konut içinde babalarla çocuklarını, karı ile kocayı bir araya getirerek, insanların tanıdığı ilk yumuşak- tatlı duyguları, karı-koca aşkını, ana-baba sevgisini meydana getirdiğini öne sürmektedir.⁵¹ Böylece başlayan toplumsal hayatta, insanların zamanla birbirlerine karşı duydukları takdir, hatır saymak, saygınlık, beğenilme, utanma, kıskançlık, intikam .. vs gibi duyguların aralarında bir eşitsizliğe sebep olduğunu, bunun da giderek kötülüğe giden yolu açtığını belirten Rousseau'ya göre; zalimleşen insanlar böylece, ilk doğa halinden uzaklaştılar. Rousseau burada Hobbes'un tarif ettiği doğal insanı ve onun doğal olarak tasvir ettiği zalimliğini kabul etmez. Burada diyalektik yöntem kullanarak, insanın toplumsal hayata geçişi, tarım ve madenciliğin başlaması ve bununla eş zamanlı olarak görülen iş bölümü ve mülkiyet sayesinde haksızlıkların başladığını öne sürer. Ona göre; insanı doğa halinde zalim olarak kabul etmekte ve onu evcilleştirmek için güvenlik örgütlerinin zorunlu olduğu sonucuna varmakta Hobbes acele etmiştir. Ve devamında Locke'un etkisinde kaldığını açıkça zikrederek, mülkiyetin olmadığı yerde haksızlığın da olamayacağını söyleyip, mülkiyetin insanlık tarihindeki önemli rolünü dile getirmiştir.⁵²

Rousseau, aldığı pek çok eleştirinin ötesinde (ki aşağıda kısaca bahsedeceğiz) insanın hayat ve özgürlük hakkına çok büyük bir önem verir. Aynı eserinin ilerleyen bölümlerinde, toplum sözleşmesine giden yolu anlatırken, insanların şefe, babalarına ya da egemene karşı boyun eğmemeleri gerektiğini, köleliğe inatla karşı duruşuyla ifade eder. Ona göre; insanlar arasında meydana gelen eşitsizlik halinde, evvelce özgür ve bağımsız olan insan, bütün doğaya ve özellikle hemcinslerine karşı boyun eğip kul olmuştur. Rousseau burada kul olmak bakımından zengin-fakir ayrımı yapmamaktadır. Şöyle ki; zenginse, onların hizmetine, fakirse onların yardımına bağlıdır. Orta halli olmak da onu, onlardan vazgeçebilecek duruma hiç

⁵¹ Jean Jacques ROUSSEAU, **İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kaynağı**, Çev. R.Nuri İleri, Say Yayınları, 11. Baskı, 2010, s.138

⁵² ROUSSEAU, 2010, s.141-142.

getirmez.⁵³ Böylece toplumsal hayatta; çatışma, zenginlerin gaspları, fakirlerin haydutluğu ve sürüp giden savaşların yaşandığı bir döneme gelinir. Bu dönemde ilk olarak bu durumdan zararlı çıkan zenginlerin öncülüğünde bir anlaşma yapılması yönünde adımlar atılır. Zenginler ile komşuları arasında yapılan anlaşmayla, zenginler (Rousseau burada bu terimleri güçlü-zayıf kelimelerinin yerine bilinçli olarak kullandığını belirtmektedir) zayıfları baskıya karşı güven altına almak, muhterisleri durdurmak, herkese kendine ait olanın tasarrufunu sağlamak için birleşmeyi teklif edip, herkesin uymak zorunda olacağı, hiç kimsenin dışında kalmayacağı, zengine ve fakire karşılıklı ödevler yükleyerek servetin cilvelerini tamir edip giderecek olan adalet ve barış kuralları kurmayı, bütün üyelerinin korunduğu ve ortak düşmanlarının def edildiği bir birlik kurmayı vaat ettiler. Rousseau zenginle fakir arasında yapılan bu anlaşmayı trajik bir şekilde şöyle dile getirir: “Hepsi, özgürlüklerini güven altına aldıklarına inanarak zincirlerine koştular.”⁵⁴ Böylece özgürlüklerinden “özgürlüklerini savunmak” adına vazgeçmiş bir şekilde kendilerine şef edindiler. Rousseau’nun ifade ettiği gibi bu; politik bir özdeyişti, elbette şef, halkın başına onları kendine kul etmek için geçmemişti!⁵⁵ Düşünür bu noktada; Puffendorf’un “insan kendi malını anlaşma ve sözleşmelerle başkasına aktardığı gibi özgürlükten de başka birinin yararına vazgeçebilir” sözünü şiddetle eleştirerek; hayat ve özgürlüğü, insanların insan sıfatıyla doğadan aldıkları bir nimet, herkesin yararlanabileceği ama kimsenin vazgeçemeyeceği bir hak olarak tanımlar. Bunlardan birinin – özgürlüğün- yok edilmesi, ötekini de – hayatı- yok etmiş olur. Malların satılabildiği gibi özgürlükten feragat edilemez. Aksi takdirde gelecek nesiller için bunun sonuçları çok vahim olur. Ana ve babaları, çocuklarını bu haktan yoksun bırakmaya hiç haklı değildir. Burada Rousseau; bir köle kadının çocuğunun da köle olarak doğacağını ciddi

⁵³ ROUSSEAU, 2010, s.149.

⁵⁴ ROUSSEAU, 2010, s.152-153. Düşünür; bu sözleşmeyle, zenginlerin fakirlere yalan söylediğini, sadece güçleri ile değil aynı zamanda bu şekilde bencillik ve yalanla onları kandırdığını düşünmektedir.

⁵⁵ ROUSSEAU, 2010, s.158.

ciddi söyleyen Roma hukukçularını eleştirerek, özgürlüğün bir vatandaş hakkı değil, bir insan hakkı olduğunu çok etkileyici bir biçimde dile getirmektedir.⁵⁶

Kölelikle ilgili görüşlerine aynı minvalde Toplum Sözleşmesi adlı eserinde de yer veren Rousseau; toplum sözleşmesini şu şekilde tanımlamaktadır: insanların doğal yaşamda kendilerini korumaları çok güçleştirdiğinden, bu durumdan kurtulmanın tek yolu bir araya gelmek ve güçlerini birleştirmek olacaktır. Bu birlik; insanların, toplumun hem bir bireyi, hem de diğerleriyle eşit konumda bir unsuru olduğu, aynı zamanda da kendi iradesine bu birlikteliği oluşturmadan önceki kadar sahip ve eskisi kadar özgür olacağı, topluluktaki insanların mallarını ve canlarını olanca gücüyle savunacak bir birlik olmalıdır. Bunun gerçekleşebilmesi için ise; toplumun tüm bireylerinin tüm haklarının bir bütün halinde topluma devri gerekmektedir. Rousseau ile Locke'un tam da burada birbirlerinden farklı düşündüklerini görüyoruz. Rousseau'ya göre; her birey kendini tümüyle topluma adadığından ve herkes aynı durum içinde bulunduğundan, gerçekte kendini hiç kimseye adamamış olur. Toplumun her üyesi, kendisi üzerinde başkalarına tanıdığı hakların aynısını elde eder. Böylece herkes hem yitirdiğinin karşılığını alır, hem de elindekini korumak için daha çok güç kazanır.⁵⁷ Rousseau böyle bir birliğin mükemmel olacağına dair inancını ifade ederken; bunun yapılmış, gerçekleştirilmiş bir sözleşme olduğunu değil, olması gereken bir sözleşme olduğunu anlıyoruz. Bu birlik; sözleşmeye katılanların bireysel varlıkları yerine, buna katılanların sayısı kadar mensubu olan iradi ve kolektif bir bütün oluşturur ve bu bütün kendi ortak ben'ini, dirliğini ve iradesini (genel irade) bu antlaşmadan alır. Bu ortaklığa katılanlar ise kolektif olarak halk, teker teker ele alındıklarında egemen otoriteye katılanlar olarak yurttaş ve devletin yasalarına boyun eğdiklerinde ise uyruk adını alırlar.⁵⁸ Böylece insanoğlu; uygar bir özgürlük haline kavuşmuş olacak, doğa halindeki kendi gücüyle sınırlı olan

⁵⁶ ROUSSEAU, 2010, s.162-163.

⁵⁷ Jean Jacques ROUSSEAU, **Toplum Sözleşmesi**, Çev.Ahmat Şansıluy, Anahtar Yayınları, Ekim 2010, I,VI,s.53.

⁵⁸ ROUSSEAU, 2010, s.53-54.

özgürlük ve kendi gücüne dayalı iyelik durumundan, uygar insan ve, nesnel ve hukuki bir temele dayanan mülkiyet hakkı sahibi haline gelecektir. Rousseau burada uygar insanın özgürlüğü ile doğa halindeki insanın özgürlüğü arasına ahlak ve yasayla bir ayırım getiriyor. Ona göre; insan, doğa halindeki özgürlüğüne ahlaki bir kazanım eklemiştir. Şöyle ki; sadece arzularına göre davranmak özgürlük değil, köleliktir; oysa kendi koyduğu yasalara boyun eğmek, özgürlüktür.⁵⁹

Rousseau'ya getirilen ilk eleştiri; toplum sözleşmesini yapanların, dolayısıyla yurttaşlık statüsüne ulaşanların yalnız ergin erkekler olmasıdır. Rousseau; kadınların (siyasal yaşama katılma ve seçme-seçilme hakkına sahip olma anlamında) yurttaş olmalarını kabul etmez. Bu görüşün temelinde, bir eşitlik düşünürü olarak adlandırılan Rousseau'nun paradoksal bir şekilde kadın –erkek eşitsizliğini benimsemesi yatmaktadır. Ona göre bu eşitsizlik, cinsiyet farkından kaynaklandığından doğal bir niteliğe sahiptir.⁶⁰

Kapani de; Rousseau'nun Locke ile tamamen aksi kutupta bulunduğunu öne sürerek, onu, kişiyi toplum içinde eriten, azınlığı çoğunluğun sultası haline sokan, mutlakıyetçiliğin, çoğunluğun hegemonyası fikrine dayanan “mutlak demokrasi” anlayışının babası olarak kabul etmektedir.⁶¹ Kapani ayrıca; tabiat hali hipotezini çok gerçekçi olmadığı, aklın ve rasyonel düşüncenin kabul edemeyeceği bir varsayım olarak mütalaa etmektedir.⁶² Ancak; bir teorinin tarihte izinin olması onu kıymetli yapmayacağı gibi, sözleşme teorilerinin ahistorik (tarih dışı) olmasının da onların değerini azaltmayacağını ifade eden Yayla; bu teorilerin geçmişi açıklamaktan ziyade, geleceğe yön vermek amacıyla olduğunu bizce de haklı olarak dile getirmektedir.⁶³ Nitekim; Rousseau'nun söylemine dikkat edersek, toplum sözleşmesi ile ilgili düşüncelerini açıklarken çoğu zaman gereklilik kipi (-meli, -malı) kullanmaktadır.

⁵⁹ ROUSSEAU, 2010, s.58-59.

⁶⁰ Mehmet Ali AĞAOĞULLARI, **Ulus – Devlet ya da Halkın Egemenliği**, İmge Kitabevi, 1. Baskı, 2006, s.77.

⁶¹ KAPANİ, 1993, S.37.

⁶² KAPANİ, 1993, S.38.

⁶³ Atilla YAYLA, **Siyaset Teorisine Giriş**, Siyasal Kitabevi, 4. Baskı,2004, s.21.

Altıncı ve son teori de; devletin menşini kolektivitinin hukuken teşkilatlanmasında bulan pozitivist doktrindir. Bu doktrin, devletin hukuki cephesini göz önüne alıp, kuruluşunda önemli rol oynayan tabii, sosyolojik, tarihi, ekonomik, psikolojik pek çok hususun hukuku ilgilendirmedigini kabul etmiştir. Bu nedenle; devleti bir hukuki teşkilat olarak ele almaktadır. Hâlbuki devlet; onu hukuki bir realite haline getiren ana teşkilattan evvel de bir sosyal realite olarak mevcut bulunmaktadır. Bu noktada; Kelsen'in savunuculuğunu yaptığı bu teori de devleti izah bakımından eksik bulunmaktadır.⁶⁴

Şimdi de; Heywood'un teşhis ettiği üç ana yaklaşıma değinelim: Ona göre devlet; idealist, fonksiyonalist (işlevselci) ve organizasyonel (örgütsel) olarak üç ana yaklaşımda ele alınabilir. İdealist yaklaşım en açık ifadesini Hegel'in organik devlet teorisinde bulur. Hegel; "Hukuk Felsefesi" adlı eserinde devleti etik bir ideal ve beşeri özgürlüğün en yüksek ifadesi olarak tasvir ederken, ona göre sosyal varoluşun üç unsuru (evresi) aile, sivil toplum ve devlettir. Ailede, insanların çocukları ve yaşlı akrabalarının iyiliği için kendi çıkarlarını bir yana koymaya iten "özel altruizm" işler. Sivil toplum ise, bireylerin kendi çıkarlarını başkalarınınkinin önüne koydukları "evrensel egoizm" alanıdır. Devlet de; karşılıklı sempatiyle yani "evrensel altruizm"le temellenen etik bir topluluktur.⁶⁵ Hegel'e göre devlet olmasaydı sivil toplum kaotik bir şey olurdu. Devlet, sivil toplumun mücerret bireyleri arasındaki çatışmanın üstünde ve üzerinde duran – onu düzenleyen- objektif bir hukuk düzenidir. Devlet, tarihte ve gelenekte yerleşiktir ve dolayısıyla da "yarar" veya "haklar" gibi bireyselci ilkelerle sınırlanamaz.⁶⁶ Organik teori; hukuk ile devlet arasındaki ayrıma ilişkin liberal görüşün yanlış olduğu kanaatindedir; çünkü ona göre; bütün siyasi ve sosyal hayat zorunlu olarak kamusaldır. Devlet –hukuk ayrımı, benliği, özel ve kamusal olarak ayırmak

⁶⁴ OKANDAN, 1952, s.137-138.

⁶⁵ HEYWOOD, 2007, s.124.

⁶⁶ ERDOĞAN, 2001, s.284.

suretiyle parçalar. Oysa; bir kamusal yetkilendirmeden bağımsız olarak bir özel kurallar manzumesi hiçbir zaman var olmamıştır.⁶⁷

Devlete işlevselci bakış açısı; devlet kurumlarının rolü ve amacı konusuna odaklanır. Devletin temel işlevi, sosyal düzenin idamesi olarak görülür. Devlet, düzeni destekleyen ve sosyal istikrarı sağlayan bir kurumlar dizisidir.⁶⁸

Örgütsel yaklaşımda ise devlet; bir hükümet aygıtı olarak tanımlanır. Devlet; sosyal varlığın kolektif örgütlenmesinden sorumlu ve giderleri toplum tarafından karşılanan, “kamusal” olarak tanınan bir dizi kurumdur. Bu yaklaşımda devlet, sivil toplumdan net bir biçimde ayrılır. Heywood’a göre bu yaklaşım, 1648 Westphalia Antlaşmasıyla resmileşen modern egemen devletin köklerini teşhis etmeyi mümkün kılmaktadır.⁶⁹ Bu çerçevede devletin beş anahtar özelliği bulunmaktadır: Egemenlik, sivil toplum- devlet ayrılığına işaret eden “özel” kurumlar- “kamusal” kurumlar ayrımı, meşrulaştırma uygulaması, hükmetme aracı olması ve ülkesel birliği ifade eden coğrafi alan.⁷⁰ Heywood’un dikkati çektiği nokta; bu tanımlamada “devlet” ile “hükümet”in birbirinden kesin olarak ayrı tutulduğudur. Ayrıca bu mesele, sınırlı ve anayasal hükümet fikrinin de odağında yer alır. Bu demek ki; ancak mevcut bir hükümet, mutlak ve sınırsız devlet otoritesine başvurmadan alıkonulabildiği zaman yönetimin gücünün sınırlı olduğu söylenebilir.⁷¹

Bütün bu teoriler ve yaklaşımları bir arada düşündüğümüzde; hepsinin, devletin en azından bir yönü ile yakından ilgilendiğini ve açıklama getirdiğini görüyoruz. Genel olarak sosyo - ekonomik bir olgu biçiminde tasvir edilen devleti, özetle şu şekilde tanımlayabiliriz: Belirli bir insan topluluğunun, belirli bir toprak parçası üzerinde egemen olmasıyla oluşan, hukuki kişiliğe sahip, devamlı bir teşkilattır.⁷² Bu tanımın yeterli bir tanım olduğu noktasında

⁶⁷ ERDOĞAN, 2001, s.284.

⁶⁸ HEYWOOD, 2007, s.125.

⁶⁹ HEYWOOD, 2007, s.125.

⁷⁰ HEYWOOD, 2007, s.125-126.

⁷¹ HEYWOOD, 2007, s.126.

⁷² GÖZLER, 2011, s.6.

ısrarlı değiliz elbette, ayrıca bir siyasi topluluğun, kendini uluslararası alanda da devlet olarak kabul ettirebilmesi için bugün uluslararası hukuk tarafından da tanınması gerekmektedir. Ancak; bu tanıma kurucu (ihdasi) nitelikte değil, izhari yani açıklayıcı (declaratif) niteliktedir.⁷³

Devlet ile ilgili açıklamalar bu kadarıyla kalamaz elbette; ancak daha fazla detaya girmeye gerek görmeyerek, bir küçük hususa daha – devletin devamlılık özelliğine dair birkaç söz söylemeyi gerekli görüyoruz. Devlete hukuken tanınan kişilik, yani devlet tüzel kişiliği, onun devamlılığının da bir göstergesidir. Devlet adına yetki kullananlar, uygulanan hükümet biçimi ve görevli organlar değişse bile devletin hukuki kişiliği devam eder.⁷⁴ Devletin kendisini oluşturan halkından ayrı bir yere konulması, yani devlet - sivil toplum ayrımı bu minvalde düşünülmelidir. Devletin, kendisini oluşturan toplumun örgütü olarak aynı zamanda ondan ayrı bir teşkilat olması, onun devamlılığını sağlamaya imkân veren hukuki kişiliği, yani tüzel kişiliği şeklinde anlaşılmalıdır. O yüzden; devlet – insan hakları bağlamında birey ile devlet karşı karşıya geldiğinde, insan haklarının korunması için devletin bireye karşı sınırlandırılması değil, devlet iktidarının sınırlandırılmasını anlıyoruz. Nitekim tarih boyunca sürdürülen hak mücadeleleri (12. yüzyıldan itibaren Manga Carta’dan beri) hep iktidara karşı verilen mücadelelerdir. Devlet iktidarının sınırlandırılması gereği; bu iktidarı ele geçiren (bugün temsili demokrasilerde de halktan temsil yetkisi alan) kişilerin keyfi davranma potansiyellerinden dolayıdır. Devlet kudretinin sınırlanabilmesi için önce sınırlandırmayı gerektirecek derecede gelişmesi, yani sınırlandırmanın bir ihtiyaç olarak kendisini belli etmesi gerekir.⁷⁵ Bu ihtiyaç bilindiği gibi tarihte somut olarak ilk defa İngiltere’de mutlak monarşinin burjuva halk üzerindeki egemenliği karşısında hissedildi. Burada tekrar belirtmekte yarar gördüğümüz husus; devletin değil, devlet iktidarının sınırlandırılması gereğidir. Yoksa; devletten kastımız liberal öğretide savunulan minimal devlet anlayışının bir göstergesi olan

⁷³ Hüseyin PAZARCI, **Uluslararası Hukuk**, Turhan Kitabevi, 7. Baskı, 2008, s.126.

⁷⁴ ERDOĞAN, 2001, s.291.

⁷⁵ ZABUNOĞLU, 1963, s.20.

“gece bekçisi devlet” değildir. Nitekim; liberal öğretinin ve ferdiyetçi doktrinin talep ettiği devlet modelinde devlete yüklenen negatif statü bugün artık değişmiş durumdadır. Bugün çağımızın modern devleti, sosyal devlet ilkesinin de katkısıyla etki alanı çok büyümüş, pozitif yükümlülükler yüklenmiş durumdadır. Bu da onun etki alanını genişletmiş, sivil hayatın pek çok alanını düzenleme yetkisi kazandırmıştır. Devletin bu etki alanını daraltmak adına devleti sınırlandırmak kendi içinde bir paradoksa dönüşmektedir. Şöyle ki; sınırlı devlet ilkesi⁷⁶ demokrasi ile birlikte düşünüldüğünde, hele ki 21. yüzyılın ulus devletlerinin küreselleşme karşısındaki konumları ele alındığında tam bir çelişki yaratmaktadır. Sınırlı devlet; kendini oluşturan toplum üyelerinin haklarını ve güvenliklerini korumaktan ibaret bir görevle oluşturulmuş, mevcudiyetinin sebebi bundan ibaret olursa (bireylerin hakları uğruna) bu durum, uluslararası alanda güçlü (ya da egemen de diyebiliriz) bir devlet olma gereği bakımından ve ulusal egemenlik – halk egemenliği kavramları açısından ayrıca değerlendirilmelidir. Bu çelişkiye haklı olarak Michel Troper da değinmektedir. Ona göre; demokrasi eğer egemenliğin halka ait olduğu ve iktidarın mutlak ve sınırsız olarak algılandığı bir yönetim biçimi olarak kabul edilirse, anayasal demokrasi, bir demokrasi nasıl sayılacaktır? Yani; demokrasi için kabul ettiğimiz temel düstur, “halk için halk tarafından” olursa, egemenlik halka ait dersek ve halkın bu egemenliğini de mutlak ve sınırsız olarak temellendirirsek, o zaman bu egemenliği sınırlandırmamız demokrasiyle nasıl açıklanacaktır?⁷⁷

⁷⁶ Liberal siyaset teorisine göre sınırlı devlet; devletin işlevleri dolayısıyla, örgütü ve personeli bakımından küçültülmesidir; bunun, devletin müdahale kapasitesini azaltmak suretiyle bireysel özgürlüğe daha fazla yer bırakacağı düşünülür. ERDOĞAN, 2001, s.9; Bu çerçevede müdahalesizlik anlamında negatif özgürlükten hareket eden devletin üç temel görevi vardır. Birincisi, iç düzeni idame ettirmek, ikincisi özel kişiler arasında yapılan sözleşmelerin uygulanmasını sağlamak, üçüncüsü ise dışarıdan gelecek saldırılara karşı yurttaşları korumak. İktisadi, sosyal, kültürel, ahlaki ve diğer etkinlik alanları sivil toplum içinde yer alır ve bu alanda sorumluluk bireye ve gönüllü gruplara aittir. Minimal devlet anlayışı olarak da ifade edilen bu yaklaşım bugün Yeni Sağ tarafından da savunulan bir görüştür. ERDOĞAN, 2001, s.287; Aynı doğrultuda bilgi için ayrıca bakınız: KAPANI, 1993, s.50-52; Liberalizm öğretisinin İnsan Hakları ile ilişkisi için de bakınız: Ahmet MUMCU & Elif KÜZECİ, İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007, s.74-78

⁷⁷ Michel TROPER, “**Sınırlı İktidar, Hukuk Devleti ve Demokrasi**” başlıklı tebliğ. Demokrasi Ve Yargı, TBB Yayınları, 2005, s.12.

Bu doğrultuda; Eroğul'un, devletin üç işlevini anlattığı çalışmasında, devletin kendi çıkarını akla getirmemiz de isabetli olacaktır.⁷⁸ Devlet; kendisinden beklenen işlevleri yerine getirebilmesi için toplumun üzerinde ayrı bir hukuki konuma gelmelidir. Hiçbir devlet, toplumun üzerine çıkmadan, otoriteye, iktidara ve iktidarın araçlarına sahip olmadan görevlerini yerine getiremez.⁷⁹ Devlet ile toplum arasındaki ayrılık, devlet doğasının öylesine önemli bir özelliğidir ki, hem mantıken hem de tarihsel olarak, devlet kuruluşunun en önemli olgusu budur. Toplumun ortak gereksinimlerini (ortak iyiyi – ilk işlev) yerine getirmek üzere kurulmuş organlar, önce toplumla bağlarını koparmadan, toplumun üzerine tırmanıp devlet haline gelemezlerdi. Dolayısıyla devletin doğuşunda en yaşamsal rol, toplumdaki kopma eylemidir. Bu eylem olmasaydı, devlet toplumdaki özerk olmasaydı, var olamazdı. Varlığının sürekliliği için de bu özerkliğin sürdürülebilmesi gerekir. Topluma batmış bir devlet kaçınılmaz olarak boğulup gitmiş bir devlettir.⁸⁰ Ancak Eroğul; bu özerkliğin toplumdaki bağımsızlaşma anlamına gelmeyeceğinin de altını çiziyor. Toplumdan toptan kopukluk saçma olacaktır; zira hiçbir toplumsal kurum, ait olduğu topluma yabancılaşamaz.⁸¹ Bir kere; devlet, kendi personelinin eylemi aracılığıyla var olabilir. Bu personel, fazla ürünle beslenmek zorunda olduğu için, dolayısıyla öncelikle egemen sınıfa tabiidir.⁸² Egemen sınıf ise; toplumdaki bölünmeden oluştuğu için, varlığını sürdürebilmesi toplumsal bölünmüşlüğü devamına bağlıdır. Yani ilk iki işlev birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Bunun dışında; devlet, üzerinde konumlandığı toplum, sınıflara ayrılmış, temel çıkarları bakımından bölünmüş olduğundan, toplum içindeki eşgüdümü baskı olmadan sağlayamaz. Çıkarların çatıştığı bir

⁷⁸ EROĞUL, 2002, s.41-64. Eroğul'a göre; devletin üç işlevi vardır: İlki; üretim araçlarının ve üreticilerin korunması ve gelişimi için gerekli koşulların sağlanması. Bunu bir diğer şekilde toplumun ortak çıkarına hizmet işlevi olarak ifade ediyor. İkinci işlev; sınıf ayrımı ortaya çıkmış toplumlarda karşıt sınıflara ait bireyler arasında ayrımı korumak, yani egemen sınıfın çıkarına hizmet. (Zaten, siyasetin ortaya çıkışının toplumsal bölünmeyle olduğunu daha önce belirtmiştik.) Üçüncüsü; devletin kendi çıkarı. Devletin kendisinin sürekliliği için mekanizmasının güçlü olması. Bunun için de alt yapı ile üst yapı arasında bağımsız olmasının gerekliliği. Aksi takdirde; ilk iki işlevi yerine getiremez. Bu işlevlerinden birini bile yerine getiremez hale gelmesi, devletin sonunu getirir.

⁷⁹ EROĞUL, 2002, s.145.

⁸⁰ EROĞUL, 2002, s.121.

⁸¹ EROĞUL, 2002, s.62.

⁸² EROĞUL, 2002, s.55.

ortamda, yöneticilerin söz geçirmesi, ancak zorlama ile olanaklı kılınabilir. Zorlama olabilmesi yani topluma buyurabilmesi için de ondan kopması gerekir. Ancak bu da yetmez; yöneticiler her zaman sayıca yönetilenlerden az olacaklarına göre, üstünlüklerini sürdürebilmek için, zorlamanın yanı sıra yönetilenlerin onayına da gereksinimleri vardır. Bunu da sağlayan, yönetim işlevinin doğasından kaynaklanan saygınlıktır.⁸³ Bu da bizi meşruiyet kavramına getiriyor ki; bu konuyu ileride etraflıca ele alacağız.

Bir ara sonuç olarak diyebiliriz ki; devlet – sivil toplum ayrılığı, devletin kendisinden beklenen işlevleri yerine getirebilmesi için gereklidir, ayrıca bu, topluma buyurabilmesi için de mantıksal bir zorunluluktur. İşte bu nedenle; devletin ayrı bir hukuksal kişiliği – tüzel kişiliği vardır. Ancak; bu ayrılığın dengeli bir biçimde sürdürülebilmesi, devlet iktidarının meşruiyetine bağlıdır. Bu anlamda; her devlet, kendi toplumunun kurduğu siyasal sistem doğrultusunda faaliyet gösterir. Devletin devamlılığı da o toplumun kendi siyasal sisteminin özellikleri ile alakalıdır.⁸⁴

Doğa durumunda insanların daha özgür ve eşit oldukları varsayımından hareketle devleti sınırlandırarak zamanla devletsiz bir topluma geri dönme umutları, bugünün küresel dünyasında insanları, kendi ulus devlet yapılarının çözülmesi sonucunda küresel şirketlerin egemenliği- boyunduruğu altına itecektir. Demokrasiyi yeniden hatırlarsak, halkın kendi kendini yine kendisi için yönetmesi gibi bir yönetim anlayışı fiilen uygulama alanından kalkmış olacaktır. Yerini, bol bol tüketen, kendini refah içinde yaşamaya endeksleyen, sorgulamayan, hayatının iplerini şirketlerin egemenliğine terk eden bir küresel topluma bırakacaktır. Liberal düşünürlerin öngördüğü minimal devlet bile yaşam alanı bulamayacaktır. Bu durumda insan haklarının korunması, şirketler arasındaki azılı rekabetin insafına ve tüketici hakları derneklerinin cılız mücadelelerinin kaderine terk edilmiş olacaktır. Demokrasiyi, halkın sahip olduğu iktidarın temsilcileri aracılığıyla kullanıldığı bir sistem

⁸³ Cem EROĞUL, *Anatüzeeye Giriş (Anayasa Hukukuna Giriş)*, İmaj Yayınevi, 11. Baskı, 2010, s.2-3.

⁸⁴ EROĞUL, 2010, s.3-4.

olarak tanımladığımızda ise, bu noktada devletin değil (yani halkın egemenliği değil), temsilcilerin iktidarı sınırlandırılacaktır.⁸⁵ Burada Eşya hukuku kavramlarıyla konuya açıklık getirmeye çalışalım: İktidar devlet kudretinin maliki değil, zilyedir.⁸⁶ Devlet kudretini ifa yetkisi ona malikin mutlak yetkilerini değil, zilyedin sınırlı yetkilerini kullanması imkânı tanır. Öyleyse, egemenliğin esas sahibi olan halkın, temsilcilerine tanıdığı, iktidarı kullanma yetkisini kontrol edebilmesi gerekir. Bu aynı zamanda devlet kudretinin sınırlanması yerine siyasal kudretin (iktidarın) kontrolü kavramını da kullanabilmemizi sağlamaktadır. Nitekim bu kavram, devlet kudretinin hukuki ve hukuk dışı sınırları (ya da bazı yazarlar teşkilatlanmış müeyyideler – teşkilatlanmamış müeyyideler terimlerini tercih ediyorlar) kavramlarına bir alternatif yaklaşım getirmektedir.⁸⁷

Aşağıda iktidar – otorite – egemenlik kavramlarına detaylı olarak değineceğimiz için şimdilik sınırlandırma ihtiyacının önemine değinmekle yetiniyoruz. Yaygın olarak ve mecburen temsili demokrasinin uygulama alanı bulunduğu günümüzde, iktidarın sınırlandırılması yolunda getirilen yöntem önerilerini aşağıda sırasıyla ele alacağız. Bunlar genellikle, hukuk devleti ilkesi çatısı altında, onun bir gereği olarak ele alınan sınırlama yöntemleridir. Bugün arzu edilen; devleti hukukla sınırlandırmak, hukuk kuralları çerçevesinde hareket eden bir devlet yaratmaktır. Ancak, bunların ayrı ayrı ele alınmalarını daha doğru buluyoruz ve hukuk devletini başlı başına inceleyeceğiz. Zira, bizce insan haklarının korunması, girişte de bahsettiğimiz gibi hukukun da ötesine gitmemizi gerektiren çapta kapsamlı bir konudur. Onu pozitif hukukun güvencelerinin eline emanet etmek tabiri caizse gaflete düşmek demektir. Hukuk devleti, devlet iktidarının sınırlandırılması için gereklidir, (özellikle yaptırım sağlaması bakımından) ama yeterli değildir. Bunun ötesinde, devlet iktidarı, siyasal katılma sayesinde halkın kontrolü altında tutulacak, esas koruma bu

⁸⁵ TROPER, 2005, s.12.

⁸⁶ Emin MEMİŞ, Türkiye’de Anayasa Gelişimleri Eğrisi (1808-2011) Anayasa Hukuku Notları, Filiz Kitabevi, 2011, s.19.

⁸⁷ ZABUNOĞLU, 1963, s.24.

sayede elde edilecektir. Bu anlamda siyasal katılma, insan haklarının varlığının birey – devlet ilişkisi bakımından bizce en önemli olgusudur.

II. HUKUK ÖNCESİ KORUMA (Tabii Hukuk)

İnsan haklarının kavramsal olarak gelişimi, modern devletin doğuşu ve gelişimi ile paralel bir seyir izlemektedir. Bundan dolayı diyebiliriz ki; dünya tarihi ölçeğinde ele alındığında yeni bir kavramdır. Ancak; insan haklarının bugünkü anlamına kavuşmasında çok büyük ve önemli bir altyapı sağlayan 17. yüzyıl doğal haklar düşüncesinin tarihi arka planında, tabii hukuk anlayışının etkileri vardır.

Tabii hukuk; tabiattan veya insan tabiatından çıkarılan bir doktrindir. Bu düşünce sistemine göre; hürriyet ve eşitlik, ya da “insanın bağımsız bir değer olması” ispatı gerektirmeyen, kapsamı açık ve belirgin kavramlardır.⁸⁸ Tabii hukuka göre, pozitif hukuk hükümlerinin gücünü iradesine dayanır. Hükümlerinin gücünü iradesi bir kez açıklandıktan sonra değiştirilinceye kadar yürürlükte kalır. Pozitif hukuka uyulmasının temel nedeni ise hukuk kurallarının adalete, ahlaka, başka bir deyişle tabii hukuka uygun olduğuna inanılmasıdır. Bu nedenle; tabii hukuk kuralları pozitif hukukun değerlendirilmesi için geçerli ve yararlı bir kriter hizmetini görürler.⁸⁹

Tabii hukuk, geçerlilik iddiası gereği devletin üstünde yer alır. Onun hukuk olma vasfı, devlet tarafından tanınmaya ve güvence altına alınmaya bağlı değildir. Kaynağı itibarıyla devlet dışıdır, geçerliliğini devleti aşan bir güçten alır. Bu güç dönemden döneme veya akımdan akıma farklılık göstermektedir.⁹⁰

İlkçağda ahlak – adalet temelinde gelişim gösteren ve iktidara bu yönde bir sınırlama getirmeye çalışan tabii hukuk öğretisinin bu kavramlar üzerindeki belirginlik iddiasına rağmen, o dönemde yaşayan pek çok düşünürün (özellikle Sokrates, Platon, Aristo gibi)

⁸⁸ Adnan GÜRİZ, **Hukuk Felsefesi**, AÜHF Yayınları, 4.Baskı, 1996, s.152-154.

⁸⁹ GÜRİZ, 1996, s.155.

⁹⁰ Mithat SANCAR, **Devlet Aklı Kısılcığında Hukuk Devleti**, İletişim Yayınları, 3. Baskı, 2004, s.106.

insanlar arasında tam bir eşitlik olduğunu ve hürriyetin tüm insanlar için geçerli bir hak olduğunu savunduğunu göremiyoruz. Özellikle toplumdaki kölelik durumuna meşruiyet kazandırma çabaları açıkça dikkati çekmektedir.⁹¹ Ne Yunanlıların, ne de Romalıların, kişinin devlet karşısında bazı haklara sahip olabileceğini, devlet iktidarının bu haklarla sınırlandırılabilmesini tasavvur edemedikleri görülmektedir.⁹² Tanınan haklar bahsedilen haklar olduklarından ve evrensel nitelikte olmadıklarından dolayı gerçek anlamda insan hakkı sayılmazlar.⁹³ Nitekim bir takım kesime tanınan haklar, köleliğin kurumsallaşmasından başka bir işe yaramamıştır.⁹⁴ Bu dönemde, devlet otoritesi ve kudreti tam ve mutlaktır, kaynağı ve temeli dindir ve kişi hakları ile sınırlandırılmaz. Kişi, devletin sınırsız iktidarı karşısında erimiştir. Devlet yalnızca kamusal alana değil, özel yaşama da karışmıştır. Eski Yunan’da, halkın büyük bir çoğunluğu (yabancılar, kadınlar ve köleler) siyasal haklardan yoksundur. Yerli halkın küçük bir bölümü dar bir zümre siyasal hakların öznesidir.⁹⁵

Ortaçağda ise; iki büyük olayın etkisiyle bu durumun değişmeye başladığını görmekteyiz. Bunlardan ilki, Hıristiyanlık dininin ve felsefesinin insan kişiliğine değer kazandırışıdır. Hıristiyanlık her şeyden önce, siyasal otorite ile dinsel otoriteyi birbirinden ayırmış ve insan vicdanını devletin hegemonyasından kurtarmak istemiştir. İsa’nın “Sezar’ın hakkını Sezar’a, Tanrı’nın hakkını Tanrı’ya veriniz” sözünde, devlet ile din arasında bir ayrım yapılmış, siyasi iktidara (Sezar’a) bir sınırlandırma getirilmiştir. Siyasi iktidar, yetkisini aşarsa Tanrı’ya ait olana zarar vermiş olur.⁹⁶ Devlet otoritesi ile din otoritesinin alanları bu şekilde ikiye bölünmüş olmakla birlikte, bu iki otorite arasında bir çatışma olması halinde, iktidar sahiplerinin değil, Tanrı’nın sözüne itaat etmek gerekir.⁹⁷

⁹¹ GÜRİZ, 1996, s.173.

⁹² Mesut GÜLMEZ, **İnsan Hakları Ve Demokrasi Eğitimi**, TODAİE Yayını, 2. Baskı, 2001, s.13.

⁹³ Halil KALABALIK, **İnsan Hakları Hukuku**, Seçkin Yayınları, 2. Baskı, 2009, s.40.

⁹⁴ Mehmet Semih GEMALMAZ, “**Tarihselliği Bağlamında İnsan Hakları**,” İnsan Hakları Yıllığı, TODAİE, C.7-8, 1985-1986, s.55-68 .

⁹⁵ GÜLMEZ, 2001, s.13.

⁹⁶ GÜLMEZ, 2001, s.13.

⁹⁷ KAPANİ, 1993, s.22.

Ortaçağın ikinci büyük olayı, feodalitenin ortaya çıkmasıyla devletin mutlak kudretinin dağılması, parçalanması olmuştur. Bu gelişme ile birlikte de, merkezi devlet parçalanmış ve devletin sınırsız iktidarı düşüncesi kaybolmuştur. Ortaçağda, köleliğin kalkmadığını, serflik biçiminde sürdüğünü görmekteyiz. Sadece feodal senyörlerin hakları vardır. İsa'nın öğrettiği insan kişiliğine saygı, vicdan özgürlüğü, kardeşlik ve eşitlik zamanla unutulmuş, Kilise de buna ses çıkarmamıştır. Eski çağda insanın tek efendisi varken ve bu devlet iken, Orta Çağda uygulamada iki efendi vardır: Devlet ve kilise.⁹⁸

Kilise, feodalite döneminde, parçalanmış bir siyasal alan üzerinde, çeşitli siyasal güçleri birbirine karşı kullanarak- böl-yönet politikasıyla hüküm sürmüştür. Fakat XII. Yüzyıldan itibaren özellikle İngiltere ve Fransa'da, doğrudan doğruya krala bağımlı bir bürokrasi belirmiş ve krallık buyrukları bütün ülke topraklarında geçerli kılınmaya başlanmıştır. Kral, ilk aşamada küçük senyörlerin haklarını ayrıcalıklara dönüştürerek onları kendine bağımlı kılmaya girişmişti. Sürekli savaşlar, kendilerini korumakta güçlük çeken senyörlerin, bir hanedanın başında bulunan tek bir senyörün (genellikle kralın) hükmü altına girmelerinde etkili olmuştur. Laik aydınlar düşünsel alanda, tüccarlar maddi alanda, bilinçli ya da bilinçsiz olarak, merkezi ulusal devleti oluşturma yolunda ilerleyen krala yardımcı olmuşlardır; kısacası burjuvazi, kendisinin de gelişmesini engelleyen en büyük feodal güce, yani Kilise'ye karşı yürütülecek mücadelede kralı desteklemeye hazırды. Kralın ivedilikle çözmesi gereken iki sorun vardı: Dışsal iki güce karşı yani imparator ile papaya karşı bağımsız olduğunu ilan etmesiydi. İmparatorluk ciddi bir tehdit değildi, çünkü imparatorlar sıradan krallara dönüşmüşlerdi. Buna karşın papalar, yüzyılların birikimi sonucunda Hıristiyan halklar üzerinde manevi bir otorite kurmuşlar ve feodal sözleşmeler yoluyla da ekonomik ve siyasal bir güce ulaşmışlardı. Ayrıca geçmişte etkinliğini kanıtlamış olan aforoz

⁹⁸ GÜLMEZ, 2001, s.13.

gibi bir yaptırım silahına sahiptiler.⁹⁹ İngiliz ve Fransız kralları önce imparatora sonra Kilise'ye karşı verdikleri mücadelede galip oldular. Fransa Kralı Güzel Philippe'in din adamlarını vergiye bağlaması üzerine patlak veren çatışmanın sonucunda, Kilise'nin zenginlik tutkusundan, sömürsünden ve baskısından rahatsız olan kitlelerin de desteğiyle, 1303 yılında Fransız monarşisi Roma Kilisesi karşısında güçlü bir konum elde etti. Devamında, daha evvel yayımlanmış fermanların geri alınması ve din adamlarının yargılama yetkilerinin büyük ölçüde kısıtlanmasıyla, ulusal devlet Kilise'ye karşı bağımsızlığını ilan edip, egemenliği yolunda önemli bir adım atmış oldu.¹⁰⁰

Ortaçağda, konunun bütünselliği bakımından önemli bir aşama olduğunu düşündüğümüz, İslamiyet'in doğuş ve gelişme dönemlerine de değinmekte yarar var. İslamiyet Arap Yarımadası'nda VII. Yüzyıl başlarında doğup, kısa süre içinde Hıristiyanlığın belirlediği ilk bölgelerde hızla gelişmeye başladı. Batı dünyasının yeni bir kimlik alma yolunda ilerlediği bu dönemde İslamiyet insanlık tarihinde en önemli dönüm noktasını yarattı.¹⁰¹ İslam öncesi Arap toplumunda; kız çocuklarının diri diri gömülebildiği, kadınların bir mal gibi satılabildiği, miras ve mülkiyet haklarının bulunmadığı, erkeklerin sınırsız sayıda kadınla evlenebildiği "cahiliye" adı verilen bir dönem yaşanmıştı.¹⁰² Irkın, rengin veya cinsiyetin bir insanı daha üstün ya da aşağı saymak için temel alınmasına şiddetle karşı çıkan İslam dini; yaşama hakkı, mülkiyet, sosyal güvenlik, yasa önünde kadın - erkek eşitliği, kadının erkek üzerindeki hakları, erkeğin kadın üzerindeki haklarını açık bir dille belirterek; İngiliz Haklar Bildirgesi (1689), Amerika Birleşik Devletleri Anayasası (1787), Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi (1789) gibi insan haklarını korumayı ve gerçekleştirmeyi amaçlayan ulusal

⁹⁹ Mehmet Ali AĞAOĞULLARI & Levent KÖKER, **Tanrı Devletinden Kral Devlete**, İmge Kitabevi, 5. Baskı, 2008, s.12-14.

Ayrıca; aforoz ile ilgili bir dipnot: İmparator IV. Heinrich 1077 yılında papa VII. Gregorius tarafından aforoz edilmiş, af dilemek zorunda kalmıştı. Papa, ince günah çıkarma giysileri içindeki imparatoru üç gün boyunca soğukta sarayın kapısında beklettikten sonra huzuruna kabul etmiş ve bağışlamıştı.

¹⁰⁰ AĞAOĞULLARI & KÖKER, 2008, s.21.

¹⁰¹ Ahmet MUMCU & Elif KÜZECİ, **İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri**, Turhan Kitabevi, 4. Baskı, 2007, s.41.

¹⁰² Adnan GÜRİZ, **Feminizm, Postmodernizm ve Hukuk**, Phoneix Yayınları, 2. Baskı, 2011, s. 18.

belgelerden bin yıl önce bir İnsan Hakları **Evrensel** Bildirgesi ortaya koymuştu.¹⁰³ Bahriye Üçok da; İslamiyet'in insan hakları bakımından tarihte eşi görülmemiş bir aşama oluşturduğunu, özellikle cins farkı bakımından yalnız Arap tarihinde değil, dünya tarihinde de büyük bir aşama, bir devrim kaydettiğini ifade etmektedir. İslam'la birlikte Müslüman kadın ekonomik ve hukuksal kişiliğini kazanmış, mirasa konu olmaktan çıkmış, mirasta hak sahibi olmuştur. Hatta kadına seçim hakkı bile tanınmıştır; çünkü Mekke'nin fethinde Hazreti Muhammed kadınların da biatini almıştır. Boşanmada hak sahibi erkek olmakla birlikte, kadın da talep etme hakkına kavuşmuş, tanıklık, ceza, miras gibi kimi durumlarda tam bir eşitlik olmasa da ekonomik bakımdan Avrupa kadınının son zamana kadar elde edemediği kanuni hak ve yetkilere kavuşmuştur.¹⁰⁴ Bu saydığımız yenilikler sayesinde İslamiyet'in yayılışı ile Hıristiyanlık, Batıda önde gelen tek din olma niteliğini yitirmiştir. İslam ve Hıristiyan âlemleri bin üç yüz yıldır üstünlük ve rekabet mücadelesi içinde dünya tarihinin genel akışına önemli oranda yön vermektedir.¹⁰⁵

İslam dini esas olarak Müslümanlar arasında eşitlik ve adalet kavramlarına yer vermektedir. İslamiyet'in temeli bütün Müslümanların eşitliğine dayanır. Bu eşitlik Hıristiyanlığın ilk dönemindeki gibi romantik değil, somut ve uyulmadığı takdirde yaptırımı olan bir eşitliktir. İslamiyet ayrıca köleliğe karşı da ilke bir duruş getirmiş, onu yasaklamamakla beraber, kölelere iyi davranılması buyurulmuş ve azat yolu övülmüştür.¹⁰⁶ Adalet ise, insanlar arasındaki mutlak eşitlik anlayışının sağlanması için somut uygulama yöntemleriyle yerleşmiş gerçek bir olgudur.¹⁰⁷

12. yüzyılda Kilise otoritesinin en yüksek düzeye vardığı dönemde, Kilise'nin inşa ettiği hapishanede zincire vurulan akıl, İslam bilginlerinin, yüzyıllardır unutilan, ihmal

¹⁰³ SADIK Khwaja Gulam, **Bugünkü İslamda İnsan Hakları**, İnsan Haklarının Felsefi Temelleri İçinde, Türkiye Felsefe Kurumu Yayını, 2009, s.170.

¹⁰⁴ ÜÇOK Bahriye, **İnsan Haklarının Gerçekleşmesinde Dinin Etkileri**, İnsan Haklarının Felsefi Temelleri İçinde, Türkiye Felsefe Kurumu Yayını, 2009, s.180-181.

¹⁰⁵ MUMCU& KÜZECİ, 2007, s.41.

¹⁰⁶ MUMCU& KÜZECİ, 2007, s.42.

¹⁰⁷ MUMCU& KÜZECİ, 2007, s.43.

edilen antik filozofların eserlerini gün ışığına çıkarmaları sayesinde, uyanmaya başlamıştır. Bu dönemde Türk –İslam düşünürü Farabi'nin düşünceleri dikkati çekmektedir. Devletin temelini ileride Batı'da geniş bir yankı uyandıracak olan toplum sözleşmesine dayandıran Farabi, bütün insanların kardeşçe yaşayabilecekleri bir dünya devleti düşlemiştir. Diğer bir İslam düşünürü İbn-i Haldun da, laik bir devlet düzeni savunması bakımından önemli ve ayrı bir yere sahiptir.¹⁰⁸

Yeniçağa gelindiğinde, özellikle 17. yüzyılda, artık insan haklarının sistematik bir hale gelmeye başladığını görüyoruz. Bu çağdaki insan hakları anlayışı ortaçağın ve mutlakiyet devrinin dinsel kaynaklı tabii hukuku değil, artık dinsel kalıptan sıyrılmış, laikleşmiş, gökyüzünden yeryüzüne indirilmiş bir tabii hukuktur.¹⁰⁹ Bu çağda Rönesans ve Reform hareketlerinin de etkisiyle özgürlük ve eşitlik kavramlarının savunulması yeni bir boyut kazanmıştır. Burjuvazinin gelişimi ile ortaya çıkan Aydınlanma Felsefesi siyasal ve ekonomik liberalizmi getirmiştir.¹¹⁰ Bu felsefeye göre özgürlük artık “kişinin devlete karşı korunması, kişi güvenliğinin sağlanması”; eşitlik ise burjuvazinin aristokrasiye karşı savaşım aracıdır ve onun ekonomik hak ve özgürlüklerinin güvenceye bağlanması, yasa önünde eşitlik anlamına gelmektedir. İşte bu düşünceden doğan kişi hakları öğretisi ile artık devlet iktidarına bir sınırlama getirilmektedir: “İnsan salt insan olması nedeniyle, bu niteliğiyle, doğuştan kimi hak ve özgürlüklere sahiptir. Devlet, hiçbir zaman ve hiçbir gerekçeyle bu haklara dokunamaz.”¹¹¹ Tabii hukuktan kaynaklanan kişi hakları doktrini iki temel varsayım üzerine kurulmuştur. Bunlardan birincisi tabiat hali, ikincisi de toplum sözleşmesi. İlk olarak, Hugo Grotius; insanı tabii bir sosyallik içgüdüsüne sahip, akıl sahibi, hayvanlardan ayrı, yüksek bir varlık olarak tanımlamış, kendi soydaşları ile birlikte toplum halinde yaşama eğilimine ve toplum hayatını

¹⁰⁸ MUMCU & KÜZECİ, 2007, s.44.

¹⁰⁹ KAPANİ, 1993, s.30.

¹¹⁰ GÜLMEZ, 2001, s.14.

¹¹¹ GÜLMEZ, 2001, s.14.

akla göre düzenleme yeteneğine sahip olduğunu ileri sürmüştür.¹¹² Bu şekilde akli temele dayandırılan tabii hukuk ve sosyal sözleşme teorisi, yukarıda devletin menşei ile ilgili görüşleri açıklarken yer verdiğimiz Hobbes, Locke ve Rousseau tarafından geliştirilmişlerdir. Bu yazarların sosyal sözleşme teorilerine yukarıda değindiğimiz için tekrara düşmeden devam etmek daha doğru olacaktır. Genel olarak değerlendirecek; Hobbes'un düşüncesinin otoriteden yana ağır bastığı söylenebilir. Hobbes, kuvvetler ayrılığını reddetmekte, tek ve yüksek bir otoritenin varlığını savunmaktadır. Otoritenin bir şahsa veya kurula ait olması da Hobbes için o kadar önemli değildir. Bununla birlikte, devlet şekli olarak monarşiyi daha üstün görmektedir.¹¹³ Ancak belirtmemiz gereken bir husus var ki; güvenliği sağlamak için devlete mutlak bir yetki tanıyan ve devlet karşısında ferde hürriyet tanımayarak toplum hayatının her alanında devlet baskısı kurmaya çalışan Hobbes, bir yandan da insanlara, güvenliği sağlamayan devlete karşı itaat etmemelerini salık vererek, isyan etmeleri gerektiğinden (direnme hakkından) bahsetmektedir. Bu görüşüyle Hobbes, çelişkiye düştüğü yolunda eleştiriler almaktadır. Rousseau ise, hatırlanacağı gibi hürriyetin dünyevi hiçbir kazançla kıyaslanamayacağını söylemiş, güvenliği sağlamak için insan hürriyetlerinin feda edilmesine karşı çıkmıştı.¹¹⁴

Locke da; siyasal düzenin amacının hürriyeti güvence altına almaktan başka bir şey olmadığını savunarak, otoriteye değil hürriyete ağırlık vermiştir. Locke, yalnız yaşadığı devirde değil, kendisinden sonra gelen düşünürleri de, özellikle XVIII. Yüzyıl Liberal Okulun bayraktarlığını yapan filozofları etkileyerek, onların esin kaynağı olmuştur.¹¹⁵ Locke'a göre; toplum sözleşmesi ile devlete, hak ve hürriyetlerin daha iyi korunması için yetki verilirken, fertler sahip oldukları hakları devlete ya da Rousseau'daki gibi "genel irade"ye devretmiyorlar. Locke'un felsefesinde bu haklar, vazgeçilmez ve devredilmez haklar olarak

¹¹² GÜRİZ, 1996, s.190.

¹¹³ GÜRİZ, 1996, s.197.

¹¹⁴ GÜRİZ, 1996, s.200.

¹¹⁵ GÜRİZ, 1996, s.201.

niteleniyor. Sadece, otoritenin sağlanması için cezalandırma halklarını devretmişlerdir. Devlet, insanların sahip olduğu vazgeçilmez ve devredilmez hakları koruma yükümlülüğü yüklenmiştir. Eğer devlet; kendisine tanınmış olan üstün iktidarı bu amaca aykırı bir şekilde kullanırsa, toplum sözleşmesini bozmuş olur. Bu halde sözleşme ortadan kalkar, halk artık devlete itaat etmekle yükümlü olmaz ve tabiat halindeki duruma geri dönlür.¹¹⁶

Rousseau'nun felsefesini de kısaca değerlendirirsek diyebiliriz ki; o, egemenliğin halka ait olduğu düşüncesiyle ön plana çıkmaktadır. Nitekim genel irade teorisi ile milliyetçilik akımlarının esin kaynağı olmuştur. Rousseau, genel iradede ferdin kişiliğinin, benliğinin eriyip yok olduğu – yok edildiği noktasında ağır eleştiriler almıştır. Ancak kanımızca; Rousseau burada eşitlik kavramının önemini belirtmek istemiştir. Hürriyete bu kadar değer veren ve güvenliğin sağlanması pahasına hürriyetlerin feda edilmesine şiddetle karşı çıkan bu düşünürün genel irade teorisinde böyle bir çelişkiye düşüyor görünmesi mantıklı değildir. Zira; onun düşüncesine göre, ailede bile babanın otoritesi, çocuklar kendi akıllarını kullanabilecekleri yaşa gelinceye kadardır.¹¹⁷ Ancak; Rousseau'nun bu kadar hürriyet ve eşitlik haklarına yer vermesine rağmen, idealize ettiği devlet sistemi küçük bir şehir devletinde gerçekleşebilecek bir doğrudan demokrasi düzenidir.¹¹⁸ Bu noktada getirilen eleştirilere katılmamak elde değildir. Zira; büyük bir ülkedeki temsili demokrasi ile Rousseau'nun küçük şehir devletindeki doğrudan demokrasi arasında derin ayrılıklar bulunacaktır. Gerçi; Rousseau da bunun farkına varmış olmalı ki; Toplum Sözleşmesi adlı eserinde, 3. Kitabın VIII. Bölümünde her hükümet biçiminin her ülkeye uymayacağını örneklerle açıklarken¹¹⁹, 2. kitabın VIII. Bölümünde de; bir ulusun yasalarla bağlanabilmesi için sabırla beklenmesi gereken bir olgunluk döneminin gerekliliğine değinmektedir.¹²⁰

¹¹⁶ KAPANİ, 1993, s.32.

¹¹⁷ ROUSSEAU, 2010, s.45.

¹¹⁸ GÜRİZ, 1996, s.212.

¹¹⁹ ROUSSEAU, 2010, s.133-139.

¹²⁰ ROUSSEAU, 2010, s.89-98.

Sonuç olarak; Locke'un İngiliz ve Amerikan devrimlerini etkilediği, Rousseau'nun da Montesque ve Voltaire ile birlikte daha çok Fransız devrimi üzerinde etkili olduğunu söyleyebiliriz.¹²¹ Bu devrimler, insan haklarının pozitif hukuka geçişini ve devlet iktidarına hukuki sınırlamalar getirilmesini sağlayan ilk somut gelişmelerdir. Habermas da; burjuva devrimlerinin ürünü olarak ortaya çıkan insan hakları beyannamelerini "tabii hukukun pozitifleştirilmesi" olarak tanımlarken, tabii hukukun insan hakları öğretisine katkısını ifade etmektedir.¹²²

III. HUKUKİ KORUMA (Pozitif Hukuk)

Bu bölümde değineceğimiz başlıklar; pek çok eserde, hukuk devletinin gerekleri olarak ele alınmaktadır. Ancak biz; bunları, hukuk devletinden ayrı olarak ele almayı ve hukuk devletini de ayrıca açıklamayı uygun görüyoruz. Nitekim bu güvencelerin hukuk devletini sağlama bakımından pratik faydalarını kabul etmekle birlikte, bunların hukuk devletini sağlamak için ille de bir arada olması lazım gelen uygulamalar olduğu noktasında şüpheliyiz. Biri ya da birkaçı olmasa bile hukuk devleti yine de var olabilir kanısındayız. (Yani Kelsen'in öngördüğü normlar hiyerarşisi hukuk devletinin gerçekleşmesi bakımından yeterli bir sistem değildir. Ya da biçimsel anlamda kuvvetlerin birbirlerinden ayrılmış bulunması, hatta bunun da anayasal bir düzlemde gerçekleştirilmesi hukuk devleti için yine yeterli değildir.) Bunların her biri pozitif hukukun getirdiği, çağın ihtiyaçlarına cevap vermesi beklenen güvence mekanizmalarıdır. Bu nedenle hukuk devletini, özellikle bağımsız ve iyi işleyen bir yargı mekanizması, hukuka saygı, hukukun üstünlüğü ilkelerinin kamu yetkisi kullanan tüm kişiler ve toplum üyelerince içselleştirildiği bir sosyal – siyasal yaşam düzeni olarak ele alıp inceleyeceğiz. Diğer bir deyişle; aşağıda ele alacağımız başlıklar devlet iktidarına hukuk aracılığıyla¹²³ getirilen sınırlardır.

¹²¹ GÜLMEZ, 2001, s.16.

¹²² SANCAR, 2004, s.106.

¹²³ Burada bilhassa "tarafından" kelimesini kullanmıyoruz, zira hukukun kendisi de egemenin teşkilatlanmış bir iradesinin, hakların korunması doğrultusunda oluşturduğu kurallar bütünüdür. Aksi takdirde, hukukun kendisine

İnsan haklarının dinamik bir yapıya sahip olması sayesinde ki; sürekli bir ilerleme ve dönüşüm süreci işlemektedir. Bu dinamik yapı sayesinde işleyen süreç de, hukuk metinlerinin her zaman insan haklarının gerisinde kalmasına sebep olmaktadır. Ancak; ne kadar gerisinde kalırsa kalsın, insan hakları hukuksal düzeyde de korunmaya muhtaçtır. Toplumsal ve siyasal savaşlar sonucunda kat edilen her mesafenin, ulaşılan her aşamanın, bu ilerleme ve dönüşüm sürecinin sağlıklı işleyebilmesi için korunmaya ihtiyacı vardır. Gerçekten de; yüzyıllarca süren siyasal - toplumsal mücadelelerin sonucunda insan haklarının hukuk düzeniyle korunması gerektiği evrensel boyutta kabul görmüş, bu istikamette (doğrultuda) uluslararası bağlayıcılığı bulunan belgelere, düzenlemelere imza atılmıştır.

Bu aşamada ayrıca belirtmemiz gereken diğer bir husus da; uluslararası alanda getirilen sınırlandırmalara değinmeyecek olduğumuzdur. Devlet iktidarına uluslararası hukuk aracılığıyla getirilen sınırları sadece varlıklarını es geçmemek adına burada zikretmekle yetineceğiz, zira anayasamızın 90. maddesi¹²⁴ gereği onlar zaten iç hukukumuzun bir parçası olmuş vaziyetler. Ancak; şunu belirtmekte yarar görüyoruz ki; uluslar arası hukuk alanında meydana gelen gelişmelerin de alt yapısına baktığımızda, tabandan gelen bazı taleplerin bu gelişmeleri yönlendirdiğini görüyoruz. Yani; orada da hukuk öncesi bir yaşam alanı var.

bir özne (suje) statüsü kazandırmış oluruz ki bu, kendisini oluşturan egemen iradeyi yok saymak olur. Ancak bu açıklamamızın iradeci hukuki pozitivizmle karıştırılmaması gerektiğini de ayrıca belirtiyoruz.

¹²⁴ **Anayasa90. madde :** Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı devletlerle ve milletlerarası kuruluşlarla yapılacak anlaşmaların onaylanması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlıdır.

Ekonomik, ticari veya teknik ilişkileri düzenleyen ve süresi bir yılı aşmayan anlaşmalar, Devlet Maliyesi bakımından bir yüklenme getirmemek, kişi hallerine ve Türklerin yabancı memleketlerdeki mülkiyet haklarına dokunmamak şartıyla, yayımlanma ile yürürlüğe konabilir. Bu takdirde bu anlaşmalar, yayımlarından başlayarak iki ay içinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin bilgisine sunulur.

Milletlerarası bir anlaşmaya dayanan uygulama anlaşmaları ile kanunun verdiği yetkiye dayanılarak yapılan ekonomik, ticari, teknik veya idari anlaşmaların Türkiye Büyük Millet Meclisince uygun bulunması zorunluğu yoktur; ancak, bu fıkraya göre yapılan ekonomik, ticari veya özel kişilerin haklarını ilgilendiren anlaşmalar, yayımlanmadan yürürlüğe konulamaz.

Türk kanunlarına değişiklik getiren her türlü anlaşmaların yapılmasında birinci fıkra hükmü uygulanır.

Usulüne göre yürürlüğe konulmuş Milletlerarası anlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. (Ek cümle: 07/05/2004 - 5170 S.K./7.mad) Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası anlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası anlaşma hükümleri esas alınır.

Uluslararasılaşmanın, insan haklarını devletin münhasır yetki alanından çıkartarak onun üstünde bir statüye yerleştirdiğini, bu statünün de günümüzde insan hakları dinamizminin beslendiği en önemli kaynak olduğunu belirten Sancar; uluslararası güvence mekanizmalarının, özellikle Birleşmiş Milletler bünyesindekilerin, tüm bu katkılarına rağmen hala, devletlerin belirleyiciliği altında olduğunu vurgulayarak eleştirel bir yaklaşım getirmektedir.¹²⁵ Bu nedenle, Sancar'ın da ifade ettiği gibi, uluslararası mekanizmalar, ulusal mekanizmaların mahkûm olduğu yapısal zaaflardan tam anlamıyla kurtulamamaktadırlar.

Bu aşamada; Türkiye açısından gelişmeleri değerlendirdiğimizde; Türkiye, uluslararası hukuk ve siyaset alanında dünyada çok göz önünde olan bir ülke olarak, insan hakları karnesinin pek de parlak olmadığı, özellikle 1982 Anayasası'nın hem kimliği hem de içeriği bakımından çokça eleştirildiği, insan haklarının yasal ve anayasal düzeyde güvencelere kavuşturulması, ayrıca da kamu görevlileri tarafından meydana getirilen ihlallerin önlenmesi ve giderilmesi doğrultusunda Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler örgütleri tarafından sıkça uyarıldığı bir dönemden geçmektedir. Diliyoruz ki; Türkiye de, insan hakları düzeyini hem iç hukuk düzeninde hem de toplumsal hayatta tahayyül edilebilecek en ileri düzeye getirerek, küresel düzeyde takdir toplayan bir ülke ve uluslararası hukukun da aktif aktörlerinden biri olabilsin.

İnsan haklarını doğadan gelen, doğuştan haklar olarak tanımlayan tabii hukuk doktrini, önemli düşünsel katkılarına rağmen, çok fazla eleştiriye maruz kalmıştır. Örneğin bunlardan en gerçekçi olanı, Sancar'ın da belirttiği gibi, insan haklarının tarihsel ve toplumsal bağlamlarının göz ardı edildiğidir. Gerçekten de insan hakları, tabii hukuk akımlarının iddia ettiği gibi tarih dışı, toplum dışı bir nitelik taşımazlar; aksine insanlığın özgürleşim ve kurtuluş sürecinin tarihsel ürünüdürler ve toplumsal mücadelelerden doğmuşlardır. Özellikle mülkiyet hakkının tabii ve kutsal bir insan hakkı olduğu şeklindeki, mülkiyetin tabiatla

¹²⁵ SANCAR,2004, s.128.

temellendirilmesindeki isabetsizlik; insan hakları mücadelesinde üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin tabii hukukun temel düsturlarından olan “bütün insanların özgürlüğü ve eşitliği” ilkesinin gerçekleşmesinin önündeki en büyük engellerden biri olduğu hatırlandığında apaçık ortadadır.¹²⁶ Bu şekilde önemine değindiğimiz toplumsal mücadeleler aslında bir taraftan “hukuk öncesi oluşum” ya da “norm öncesi durumdan norm aşamasına geçiş” olarak da adlandırılırlar.¹²⁷

A) İNSAN HAKLARININ ANAYASAL GÜVENCEYE KAVUŞTURULMASI

1) Tarihsel Süreç

Rasyonel tabii hukuk doktrinin de etkisiyle İngiltere ve Fransa’da meydana gelen gelişmeler neticesinde, burjuva devrimleri yaşanmış, ilk yazılı insan hakları belgeleri, anayasal belgeler ortaya çıkmıştır. Özellikle İngiltere’de, 1215 Magna Carta Libertatum ile beraber, devamında 1628 tarihli Petition of Rights, 1679 tarihli Habeas Corpus Act,1689 tarihli Bill of Rights ve 1701 tarihli Act of Settlement ile hürriyetlerin sınırları gittikçe genişletilmiş, hükümdarın iktidarı bu haklarla sınırlanmaya çalışılmıştır. Yalnız, belirtmek gerekir ki; pozitif hukukta yer alan bu ilk belgeler Amerikan ve Fransız Bildirileri gibi gerçek anlamda birer Haklar Bildirisi sayılamazlar. Bunlar, İngiliz aristokrasisinin ve onun etrafında toplanmış olan burjuvazinin, kralın mutlak iktidarını kısmak ve sınırlandırmak yolunda girişmiş oldukları hürriyet mücadelesinin birer aşaması sayılırlar.¹²⁸

Yeniçağın başlarında Amerika kıtasının bulunması, Avrupa insanın önünde geniş ufuklar açmıştır. XVII. Yüzyıl başlarından itibaren İngilizler, Kuzey Amerika’nın doğu kesimlerinde koloniler kurmaya başlamışlardır. Giderek sayıları on üç olan bu koloniler ile İngiltere arasında, Fransa’nın da etkisiyle anlaşmazlıklar çıkmış ve 1773 yılında bağımsızlık savaşı başlamıştır. 10 yıl süren bu savaşın ardından İngiltere, eski kolonilerinin bağımsızlığını tanımış, bağımsızlığını kazanan bu on üç koloni, 1787 yılında ilan ettikleri ve temelinde 1776

¹²⁶ SANCAR,2004, s.114.

¹²⁷ SANCAR,2004, s.115.

¹²⁸ KAPANİ, 1993, s.42.

tarihli Virginia Haklar Bildirisi olan Anayasa ile dünyadaki ilk federal devlet olan Amerika Birleşik Devletlerini kurmuştur.¹²⁹ Doğal hukukun da etkisiyle “insanların doğuştan gelen özgürlüklere sahip ve birbirlerine eşit oldukları” ilkesiyle yer verdiği pek çok hak bir yana, Amerikan Anayasası devlet iktidarını sınırlandırma bakımından değerlendirildiğinde; Rousseau’nun halk egemenliği ve Montesquieu’nun kuvvetler ayrılığı ilkelerinin temel alındığı ve bu iki anlayışın bir siyasal potada kaynaştırıldığı görülmektedir.^{130, 131}

ABD’nin kurulmasının ardından, 1789 yılında patlak veren Fransız İhtilali de insan haklarının gelişimi ve anayasalar tarafından güvenceye kavuşturulması sürecine önemli bir ivme kazandırmıştır. İhtilal, kralın danışma kurulu olan Etats Generaux’da “üçüncü tabaka (burjuvazi)” temsilcilerinin oluşturduğu kanat, kendisine “Ulusal Kurucu Meclis” adını vererek, 27 Ağustos 1789 günü ilan ettikleri “İnsan Ve Yurttaş Hakları Bildirisi” ile ihtilalin fitilini ateşlemişlerdir. Bu bildiri, tarihsel bir ün kazanmış, insan hak ve özgürlüklerinin çok uzun süre en doyurucu ifadesi sayılmış ve XX. Yüzyıl insan hakları bildirilerine de temel oluşturmuştur.¹³² Aslında Fransız bildirisi haklar beyannamelerinin ilki değildir ve orijinal bir belge sayılmaz. Kendisinden önceki bildirilerle arasında, içerik yönünden büyük bir benzerlik vardır. Buna rağmen Fransız Bildirisi daha büyük bir üne kavuşmuş ve daha etkili olmuştur. Kapani; bunun sebebini, Fransız Bildirisinin ifade gücüne, üslubuna, kullanılan ifadelerin daha evrensel oluşuna ve nihayet o dönemde Fransızcanın İngilizceye göre daha yaygın bir dil olmasına bağlamaktadır.¹³³ 1791 tarihli Fransız Anayasası da 1789 tarihli bildiride yer alan ilkeleri içerir. Bu anayasa da; egemenliğin halka ait olduğunun belirtildiği 3. maddesi, insan haklarına saygısızlığın hükümetlerin başarısızlık sebebi olduğuna dair vurgusu bakımından dikkat çekicidir.¹³⁴

¹²⁹ MUMCU& KÜZECİ, 2007, s.60-61.

¹³⁰ MUMCU& KÜZECİ, 2007, s.62.

¹³¹ Kapani; ABD’nin kuruluşunda Locke’nun ve Montesquieu’nun etkisi olduğunu söyler. KAPANİ, 1993, s.45.

¹³² MUMCU& KÜZECİ, 2007, s.63.

¹³³ KAPANİ, 1993, s.46.

¹³⁴ Fatih KARAOSMANOĞLU, **İnsan Hakları**, Seçkin Yayınları, 2011, s.80.

Doğal hukuka dayalı bir gelişme gösteren insan haklarının anayasallaşması sürecinde devletler, 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar perspektiflerine “evrensellik” prensibini getirmezler. Uygulamalara baktığımızda da; soyut olarak herkese tanınan hakların herkes için hayata geçtiğini söylemek mümkün değildir. Örneğin; ABD, 1787 tarihli Anayasasında insan hakları normatif olarak savunulmasına rağmen, 1865 yılına kadar Anayasa ve Virginia bildirisini anlayışı ile çelişen insan hakları uygulamaları yapmıştır. İnsan haklarını sadece beyazlara tanımış, 1815 tarihli Viyana Kongresinde yasaklanmasına rağmen kölelik ticaretini meşru görmüştür.¹³⁵

Bir diğer değerlendirme de; Fransız Bildirisinin soyut olarak herkese tanıdığı hakların pratikte gerçekleşmeyişi idi. Bunun sebebi olarak Kapani; Fransız Bildirisinin 18. yüzyılın ferdietçi doktrinin anlayışını yansıttığını gösteriyor. Bu esasa göre; ihtilalin başlıca hedefi devlet iktidarını sınırlandırmak olmuştur.¹³⁶ Ancak Fransız İhtilali, bilindiği gibi burjuvazinin yönettiği bir ihtilaldir ve her şeyden önce o zamana kadar egemen sınıf olan aristokrasiye karşı burjuva sınıfının haklarını sağlamak hedefi gütmüştür. Yani iktidarı sınırlandırma girişimi bu düzlemde ele alınıp değerlendirilmelidir. Nitekim sonradan da anlaşılacağı gibi, bu insan haklarından fiilen sadece burjuvanın kendisi yararlanma imkânlarına sahip olmuş, asıl büyük kitleler için bu haklar kâğıt üzerinde kalmıştır.¹³⁷ Örneğin; Fransız devriminde kadınların yoğun bir biçimde yer aldıkları, devrim döneminde Bastille ve Versailles’e yapılan saldırılara katıldıkları, devrim dışı güçlerin hücumlarına karşı korumak konusunda etkili oldukları tarihsel bir gerçek olmasına rağmen,¹³⁸ 1789 yılında yayımlanan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisinde savunulan insan kavramına kadınlar dâhil edilmemiştir. Bu nedenle 1789 Bildirisi, erkek hakları demeci olarak da nitelendirilir.¹³⁹ Aslında bu nitelendirme de tam olarak yerinde sayılmaz; çünkü erkeklerin tamamı da hak sahibi yurttaş kavramına dâhil

¹³⁵ KARAOSMANOĞLU, 2011, s.81.

¹³⁶ KAPANİ,1993, s.50.

¹³⁷ KAPANİ,1993, s.199-200.

¹³⁸ GÜRİZ, 2011, s. 26.

¹³⁹ GÜRİZ, 2011, s.26.

edilmemiştir. 1791 Anayasasında aktif yurttaş –pasif yurttaş ayrımı yapılarak; kadınlar, çocuklar, yabancıların yanı sıra kamusal yapıyı ayakta tutmaya katkıda bulunmayanlar (belli oranda vergi vermeyenler – parasız erkekler) pasif yurttaş statüsüne sokulmuştur.¹⁴⁰ Devrimci Fransız kadınları bu eşitsizliğe karşı çıkmışlardır. Olympe de Gouges, 1793 yılında bir kadın hakları bildirgesi yayımlamıştır. Bu demeçte; kadının hür doğduğu ve erkeklerle eşit haklara sahip olduğu vurgulanmıştır. Ancak bu girişim başarıya ulaşamamış ve Olympe de Gouges Fransız devriminin terörü içinde ölümlerle cezalandırılmıştır.¹⁴¹ İzleyen yıllarda; Mary Wollstonecraft, A.C.Condorcet, Von Hipel, İngiltere’de de J. Stuart Mill, kadınların da erkekler kadar akıl sahibi ve yetenekli olduklarını, fakat toplumun kadınlar için belirlediği yaşam biçiminin ve kadınların eğitim olanaklarından yoksun bulunmalarının onları zayıf ve bağımlı bir konuma ittiğini öne sürerek kadınlara da erkeklerle beraber eşit statü tanınması gerektiğini savunmuşlardır.¹⁴² Yine bir başka kadın yazar, Mary Astell; daha 1700 yılında; “eşitlik, özgürlük, kardeşlik” bayrağını yükseltirken yüzlerce yıllık geleneği sürdürerek kadınları dışlayan bir “insan” soyutlaması yapmasına tepki göstererek John Locke ile bir tartışmaya girmiş ve “eğer mutlak hükümler devlet için gerekli değilse, nasıl oluyor da aile için gerekli sayılıyor? ... Eğer bütün insanlar doğuştan özgürse, nasıl oluyor da kadınlar köle doğuyor” diye haklı olarak sormuştur.¹⁴³

Fransız İhtilalinin ferdiyetçi doktrin etkisi taşımasının bir diğer sonucu da; insanı içinde yaşadığı toplumdan ve çevreden sıyrarak soyut bir varlık olarak ele almasıdır. Günlük hayat şartları ile mücadele eden, bu hayat şartlarının karşısına çıkardığı güçlükleri yenmeye, geçimini ve varlığını sağlamaya çabalayan kişi, sosyal varlık olarak <yaşayan insan> hiç dikkate alınmamıştır. Onun, bildirilerde parlak ifadelerle kendisine tanınmış olan haklardan ve hürriyetlerden çoğunlukla haberi bile yoktur; haberi olsa bile bu hakları kullanma

¹⁴⁰ AĞAOĞULLARI, 2006, s.247.

¹⁴¹ GÜRİZ, 2011, s. 27.

¹⁴² GÜRİZ, 2011, s.27-30.

¹⁴³ Mary Astell, Reflections upon Marriage, aktaran Fatmagül BERKTAY, “Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye”, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları, No:7, 2004, s. 5.

imkânlarına sahip değildir. Her şeyden önce kendisine hayat hakkı, yaşama hakkı tanınmıştır; fakat en basit sağlık şartlarından yoksundur, hayatını tehdit eden çeşitli hastalıklara karşı çaresizdir. Kendisine konut dokunulmazlığı tanınmıştır, ancak başını sokacak konutu yoktur, kendisine öğrenme hakkı, fikir hürriyeti tanınmıştır fakat daha küçük yaştan hayatını kazanma kaygısıyla tanıştığından ne öğrenmek için okula gidecek zamanı vardır, ne de gerçek bir fikir hürriyetinden yararlanabilmek için gerekli olan fikri gelişmeyi sağlayacak imkânlara sahiptir. İşte, Fransız ihtilalinin insan hakları anlayışında sağladığı bu aşamanın yetersiz olduğu kısa zamanda anlaşılacak, ferdiyetçi ve liberal zihniyetin devlete yüklediği pasif rol - karışmama zorunluluğu- kısa zaman sonra yerini devletin müdahalede bulunması ve tedbirler alması zorunluluğuna bırakacaktır. İnsan haklarında da artık negatif hürriyetler sınıfından, devletin olumlu yükümlülükler yüklenmesini gerektiren pozitif haklar sınıfına geçilecek, devlet fonksiyonu anlayışında sosyal yönde bir gelişme görülecektir. Bu şekilde, 1793'te kabul edilen ve aynı yıl Anayasanın başına eklenen ikinci İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisinde bazı sosyal hakların yer aldığı görülür. 1848 tarihli Fransız Anayasası ise sosyal hak ve sosyal hukuk anlayışının geniş ölçüde yansıtıldığı bir anayasadır.¹⁴⁴ 1917 tarihli Meksika Anayasası, 20. yüzyılda sosyal hakların aşağı yukarı tam bir listesine yer veren ilk anayasadır.¹⁴⁵ 1919 tarihli Weimar Anayasası ile sosyal haklar konusunda daha da ileri bir aşamaya ulaşılmış, devletin sosyal fonksiyonu anlayışı açıkça yansıtılmıştır.¹⁴⁶

Yirminci yüzyılda yaşanan iki büyük yıkıcı dünya savaşının sonunda, uluslararası toplumda insan hakları anlayışı evrensel bir nitelik kazanmıştır. Daha evvel pek çok ülkenin anayasasında yer alan “Her Türk”, “Her Alman” “Her Fransız” .. vs gibi ifadelerin yerini “her insan” “herkes” ibareleri almıştır.¹⁴⁷ 1945'te Birleşmiş Milletlerin kuruluşu ve devamında BM Genel Kurulu'nda 10 Aralık 1948'de kabul ve ilan edilen İnsan Hakları Evrensel

¹⁴⁴ KAPANİ, 1993, s.50-52.

¹⁴⁵ ERDOĞAN, 2011, s.130.

¹⁴⁶ KAPANİ, 1993, s.55.

¹⁴⁷ KARAOSMANOĞLU, 2011, s.81.

Bildirisi; insan haklarına uluslararası bir boyut kazandırarak, insan haklarının uluslararası hukuk kapsamına girmesini sağlamıştır. Bu sayede; insan hakları, devletlerin kendi ulusal meseleleri olmaktan çıkmış, devlet iktidarlarına dışarıdan bir sınırlandırma getiren yeni bir boyut kazanmıştır. 1948 Bildirisi, kapsamı ve tarihi önemi bir tarafa bırakılırsa, aslında hukuki bir bağlayıcılığı ve zorunlu uygulanabilirliği olan bir belge değildir. Ancak; bu bildiride yer verilen haklara hukuki bağlayıcılık kazandırmak amacıyla BM bünyesinde yapılan çalışmalar neticesinde 1976 yılında iki uluslararası sözleşme (İkiz Sözleşmeler olarak da adlandırılan Sivil ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi) yürürlüğe girmiştir.¹⁴⁸

2) Anayasal Güvencenin Önemi

İnsan haklarının anayasal güvenceye kavuşturulması sürecini yukarıda ana hatlarıyla ele aldık. Şimdi önemle üzerinde duracağımız husus; bu anayasal güvencenin anlamı, devlet iktidarına getirdiği sınırlamanın, insan haklarını koruma bakımından nasıl bir işlev gördüğüdür.

İlk olarak anayasa kavramından başlayalım. Anayasa; bir devletin yapısını, yetkilerini, yurttaşların hak ve ödevlerini düzenleyen, onları biçimlendiren temel bir belgedir.¹⁴⁹ Bir diğer tanımlama, kişilerin hak ve özgürlüklerini güvence altına alma fonksiyonunu da içerecek şekildedir.¹⁵⁰ Yani bir anayasanın hak ve ödevleri düzenliyor olması, otomatikman, onun vatandaşlarının hak ve özgürlüklerini güvenceye kavuşturduğu anlamına gelmez. Bu doğrultuda anayasa, iki ayrı bilim açısından ayrı ayrı tanımlanabilmektedir: Anayasa siyasal bir belgedir; çünkü devleti kuran ve vatandaşların temel hak ve özgürlüklerini koruyan başlıca belgedir, siyasal iktidarın sınırlarını gösterir. Hukuksal bir belgedir; çünkü anayasa, en üst hukuk normudur. Başta kanunlar olmak üzere bütün hukuk kaynakları anayasaya uygun

¹⁴⁸ ERDOĞAN, 2011, s.130. (* Türkiye ikiz sözleşmeleri 2003 yılında onaylamıştır.)

¹⁴⁹ Erdoğan TEZİÇ, **Anayasa Hukuku**, Beta Yayınları, 2. Baskı, 1991, s.6.

¹⁵⁰ Zehra ODYAKMAZ, Ümit KAYMAK, İsmail ERCAN, **Anayasa Hukuku, İdare Hukuku**, İkinci Sayfa Yayınları, 12. Baskı, 2011, s.21.

olmak zorundadır.¹⁵¹ Anayasa; devlet yapısının ve güçlerinin, yurttaş hak ve görevlerinin temel bir tasarımıdır. Bu anlamıyla kurulu bir yönetime sahip her devletin bir anayasası vardır. Ancak; bir devletin anayasaya sahip olması onun demokratik ya da diktatöryel karakteri hakkında bir fikir vermez.¹⁵² Bu doğrultuda anayasalı devlet- anayasal devlet ayırımına değinmek gerekmektedir. Erdoğan'ın da belirttiği gibi; anayasası olan her devlet anayasal devlet değildir. Anayasal devlet; anayasanın, bireylerin dokunulmaz alanlarını korumak üzere, siyasal yönetim üzerinde etkili bir kısıtlayıcı olarak işlev gördüğü devlettir. Anayasanın bu işlevi görmediği yerde, yani anayasanın sadece devletin teşkilat yapısını gösterdiği ama onu sınırlamadığı bir ülkede anayasal devletin varlığından söz edilemez.¹⁵³

Aynı ayırımın önemine Gönenç de dikkat çekmekte; her anayasalı devletin anayasal devlet kabul edilemeyeceğini ifade etmektedir. Anayasayı; uygulandığı toplumdaki hâkim ideolojiyi yansıtan, siyasal iktidara meşruiyet kazandıran ve siyasal iktidarı organize eden üstün kurallar bütünü olarak tanımlayan Gönenç; anayasanın bu anlamıyla üç boyutu olduğunu ifade etmektedir: ideolojik manifesto, normatif şelale ve iktidar şeması.¹⁵⁴ Bu boyutlardan ilki; bir toplumu bir arada tutan, bireyleri bir araya getirip onların bir güç, bir iktidar haline gelmesini sağlayan temel değer ve prensipler olarak anayasalarda ifadesini bulur. Özellikle bir anayasanın başlangıç bölümü, o anayasanın ilan edilmesine neden olan olayları, o anayasa ile hedeflenen toplum tasarımı, o anayasanın ilan edildiği toplumu bir arada tutan kolektivite bağının temel unsurlarını açıklar. Kısacası; bir anayasanın başlangıç bölümü ideolojik manifesto olarak geçmişin gururunu, geleceğin umudunu içinde taşır. Anayasanın bu yönü, aynı zamanda, anayasal sosyalleşme yoluyla, vatandaşların temel değer ve prensipleri öğrenmesi ve sürdürmesine de katkıda bulunur. Normatif şelale olması da; normlar hiyerarşisi

¹⁵¹ ODYAKMAZ& KAYMAK& ERCAN, 2011, s.21.

¹⁵² Meltem DİKMEN CANİKLİOĞLU, **Anayasal Devlette Meşruiyet**, Yetkin Yayınları, 2010, s.72.

¹⁵³ Mustafa ERDOĞAN, **Anayasa Hukuku**, Orion Yayınevi, 4. Baskı, 2007, s.31.

¹⁵⁴ Levent GÖNENÇ, **Siyasi İktidar Kavramı Bağlamında Anayasa Çalışmaları İçin Bir Kavramsal Çerçeve Önerisi**, AÜHFD, 2007, C.56, s.155. Gönenç bu tanımı yaparken, söz konusu terimlerin Ivo.D.Duchacek'in kullandığı terimler olduğunu belirtmektedir. GÖNENÇ, 2007, s.150, 152, 154.

mekanizması sayesinde, yasa ve diğer hukuk kurallarının anayasaya uygunluğunun sağlanması ile, siyasi iktidarı kullananların karar ve emirlerini meşrulaştırıcı bir işlev görmesi demektir. Anayasanın bu özelliği, anayasanın üstünlüğü prensibinde ifadesini bulur. Ancak böyle bir işlev görebilmesi, yani siyasi iktidarı kullananların meşruiyetlerini sağlaması için, o toplumda hukuki-rasyonel bir otoritenin varlığı gerekmektedir. Bunun için de anayasanın kendisinin meşru bir anayasa olması ve ikinci olarak da o toplumda, başka otorite kaynaklarının devreye girmemesi, hâkim olmaması gerekir. Bir başka deyişle; sosyal şartların değişmesi sonucu yönetilenlerin çoğunluğu karizmatik veya geleneksel otorite kaynaklarına yöneldikleri takdirde, hukuka ve anayasaya uygun davranmak, mevcut iktidarın meşruiyet kazanması ve nihayetinde de yaşaması için yeterli olmayacaktır. Bir anayasanın üçüncü boyutu ise; iktidar şeması olmasıdır. Gönenç bunu ayrıca “iktidar haritaları” olarak da adlandırmaktadır. Bunu da şöyle açıklayabiliriz: Siyasi iktidar; dinamik, yani kullanılan ve el değiştirebilen bir güçtür. Dolayısıyla, toplumsal ilişkilerin istikrarlı bir biçimde sürdürebilmesi için bu gücün kullanılmasının ve el değiştirmesinin bir takım kurallara bağlanması gerekir. Ancak belirtmek gerekir ki; demokratik olsun veya olmasın, her anayasa siyasi iktidarı organize eder, fakat siyasi iktidarın nasıl organize edildiği rejimden rejime değişir. Özellikle anayasal demokrasilerde anayasalar; siyasi iktidarın sınırlanmasına, bölünmesine ve seçim yoluyla barışçıl bir biçimde el değiştirmesine ilişkin kuralları içerir.¹⁵⁵ O halde; anayasal devletten bahsedebilmemiz için, anayasanın yukarıda saydığımız üç boyutu (öngörülen şartların gerçekleşmesi halinde) bireyleri siyasi iktidara karşı koruyan, kurumsal bir kalkan işlevi görmüş olur. Anayasacılık terimi de bu tedbirlerin teorik ve pratik temelini teşkil eder. Anayasacılık; sınırlanmış ve bölünmüş iktidar demektir. Siyasi iktidarın sınırlanması hukuk ile, bölünmesi ise kuvvetler ayrılığı ile mümkündür. Aşağıda ayrı ayrı

¹⁵⁵ GÖNENÇ, 2007, S. 150-155.

detaylarıyla ele alacağımız bu hukuk devleti ve kuvvetler ayrılığı ilkeleri bir madalyonun iki yüzü gibidir.¹⁵⁶

Siyasi iktidarı sınırlama türlerine aşağıda ayrı başlıklar olarak yer vereceğiz. Şimdi bu sınırlamaların insan haklarının korunmasına katkısını daha somut olarak ele alalım. İnsan hakları, anayasalarda temel hak ve özgürlükler ile ödevler şeklinde düzenleme alanı bulunduğu; bu düzenleme, yasama organının işlemlerine karşı bir güvence teşkil eder. Parlamenter sistem özelinde düşünürsek de; yürütmenin parlamento içindeki çoğunluktan çıkması nedeniyle, bu aynı zamanda yürütmeye karşı bir güvencedir. Yasama organının temel işlevi ülke genelinde geçerli olacak genel ve soyut kuralları (kanunları) yapmak olduğuna göre; temel hak ve özgürlüklerin kanunlarla düzenlenerek yasal güvenceye kavuşturulması, onların tekrar başka bir kanunla, hak olmaktan çıkarılması ihtimali ve tehlikesini de içinde barındırır. Yürütme organının yasama üzerindeki etkisini de göz önüne getirdiğimizde yasal güvencelerin ne kadar güvence olduğu tartışmalıdır. Ancak; anayasal güvenceye kavuşturulmuş haklar, yasal düzeyde kalan haklara nazaran çok daha güçlü bir korunmaya sahiptirler. Bu hakların bu düzeyde kavuştuğu korunma ancak yine bir anayasal düzenleme ile değiştirilebilir. Bu aşamada da değinmemiz gereken kavram katı anayasadır. Katı anayasa, olağan yasama süreciyle değiştirilemeyen, değiştirilmesi için diğer kanunların yapılmasına göre daha zorlaştırılmış, özel bir takım usullerin öngörülmüş olduğu anayasadır. Bu usullerden en yaygın olanı anayasa değişikliğinin parlamentoda kabulü için nitelikli çoğunluk şartı getirilmesidir. Anayasaların katılığını sağlamanın bir başka yolu da; anayasa değişikliklerinin onaylanması için halk oylamasına gidilmesinin şart koşulmasıdır. Örneğin 1787 ABD Anayasası, 1947 İtalyan Cumhuriyet Anayasası, 1949 Federal Almanya Cumhuriyet Anayasası, 1958 Fransız 5. Cumhuriyet Anayasası, 1961 ve 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasaları katı anayasalardır.¹⁵⁷ Devletin temel yapısını ve özgürlük düzenini

¹⁵⁶ GÖNENÇ,2007, s.155.

¹⁵⁷ ERDOĞAN, 2007, s.36.

gösteren kuralları değiştirmek, başka her hangi bir yasayı değiştirmekten farklı bir yonteme bağlanmış değil ise; bu da bükülgen (yumuşak) anayasa göstergesidir.¹⁵⁸ Örneğin; İngiltere'deki Parlamento, özel bir görüşme yolu ya da çoğunluk aramaksızın, İngiliz devletinin temel kuruluşunda, vatandaşların sahip oldukları hak ve özgürlüklerde istediği değişikliği yapabilir.¹⁵⁹ Ancak; bu durum İngiliz anayasacılığının kendine has gelişme sürecinde ele alınarak değerlendirilmelidir. İngilizlerin, kral otoritesine karşı giriştikleri sınırlandırma ve bunun sonucu olarak kişisel hürriyetlerini güvenceye bağlama çabasında, daima Parlamento ile birlikte hareket ettiklerini görüyoruz; bunun sonucu olarak, adeta bir bileşik kap örneği ile karşılaşılıyor. Kralın yetkileri, parlamentoda toplanmakta, kralın yetkileri azaldığı nispette, parlamentonun yetkileri çoğalmaktadır; bu evrimin sonunda İngiltere'de, parlamentonun üstünlüğü ilkesine erişilmiştir. Parlamentonun üstünlüğü ilkesinin ortaya çıkmasından sonra İngiltere'de, parlamentonun iktidarının sınırsızlığından söz açılmışsa da, bu iddia sadece teori alanında kalmış ve uygulamada, parlamentonun iktidarı da belirli sınırlara uymak zorunda bırakılmıştır. Austinian doktrinine göre, parlamentonun üstünlüğü prensibinin mutlak bir anlamı vardır; yani parlamentonun yapamayacağı hiç bir iş, değiştiremeyeceği hiç bir yasama tasarrufu düşünülemez. Parlamento, kanun yapmak bakımından her şeye kadir sayılmaktadır; fakat gerçeklikte, parlamentonun üstünlüğü prensibi, hiç de bu şekilde anlaşılmış değildir: Örneğin, parlamento bugün, Roma Katoliklerini oy hakkından mahrum edecek ya da işçi sendikalarının faaliyetlerini yasaklayacak veya bu kuruluşları tamamen kanun dışı sayacak bir yasa çıkaramaz.¹⁶⁰ Ancak; Soysal'ın da haklı olarak belirttiği gibi, esas etkili sınırlama kamuoyunun ve örgütlenmiş güçlerin gerçekleştirdiği denetimdir. Aksi takdirde, iktidara getirdiğimiz tüm hukuki sınırlamalar biçimsel bir anlam taşırlar. Anayasalarda özellikle hak ve özgürlüklere ilişkin ilkeler ne kadar çok kimsece benimsenmişse, toplumda bunlara sahip çıkan ve bunlar

¹⁵⁸ Mümtaz SOYSAL, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, Gerçek Yayınevi, 5. Baskı, 1979, s.8.

¹⁵⁹ SOYSAL, 1979, s.8.

¹⁶⁰ ZABUNOĞLU, 1963, s.21.

değiştirildiği zaman tepki gösterebilen kişilerin sayısı ne kadar kabarıkça, rastgele değişiklik yoluna gitmek de o ölçüde değişir.¹⁶¹

Değınmemız gereken bir başka unsur da; anayasalarda tanınarak güvenceye kavuşturulan bu hakların gerçek anlamda bir güvencede olduklarını teyit etmek bakımından sınırlandırılma usullerinin de anayasada düzenlenmesi gereğidir. Bugün yerleşik sınırlandırma kuralı; 1789 Fransız Bildirisi ile kabul edilen, sınırlandırmaların kanunla yapılması ilkesidir. Yani; idare ya da yürütme, kanun hükmünde kararname, tüzük ve yönetmeliklerle temel hak ve özgürlükleri sınırlandıramaz.¹⁶² ¹⁶³ Ve son olarak, anayasa yargısının işlevi de unutulmamalıdır. Bu konuyu ise detaylı olarak, hukuk devleti mekanizması içinde, yargı düzenini anlatırken işleyeceğiz.

B) KUVVETLER AYRILIĞI İLKESİ

Kuvvetler ayrılığı; devletin üç ana fonksiyonunu (yasama, yürütme ve yargı) yerine getiren organların, tek bir kişinin elinde toplanmasını engellemek üzere düşünülmüş bir sistemdir. Çünkü bu üç yetkiyi de elinde bulunduran bir iktidar, mutlak bir iktidar olacaktır. Tarihsel sürecin de bize gösterdiği, insan hakları mücadelelerinin mutlak iktidarın sınırlandırılmasına karşı verildiğidir. Nitekim; iktidarın keyfi davranma potansiyeli artık evrensel bir söylem haline gelmiş olan bir gerçektir. İşte bu nedenle; iktidarın yıkıcı olma tehlikesi içeren bu gücünün üç ana kola bölünerek, tehlike oranının en aza indirilmesi hedeflenmiştir. Gönenç de; siyasi iktidarı azgın akan, yıkıcı bir ırmağa benzeterek, bu ırmağın kollara ayrılması onun yıkıcı etkisini nasıl azaltıyorsa, siyasi iktidarın da devlet organları

¹⁶¹ SOYSAL, 1979, s.8.

¹⁶² KALABALIK, 2009, 452.

¹⁶³ 1982 Anayasasının 121 ve 122. maddelerinin; Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu'na olağanüstü hal ya da sıkıyönetimin gerektirdiği hallerde, yasama organının iznine gerek kalmadan kanun hükmünde kararname çıkarma ve temel hak ve özgürlükleri düzenleme yetkisi verdiğinin de ülkemiz istisnaları açısından belirtilmesinde fayda var.

arasında paylaşılması halinde mutlak karakterinin o derecede zayıflayacağını belirtmektedir.¹⁶⁴

Kuvvetler ayrılığı doktrinin en erken teorilerinden birini John Locke'un yazılarında görüyoruz. Locke; yasama, yürütme ve konfederatif güç adını verdiği üç temel gücün varlığından bahsetmiş, özellikle yasama ve yürütme gücünün aynı elde toplanmamasını ve farklı makamlar tarafından kullanılması gerektiğini öne sürmüştür.¹⁶⁵ Ancak; Locke'un doktrininde; yargının ayrı bir kuvvet olarak tasavvur edildiğini göremiyoruz. Ona göre yargılama, yasamaya bağlı bir faaliyettir.¹⁶⁶ Bugünkü anlayışa daha uygun düşen kuvvetler ayrılığını Montesquieu'da görüyoruz. Montesquieu'ya göre; birincil kuvvet olan yasama, devletin genel iradesini temsil eder; bu sıfatla kanunları yapar, değiştirir, kaldırır. Genel iradenin yürütülmesi yürütmenin işlevidir; yürütme gücü bu görevi yerine getirmek üzere savaş ve barışa karar verir. Devletin üçüncü temel işlevi ise mahkemeler tarafından yerine getirilen yargıdır. Yargı kuvveti suçluları cezalandırır ve kişiler arasındaki uyuşmazlıkları çözer.¹⁶⁷

Bu çizgideki evrim ilk olarak İngiltere'de başlamış ve kanun yapma gücünün tedricen mutlak monarktan parlamentoya geçmesiyle neticelenmiştir. Bu anlamda İngiliz parlamentosu parlamentoların en eskisidir. Kanun yapma yetkisinin kime ait olacağı tartışmalarında vergileme en sıcak konu olmuştur. Bu yönde önemli bir adım; 1689 yılında Haklar Bildirisi ile atılmış ve parlamentonun onayı olmadan kralın vergi koyamayacağı hükme bağlanmıştır. Amerika'da ise; İngiltere örneğinden alınan en büyük ders olan, bağımsızlık savaşının bir parlamentoya karşı yürütülmesinden dolayı, kuvvetler ayrılığı daha güçlü bir şekilde hayata aktarılmıştır.¹⁶⁸ Kuvvetler ayrılığına Fransız Bildirisinde de yer verilmiş, 16. maddesinde "İnsan haklarının korunmadığı ve kuvvetler ayrılığının sağlanmadığı toplumlar asla bir

¹⁶⁴ GÖNENÇ,2007, s.155.

¹⁶⁵ YAYLA, 2004, s.21; TEZİÇ, 1991, s.390.

¹⁶⁶ TEZİÇ, 1991, s.390.

¹⁶⁷ YAYLA, 2004, s.132.

¹⁶⁸ YAYLA, 2004, s.133.

anayasaya sahip değillerdir” şeklindeki ifade ile, anayasanın temel işlevinin devletin anayasallığını sağlamak olduğu açıkça ortaya koyulmuştur.¹⁶⁹

Buğun kuvvetler ayrılığı iki boyutta karşımıza çıkmaktadır. Fonksiyonel (işlevsel) kuvvetler ayrılığı denilen biçiminde; yasama, yürütme ve yargının yetki taksimi çerçevesinde belirli bir fonksiyonu yatay düzeyde üstlenmesidir. Buna yatay kuvvetler ayrılığı da denir. Yatay (ya da fonksiyonel anlamda) kuvvetler ayrılığı sert ya da yumuşak kuvvetler ayrılığı şeklinde gerçekleşmektedir. Ancak; sert kuvvetler ayrılığında dikey boyutta da bir kuvvetler bölünmesi grlmektedir. Bu sistem ABD’de uygulama alanı bulmuş olup, başkanlık sistemi olarak adlandırılmaktadır. Yumuşak kuvvetler ayrılığının uygulanması halinde de parlamenter sistem söz konusudur. Bu sistemde, yürütme organı yasama organının içinden çıkar, onun güvenine tabiidir.¹⁷⁰ Kuvvetler ayrılığının hem yatay, hem dikey olarak yani merkezle eyaletler ve/veya yerel yönetimler arasında dağıtıldığı sisteme ise adem-i merkeziyet denmektedir. Adem-i merkeziyet ise iki türdür: İdari adem-i merkeziyette; merkezden yönetimin sakıncalarını gidermek ve daha demokratik bir yönetim sağlamak için, yerel yönetim kuruluşlarına devlet tüzel kişiliğinden ayrı bir kamu tüzel kişiliği ve merkezden bağımsız karar alma yetkisi tanınmakta, merkezle yerel yönetimler arasında bütünlük idari vesayet ile sağlanmaktadır. Bu sistemde; siyasi iktidar tek bir merkezde toplanmaktadır. Merkezi idare teşkilatı içinde yer almayan, merkezi idarenin hiyerarşisine dâhil olmayan kamu tüzel kişilerinin idari yetkileri dışında yasama ve yargı yetkileri yoktur. Bu nedenle; bu kamu tüzel kişileri kendi hukuki statülerini belirleme imkânına sahip değillerdir ve yargı yetkisi de kullanamazlar.¹⁷¹¹⁷² Siyasi adem-i merkeziyet de federalizm olarak adlandırılan

¹⁶⁹ CANIKLIOğLU, 2010, s.74.

¹⁷⁰ Levent GÖNENÇ, “Siyasi İktidarın Denetlenmesi, Dengelenmesi ve Anayasalar” TEPAV Anayasa alışma Metinleri, s.9.

¹⁷¹ Metin GÜNDAY, **İdare Hukuku**, İmaj Yayınevi, 6. Baskı, 2002, s.61

¹⁷² Bu ilke; 1982 Anayasasının 123. maddesinde şu şekilde ifade edilmiştir: Madde 123 - İdare, kuruluş ve görevleriyle bir bütündür ve kanunla düzenlenir. İdarenin kuruluş ve görevleri, merkezden yönetim ve yerinden yönetim esaslarına dayanır. Kamu tüzelkişiliği, ancak kanunla veya kanunun açıkça verdiği yetkiye dayanılarak kurulur.

devlet yapılanması modelidir.¹⁷³ Federalizm; genellikle coğrafi büyüklük, dış tehdidin varlığı, kültürel ve etnik heterojenlik, özerkliği koruma isteği gibi birbirinden farklı pek çok sebebin varlığı halinde ortaya çıkmıştır.¹⁷⁴ Bu sebeplerden herhangi biri veya birkaçı nedeniyle birkaç siyasi topluluğun, kendi özerk kimliklerini de muhafaza ederek bir araya geldikleri ve bir üst siyasi birlik oluşturdukları devlet modeline federal sistem denir. Bu sistemde; devlet iktidarı, federal devlet ile federe devletler arasında, anayasayla güvence altına alınmış bir şekilde paylaştırılmaktadır.¹⁷⁵ İki tür devlet tarafından (federe ve federal) oluşturulan bu devlet topluluğuna federasyon denir.¹⁷⁶ Federal devlete merkezi devlet de denir. Bu devlet, ulusal düzeyde bulunur. Federal devlet; federasyonun kurucu birimlerinden, yani federe devletlerden ayrı, ama onların üstüne konulmuş olan bir devlettir. Yani; federasyonda üst üste gelen iki ayrı devlet düzeyi vardır. Üst düzey federal düzeydir; bu düzeyde tek bir devlet vardır, o da federal devlettir. Alt düzey, federe düzeydir ve bu düzeyde birden çok devlet vardır; bunlara federe devletler (states) denmektedir.¹⁷⁷ Bazı federasyonlarda bu federe devletlere eyalet (province), memleket (Land – Lander), bölge (region), kanton (canton), tebaa (subjects of Federation) da denmektedir.¹⁷⁸ Federal sistemde; “federe devletlerin federal yasama organına devlet olarak katılma” ve “federe devletlerin eşitliği” ilkeleri, federal yasama organının iki meclisli olmasına yol açmıştır.¹⁷⁹ Bununla birlikte; her federe devletin kendi yasama, yürütme ve yargı organları vardır. Ancak belirtmek gerekir ki; federal hukukun üstünlüğü ilkesi gereğince, bir federe hukuk kuralı ile federal kural (örneğin bir federe anayasa ile federal kanun hükümleri veya bir federe anayasa ile federal anayasa hükümleri) çatışırsa federal düzeydeki hukuk kuralı uygulanır.¹⁸⁰ Bununla birlikte; federal devlet ile federe devletler arasındaki yetki paylaşımı yazılı bir anayasa ile belirlenmiş ve aralarındaki yetki

¹⁷³ ERDOĞAN, 2007, s.72.

¹⁷⁴ ERDOĞAN, 2007, s.72-75.

¹⁷⁵ GÖZLER, 2011, s.150.

¹⁷⁶ GÖZLER, 2011, s.149.

¹⁷⁷ GÖZLER, 2011, s.151-152.

¹⁷⁸ GÖZLER, 2011, s.152.

¹⁷⁹ GÖZLER, 2011, s.154.

¹⁸⁰ GÖZLER, 2011, s.166.

uyuşmazlıklarını çözmek üzere bir anayasal hakem olarak görev yapan yüksek mahkeme (örneğin ABD’de Federal Yüksek Mahkeme) oluşturulmuştur. Ancak bu, anayasal uygunluğun yargısal denetimi ile aynı şey değildir.¹⁸¹

Federalizm ile ilgili olarak son zamanlarda gündeme gelen bir tartışmaya değinmekte yarar olduğunu düşünüyoruz: Bu tartışmada öne çıkan iddia; federalizm ile demokrasi arasında bir ilişki olduğu ve federal devletlerin üniter devletlere göre daha demokratik olduğu yönündedir. Ancak; federalizm ile demokrasi başka başka şeylerdir. Federalizmin uygulandığı federasyon bir devlet şekli, demokrasi ise bir yönetim sistemidir. Bir federal devlet demokratik olabileceği gibi, bir üniter devlet de demokratik olabilir. Aynı şekilde; tam tersi de söz konusu olabilir. Örneğin; tarihte görülmüş en anti demokratik devletlerden biri olan SSCB bir federal devletti.¹⁸² Gözler’in de haklı olarak belirttiği gibi kanımızca; demokrasinin federalizme değil, federalizmin demokrasiye ihtiyacı vardır. Dolayısıyla; federalizmin üniter devlete göre daha demokratik olduğu yolundaki açık veya üstü kapalı düşüncelerde isabet yoktur.¹⁸³ Hatta bu tartışmayı biraz da ileriye taşırsak; federalizmin daha demokratik ve dolayısıyla daha liberal (özgürlükçü) bir sistem olduğu yönündeki iddialara da cevap olarak diyebiliriz ki; demokrasi ile liberalizm de aynı şeyler demek değildir. Çoğu zaman birbirleriyle uyuşsalar bile anlamları farklıdır. Demokrasi; siyasal iktidar gücünün kimin elinde olacağına bir cevabı iken, liberalizm bu gücün sınırları ile ilgilidir. Liberalizmin tersi totaliter, demokrasinin karşıtı ise otoriter (devlet)’dir.¹⁸⁴ Burada dikkat etmemiz gereken nokta; liberal devletin, yani daha özgürlükçü bir yönetimin, devlet iktidarının mümkün olduğunca çok sınırlandırılması sayesinde gerçekleşebileceğine dair olan kanaattir. Devlet iktidarı da bilindiği gibi, kuvvetler ayrılığının tam olarak gerçekleştiği federalizm yoluyla en fazla düzeyde sınırlandırılabilir. Federalizmin daha demokratik bir sistem olduğu iddiasının

¹⁸¹ ERDOĞAN, 2007, s.77.

¹⁸² GÖZLER, 2011, s.185.

¹⁸³ GÖZLER, 2011, s.185.

¹⁸⁴ Tayyar ARI, **Uluslararası İlişkiler Teorileri, Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, Alfa Yayınları, 2. Baskı, 2002, s.394.

temelinde bu düşünce yatmaktadır. Ancak unutulmamalıdır ki; siyasi yönetimlerin amaç ve görevi ülkeyi yönetmektir ve bunun için iktidara- kuvvete ihtiyaçları vardır. Siyasi yönetimin üzerine sınırlar koyulması ile siyasi yönetimin idare fonksiyonunu hakkıyla yerine getirebilmesi için gerekli ve yeterli güce sahip olması arasında bir denge kurulmalıdır. Toplumun ondan beklentileri arttıkça siyasi yönetimin güç ihtiyacı da artacaktır.¹⁸⁵ Bu da her ülkenin kendi tarihi, ekonomik, sosyal ve coğrafi gerçeklerine göre değişiklik gösterir. Bireysel özgürlükleri korumanın tek yolu, iktidarı olabildiğince sınırlandırmak değil, anayasal düzeyde oluşturulmuş bir dengeli kuvvetler ayrılığı sistemi ile sağlıklı işleyen bir yargı mekanizmasıdır. Özgürlüklerin esas güvencesi bağımsız ve iyi işleyen bir yargıdır. Kuvvetlerin hem yatay hem de dikey düzeyde ayrılarak tam bir kuvvetler ayrılığı sisteminin oluşturulduğu federalizm, her zaman demokratik olduğu kanaatinin yanlışlığı bir tarafa, tek başına liberal bir siyasal düzen de sağlamaz. Dolayısıyla ona tek başına soyut olarak özgürlüklerin güvencesi olduğu yönünde bir taç takmak isabetli değildir. Ayrıca; federalizmin, karmaşık yapısı nedeniyle sistemin etkilik oranının düşük olma ihtimali, sistemde kararların alınması ve uygulanması bakımından düzensizlikler, gerilimler ortaya çıkarabilir, hatta sistem tıkanabilir.¹⁸⁶ Bu da, cesur/ iddialı iktisadi ve sosyal programların uygulanmasının gerektiği ülkelerde, merkezi otoritenin kısıtlanması sebebiyle bu adımların atılmasını zorlaştırabilir.¹⁸⁷ Bir diğer tehlikesi, yönetsel bölünmeyi destekleyerek, çözülmeci baskıları güçlendirebilmesinde ve nihai olarak dağılmaya yol açabilmesidir. Sonuç olarak; federal sistemler, ya sadece bir üniter sistemin sunabileceği garantili birliğe yönelme eğiliminde olan, ya da daha çok yerinden yönetime ve nihai çöküşe yönelme eğiliminde olan doğaları icabı istikrarsız sistemler oldukları ileri sürülmüşlerdir.¹⁸⁸ Bu değerlendirmeler; federalizmin etnik bölünmüşlüğe çare olarak sunulması, etnik olarak bölünmüş bir toplumda

¹⁸⁵ YAYLA, 2004, s. 135.

¹⁸⁶ ERDOĞAN 2001, s.30

¹⁸⁷ HEYWOOD, 2007, s.239, ERDOĞAN 2001, s.30.

¹⁸⁸ HEYWOOD, 2007, s.239.

siyasal birliği sağlamanın, hatta devletin tamamen parçalanmasını engellemenin bir yolu olarak gösterilmesi, bu sayede üniter devletlerin federal devlete dönüşerek varlığını barışçı bir şekilde sürdürebileceği iddiası mantıklı ve isabetli gözükmemektedir.¹⁸⁹ Bu iddianın doğru olabilmesi için, ülkedeki etnik bölümler ile coğrafi bölgeler arasında bir çakışmanın olması gerekir. Yani bir etnik grup mensuplarının sadece belirli bir bölgede oturuyor olmaları gerekmektedir. Aksi takdirde, federalizmin bir etnik gruba yarar sağlaması, federalizmin tanımını gereği mümkün değildir. Çünkü federalizmde etnik gruplara değil, belirli “yersel (mülki, territorial)” olarak tanımlanmış eyaletlere yetki verilmesi söz konusudur. Bu aşamada; örneğin Türkiye özelinde bir değerlendirme yapmak gerekirse, Türkiye’de federalizm sadece Kürt azınlık milliyetçilerinin işine yarar. Türkiye’nin diğer bölgelerinde yaşıyan Kürtlere sağlayacağı bir yarar yoktur. Bu coğrafi çakışmazlık ortada iken federalizm tercihi ancak korporatif federalizm¹⁹⁰ halinde gerçekleştirilebilir ki; bu sistemin de dünyada başarıyla uygulanmış bir örneği yoktur.¹⁹¹

C) HUKUK DEVLETİ İLKESİ

Hukuk devleti en genel tanımıyla, sınırlı iktidarı ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Buna göre; siyasi iktidarın keyfi davranma potansiyeli nedeniyle bölünmesi yetmez, aynı zamanda onun kendisini bağlayan kurallara da tabii kılınması gerekir. Bu anlamda hukuk devleti; insanların değil, hukukun hükümetidir (government of law and not of men).¹⁹² Türkçede “hukuk devleti” olarak ifade edilen bu ilke, esasında anayasacılık ve sınırlı devlet gibi fikirleri somutlaştıran temel bir liberal – demokratik ilkedir¹⁹³ ve değişik ülkelerde farklı kavramlarla ifade edilmektedir. Örneğin; hukuk devleti olarak kullandığımız deyim esas olarak Almanca “der Rechtsstaat” kavramının karşılığıdır. İngiliz Hukukunda kavram “rule of

¹⁸⁹ GÖZLER, 2011, s.181.

¹⁹⁰ Yersel olmayan federalizm; diğer bir ifadeyle, federasyonun kurucu birimlerinin yersel/ bölgesel düzeyde değil de, toplumlar, cemaatler veya etnik gruplar düzeyinde tanımlandığı bir federalizm. Etnik federalizm, kişisel federalizm, fonksiyonel federalizm, sosyolojik federalizm gibi isimler de verilmiştir. GÖZLER, 2011, s.178.

¹⁹¹ GÖZLER, 2011, s.178- 181.

¹⁹² Karl DOEHRİNG, Genel Devlet Kuramı, Çev.Ahmet MUMCU, İnkılap Yayınları, 3. Baskı, 2002, s.209.

¹⁹³ HEYWOOD, 2007, s.435.

law” deyimi ile ifade edilmektedir. Fransızcada “etat constitutionel” kavramı ile ifade edilse de son zamanlarda “etat de droit” deyimi de tercih edilmeye başlanmıştır.¹⁹⁴ ABD’de “due process” doktrininin bu ilkeyi karşıladığı öne sürülmektedir.¹⁹⁵

“Hukuk devleti” ile “hukukun üstünlüğü” kavramları, tarihsel gelişimleri farklılık gösterse de “anayasanın üstünlüğü” kavramında olduğu gibi, teknik anlamda yani anayasa hükümlerinin yasalara üstünlüğü anlamında değil, devletin bütün organları ile hukukun ortak ve genel ilkelerine saygı göstermesi anlamında kullanılan ideali, hedefi gösterir.¹⁹⁶

Hukuk devleti, bu anlamda 19. yüzyılda polis devleti karştı olarak gelişmeye başlamıştır. 17 ve 18. yüzyıllarda, toplumun refahı için her türlü önlemi almak ve vatandaşların bütün işlerine karışmak, haklarını kısıtlamak yetkisine sahip olan mutlak hükümdarlıklar için kullanılan polis devletinin¹⁹⁷ de bir hukuku vardır. Ama bu hukuk, bütünüyle araçsal bir hukuktur; yönetilenlere yükümlülükler dayatmakla birlikte, idare için herhangi bir sınırlama kaynağı olmayan, bütün yönetsel iktidarın ifadesi ve özetidir. Polis devleti Prens keyfine dayanır: İktidarın eylemi için gerçek bir hukuksal sınır olmadığı gibi, yurttaşların iktidara karşı gerçekten korunması da söz konusu değildir.¹⁹⁸

İlk defa 1798 yılında Johann Wilhelm Placidus tarafından kullanılan bu rechtsstaat terimi, o zamanlar Britanya kökenli rule of law’a çok yakın bir anlam ifade ediyor, eylem alanı bireylerin doğal haklarıyla sınırlı olan (kişilerin özgürlük ve güvenliklerinin korunduğu ve mülkiyet hakkının savunulduğu) bir devleti ifade ediyordu. Bu dönemde rechtsstaat; en güçlüünün yasasına dayanan despotik devlet ile inancın hakimiyetine dayanan teokratik devletin yerini alan, hukuk kültürünün (hukuku kutsallaştırmanın) hakim olduğu bir aşama

¹⁹⁴ DOEHRING, 2002, s.208.

¹⁹⁵ DOEHRING, 2002, s.208, HEYWOOD, 2007, s.435.

¹⁹⁶ Yaşar KARAYALÇIN, “**Hukukun Üstünlüğü**”, AÜSBF Dergisi içinde, Cilt 47, sayı 3-4, Haziran – Aralık 1992, s.203.

¹⁹⁷ SOYSAL, 1997, s.164.

¹⁹⁸ Jacques CHEVALLIER, Hukuk Devleti, Çev: Ertuğrul Cenk GÜRÇAN, İmaj Yayınevi, 2010, s.11.

olarak karşımıza çıkıyordu. Daha sonraları 19. yüzyılda, yasallığa bağlı kalınmasını sağlamakla görevli yargıç figürünün baskın olduğu daha biçimci bir hale gelmiştir.¹⁹⁹

19. yüzyılda Alman pozitivist ekolü tarafından kurulan ve geliştirilen bu yeni biçimci doktrin, Jhering ve Jellinek tarafından “kendi kendini sınırlama” (Selbstbindung, auto-limitation) adıyla ifade edilmiştir. Bu doktrine göre; devlet, iktidarını kendi yarattığı hukukla kendi serbest iradesiyle sınırlandırır, devletin hukukla bağlı olması mutlaka lazımdır, zira ancak bu suretle ki, keyfi davranışların yerini kanunun eşitliği, güvenliği ve meşruluğu alabilir. Gerçek hukuk düzeni, devletin kendi koymuş olduğu hukuk kurallarına kendisinin de uymasıyla meydana gelir.²⁰⁰ Ancak; devletin kendi kendisini hukukla sınırlandırması - bu oto-limitasyon, iç hukuk alanında devleti belirli kurallara uymaya zorlayacak, ona karşı müeyyide uygulayabilecek kendisinden üstün bir otorite bulunmadığına göre tam anlamıyla yeterli ve etkili bir yol olacak mıdır? Bu doktrin de başta Fransız kamu hukukçusu Duguit olmak üzere pek çok hukukçu tarafından eleştirilmiştir. Duguit’ye göre; devlet, tahdit edilmeden önce ne kadar mutlak bir bünyeye sahip idiyse, tahditten sonra da o derece mutlak bir mahiyet arz etmektedir. Çünkü hukuku istediği gibi vücuda getirebilen ve değiştirebilen devletin, yarattığı bu hukuk kurallarıyla iktidarını sınırlandırabileceği düşünülemez.²⁰¹ Yine Okandan’ın De Villeneuve’den aktardığı eleştiriye göre; devlet iktidarının sınırlarını bizzat devletin tayin ve tespiti yetkili olması gerçek bir sınırlama olmaz. Böyle bir düşünce gerçekte devleti sınırsızlığa götürür.²⁰² Bu doğrultuda yöneltilen bir diğer eleştiri de Burdeau tarafından getirilmekte, devletin asla kendi kendisini tahdit etmediği, devletin tahdit edilmiş olarak doğduğu ileri sürülmektedir.²⁰³

Duguit’ye göre; devletin yapması gereken şeylerle yapamayacağı şeyleri tespit eden üstün bir kural olmalıdır. Bu kural yoksa bile yaratılmalıdır; çünkü aksi takdirde insanlar için

¹⁹⁹ CHEVALLIER, 2010, s.9.

²⁰⁰ KAPANİ, s.252

²⁰¹ OKANDAN, 1952, s.881.

²⁰² OKANDAN, 1952, s.882.

²⁰³ OKANDAN, 1952, s.882.

güvenlik kalmaz, devlet yalnız kuvvetten ibaret bir varlık olur ve fertler için devletin keyfiliğine karşı hiçbir güvence kalmaz.²⁰⁴ Duguit; bu sınırlamanın dayanağının ne olması gerektiği üzerinde dururken, fertçi doktrini subjektif hukuk kavramına dayandığı ve gerçeğe tamamen yabancı olduğu gerekçesiyle reddetmekte, devletin yetkilerine konulması gerekli sınırları belirtmekten aciz olduğunu öne sürerek eleştirmektedir. Ona göre; fertçi doktrinde, devlet herkesin faaliyetini korumak için gerekli olduğu ölçüde fertlerin faaliyetlerini olumsuz olarak sınırlayabilir fakat bu sınırlama çerçevesinde ferde olumlu borçlar yükleyemez. Bunun sonucunda da; fertçi doktrinin devlete olumlu borçlar yükleyememekte olduğunu belirtmektedir. Buna örnek olarak; devletin herkese parasız öğretim sağlamasının istenemeyeceğini, ihtiyarlıkları veya hastalıkları yüzünden geçimlerini çalışmakla sağlamak imkânından mahrum olanlara da devletin yardım etmeye mecbur olmadığını, çalışabilen ve çalışmak isteyen herhangi bir kimsenin kendisini geçindirecek bir iş bulması için devletin müdahale etmeğe hiçbir mecburiyetinin olmadığını söyleyerek, fertçi doktrinin mantıki ve zaruri olarak ya anarşiye veya devlet kudretinin üstünlüğüne sürükleneceğini ifade etmektedir.²⁰⁵ Modern vicdanın fertçi doktrini bu nedenle ortadan kaldırarak, devlet kudretini sınırlayan esasların hakiki temellerini attığını ifade eden Duguit; modern devletlerde itibar gören ve öğretimi, işi, sosyal yardımı düzenleyen bütün büyük kanunların modern vicdanın mahsulü olduğunu belirtmektedir. Devleti, vazife (görev) anlayışı ile sınırlandıran Duguit'ye göre; bu sınırlamanın bir müeyyidesi olması da gerekmektedir, müeyyidesi olmayan bir sınırlandırmanın hukuki sınırlama olduğu söylenemeyecektir.²⁰⁶ Devletin bağlı olduğu kuralların hiçbirinde doğrudan doğruya ceza müeyyidesi olmadığını, çünkü esasen devletin gücü kendi tekeli altında tuttuğunu ve kendi aleyhine kullanamayacağını söylerken, bir kuralın hukuk kuralı olması için bir ceza müeyyidesi içermesi gerekmediğini belirtmektedir

²⁰⁴ Leon DUGUIT, **Kamu Hukuku Dersleri**, Çev. Süheyp Derbil, İstiklal Matbaacılık, Ankara 1954, s.129.

²⁰⁵ DUGUIT, 1954, s.134.

²⁰⁶ DUGUIT, 1954, s.136.

ve bu sınırlandırmanın teminatının aslında halk efkârında (kamuoyu) olduğunu öne sürmektedir.²⁰⁷

Hauriou da bu doktrine (kendi kendini sınırlama) eleştiri yöneltirken, iki tür kendi kendini sınırlandırmadan bahsetmektedir.²⁰⁸ Birincisinde devlet, kendi dışında ve üstünde bir kurala uymaya karar verir. Burada, devlet tamamen iradi olarak, bir takım kurallara uymaya, faaliyetlerini bu kurallar çerçevesinde yürütmeye ve bunların dışına çıkmamaya karar verir.²⁰⁹ İkincisinde ise; devlet o tarzda teşekkül eder ki, içyapısı ve kuruluşu oto - limitasyon kuralının gerçekleşmesini kendiliğinden sağlar. Bu takdirde oto - limitasyon devletin kendi bünyesinde mevcuttur ve devlet kendi yapısını altüst etmeden bu sınırları aşamaz.²¹⁰ Devlet kudretinin sınırlandırılmasının bu manada anlaşılması gerektiğini söyleyen Kapani'ye göre; devletin kuruluş ve teşkilatlanmasının iktidarın sınırlanmasını otomatik bir şekilde sağlaması ve hürriyetleri de güvence altına alabilmesi bir temel kuruluş sorunu, bir anayasa sorunudur.²¹¹

Akbay ise; devlet kudretinin sınırlandırılmasına ilişkin hukuki tedbirleri iki şekilde açıklamaktadır: İç ve dış tedbirler.²¹² Dış tedbirlerin, devletin hareket tarzının devletlerarası siyasi veya hukuki bir makam tarafından takdir edilmesi ile oluştuğunu söyleyen Akbay, buna örnek olarak Birleşmiş Milletler'in kurduğu sistemi ve Uluslararası Adalet Divanını göstermektedir. Gerçekten de; uluslararası siyasi veya hukuki sistemler, insan haklarının korunması konusunda modern devleti baskı altında tutmaktadırlar. İnsan haklarının korunduğu bir hukuki mekanizmaya sahip olmak, modern devletin uluslararası alanda meşruiyet kazanabilmesinin bir gereği olmuştur. Bu gereklilik, modern devletin dış alanda müstakil bir konuma kavuşabilmesinin bir ön şartı haline gelmiştir. İnsan haklarının ihlal edildiği bir devletin uluslararası alanda saygınlık kazanabilmesi ve egemenlik alanına

²⁰⁷ DUGUIT, 1954, s.136-137.

²⁰⁸ Muvaffak AKBAY, **Umumi Amme Hukuku Dersleri**, Güney Matbaacılık, 1. Cilt, 2. Baskı, Ankara 1951, s.456.

²⁰⁹ KAPANİ, 1993, s. 259.

²¹⁰ AKBAY, s.456, KAPANİ, 1993,s. 259.

²¹¹ KAPANİ, 1993,s. 260.

²¹² AKBAY, 1951, s.454.

müdahale edilmesine engel olması çok zordur. Bu nedenle; dış tedbirlerin insan haklarının korunması açısından devlet kudretini sınırlayan önemli faktörler olduğu anlaşılmaktadır, ancak bu noktaya yukarıda Pozitif Hukuk başlığı altında yapılan genel açıklamalarımızda yer vermiştik.

Devlet kudretinin sınırlandırılması konusunda etkin olan iç tedbirler ise; yukarıda belirtildiği üzere bir temel kuruluş sorunu, bir anayasa sorunudur. Soysal'a göre de; devlet içindeki güçlerin bir elde toplanmasını önlemek, yetki kullananları karşılıklı denetleme yollarına bağlı tutmak, belli görevleri belli dönemlere ve belli yetkilere bağlamak, hep, iktidarın sınırlanış kurallarını üstün bir metinle yazılı duruma getirirken başvuru çarelerdir. Bu bakımdan, Soysal'ın da haklı olarak ifade ettiği gibi, hukuk devletini gerçekleştirme çabaları anayasacılık hareketlerinin bir başka yönünü içermektedir.²¹³

Hukuk devleti; siyasal iktidarı sınırlandırmak için pozitif hukuk aracılığıyla tasarlanan sistemlerin hayata geçirilmesi meselesidir. Bir devletin hukuk devleti olması demek; o devletin tüm hukuk kurallarının en ileri düzeyde (tahayyül edilebilecek en demokratik şekilde ve özgürlükçü içerikte) bulunması demek değildir. Tam tersine; bir devletin hukuk devleti olup olmadığı, en mükemmel bile olabilecek kuralların, uygulanan kurallar olmasına bağlıdır. Bu da genellikle, kuralların ihlali halinde belirginlik kazanır. Yani mesele; mükemmel hukuk kuralları oluşturup kabul etmek değil, bu kuralların herkes için bağlayıcı olduğu genel ilkesinin, kuralın ihlali halinde ispatlanan bir gerçek olmasıdır. Bunun için de iyi işleyen bir yargı mekanizmasına ihtiyaç vardır.

Gönenç de; bu konuya parmak basarak, devlet organları - yöneticiler de kendilerini bağlayan hukuka aykırı hareket ederlerse ne olur, diye sormakta; bu soruya, anayasal sistem içerisinde söz konusu kurallara uyulup uyulmadığını denetleyecek ve “anayasanın üstünlüğü” ilkesinin hayata geçirilmesine hizmet edecek mekanizmaların kurulması şarttır, şeklinde

²¹³ SOYSAL, 1997, s.164.

cevap vermektedir.²¹⁴ Bunu da yasama organı için anayasa yargısı, yürütme organı için de idari yargı mümkün kılar.²¹⁵ Bu aşamada yargı organının diğer organlar karşısındaki bağımsızlığı hayati bir gerekliliktir. Hukuka uygunluğun gerçek güvencesinin bağımsız mahkemeler tarafından yapılan denetim olduğu her bilimsel çalışmada vurgulanmaktadır. Kuvvetler ayrılığı ile ilgili gelinen bu aşamada, anayasa yargısı konusunda birkaç açıklama yapmakta fayda vardır. Mahkemelerin bağımsızlığı, kuvvetler ayrılığı ilkesi bakımından genel olarak önemli ve gerekli olmakla beraber, anayasa yargısı sahip olduğu siyasal denetim işlevi ile ayrı bir öneme sahiptir.

Devletin temel organlarının yanında, temel hak ve özgürlüklere de geniş olarak yer veren modern anayasaların üstünlüğünü sağlayarak ihlal edilmesini engelleyecek, kamu otoritelerinin bu anayasa ile çizilen görev sınırlarını aşmasını önleyecek, özellikle yürütme organının yasama alanındaki artan gücünü denetleyecek ayrı bir yargısal sisteme ihtiyaç duyulmuştur. İşte anayasa yargısı bu ihtiyaçtan doğmuş, hukuka uygunluğun gerçek güvencesi olma yolunda son yüzyıldır bütün demokratik ülkelerce benimsenmiştir. Feyzioğlu'nun da haklı olarak belirttiği gibi; iyi teşkilatlanmış, disiplinli, mutaassıp bir çoğunluk, hürriyetleri çiğnemek konusunda bazen mutlakiyet rejimlerine bile taş çıkartabilir, bu nedenle; keyfi yönetimden korunmak, hürriyetleri güvence altına almak için kanun hâkimiyeti ilkesini kabul etmek yeterli değildir. Kanunlar da hukuka aykırı bir içeriğe sahip olabilir, bu nedenle kanunların da üzerindeki hukuk kurallarına uygunluğu sağlamak gereklidir.²¹⁶ Hukuk normlarının belli bir hiyerarşide konumlanması, hukuk düzeninin sağlıklı bir şekilde işlemesinin temel gereklerinden birisi olması nedeniyle; en üstün normlar kategorisini oluşturan anayasanın, daha alt düzeydeki hukuk kuralları (örneğin kanunlar)

²¹⁴ GÖNENÇ, TEPAV Anayasa Çalışma Metinleri, s.5-6.

²¹⁵ GÖNENÇ, s.7.

²¹⁶ Turhan FEYZİOĞLU, **Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Kazai Murakabesi**, Güney Matbaacılık, Ankara 1951, s.2.

tarafından delinerek pratikte etkisiz hale getirilmemesi, kanunların anayasaya uygunluğunu sağlamakla olur.²¹⁷

Anayasa yargısı işlevi temelde şu düşünceye dayanır: Halkın iradesi ile temsilcinin iradesi özdeş midir? Yoksa bir iradeler farklılaşması var mıdır? Rousseau'nun ortaya attığı bu sorgulamada; seçmenler- seçilenler ayrışması bir olgu olarak kendini göstermektedir.²¹⁸ Bu doğrultuda denir ki; halk üstün iradesini, temsilcilerin iradesinin anlatımı olan yasada değil, anayasada açıklar. Bu nedenle; temsilcilerin iradesi zorunlu olarak ikincildir ve her halükarda, demokratik olarak geçerli olması için anayasada açıklanan halkın iradesine saygılı olmalıdır. Kaboğlu'nun Cappelletti'den aktardığı gibi; “adli yasama” en azından, toplumun gereksinmelerine ve beklentilerine sadık ve duyarlı daha demokratik olma potansiyeline sahiptir.²¹⁹ Bu ayrımın, Rousseau'nun önerdiği mekân farklılaşması ile de uygun düştüğünü belirten Kaboğlu; her iki mekânın kurumsal ifadesinin bulunduğunu, parlamento ve hükümetin temsilciler mekânı kurumları, anayasa mahkemelerinin ise yurttaş mekânına yakın kurumlar olduğunu belirtmekte, anayasal denetimin meşruiyetinin bu noktada temellendiğini söylemektedir.²²⁰ Günümüzde, hukuksal yapısı anayasa temelinde kurulan modern devletin kurumlarının görev ve yetki sınırlarının çizildiği ve temel hak ve özgürlüklerin düzenlendiği bu anayasanın üstünlüğü ilkesi gereğince ortaya çıkan anayasaya uygunluk denetiminde belirtmemiz gereken bir diğer husus da; yargının kendisinin de tamamen temsili özellikten yoksun olmadığıdır. Anayasa Mahkemesi üyeleri seçilmiş ya da siyasal makamlarca atanmış kişilerden oluşurlar. Anayasa yargıçlarının belirlenmesinde siyasal partilerin oranlı payı, demokratik meşruiyet bakımından önem taşımaktadır.²²¹ Denetlenen organların, kendi denetleyicilerinin belirlenmesine katılmış olma duygusuna sahip olmaları bu bakımdan ayrı bir inceleme konusudur. Bu durum yargı bağımsızlığı açısından bir paradoks gibi görünse de,

²¹⁷ Şeref İBA, **Anayasa Hukuku Ve Siyasal Kurumlar**, Turhan Kitabevi, 2. Baskı, Ankara 2008, s.192.

²¹⁸ İbrahim Ö. KABOĞLU, **Anayasa Yargısı**, İmge Kitabevi, 4. Baskı, 2007, s.239.

²¹⁹ KABOĞLU, 2007, s.239, dipnot 73 (Cappelletti, Necessite... s.640).

²²⁰ KABOĞLU, 2007,s.240.

²²¹ KABOĞLU, 2007,s.240.

çağdaş demokrasilerde anayasa yargısının bu konumu tartışma yaratmaktadır. Bu tartışmanın temelinde; yargının, yasama ve yürütme organlarının siyasi tercihlerine aşırı müdahalede bulunduğu kararlar yatmaktadır. Şöyle ki; anayasaya uygunluk denetimi yapan mahkemeler, yasama organının belli siyasi tercihleri hayata geçirmek için yaptığı yasaları denetlemekte, hatta iptal edip işlevsiz kılabilmektedir. Bu durumda, belli bir siyasi programın hayata geçirilememesinden dolayı yasama organındaki çoğunluk siyaseten sorumlu tutulabilmekte, örneğin bunun bedelini sandıkta ağır biçimde ödemekte, o yasaları iptal eden yargıçlar ise, bu anlamda bir sorumluluk üstlenmemektedir. Bu gibi durumlar “yargıçlar hükümeti” veya “yargısal aktivizm” olarak adlandırılmakta, bu nedenle bazı ülkelerde hükümetlerle anayasa mahkemeleri arasında sert tartışmalar yaşanmaktadır.²²² Karayalçın da bu konuda; hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü ilkelerinin benimsendiği bir devlette yargı organının sorumluluğunun diğerlerine göre daha ağır bastığını belirterek, yargı gücünün kayıtsız şartsız bir mutlak egemenliğinin oluşmaması gerektiğinin altını çizmektedir. Aksi takdirde; yargı gücü itibar kaybederek, kuvvetler arasındaki dengenin bir kuvvet lehine bozulması tehlikesi yaratacaktır. Bu tehlike karşısında tüm hukukçuların aşağılık veya üstünlük kompleksine kapılmadan görevlerini ifa etmeleri gerekmektedir.²²³

Sonuç olarak; “Varlık nedeni siyasi iktidarı denetlemek ve onun kötüye kullanılmasına karşı bizi korumak olan bir yargı organını kurmak, yararlı ve meşrudur”²²⁴ diyen Cappelletti’nin görüşüne katıldığımızı belirtmeliyiz. Nitekim; Ünsal da; bir ülkede temel hukuksal sorunların belli bir dönemde değişen çoğunluğa dayalı siyasi gücün uygulanması yoluyla değil de, yargı organı tarafından çözümlenmesinin hem yönetilenler, hem yönetenler için daha az masraflı olacağını ifade etmektedir.²²⁵ Ünsal burada yaptığı yorumda sanırım “masraf” kelimesini yalnızca ekonomik bedel anlamında değil, aynı zamanda

²²² GÖNENÇ, TEPAV Anayasa Çalışma Metinleri, s.8.

²²³ KARAYALÇIN, 1992, s.203.

²²⁴ KABOĞLU, 2007,s.244.

²²⁵ Artun ÜNSAL, **Siyaset Ve Anayasa Mahkemesi**, AÜSBF Yayınları, 1980, s.327.

sosyal, kültürel, manevi anlamda bir bedel olarak kullanılmaktadır. Sosyal da; Türkiye’de yargıya bu kadar ağır sorumluluk yüklenmesinin nedenin, Türkiye’nin yalnız özgürlükler sorununu değil, ekonomik ve sosyal alanlardaki köklü sorunlarını da çözümleyemeden yargısal denetim dönemine girmesi olduğunu ifade etmekte, ekonomik ve sosyal konuların hem tartışılmasının hem de çözümlenmesinin kolaylıkla anayasanın özgürlükler sistemini ve organik kuruluşunu ilgilendiren bir sorun olabileceğini söylemektedir.²²⁶ Bu tür anayasa yargısı hakkında son olarak belirtmek istediğimiz husus; bu sınırlama sistemine getirilen bir eleştiridir. Ünsal’ın Levy’den aktardığı eleştiriye göre; yüksek yargı organlarına aşırı ölçüde bir güven duyulması, halkın geleceği için, siyasal sorumluluk duygusunu giderek “körleştirebileceği” tehlikesi içermektedir. Ancak; Kaboğlu’nun da haklı olarak öne sürdüğü gibi; anayasal sistemin başarısı, bu mahkemelerin görev yaptığı toplumsal, siyasal ve hukuksal bağlamda birbirine bağlıdır.²²⁷

D) DEMOKRASİ (BİÇİMSEL DEMOKRASİ)

Demokrasiyi tanımlamak için ilk yapmamız gereken, siyasi iktidarı ya da devlet yönetimini tanımlamak. Bu şekilde işe başlamamızın sebebi, aslında yönetime olan ihtiyaç ve insanların bir yönetimden neler beklediği ile ilgilidir. Bu nedenle; demokrasi tanımlanırken söze siyasi iktidar veya devlet yönetimi ile başlanır. Neden veya nasıl ortaya çıktığını bu aşamada sorgulamadan (yukarıda devlet ile ilgili açıklamalarımızda çeşitli görüşlere yer vermiştik), ondan ne beklediğimizi kısaca hatırlamakta yarar var. Bu bize, demokrasiyi anlamamız için de bir yol açmış olacak. İnsanların vatandaşı oldukları devletten ya da yönetimine tabii oldukları siyasi iktidardan beklentileri genel olarak özgürlük, eşitlik, temel haklarının güvenliği, zorbalığın önlenmesi, temel çıkarlarının –menfaatlerinin korunması, barış ve refah düzeyinin artması... vb olarak ifade edilebilir. Bunlara başka istekler de ilave edilebilir. Tabii bu son saydığımız, devletin iktisadi yükümlülükleri ile ilgili farklı bir

²²⁶ Mümtaz SOYSAL, *Dinamik Anayasa Anlayışı Anayasa Diyalektiği Üzerine Bir Deneme*, AÜSBF Yayınları, Sevinç Matbaası, 1969, s.1-2.

²²⁷ KABOĞLU, 2007, s.231.

yaklaşımı – tartışmayı da beraberinde getirmektedir. Netice olarak; bugün siyasi iktidarlardan bu beklentilerin hayata geçirilmesi ya da mevcut kazanımların korunması talep edilmektedir. İşte demokrasi, bu beklentileri en iyi nasıl bir siyasi iktidar hayata geçirebilir sorusuna bulunan – bulunduğu inanan cevaptır.

Siyasi iktidar; kullanılan ve el değiştiren bir güçtür; farklı biçimlerde de olsa, bütün siyasi sistemlerde el değiştirir. Bu el değiştirme; barışçı veya barışçı olmayan yollarla, düzenli veya düzensiz bir biçimde, uzun veya kısa aralıklarla gerçekleşebilir ama eninde sonunda gerçekleşir. Siyasi iktidarın ilelebet tek bir kişinin veya grubun elinde bulunduğu bir siyasi sistem örneği bulmak mümkün değildir.²²⁸ Demek ki; şimdiye kadar siyasi iktidarı bölerek ve etrafına sınırlar örerek sağlamaya çalıştığımız kontrol mekanizmasına ek olarak bir de el değiştirmesi ile ilgili sağlamamız gereken bir mekanizma olmalı. Yukarıda saydığımız bazı temel yurttaş beklentilerini mutlak iktidarların hayata geçireceğini düşünmek, ya tarihi bilmemek ya da fazla hayalperest olmak demektir. Siyasi iktidarın nasıl el değiştireceğinin düzenlenmediği ya da daha açıkça söylemek gerekirse halkın iradesine dayanan bir şekilde düzenlenmediği bir devlette; siyasi iktidarın, teorik olarak ne kadar bölünmüş ve sınırlanmış olursa olsun, bu sınırları aşacağı ve mutlak bir karaktere bürüneceği kesindir. Yani eğer amacımız hakları korumak ve bunun için de siyasi iktidarı sınırlandırmak ise, bunu sadece kuvvetler ayrılığı ve hukuk devleti mekanizmaları sayesinde gerçekleştiremeyiz. Mükemmel işleyeceğine inanılarak kurulmuş böyle bir siyasi düzenin, halkın dışarıda tutulması halinde, işlemesi ve kendisinden beklenen işlevleri yerine getirebilmesi mümkün değildir. Mikro ölçekte düşünürsek; insan için, onun lehine olacak şekilde düşünülen siyasi iktidarın üçüncü ayağına “insan tarafından” unsurunu eklememiz gerekir. Yani, insanı aktif bir halde, bir özne durumunda düşünmemiz gerekir. Bu haliyle demokrasi en genel tanımıyla “halkın, halk tarafından, halk için yönetilmesi”²²⁹ şeklinde anlaşılır. Ancak bu tanım; bize olması gerekeni

²²⁸ GÖNENÇ, 2007, s.156.

²²⁹ Abraham Lincoln’un 1864’te Gettysburg Söylevinde yaptığı meşhur demokrasi tanımı.

ifade eden bir tanımdır. Sartori'nin de dediği gibi bir idealdir. Ancak demokrasi ideali, demokrasi gerçeğini, olgusunu tanımlamaz, veya tersi, gerçek demokrasi ile ideal demokrasi bir ve aynı şey değildir. Demokrasi, onun idealleri ile gerçeği arasındaki karşılıklı etkileşimden, olan ile olması gerekenin çekişmesinden doğar ve bunlar tarafından şekillendirilir.²³⁰

Demokrasi için yapabileceğimiz bir başka tanımın hareket noktası ise vergidir. Yukarıda devletin devamlılığı, hukuki kişiliği ile ilgili açıklamalarda bulunurken, devlet – sivil toplum ayrılığına değinmiştik. İşte; devleti toplumunun üzerinde ayrı bir konuma yerleştiren unsurlardan biri de vergidir. Eroğul'un da dediği gibi, hiçbir devlet yönetimi, sivil toplumdan devlete doğru düzenli bir kaynak akışı olmadan yaşayamaz.²³¹ İşte demokrasi; kamusal hizmetlerin görülebilmesi için ihtiyaç duyulan kaynağı sağlayan en önemli gelirlerden verginin, devlet iktidarı tarafından nasıl tasarrufta bulunulduğunu-bulunulacağını kontrol etme – denetleme bakımından yurttaşlara imkân sağlayan bir yönetim sistemidir. Nitekim; insan hakları mücadelelerinin tarihteki arka sayfalarına baktığımızda, burjuvazinin mutlak iktidarın yetkilerinin sınırlandırılmasında vergilendirmenin en önemli konu olduğunu hatırlayalım. (1689 yılında Haklar Bildirisi ile parlamentonun onayı olmadan kralın vergi koyamayacağı hükmüne bağlanmıştı.) Bu nedenle; sırf vergi yükümlüsü olmak itibariyle bile yurttaşların, devlet iktidarının belirlenmesinde söz sahibi olma hakları vardır. Ancak tabii ki; demokrasiyi bu türde bir haktan ibaret görmemeliyiz. Demokrasi, katılımı gerektirdiğinden, bu aynı zamanda bir ahlaki yükümlülüktür.

Demokrasinin 2500 yıllık tarihi yolculuğunun anlatılması bu çalışmanın kapsamını çok aşar ancak, çalışmamızın ana ekseninde, aslında demokrasi anlayışının benimsenerek yaygınlaşması için bir çaba bulunmaktadır. Bu doğrultuda, demokrasinin Antik Yunandaki kökenine inmeden özü itibariyle değerlendirmesini yapmak istiyoruz. Demokrasi temelde

²³⁰ Giovanni SARTORİ, **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, Çev: Tunçer KARAMUSTAFAOĞLU, Mehmet TURHAN, Yetkin Yayınları, 1996, s.9.

²³¹ EROĞUL, 2002, s.133.

insan haklarının özündeki eşitlik ilkesinden beslenir.²³² İnsanların eşitliği ilkesi, elbette beraberinde insanların maddi anlamda eşit olmadıkları gerçeğini de karşımıza çıkarmaktadır. Bugün bile hala eşitlik ilkesinin karşısında duran, bunu kabul etmeyen, gerekçe olarak da fiziksel, maddi, ekonomik ve düşünsel bazda eşitsizlik durumlarını kanıt olarak göstermeye gayret edenler vardır. Bunda elbette toplumsal hayatta, eşitlik yolunda kat edilen mesafelere rağmen, devam eden eşitsizliklerin de katkısı çok fazla. Fakat bizim ele aldığımız eşitlik özsel eşitlik, ahlaki bir yargı: olması gerektiğine inandığımız bir şey.²³³ Bu ahlaki yargıya şu şekilde varabiliriz: Her insanın iyiliğinin diğerlerinin iyiliğine özü bakımından eşit olduğunu kabul etmeliyiz. Dahl 1776 Amerikan Bağımsızlık Bildirgesindeki eşitlik ilkesini şu şekilde genişletmekte: Bir insanın hayatının, özgürlüğünün ve mutluluğunun başka bir insanın hayatından, özgürlüğünden ve mutluluğundan daha değerli ya da az değerli olmadığı inancı.²³⁴ İşte demokrasi temelde bu özsel eşitlik ilkesinin siyasi alanda da kabul edilmesi, hayata geçirilmesi meselesidir. Bu da bireyleri siyasal alana dâhil eden bir anlayıştır. Eğer bir hükümetin, her bir kimsenin hakkını, çıkarını eşit olarak gözetmesi gerektiğine inanıyorsak; her bir bireyin devletin yönetiminde eşit söz sahibi olma hakkından yoksun bırakıldığı takdirde, çıkarlarının söz sahibi olanlarınkiler kadar dikkate alınmayacağına da bilincinde olmamız gerekir.²³⁵ Yalnız burada dikkat etmemiz gereken bir nokta, demokrasinin bireye aynı zamanda ödev de yüklediğidir. Kısaca hatırlarsak; İngiltere’de kralların ve kraliçelerin keyfi olarak, rızalarını almadan onlara zorlamalar getirmelerinden memnun olmayan asiller ve kentliler yönetime katılma hakkı istediler ve bunu elde ettiler. Yüz yıllar sonra temel çıkarlarının göz ardı edildiğini düşünen orta sınıf da haklarını istedi ve elde etti.²³⁶ İşte bu nedenle, demokrasinin bireye yüklediği ödev de yönetime dâhil olma yani katılmadır. Birey; eğer içinde yaşadığı siyasal toplumda, haklarının diğerleriyle eşit olarak gözetilmesini

²³² Liberal demokrasi teorisyenlerinin çıkış noktası ise özgürlüktür. TÜRKÖNE, 2009, s.200.

²³³ Robert A. DAHL, **Demokrasi Üzerine**, Çev: Betül KADIOĞLU, Phoenix Yayınları, 2. Baskı, 2010, s.76.

²³⁴ DAHL, 2010, s.76.

²³⁵ DAHL, 2010, s.89.

²³⁶ DAHL, 2010, s.89-90.

istiyorsa, kendisini o siyasal toplumdaki soyutlamamalıdır. Demokrasinin gelişemediği toplumlar incelendiğinde bu durum açıkça kendini gösterir. Demokrasinin yerleşebilmesi, “demos”un²³⁷ kendini yönetebilmesi, aynı zamanda bir yetkinliği de gerektirir. Bunun için de demokrasinin paradokslarından – tehlikelerinden bahsedilmektedir. Türköne de bu paradokslara yer verirken, demokrasilerin tiranları, diktatörleri de yönetime getirebilen bir sistem olduğunu hatırlatarak, demokrasinin kendisini koruma yeteneğini “halka rağmen” geliştirebilen bir yönetim biçimi olmadığının altını çizmektedir.²³⁸ Bu nedenle demokrasinin kendi özüne – amacına uygun olarak hayata geçirilebilmesi o toplumdaki bireylerin yurttaşlık bilinçlerinin gelişimi ile de doğru orantılıdır.

Demokrasinin çok fazla çeşidinin ortaya çıktığı günümüzde (klasik, korumacı, liberal, anayasal, çoğulcu, korporatist, katılımcı, gelişmeci, müzakereci, sosyal... vb) temel ayırım doğrudan-temsili demokrasi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Aslında; farklı demokrasi teorileri de, bu doğrudan-temsili (dolaylı) demokrasi arasındaki farklı yakınlaşmalar ve alternatif katılma yöntemleri doğrultusunda oluşmaktadır. Bugün doğrudan demokrasi artık sadece İsviçre'nin bazı kantonlarında uygulama alanı bulabilirken, dünyanın pek çok ülkesinde temsili demokrasi ve onun türevleri uygulanmaktadır. Bu ayırım da demokrasinin; “halk tarafından” bir yönetim olduğuna dair çekirdek teorisinin, “halk nasıl yönetir” sorusu karşılığında genişlemesiyle ortaya çıkmış bir ayırımdır.

Doğrudan demokrasi; vatandaşların siyasal karar alma süreçlerine doğrudan, aracısız ve devamlı katılımını ifade eder. Doğrudan demokrasi böylelikle; yöneten-yönetilen ile devlet-sivil toplum ayırımlarını ortadan kaldırmaktadır.²³⁹ Doğrudan demokrasinin uygulanma zorluklarının en başında, milyonlarca insanın halk olarak kendini doğrudan yönetmesinin

²³⁷ Demokrasi: Yunanca “demos” (halk, insanlar) ve “kratos” (yönetmek) sözcüklerinin birleşiminden gelir. Demokrasi muhtemelen ilk defa Atinalılar tarafından kullanıldı. Demos'un anlamı hakkında ise hala bir belirsizlik olduğu öne sürülmekte. Kimi zaman halk, kimi zaman ise fakirler, yığınlar, çoğunluklar anlamında kullanılmıştır. Atina'da aristokratların, kendilerinin yönetimdeki kontrolünü savaşılarak ellerinden alan sıradan halkı küçük gördüklerini göstermek için kullandıkları bir kavramdı. DAHL, 2010, s.19-20.

²³⁸ TÜRKÖNE, 2009, s.210.

²³⁹ TÜRKÖNE, 2009, s.191.

fiziken imkânsızlığı gelmektedir. Bu zorluğu gidermenin en ideal çözümü de temsil kurumunun işletilmesidir. Temsili demokrasi de böylelikle, düzenli ve aralıklı yapılan seçimlerde halkın oy kullanarak yöneticileri seçmeleri şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu en temel haliyle temsili demokrasi; demokrasinin sınırlı ve dolaylı biçimidir.²⁴⁰ Halkın yönetime katılımının her birkaç yılda bir oy vermeyle sınırlandırılmış, seyrek ve kısa olması anlamında sınırlı; kamunun iktidarı kendi eliyle kullanmaması anlamında ise dolaylıdır, kamu sadece kendi adına yönetecek olanları seçmektedir.²⁴¹ Doğrudan demokrasinin olduğu gibi, temsili demokrasinin de uygulanma zorlukları ve ideale ulaşmada bünyesinde barındırdığı problemler bulunmaktadır.

Şimdi; temsili demokrasinin hayata geçirilmesinde en önemli araç olan seçimlerden bahsedelim. Temsili demokrasinin doğrudan demokrasiye göre sağlayacağı öne sürülen birtakım faydaları vardır. Bunlar; sıradan vatandaşın karar verme yükünden kurtarması, siyasette işbölümünü mümkün kılması, hükümetin daha iyi, eğitilmiş, daha fazla bilgi sahibi ve daha tecrübeli olanların elinde bulunmasına imkân vermesi ve sıradan vatandaşları siyasetle mesafeli tutarak istikrarı sağlaması. Fakat kendisinden beklenen bu faydaları sağlayabilmesi için, yönetenler ve yönetilenler arasında güvenilir ve etkili bir bağlantı kurulması gerekir.²⁴² İşte bu etkili ve güvenilir bağlantıyı kurmanın ilk adımı, seçimlerin özgür ve düzenli yapılmasıdır, ancak bu sayede rejime demokratik bir temel vasıf kazandırılabilir. Seçimlerin, idare edenlerin idare edilenler tarafından denetlenmesi anlamı taşıdığını ifade eden Kapani'ye göre; bunların hukuki olduğu kadar siyasal bir sınırlama vasıtası sayılmaları da mümkündür.²⁴³ Kapani'nin Duverger'den aktardığı gibi, iktidardan uzaklaşma korkusu, idare edenler için akıllı ve ölçülü davranışın başlangıcı sayılabilir, yeniden seçilememe endişesi çok

²⁴⁰ TÜRKÖNE, 2009, s.191.

²⁴¹ HEYWOOD, 2007, s.100.

²⁴² HEYWOOD, 2007, s.100.

²⁴³ KAPANİ,1993, s. 281.

zaman, idare edenleri kendilerine emanet edilen iktidarı kötüye kullanmaktan alıkoyma gibi olumlu bir sonuç sağlar.²⁴⁴

Seçimlerin demokratikliği bazı şartların varlığını da beraberinde getirmektedir. Her şeyden önce seçimler; özgür, adil ve eşit olmalıdır.²⁴⁵ Toplum içinde çatışan sosyal felsefeler, rakip siyasi hareketler geniş bir hoşgörü içinde serbestçe yarışabilmelidir. Bugün artık modern demokrasi olarak ifade edilen siyasi sistemlerin en önemli özellikleri; en yetkili kolektif karar sahiplerinin, adayların oylar için serbestçe yarıştıkları ve yetişkin nüfusun neredeyse tümünün oy hakkına sahip olduğu, hakkaniyetli, dürüst ve düzenli seçimler yoluyla belirlendiği sistemlerdir.²⁴⁶ Seçimler konusunda önemli olan ve vurgulanması gereken bir nokta da, genel ve eşit oy ilkesidir. Halk adına karar almak, seçim yoluyla işbaşına gelen temsilcilere bırakılırken, bu temsilcileri kimin seçeceği konusu uzun süre klasik demokrasinin temel sorunlarından biri olmuştur.²⁴⁷ Burjuvazinin ve arkasından işçi sınıfının uğraşları ile, egemen sınıfların ise türlü direnmelerine karşılık, oyların genelliği ve eşitliği bugün artık yaygın olarak kabul edilmektedir. Oy hakkının genelliği, hiçbir ayırım yapılmaksızın (ekonomik ve sosyal durum, cinsiyet, dil, din, ırk..vs) her vatandaşın seçimlerde oy verme hakkına sahip olmasını ifade ederken; eşit oy ise herkesin eşit ağırlıkta yalnız bir oya sahip olması demektir.²⁴⁸ Ayrıca seçme hakkına bu kadar önem verirken seçilme hakkının da aynı derecede önemli olduğunu söylemeliyiz. Bir siyasi sistem; toplumun bir bölümüne seçme/seçilme hakkını tanımadığı ölçüde antidemokratiktir.²⁴⁹

Genel ve eşit oy ilkesini sınırlama düşüncesinin (en azından belli bir öğrenim düzeyine göre) bugün hala pek çok kişinin zihnini kurcaladığını belirten Soysal, bu düşüncenin temelinde belli bir düzeyde eğitim-öğretimden geçmemiş kimselerin ülke

²⁴⁴ KAPANİ, 1993, s. 282.

²⁴⁵ ERDOĞAN, 2001, s.242.

²⁴⁶ Samuel P.HUNTINGTON, **Üçüncü Dalga Geç 20. Yüzyılda Demokratikleşme**, Çev: Ergun ÖZBUDUN, Kilit Yayınları, 3. Baskı,2011, s.19.

²⁴⁷ SOYSAL,1997, s.180.

²⁴⁸ ERDOĞAN, 2001, s.242, 243.

²⁴⁹ HUNTINGTON, 2011, s.20.

sorunları bakımından güvenilir tercihler yapabilmeleri ve oylarını bilinçli olarak kullanmalarının mümkün olmadığına dair genel endişenin yattığını ifade etmektedir.²⁵⁰ Bugün Türkiye’de de bazı kesimlerin “çobanın oyuyla benim oyum bir mi?” söylemini medya aracılığıyla kamuya duyurduklarını ve polemik yarattıklarını görmekteyiz. Böyle bir sınırlamaya gidilmesinin sonuçlarının ağır olacağını ve bu şekilde özellikle geniş sosyal sınıfların dışlanacağını altını çizen Soysal; bundan en fazla yine dışlanan kesimlerin zarar göreceğini belirtmektedir. Örneğin; bu şekilde getirilen bir sınırlandırma özellikle yoksul köylü sınıfını sistemden dışlayacak ama aynı zamanda vergi politikalarının altında ezilmelerine sebep olacaktır. Oysa; genel ve eşit oy ilkesi dolaylı bir şekilde, kalkınma yöntemlerinin sosyal adalet ilkelerine uydurulabilmesini sağlayacaktır. Özellikle; oyların ekonomik bakımdan egemen çevrelerce etkilendiği az gelişmiş toplumlarda, yığınların kendi gerçek özlemlerine uygun düşmeyen tutumlar karşısında tepki gösterebilmelerinin ve kalkınma yöntemlerinin bu tepkilere göre ayarlanmasının pek kolay ve çabuk işleyen bir mekanizma olmadığı²⁵¹ gerçeği göz önüne alındığında; ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmayı düşünmek yerine, genel ve eşit oy ilkesinin sınırlandırılması yoluna gitmek, demokrasiyi çok tehlikeli bir dönemece sokabilir.

Devlet iktidarını belli bir süreyle elinde bulunduracak temsilcilerin belirlenmesi için yapılan seçimlerin doğal bir sonucu da, genel oydan geçen seçimlerle işbaşına gelen bir çoğunluktur. Çoğunluk ister bir partide toplanmış olsun, ister çeşitli partilerin anlaşarak bir araya geldikleri bir koalisyon çoğunluğu olsun, kendisine tanınmış olan alanlarda kamu işlerini yürütmek hakkına sahip olacaktır. Gelecek seçimlere kadar bu hak onundur.²⁵² Parlamenter sistemin yasama ve yürütme organları arasında yarattığı yakınlık dolayısıyla, çoğunluğun hakkını daha belirgin bir şekilde gösterdiğini belirten Soysal’a göre; asıl bölünme yasama ile yürütme arasında değil, çoğunluk ile azınlık, yani iktidar ile muhalefet

²⁵⁰ SOYSAL, 1997, s.184.

²⁵¹ SOYSAL, 1997, s.184.

²⁵² SOYSAL, 1997, s.180-181.

arasındadır.²⁵³ Bu aşamada ortaya çıkan tehlike, seçimler yoluyla çoğunluğu elde eden kesimin (iktidar), azınlıkta kalmış kesimlerin haklarını ihlal etmesidir. İşte bu şekilde ortaya çıkan tablo, insan haklarının korunmasının neden çoğunluğa karşı yönelmesini de açıklamaktadır. Dahl da; poliarşi olarak adlandırdığı bugünkü modern demokrasinin en önemli özelliğinin, 19. yüzyıldaki gibi sınırlı oy kullanma hakkı olan temsili demokrasiden farklı olarak, sisteme muhalefet ve katılma faktörlerinin dahil edilmesi olduğunu belirtmektedir. (siyasi partilerin varlığı, varolan hükümetleri etkilemek ya da ona muhalefet etmek amacıyla politik organizasyonlar, düzenli çıkar grupları kurmak.)²⁵⁴

Kapani de; “nerede seçim vardır, orada demokrasi vardır” sözünün sakat ve aldatıcı ve hatta gerçeklere de tamamen aykırı olduğunu söyleyerek, seçimlerin demokrasinin birinci şartı olmakla beraber tek şartı olmadığını, Hitler gibi diktatörleri de iktidara getirebilen bir yol olduğunu ifade etmektedir.²⁵⁵ Baskısız ve serbest yapıldığı halde bile seçimlerin özlenen sonuçları vermemesinin nedenini, yöneticilerin halkı aldatmaya, halkın da çok defa aldanmaya yatkın oluşunda arayan Kapani; demagojinin özellikle az gelişmiş toplumlarda geçer akçe olduğunu ve kötü bir şeyin iyi bir şey gibi, iyi bir şeyin de kötü gibi gösterilebildiğinin acı bir gerçek olduğunu belirtirken, diğer başka sistemlerin de kurumsallaşması gerektiğinin altını çizmektedir.

Temsili demokrasi ile doğrudan demokrasi arasındaki mesafenin yakınlaştırılması, halkın bazı kararların alınmasında asli yetkili olarak devreye girmesi de yarı doğrudan demokrasi mekanizmalarını karşımıza çıkarmaktadır. Bu mekanizmalar, temsili demokrasi araçlarına yani seçimlere ek olarak kullanılır.²⁵⁶ Bunlar; halkın yasama vetosu, halkın yasama

²⁵³SOYSAL, 1997, s. 181.

²⁵⁴ DAHL, 2010, s.104, **poliarşi**: Yunanca “çok” ve “yönetmek” anlamına gelen kelimelerden oluşturulduğunu söylediği bu kavramı, Dahl; tek kişinin yönetiminden, yani monarşiden ya da bir azınlığın yönetmesinden yani oligarşiden veya aristokrasiden farklı olarak “çok kişinin yönetmesi” anlamında modern temsili demokrasiyi ifade etmek için önermekte.

²⁵⁵ KAPANİ, 282.

²⁵⁶ HEYWOOD, 2007, s.328.

girişimi ile halk oylamasıdır (referandum)²⁵⁷. Bunlardan yaygın olarak kullanılmaya başlanan referandumlardır. Yasama organından geçen bir konunun halkoyuna sunulması biçiminde gerçekleşen referandumlar, genellikle; (Türkiye’de de sadece anayasa değişiklikleri için) anayasa değişikliklerinin kabulü için tercih edilmektedirler.²⁵⁸ Siyasal katılmanın araçları incelenirken bu araçlara da detaylı olarak orada değineceğiz.

Bir diğer yeni yaklaşım da tekno-demokrasidir. Bu yaklaşım; doğrudan demokrasiyi zorlaştıran maddi imkânsızlıkların üstesinden gelmek üzere teknolojinin (bilgisayarlar ve internet) kullanılmasını savunmaktadır. Bu düşüncenin savunucuları; teknolojinin, vatandaş tercihlerinin daha canlı bir şekilde temsilini sağlayarak ileri bir demokrasiye geçişi sağlayacak bir araç olduğunu öne sürmektedirler.²⁵⁹ Teknolojik imkanların, özellikle internet haberleşmesinin tartışma forumlarına katkı sağladığı ve elektronik oylamanın dünya çapında yaygınlık kazanacağı görülmekle birlikte²⁶⁰ Sartori; teknolojik bakımdan mümkün olabilse de, bunun sıfır toplamlı (zero-sum) bir karar verme düzeneği olduğunu ve azınlık haklarını tam anlamıyla yok eden bir çoğunluk egemenliği kurduğunu öne sürerek dezavantajlarına dikkat çekmektedir.²⁶¹ Sartori; kamuoyunun oluşumunda haber – bilgi ayrımı yaparak (bir konudan haberdar olmanın o konuda bilgili olunduğu anlamına gelmediği) bilginin önemine değinmekte, bilginin bir anlama yeteneği sorunu olduğunu ve temsili demokraside bu sorundan kaçılabileceğini ama seçmenlerin sorun kararlaştırıcılar (issue deciders) olmaları halinde bunun mümkün olmayacağını ifade etmektedir. Bu durumda; seçimli demokrasiden referandumlu (elektronik)²⁶² demokrasiye geçişin bir nitelik atlaması – nitelik sıçraması (bilme – kavrama üstünlüğü) gerektirdiğini öne sürerek, bu açıdan ayrıca değerlendirilmesi

²⁵⁷ İBA, 2008, s.86.

²⁵⁸ İBA, 2008, s.87.

²⁵⁹ TÜRKÖNE, 2009, s.193.

²⁶⁰ TÜRKÖNE, 2009, s.193.

²⁶¹ SARTORİ, 1996, s.127.

²⁶² Plebisiter demokrasi ile karıştırılmaması gerekir.

gerektiğini söylemektedir.²⁶³ Ancak; Sartori'nin referandumlu demokrasiye açıkça karşı çıktığı sonucuna da varamayız. Nitekim; ona göre, her seçmenin, örneğin haftada bir, sorunları ve önerilen çözümleri gösteren bir video terminali kullanarak, o aygıttaki evet-hayır-çekimsiz düğmelerine basarak oy verebileceği, bunun da doğrudan demokrasi yanlısı demokratın ve katılımcı-halkçı demokratların başlıca istemlerini yerine getireceği, yani sorunlar üzerinde halkın kendisinin karar vermesini sağlayacağı açıktır. Böylece bugünkü seçmenin yaşadığı etkisizlik duygusu zamanla, sorun kararlaştırılan (issue decider) seçmenin yeniden doğmasına yol açacaktır.²⁶⁴ Sartori, aynı zamanda, sıradan yurttaşın düşük bilgi düzeyine bakıp, onu görev başında yok saymanın da yanıltıcı olacağını altını çizmekte. Sıradan yurttaşın siyaset hakkında hiç bilgisi olmayabilir ama varlığı ortadadır ve karar verme sürecini etkileyici biçimde koşullandırmaktadır. Nasıl ki; müzik, konsere gidenlerden veya edebiyat, okurlardan doğmazsa, siyaset tercihi de Berelson'un²⁶⁵ kültür beğenisinden doğmaz, bir siyasetin başarı veya başarısızlığını kamuoyu belirler.²⁶⁶ Ancak; Sartori'nin bu konudaki tüm olumlu-olumsuz görüşleri bir tarafa bırakılırsa, o, katılımın sayıca çokluğundan ziyade yoğunluğuna önem atfetmektedir. Yoğunluk; özellikle sayıca azlığın olumsuz etkisini gidermektedir. Örneğin; güçlü, kararlı bir "hayır", güçsüz, kararsız iki "evet"in hakkından gelebilir, yine aynı şekilde güçlü, dirençli bir "evet" de iki zayıf "hayır"ı alt eder. Yani; %51'lik bir çoğunluk, eğer üyelerinin tercihleri yoğun değil ise yenilmez bir çoğunluk değildir.²⁶⁷

Bu başlık altında ele aldığımız tüm demokrasi biçimleri ve araçlarını değerlendirdiğimizde sonuç olarak diyebiliriz ki; devlet iktidarını sınırlandırmak için yukarıda etraflıca ele alınan yöntemlerin ve ilkelerin kurumsal olarak yerleşmesi gerekir. Bu nedenle; bu başlık altında ele aldığımız ilke ve kurumları biçimsel demokrasi olarak

²⁶³ SARTORİ, 1996, s.129.

²⁶⁴ SARTORİ, 1996, s.127.

²⁶⁵ Berelson, ilgisizliğin olumlu bir rolü olduğunu öne sürerken, Sartori bunu eleştirmektedir.

²⁶⁶ SARTORİ, 1996, s.135.

²⁶⁷ SARTORİ, 1996, s.13244-245.

nitelendirdik. Oysa; demokrasi için anayasal ve yasal düzenlemelerin yapılması; söz gelimi genel ve eşit oy hakkının tanınması, siyasal partilerin faaliyetlerinin- parti üyeliğinin ve diğer hakların güvenceye alınması demokrasi için yeterli değildir. Demokrasinin hedeflenen amaca uygun hizmet etmesi, kurumsal düzenlemelerin yanı sıra istikrar ve sürekliliğin sağlanmasına bağlıdır. Bu da demokrasinin yaşayan bir demokrasi olmasına bağlıdır. Demokrasiyi ise halk kendi bünyesinde yaşatacaktır. Bu da katılma ile mümkündür.

E) LAİKLİK İLKESİ

Laiklik; batıda ortaya çıkış sebebi ve gösterdiği gelişim seyrinin tersine çağımızda gördüğü işlev bakımından, insan haklarının korunması amacıyla devlet iktidarının sınırlandırılması için, hukuk yoluyla kabul edilmiş bir ilkedir. Diğer bir deyişle; devlet iktidarının sınırlandırılmasının hukuk yoluyla kurumsallaştırılmış hallerinden biridir. Hukuk yoluyla getirilen diğer sınırlamaların yanı sıra laiklik, özellikle siyasal katılma için, yani demokrasinin maddi boyutu için temelde ihtiyaç duyulan bir anlayıştır. Hukuk yoluyla da bu anlayış kurumsallaştırılmıştır. Hakikaten demokratik ülkeler incelendiğinde görülür ki; büyük bir çoğunluğu laikliliği benimsemiş olanlardır. Laiklik ile demokrasi arasında önemli bir bağlantı vardır. Dinler, aslında insanların kurtuluşunu, özgürlüğünü ve eşitliğini savunan inanç sistemleridir. Dolayısıyla; laiklik ile dinler arasındaki ilişki bu bağlamda incelenmeye değerdir.

Laiklik de aslında temelde eşitlik ve özgürlük ilkelerinden beslenir. Laikliği, felsefi ve sosyolojik anlamları²⁶⁸ dışında siyasi-hukuki anlamı ile ele alırsak; siyasi iktidarın kaynağının Tanrısal değil dünyevi olması ve pozitif hukukun dini kurallar yerine akli esaslara dayanmasıdır. Burada laiklik ile siyasal iktidar arasındaki bağlantı bakımından altı çizilmesi gereken, siyasal iktidara Tanrı'ya atfen bir meşruiyet kazandırılmamasıdır.²⁶⁹ Bu temel

²⁶⁸ Felsefi anlamda laiklik, insan bilgisinin referansının Tanrısal olmaktan çıkması ve beşeri-rasyonel temellere oturması; sosyolojik anlamda laiklik, dinin toplumsal hayattaki etkisinin giderek azalması, toplumun büyük ölçüde sekülerize olması demektir. YAYLA, 2004, s.107.

²⁶⁹ YAYLA, 2004, s.108.

tanımdan hareketle laikliğin kurumsallaşması ihtiyacının nasıl ortaya çıktığı, bir toplumda farklı dinler-inanırlar ve aynı dine mensup mezhepler bulunması gerçeği karşısında kolaylıkla anlaşılabilir. O halde laiklik; devletin dinler karşısında tarafsızlığı, siyasi ve hukuki düzenin hiçbir dini öğretime dayandırılmaması, dinler karşısında eşit mesafede durması olarak tanımlanabilir. Bu, devletin laiklik ilkesi bakımından negatif bir sorumluluğudur da denilebilir.

Laikliğin batıda gelişimi Türkiye’dekinden farklı bir çizgi izlemiştir. Laiklik; Batıda Hıristiyan ülkelerin karşısında, “devlet içinde devlet” hatta “devlet üstünde devlet”²⁷⁰ haline gelmiş Kilise’ye karşı verilen mücadelenin bir sloganı haline gelmiştir.²⁷¹ Bu gerçekliğiyle laiklik, batıda Tanrısal egemenlik anlayışından ulusal egemenlik anlayışına bir dönüşüm sürecinin ürünüdür.²⁷² İslam toplumlarında ise; Hıristiyan toplumlarda görülen, Kilise benzeri bir örgütlenmiş din kuruluşu yoktur. Bunun sebebi de; İslam dininde tüzel kişiliğin olmaması, kurumsal açıdan mutlak otorite ve nihai gücün Allah’ın elinde olduğu inancıdır.²⁷³ Bu inanın bir sonucu olarak Türkiye’de laikliğin kabulü, Kilise gibi bir dini kuruluşa karşı mücadele verilmesini gerektiren bir sürecin sonunda gerçekleşmemiştir. Ancak bu durum, yani İslam inandığı mutlak irade olgusu, farklı gelişmelere yol açmıştır. İslam dininde, Hıristiyanlıkta olduğu gibi bir yeryüzü-gökyüzü iktidarı ayrımı mevcut değildir. Bu nedenle yeryüzü iktidarı da Allah’a ait olup, Allah tarafından getirilen kurallara göre kullanılacaktır.²⁷⁴ Ancak bu iddiaya temkinli yaklaşan düşünürler de vardır. İslam dininin sosyal bir din olduğu noktasından hareketle, onun, bireyin diğer insanlarla kuracağı ilişkiyi düzenleyen normlar da koyan bir din olduğunu, vecibelerinin yerine getirilmesinin çok zaman cemaat hayatına yönelik olduğunu, ancak teorik olarak hayatın bütün alanlarını kapsayacak normlar getirdiği iddiasının tartışmalı olduğunu öne sürmekte. Bu algının ortaya çıkmasının sebebi olarak,

²⁷⁰ SOYSAL, 1997,s.173.

²⁷¹ GÜNDAY, 2002, s.50.

²⁷² TÜRKÖNE, 2009, s.536.

²⁷³ TÜRKÖNE, 2009, s.545.

²⁷⁴ GÜNDAY,2002, s.51.

İslam toplumlarında adetlerden, geleneklerden veya toplumun pratik ihtiyaçlarından çıkartılmış normların bile dini kisveye bürünerek yaptırım gücü kazanmaları olduğu ifade edilmektedir.²⁷⁵ Özellikle, İslam'ın bir siyasal sistem olduğu yolundaki inanışların meseleyi iyice karıştırdığını ifade eden Duman, İslam'da mezheplerin siyasi iktidarın nasıl ele geçirileceği, meşruiyetini nasıl sürdüreceği, kimin yönetmeye hakkı olduğu gibi ihtilaflardan doğduğunu ifade etmektedir.²⁷⁶ Türkiye'de de bu gerçekler nazara alınarak; laiklik sadece resmi bir dini bulunmayan, din kuralları ile yönetilmeyen bir devlet düzeni değil, dinsel hizmetlerin aynı zamanda bir kamu hizmeti olarak kabul edilerek merkezi idare içindeki bir kuruluşa, Diyanet İşleri Başkanlığı'na verildiği bir hukuksal kurum olarak kabul edilmiştir. Dinsel hizmetlerin kamu hizmeti olarak kabul edilmesinin sebebi, birbirinden farklı anlayışlar, ibadet ve yaşam tarzı kabul eden cemaatlerin bireyler üzerinde dini tahakküm kurmasının ve de güçlenerek devlet karşısında büyük bir güç haline gelmesinin engellenmesi gereğidir.²⁷⁷ Laiklik bu şekilde; din ve vicdan özgürlüğünün de teminatıdır. Bir başka ifadeyle, sadece devletin dini etkilerden kurtarılması demek değil, dinin de siyasi iktidarların ya da siyasetçilerin baskı, yönlendirme ve istismarından kurtarılmasıdır.²⁷⁸ Bunun da devlete pozitif bir yükümlülük yüklediği ifade edilebilir.

Yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda laiklikten kastedilen, egemenliğin dünyevileşmesi ve iktidarın kaynağına meşruiyet kazandırmak amacıyla Tanrı kaynaklı olduğu iddiasının bugün artık hayat bulamaması gereğidir. Bu ilkenin kabulü, bireye, siyasal katılma için gerekli olan özgür düşünce, sorgulama, araştırma, öğrenme, kendini geliştirme imkânı da sağlayacaktır. Egemenliğin ulusa-halka ait olduğu düsturu zaten laik bir söylemdir. Bununla birlikte, semavi dinlerin getirdiği inanç sistemleri sorgulanmamaktadır; dünyanın, insanların ve diğer canlıların (hatta genel olarak âlemin) yaratılışının Tanrı - Allah kaynaklı

²⁷⁵ TÜRKÖNE, 2009, s.543.

²⁷⁶ TÜRKÖNE, 2009, s.543.

²⁷⁷ GÜNDAY,2002, s.51.

²⁷⁸ YAYLA, 2004, s.108.

olduğu inancı bu çalışmanın kapsamı dışında bulunmaktadır. Dolayısıyla laiklik; dünyevi ve sosyal – siyasal, insan kaynaklı bir oluşum olan devletin, ancak dünyevi kurallarla sınırlandırılabilceği ve kutsal din duygularının bireylerin kendi özgür iradelerinde yaşaması, vicdanlarına başka hiçbir kurum veya kişinin egemenlik kuramamasıdır. Bu nedenle; “laiklik demokrasi için yeterli olmasa da gereklidir” demenin, yanlış olmadığı kanaatindeyiz.

III. HUKUK DIŞI KORUMA (Demokrasinin Maddi Boyutu)

Pozitifleşmiş insan haklarının hem muhatabı (yükümlüsü) hem de garantörü olarak modern devletin, şiddet tekeliyle birlikte hukuku koyma ve uygulama tekeli de elinde bulundurduğunu belirten Sancar; devlet iktidarının sınırlandırılması yönünde getirilen hukuksal güvencelerin kırılğanlığından ve güvenilmezliğinden bahsetmektedir.²⁷⁹ Yukarıda hukuki faktörleri incelerken de ayrıntılı olarak açıklamaya çalıştığımız gibi; devlet iktidarının sınırlandırılmasında rol oynayan hukuki faktörlerden hem iç hem de dış mekanizmalar, insan haklarının korunmasında tam bir güvence teşkil etmemektedirler. Kapani de haklı olarak; devlet iktidarını sınırlamak, onun hürriyetler alanına taşmasını önlemek için düşünülecek tedbirler, kurulacak müesseseler, yaratılacak hukuki dengeler ve frenler ne olursa olsun, kesin bir garanti teşkil etmezler, demektir. Eğer daha başka şartlar ve faktörler mevcut değilse, siyasal iktidarın bu barajları her zaman için aşması mümkündür. Jellinek’in de itiraf ettiği şekilde; problem, mahiyeti itibariyle hukuku aşan “hukuk ötesi” bir sorundur ve hukuk bu alanda yetersiz kalmaktadır.²⁸⁰

Toplum gerçeklerine baktığımız zaman, hukuki tedbirler ve kurumların yanında, devlet kudretinin sınırlandırılmasında rol oynayan çeşitli hukuk dışı faktörlerin de var olduğunu görüyoruz. Genel olarak; çağdaş demokratik toplumun çoğulcu yapısından doğan

²⁷⁹ SANCAR, 2004, s.123.

²⁸⁰ KAPANİ,1993, s.260.

değişik nitelikteki bu hukuk dışı faktörler, devlet iktidarının denetlenmesi ve insan haklarının korunması konusunda, hukuki faktörler kadar önemli bir role sahiptirler.²⁸¹

Devlet iktidarının hukuk dışı faktörler ile sınırlandırılması meselesi kanımızca siyasete katılım ile alakalıdır. İnsan haklarının korunması konusu ile demokrasi arasındaki bağ düşünüldüğünde; bu, daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Halkın siyasete katılımı, yani halkın yönetiminin halk tarafından ve halk adına gerçekleştirilmesi şeklinde ifade edilen demokrasi, insan haklarının korunması bakımından hukuk dışı faktörleri içerisinde barındırmaktadır. Bu nedenle; demokrasiyi yukarıda önce biçimsel olarak ele almayı tercih ettik. Bu başlık altında ele alacağımız konular ise, demokrasinin maddi boyutunu içermektedir. Halkın soyut ve belirsiz bir kavram olduğunu ileri sürenler, insanın daha net bir kavram ve gerçeklik olması karşısında demokrasiyi, insan haklarının gerçekleştiği ve en ileri düzeyde geliştirebildiği bir düzen olarak tanımlamışlardır.²⁸² O halde, insan haklarının korunması konusunda hukukun yetersiz kaldığı alanda veya hukukun dolduramadığı boşluğun doldurulmasında, gözler demokrasiye ve dolayısıyla siyasete katılımı çevrilmiştir. Çünkü demokrasi, halkın siyasete katılımını gerektirmektedir.

Siyasete katılımın temel araçları genel olarak, siyasete parti faaliyeti ve oy verme olarak açıklanır. Fakat; bizce de haklı olarak getirildiği düşünülen eleştiri bu noktada başlamaktadır. Bu eleştiriye göre; seçime katılım ne gerçek bir katılım, ne de seçim her zaman uygun bir katılım ortamıdır. Bu sistemde vatandaşın bütün etkinliği, belirli aralıklarla siyasete liderleri seçmekle sınırlı kalmaktadır, bunun sonucunda da birey ve toplum devlet yönetiminde çok az bir denetim imkânına sahip olmaktadır.²⁸³ Bu nedenle; liberal demokrasiye getirilen katılımcı eleştiri, oy vermenin ötesinde bir katılmadan bahsetmektedir. Politikanın sürekli bir etkinlik olmasını ve düzenli aralıklarla yapılan seçimlere indirgenmemesini isteyen “katılımcı demokrasi” taraftarları; aynı zamanda, siyasete

²⁸¹ KAPANİ, 1993, s.260.

²⁸² ÇEÇEN, 1995, s.65.

²⁸³ ERDOĞAN, 2001, s.264.

faaliyetlere katılmanın, bireyin zihni ve ruhi kapasitesini geliştirdiğini, kendine güvenini artırdığını, siyasal katılmada edindikleri tecrübeler ile bireyin içinde bulunduğu topluluğun niteliği hakkında daha iyi bir fikir edindiğini ve böylece toplum içindeki bilincinin arttığını düşünmektedirler.²⁸⁴

Bizce de isabetli olan bu tespitlere ekleme yapmak gerekirse; siyasal katılma sayesinde toplumsal bilinci yükselen birey, aynı zamanda insan haklarının korunması yolunda kendiliğinden koruma mekanizmasına dâhil olacaktır. Bu sayede, toplumun da insan hakları bilinci yükselecek, insan hakları mücadelesi daha yaygın ve kararlı hale gelecektir. Nitekim; ancak, insan hakları bilinci yüksek bir toplum, devlet iktidarına baskı yapabilir, devlet iktidarını kendi eylem ve işlemlerinde insan haklarına dayalı olması yönünde bir meşruluk baskısı²⁸⁵ altında tutabilir.

Demokrasi ve dolayısıyla siyasal katılma ile ilgili olarak bahsedilmesi gereken bir diğer konu da; katılımcı demokrasinin “gelişmeci” olduğu²⁸⁶ belirtilen yönü ile paralellik arz eden altyapı meselesidir. Çeçen’in de belirttiği gibi; demokrasilerin güçlü rejimler olabilmeleri için altyapı önemli bir konudur. Kendi altyapısını kurabilen bir demokrasi, her türlü antidemokratik girişime karşı kendini savunabilir ve sonunda başarılı olur. Altyapısını tamamlayamayanlar ise, bu konuda yeterince etkili olamazlar.²⁸⁷ Altyapının bazen toplum içinde kendiliğinden oluşabileceğini ve demokrasinin gelişimi için elverişli ortamı hazırladığını ifade eden Çeçen; bazen de bu altyapının en küçük bir belirtisinin bile olmayabileceğini söylemektedir. Bu durumda; demokrasi, kendi altyapısını en kısa zamanda oluşturmakla görevlidir.²⁸⁸

Demokrasiyi, tepeden tabana ve alt kademedan en üst kademeye kadar toplum içinde örgütlenme ağının kurulduğu bir siyasal sistem olarak niteleyen Çeçen’e göre; demokratik

²⁸⁴ ERDOĞAN, 2001, s.265.

²⁸⁵ SANÇAR,2004, s.122-123.

²⁸⁶ ERDOĞAN, 2001, s.265.

²⁸⁷ ÇEÇEN,1995, s.67.

²⁸⁸ ÇEÇEN, 2000, s.67-68.

yapılar büyük ölçülerde örgütler ve birliklerden oluşan toplumsal ilişkiler ağına dayanmaktadır. Birlikler, dernekler ve benzeri örgütlenmeler toplumsal yaşamın her alanında ve her aşamasında ortaya çıkabilir, değişik alanlarda çalışmalar yapabilir ve etkinlikleri ile toplumsal yaşamı etkilediği kadar siyasal düzen üzerinde de yararları olabilir. Demokrasiler için örgütsüz ve dağınık bir altyapı düşünülemez.²⁸⁹

Devlet iktidarını sınırlandıran hukuk dışı faktörlerden en önemlisi;²⁹⁰ demokrasinin, toplumun çoğulcu yapısının içinden türeyen kamuoyudur. Siyaset biliminin en önemli konularından biri olan kamuoyu; “belli bir zamanda, belli bir sorun karşısında, bu sorunla ilgilenen kişiler grubuna veya gruplarına hakim olan kanaat”²⁹¹ şeklinde ifade edilmektedir. Kamuoyunun insan hakları ile bağlantısını ise Kapani şu şekilde açıklamaktadır: Kamuoyu ve insan hakları²⁹² birbirini destekleyen ve birbirini karşılıklı olarak etkileyen kavramlardır. Herhangi bir toplumda aydın bir kamuoyunun varlığından söz edebilmek için, o toplumda kamuoyunun oluşmasını ve belirmesini sağlayacak araç ve imkânların bulunması gerekir. Kamuoyunun oluşması için gerekli bu araç ve imkanlar; haberleşme özgürlüğü, düşünce ve kanaat özgürlüğü, ifade hürriyeti, kişi güvenliği, örgütlenme özgürlüğü, düşünceyi yayma özgürlüğü, toplantı ve gösteri yürüyüşü yapma özgürlüğü... vb gibi insan hak ve özgürlüklerinin teminat altına alınmasını gerektirir. Bu hakların olmadığı bir ortamda, halkın olaylar ve sorunlar üzerinde fikir sahibi olması, yorum ve tenkit yapabilmesi ve tartışabilmesi mümkün olmayacaktır. Ancak; bu şekilde oluşacak aydın ve uyanık bir kamuoyu da hürriyetler rejiminin en sağlam ve güvenilir teminatı sayılır.²⁹³ Devlet kudretini sınırlayan hukuki kurumların noksanlıkları ya da yetersizlikleri halinde bu boşluğu Duguit'nin de dediği gibi kamuoyu dolduracaktır. Fakat hatırlatmakta yarar vardır ki; Duguit'nin, kamuoyundan

²⁸⁹ ÇEÇEN, 2000, s.68.

²⁹⁰ Bir diğeri de moral faktördür. (etik, ahlaki otolimitasyon). Ancak; etik, bugün de önemi yadsınmamakla birlikte, hiçbir zaman tek başına yeterli bir güvence olamamıştır.

²⁹¹ KAPANİ, 1993, s. 266.

²⁹² Kapani burada “kamu hürriyetleri” terimini kullanmaktadır.

²⁹³ KAPANİ, 1993, s. 267.

beklediği bu işlevi yerine getirebilmesi, bahsettiği kitlenin örgütlü bir kitle olması halinde mümkündür. Aksi halde, örgütlenmemiş, olgunlaşmamış bir yığından ibaret olacak olan kitlenin devlet kudreti üzerinde herhangi bir baskı kurabilmesi mümkün değildir. Örgütlenmiş bir kitlenin yaratacağı aydın bir kamuoyunun varlığı ise, hukuki teminat kurumlarına olan ihtiyacı da azaltacaktır. Pratik bakımdan kamuoyunun etkisi ve tepkisi, devlet iktidarını kullanan kişileri frenleyici ve sınırlayıcı bir işleve sahiptir.

Aydın bir kamuoyunun oluşabilmesi için gerekli şartları kısaca belirttikten sonra, bu şartların nasıl oluşabileceğine de kısaca değinmekte yarar vardır. Demokrasinin tepeden tabana ve alt kademedan en üst kademeye kadar toplum içinde örgütlenme ağının kurulduğu bir siyasal sistem olarak nitelendirildiğini ve altyapısı olmayan hallerde demokrasinin, kendi altyapısını en kısa zamanda oluşturmakla görevli olduğunu belirttik. İnsan hakları üzerinde baskı ve sınırlayıcı girişimlere karşı direnmenin ancak örgütlü savaşım ile mümkün olduğunu belirten Çeçen de; örgütsel ilişki ağının hem bireyler hem de birlikler için yararlı olduğunu, örgütsel ilişkilere giren bireylerin güven, dayanışma ve yardımlaşma duyguları kazanacağını, kendi başlarına, kendi güçleri ile gerçekleştiremeyecekleri toplumsal veya siyasal savaşımını bu tür dayanışma birlikleri aracılığıyla yapabileceklerini ifade ederek, demokrasinin kökleşmesi için örgütlere ve birliklere önemli görevler düştüğünü belirtmektedir.²⁹⁴ Demokrasinin yaşaması ve kökleşmesi için, bireylere bu bilincin aşılması gerekmektedir. Ancak bu bilinçle örgütlenen bir toplum, yaratacağı kamuoyunun gücüyle, insan haklarının yasalarla kaldırılamayacak ve hiçbir yönetimce değiştirilemeyecek gerçek güvencesi olabilir. Toplumun bireyleri bu bilinçten yoksun bulunurlarsa, bireysel dünyalarına kapılıp toplumsal ve siyasal yaşamdan koparlarsa, insan haklarına sahip çıkamazlar ve anayasal sistemde kurulu olan bütün hukuki kurumlara, dengelere ve frenlere rağmen, baskıcı rejimlerin insan haklarını ihlal eden yönetimlerinden kurtulamazlar.

²⁹⁴ ÇEÇEN, 2000, s.69-70.

Aydın bir kamuoyunun oluşmasında örgütlenmenin önemini belirttikten sonra, somut olarak bu örgütlenme çeşitlerine değinmeliyiz. Siyasal partilerin bu bakımdan en güçlü görünen örgüt olduğunu görmekteyiz. Devlet iktidarının sınırlanması ve insan haklarının korunabilmesi için bireysel iradeleri bir araya getiren, onlara yön ve ağırlık veren güçlü kuruluşların olması gerektiğine dikkat çeken Soysal da; dağınık bireysel tercihlerin açıklık ve kesinlik kazanmasının siyasal partilerin çalışmaları sayesinde olacağını belirtmektedir.²⁹⁵

Poggi; örgütlü partilerin, oy pusulasına adı konulacak adayları seçtikleri, seçildiklerinde ise onların davranışlarını yönlendirdikleri ve denetledikleri için, ilk bakışta bunun parti üyelerine önemli bir siyasal güç kazandırdığı, böylelikle de (liberal temsil kuramına neye mal olursa olsun) siyasal bilinç ve etkiyi topluma yaydığı düşünülebilir, demektedir. Ama; partilerin iç yapılarındaki farklılıklara rağmen, örgütsel dinamiklerin parti tabanının gücünü aşamalı olarak kısıtladığını belirten Poggi; parti önderlerinin gücünün arttığını ifade etmektedir. Partilerin çoğunlukla “özel” kurumlar olmaları nedeniyle, parti liderlerinin topluma karşı sorumlu olmadığını öne sürmektedir. Parti üzerindeki örgütsel denetimlerinin onları parti üyeleri ve seçmenleri karşısında bile giderek daha bağımsız kıldığını düşünmektedir.²⁹⁶

Kapani de; demokratik sistemde, partilerin- özellikle muhalefet partilerinin başta gelen fonksiyonunu siyasal iktidarın kullanılmasını denetlemek ve insan haklarına yersiz bir müdahale karşısında derhal kamuoyunun dikkatini çekerek onu harekete geçirmek suretiyle bu müdahaleyi önlemek olduğunu belirtmektedir. Herhangi bir ülkede, insan haklarının ne derecede garanti altında bulunduğunu, muhalefet partilerine bu alanda tanınan imkânların genişliği ile ölçmenin mümkün olduğuna dikkat çeken Kapani’ye göre; madalyonun bir de öteki yüzü vardır: Vedel’den aktardığına göre; demokrasi siyasal partiler olmaksızın yaşayamaz, fakat siyasal partiler yüzünden ölebilir de. Partiler, demokratik düzenin yapıcı

²⁹⁵ SOYSAL,1997, s.187.

²⁹⁶ Gianfranco POGGI, **Modern Devletin Gelişimi**, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Ün. Yayınları, İstanbul 2002, s.162-163.

unsurları oldukları kadar, bazen yıkıcı unsurları haline de gelebilmektedir. Eğer bir ülkede partiler, kamu yararını ve toplum sorunlarının çözümünü ön planda tutacak yerde sadece kendi çıkarları peşinde koşarlar, iktidarın ele geçirilmesini (veya elde tutulmasını) tek gaye, her türlü aracı da bu amaç uğrunda meşru sayarlar ise demagoji oyunları ile halkı aldatmak yoluna giderek, birbirleri ile kıyasıya bir siyasal boğuşma ve didişme çukuruna düşerlerse, o ülkede demokrasinin geleceğine endişe ile bakmak gerekir.²⁹⁷ Gerçekten de; ileride baskı gruplarını anlatırken ele alacağımız gibi, siyasi partilerin öncelikli amaçları iktidarı ele geçirmek ve ellerinde tutmaktır.

Görüldüğü üzere; devlet iktidarının sınırlandırılmasında belirleyici bir rol oynayan hukuk dışı faktörlerin gelişimi; toplumun sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel yapısı ile ilgilidir. Bu yapıyı geliştirmek, yoksa da oluşturmak her ne kadar demokrasinin görevleri arasında sayılsa da, bunun için de toplumsal bir zeminin hazırlanması ya da oluşması gereklidir. Bu zeminin oluşması için de sivil toplumun her zaman dinamik, canlı olması lazımdır. Tanör; haklı olarak, batılı insan hakları sistemini hukuk ötesi kanalların beslediğini belirtmekte, bunu “sivil toplum canlılığı” şeklinde ifade etmektedir.²⁹⁸ Buna göre; özerk bir sivil toplumun varlığı, devletin sürekli hükmetmesini önleyen bir dalgakırandır. “Kamuoyu” ve “baskı grupları demokrasisi”nin; siyasal partiler, sendikalar, dernekler, meslek kuruluşları, dini kuruluşlar gibi örgütlenmeler üzerine kurulu olduğunu ifade eden Tanör’ün de belirttiği gibi; bunlarsız ve sessizliğe mahkûm edilmiş bir toplum insan hakları yönünden sorunsuz gibi görünebilir ama sessizlik, her zaman işlerin iyiye gittiğini göstermez.²⁹⁹

Kamuoyunun önemine ve bunun için sivil toplumun canlılığına değindikten sonra, şimdi de kamuoyunun oluştuğu alan olan kamusal alan ile devam edelim. “Kamu” ve “kamusal alan” tartışmalarının Türkiye’de çok yoğun bir şekilde yapılmaya başlandığı günümüzde; bu terimlerin ifade ettiği anlamlar çoğu zaman birbirine karıştırılmakta,

²⁹⁷ KAPANİ, s.274, 275.

²⁹⁸ Bülent TANÖR, **Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu**, 3. Baskı, s.276.

²⁹⁹ TANÖR, s.277- 278.

farklılıkları gözardı edilerek kullanılmakta ve hatta genellikle devletle ilişkilendirilerek devlete ait iş ve işlemleri kapsayan terimler, bazen de bu işlemlerin icra edildikleri mekanlar olarak ifade edilmektedir. Batıda “public” terimi ile ifade edilen kamu/ “kamusal” terimleri; Türkiye’de devletle ilişkili, devlet idaresi, organları, kuruluşları, görevlileri ya da etkinlikleri gibi şeyleri, devlete ait ya da devlet kontrolünde yürütülen resmi bir alan olarak anlaşılmaktadır. Aslında; gerçek anlamda bir kamusal alan yoktur.³⁰⁰ Bu nedenle; konuya terminolojiye değinerek başlamak yerinde olacaktır.

“Kamu” Türk Hukukunda diğere bir deyimiyile “amme”, Türkçe sözlüklerde epeyce geniş bir anlama sahiptir.³⁰¹ Genel olarak; halkın bütünü, herkesi kapsayan bir terimdir. Topluluk oluşturuocu ortak çıkarlar çevresinde oluşun ve üyeleri bu ortak çıkarlar konusunda karar birliğine ulaşmak için etkileşimde bulunan toplumsal kesim olarak da ifade edilmektedir. “Kamu” kavramının “aleniyet” kavramıyla da ilişkisine değinildiği göze çarpmakta; o da, “açık, saklanmayan, meydanda olma” şeklinde ifade edilmektedir. Günlük dilde de “umumi” terimi, daha çok resmi organlar tarafından herkese açık olan mekânları ifade etmek için kullanılmaktadır. Habermas’a göre; kamu kavramı, “bir araya gelerek kurgulayan bireylere” tekabül eder. Hohendal’a göre; Habermas, “kamusal alan” kavramını insanların katılımıyla somutlaşun bir kurum olarak tanımlamaktadır.³⁰² Buradan da hareketle; “kamu” derken, bir araya gelerek topluluk oluşturan bireyleri, yani özneleri anlamamız gerektiğini söyleyebiliriz. Özbek ise; “kamu” derken geleneksel yüz yüze insan ilişkileri aracılığıyla kurulan topluluktan farklı olarak, yüz yüze ilişki zorunluluğu taşımayan, birbiriyle mesafe içinde yaşayan insanların aynı sorun, fikir, olay etrafında iradi, gönüllü olarak bir araya gelmesiyle oluşun modern bir biraradalık tarzı anlamamız gerektiğini

³⁰⁰Dominique REYNİE, “**Kamuoyu**”, Çev. İsmail YERGUZ, Siyaset Felsefesi Sözlüğü, İletişim Yayınları, 2003, s.487.

³⁰¹ Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, www.tdk.org.tr.

1. Halk hizmeti gören devlet organlarının tümü. 2. Bir ülkedeki halkın bütünü, halk, amme: “Çevre koruması sorunları İsveç kamusunun bilincine ve hatta bilinçaltına sinmiş.” -H. Taner. 3. *sf. esk.* Hep, bütün: “Biz kimseye kin tutmayız / Kamu âlem birdir bize.” -Yunus Emre.

³⁰² Jürgen, HABERMAS, **Kamusal Alan**:Çev. Meral ÖZBEK, Kamusal Alan, Hil Yayınları, 2004,s. 95.

belirtmektedir. Bunun; kitle iletişim araçlarının ortaya çıkışıyla beraber giden, okuma, yazma, düşünme, konuşma, tartışma ve toplanmayla bağlantılı bir olgu olduğunu söyleyen Özbek; bu olgunun, kamusal etkinliklerin gerektirdiği sivil hakların yasal garantilenmişliğini varsayan, talep eden bir biraradalık tarzı olduğunu ve bu nedenle, kamu olgusunun cemaat ya da geleneksel topluluk ifadelerinin taşımadığı sosyolojik/politik/ kültürel boyutlara sahip olduğunu, bu bağlamda; kendisi üzerinde demokratik tasarrufta bulunan her topluluğun, bir halk/ulus olarak örgütlenen bir insan topluluğundan, ulusaltı ve ulusüstü politik birliklere dek kamu niteliği gösterdiğini ileri sürmektedir.³⁰³

“Kamusal alan” tanımı ilk kez 1962 yılında Jürgen Habermas'ın "Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü: Burjuva Toplumunun Bir Kategorisi Üzerine Araştırmalar" (Strukturwandel der Öffentlichkeit) adlı kitabında ele alınmıştır. Habermas, “Kamusal Alan: Ansiklopedik Bir Makale” isimli makalesinde de bu kavramı etraflıca irdelemektedir. “Kamu” kavramı bireyleri – insanları – ifade ederken, “kamusal alan” biraraya gelen bireyleri değil, insanların katılımıyla somutlaşan bir kurumu tanımlamaktadır.³⁰⁴ Buna göre kamusal alan; toplumsal yaşam içinde kamuoyuna benzer bir şeyin oluşturulabildiği, tüm yurttaşların erişmesinin garanti altına alındığı, özel bireylerin kamusal bir gövde oluşturarak toplandıkları bir alan, bir biraradalık durumudur.³⁰⁵ Bu alanın fiziksel olarak gerçekte var olmadığını yukarıda belirtmiştik. Genellikle kentsel genel alan figürü ile karıştırılmaktadır.³⁰⁶ Ancak burada bahsedilen alanı metforik platformlar olarak algılamak daha doğrudur. Gerçek platformlar olarak kastedilen ise kamusal mekânlardır. Kamusal mekân denince, toplumda herhangi bir ayırım yapılmadan her bireyin kullanımı düşünülerek yapılmış açık veya kapalı mekânlar algılanır. Çoğu kez bu tip mekânların sahibi

³⁰³ Meral ÖZBEK, **Kamusal Alanın Sınırları**, Kamusal Alan, Hil Yayınları,2004, s.40.

³⁰⁴ Jürgen HABERMAS, **Kamusal Alan: Ansiklopedik Bir Makale**, Çev:Nuran EROL, Birikim, Şubat, 1995, s.70.

³⁰⁵ HABERMAS, 2004, s. 95.

³⁰⁶ REYNİE, 2003, s.487.

ve işleticisi devlet veya yerel yönetimler olduğu için de (adliyeler, toplu taşıma istasyonları, okullar vb.) yanlış bir ifade ile bu mekânlar kamusal alan olarak adlandırılırlar.

Kamusal alan kavramının kökleri esas olarak Kant'ın 1784'te yayımlanmış iki metninde bulunur. “Kozmopolit Açından Evrensel Bir Tarih Düşüncesi” adlı ilkinde, Kant insanda kendi aklını kullanması amacına hizmet eden doğal yetilerin, bir bütün olarak sadece tür içinde gelişmiş olabileceğini, bireyin kendisinde gelişmemiş olduğunu söyler. “Aydınlanma Nedir Sorusuna Yanıt” adlı ikinci eserinde de; bireyin tek başınayken azınlık olmaktan kurtulamayacağını ifade eder. Kant'a göre; kamunun kendi kendini aydınlatması daha gerçekçi bir olasılıktır, hem bu neredeyse kaçınılmazdır, yeter ki insan bu konuda özgür bırakılsın.³⁰⁷

Habermas; “kamusal alan” kavramı için “*öffentlichkeit*” terimini kullanmaktadır. Özbek; Habermas'ın kamusal alan kavramının zorluğuna dikkat çekerek, bu kavramın kendi içinde iki ayrı anlam boyutunu (betimleyici –olgusal- ve normatif –ilkesel- yönleri) öreerek içerdiğini belirtmektedir. Birinci yönüyle (betimleyici – olgusal – yönü) mekansal bir kavram olarak toplumsal yaşantımız içinde fikirlerin, ifadelerin ve tecrübenin üretildiği, açığa çıktığı, paylaşıldığı, dolanıp yayıldığı ve müzakere edildiği toplumsal alanları (kamusal mekanlar) ve bu süreçte ortaya çıkan anlam muhtevasını (kamuoyu, kültür, tecrübe) ve bu anlam üretim sürecini oluşturan ya da bu süreç içinde oluşan kolektif gövdeleri (ulusal birimlerden, ulusaltı birliklere ve giderek ulusüstü ve küresel düzleme dek uzanan kamuları) tanımladığını belirtmektedir. İkinci olarak yani normatif (ilkesel) yönü itibarıyla ise kamusal alanın; anlam üretim alanları açısından normatif bir ilkeyi, bir ideali belirttiğini ifade etmektedir.

Metaforik platformlar olarak adlandırdığımız kamusal alanı oluşturan biraradalık durumundaki bireylerin davranışları, özel hayatlarındaki (iş/meslek hayatı) davranışlarına benzemez. Habermas'a göre; vatandaş olarak tanımladığımız bireyler ancak ve ancak

³⁰⁷ Eric DACHEUX, **Kamusal Alan**, Çev: Hüseyin KÖSE, Ayrıntı Yayınları, 2012, s.15-16.

toplumsal çevrelerinde herhangi bir sınırlama olmaksızın -diğer bir deyişle, kendi düşüncelerini özgürce açıklayıp yayımlama hakkı ve özerk grup örgütlenmeleri kurma hakkının garantisi altında- hemen herkesi ilgilendiren sorunlar hakkında birbirleriyle etkileşimde bulunabildiklerinde, tartışabildiklerinde kamusal bir gövde biçiminde davranmış olurlar. Bu tür bir iletişimin daha genel bir kamusal gövde içinde gerçekleşmesi için bilginin iletilmesini sağlayarak alıcıları ya da bireyleri etkileyecek özel araçlar gerektiğini ileri süren Habermas’a göre, günümüzde kamusal alan içinde bu türden bir iletişimi sağlayan; medya, gazeteler-magazinler, radyo-televizyondur.³⁰⁸

Habermas; kamusal tartışmanın konusu, devlet etkinliğine ilişkin meseleleri hedeflediğinde (örneğin edebi kamusal alandan farklı olarak) politik kamusal alandan bahsedilmeye başlandığını, aslında devletin kamusal alanın bir parçası olmadığını ileri sürer. Hohendal da Habermas’ın makalesine yazdığı dipnotlarda; gündelik dilde rastgele kullanımından dolayı öyle zannedilse de, devlet ve kamusal alanın birbiriyle örtüşmediğini, tam tersine birbirleriyle hasımlar olarak karşı karşıya geldiklerini, Habermas’ın; antik çağların “özel” diye algıladığı alanı, yani fikirlerin devlet dışında geliştirildiği alanı kamusal diye tanımladığını anlatır.³⁰⁹ Habermas; devlet otoritesinin “kamu” otoritesi olarak ele alınmasının sebebinin kamusal alanın özelliğinden, yani devletin tüm yurttaşlarının selametiyle ilgilenmesi görevinden türetildiğini, bunun demokratik bir ilke olarak kamusal alan ilkesiyle ilişkili olduğunu belirtmektedir.³¹⁰ Özbek de; demokratik bir ilke olarak kamusal alanı; yurttaşların ortak meselelerini eşit ve özgür katılımı (söz, irade ve eylemle) halletmeye çalıştığı yer olarak tarif etmekte, yurttaşların temel haklarının yanı sıra kamusal haklarını güvence altına almanın devletin görevi olduğunu, anayasal devlet ilkesinin bunu sağladığını ve teorik olarak kamu hukukunda “kamu erki”nin alanı olarak devlet dendiğinde bahsedilenin, hukukun üstünlüğü ilkesinin bağladığı bir devlet teşkilatı ve işleyişi olduğunu

³⁰⁸ HABERMAS, 2004, s. 95.

³⁰⁹ HABERMAS, 2004, s. 95-96.

³¹⁰ HABERMAS, 2004, s. 96.

söylemektedir. Özbek'e göre politik kamusal alan, tarihsel ve ilkesel olarak, devlet aygıtında yoğunlaşmış keyfi ve baskıcı iktidarı eleştirel olarak denetleyen ve dönüştüren demokratik muhalefetin alanı olarak anlaşılmalıdır ve politik kamusal alan 'ceberut' devletin ve baskıcı/keyfi siyasal iktidarların hasmıdır.³¹¹ Özbek, bu konudaki kavram kargaşasını gidermek için; devlet gücünün kullanıldığı kurumsal yerleri kast ederken "kamu erkinin (otoritesinin) alanı" kavramını kullanıp, "politik kamusal alan" kavramını ise, toplumdaki demokratik katılım ve eleştirel söylem alanı olarak kullanmayı önermektedir.³¹² Bu konuda Foucault'dan bir örnek vermek konuyu aydınlatmak bakımından belki faydalı olabilir: Biyopolitik'in Doğumu "The Birth of Biopolitics" kitabında Foucault; sadece, yurttaşlarının hem özgürlüğünü hem de sorumluluğunu kuran- kurumsallaştıran- devletin hukuken halkı adına konuşabileceğini söyleyerek, devletin meşruiyetine dikkat çekmekte ve Nazizim çerçevesinde yasal olarak yapılan düzenlemelerin, Alman halkını sorumlu hale getirmeyeceğini, bu düzenlemelerin yasal olarak geçersiz olmadığını, Alman devletinin egemenlik gücünü kaybetmediğini fakat, meşruiyetini – temsil- kabiliyetini kaybettiğini ifade eder.³¹³ Buradan hareketle yorumlarsak; yapılan bu düzenlemeler kamu otoritesinin alanı dâhilinde olup, politik kamusal alanı içermemektedir.³¹⁴

Habermas ansiklopedik makalesinde; kamusal alanı, toplum ve devlet arasında aracılık yapan, içinde kamunun kendisini kamuoyunun oluşturucusu olarak örgütlediği bir alan olarak ifade etmekte, kamuoyunu da bu bağlamda yurttaşların oluşturduğu kamusal gövdenin devlet biçiminde örgütlenmiş egemen yapıya karşı enformel olarak yürüttüğü eleştiri yapma ve onu kontrol edebilme görevlerine işaret eden bir kavram olarak nitelendirmektedir. Kamuoyu deyimi, bu noktada kontrol ve eleştiriye tekabül etmektedir.

³¹¹ ÖZBEK ,2004, s.32.

³¹² ÖZBEK ,2004, s.33.

³¹³ Michel FOUCAULT, **The Birth of Biopolitics, Lectures at the College De France 1978-1979**, s.81-82.

³¹⁴ Ayrıca; Habermas'ın bir bilim adamı olduğu kadar halk aydını (public intellectual) olarak da Nazi yönetimini ve soykırımı (Holocaust) genel Alman tarihinden ayrı tutan, Nazizmi Bolşevizme bir tepki olarak açıklayan ve Alman ordusu (Wehrmacht)'nun 2. Dünya Savaşındaki kötü ününü kısmen iyileştirmeye çalışan tarihçilere (yani Ernst Nolte, Michael Stürmer ve Andreas Hillgruber) karşı popüler basın aracılığıyla saldırdığını belirtmekte yarar vardır. http://tr.wikipedia.org/wiki/J%C3%BCrgen_Habermas, erişim tarihi: 20.08.2012.

Kamusal alan ve kamuoyu kavramlarının ilk kez sadece 18. yüzyılda ortaya çıkmasının bir rastlantı olmadığını belirten Habermas, bu kavramların özgül anlamlarını somut bir tarihsel durumdan aldıklarını ifade etmektedir. 18. yüzyılın tarihsel açıdan ulaştığı öneme dikkati çeken Habermas; burjuva toplumunun özgül bir aşamasında ortaya çıkan, eleştirel ve kurumsal olarak garanti altına alınmış kamusal tartışmaların belirli bir çıkarlar kümelenmesinin sonucu olarak anayasal devlet düzenine girmesiyle, “kanaat” (opinion) teriminin “kamuoyu” (public opinion) teriminden ayrıştığını söylemekte, kamuoyunun sadece muhakeme eden bir kamunun öncülüğü altında varlık kazanabileceğini öne sürmektedir.³¹⁵ 1962’de yazdığı kitabında ise Habermas; kanaat ile kamuoyunun birbirinden farkına işaret ederken, diğer yandan da ilkesel olarak kanaatlerin kamuoyunun hammaddesini oluşturduğunu ifade etmektedir.³¹⁶ Buna göre; gelmiş geçmiş kolektif önyargılar ve değerler ile kültürel varsayımlar tortusu içinde kurulan gündelik düşünce biçimleri (ortak duyunun ürünü olarak kanaatler) kamusal tartışma ve eleştirinin filtresinden geçirilir. Kamuoyu, kanaatleri böylece işleyen eleştirel aklın ürünüdür; böylece kamusal akıl, kanaatlerin toplamı ya da egemen kanaat değildir.

Habermas’ın kamusal alan tanımıyla ilgili olarak sivil toplum kavramına da değinmekte fayda vardır. Habermas’ın anlatısına göre kamusal alan, sivil toplumun içinden ortaya çıkan özgül bir alandır. Özbek; sivil toplumu E.M.Wood’un tanımıyla: “...devletten farklı, fakat ne özel ne de kamusal, ya da belki her ikisi birden olan, yalnızca ailenin özel alanından ve devletin kamu alanından ayrı bir dizi toplumsal etkileşimi kapsamakla kalmayan, fakat daha özgül olarak ayırt edici bir ekonomik ilişkiler ağı, pazar alanını, üretim, dağıtım, değişim alanını da içeren ayrı bir insan ilişkileri ve etkinlik alanı”³¹⁷ olarak kabul ettiğimizde; Habermasçı kamusal alan kavramının, Wood’un sivil toplum tanımından “ekonomik ilişkiler ağı” çıkartıldığında geriye kalan “insan ilişkileri ve etkinlikleri” alanının

³¹⁵ HABERMAS, 2004, s. 96.

³¹⁶ aktaran: ÖZBEK, 2004, s.27.

³¹⁷ ÖZBEK, 2004, s.27-28.

ürünü olduğunu öne sürmektedir. Özbek ayrıca Craig Calhoun'un da sivil toplum tanımına yer vermekte ve Calhoun'un daha geniş bir sivil toplum tanımı yaparak (toplumsal örgütlenmeler) “ kamusal alanın sivil toplum içinden ortaya çıkan özgül bir alan olduğunu, bu iki kavramın aynı anlamda kullanılmaması gerektiğini” ifade ettiğini belirtmekte ve bu anlamda; “kamusal” ve “toplumsal” olan arasındaki farka değinmektedir. Buna göre; “kamusal”, demokratik politikanın temeli ve koşulu olarak söylem ve eylemin alanına, “toplumsal” olan ise modern toplumlarda mahremiyetin ve mülkiyet ilişkilerinin özel alanlarına, temel yapılar olarak aile ve ekonomiye işaret etmektedir. Bu nedenle Habermas'ın, son dönemde bu meyandaki tartışmalarda, “politik kamusal alan” ve “sivil toplum” terimlerini birbirini yerine kullanmaya başladığını öne sürmekte ve Habermas'ın sivil toplum anlayışının “kapitalist devlet aygıtı - ekonomi sistemleri ile yaşam dünyası kavramlaştırmasının mimarisi içinde kurulmuş olan ve analitik olarak devlet ve ekonominin dışında kalan yaşam dünyasının (özel değil de) kamusal boyutu”nu ifade ettiğini belirtmektedir.³¹⁸

Nancy Frazer de Habermas'ın kamusal alan kavramlaştırmasıyla ilgili olarak yaptığı değerlendirmede;³¹⁹ kamusal alanın, modern toplumlarda, politik katılımın konuşma (talk) ortamı aracılığıyla icra edildiği bir sahneye işaret ettiğini söyleyerek, bunun, yurttaşların ortak meseleleri hakkında müzakere (deliberate) buldukları bir alan; yani, kurumsallaşmış bir söylemsel etkileşim alanı olduğunu belirtmekte ve kavramsal olarak devletten ayrı olan, ilke olarak da devlete karşı eleştirel söylemlerin üretildiği ve dolaştığı bir alan olduğunu ifade etmektedir. Frazer'e göre Habermas'ın kavramsallaştırdığı kamusal alan; aynı zamanda resmi ekonomiden de kavramsal olarak ayrı, pazar ilişkilerinin değil, söylemsel ilişkilerin alanı, satın alma ve satmak yerine tartışma (debate) ve müzakere (deliberate) için bir sahne. Frazer, kamusal alanın “herkese açık” ya da “herkesçe erişilebilir olma” anlamı üzerine tartışarak aynı zamanda “herkesi ilgilendiren” anlamı üzerinde durmaktadır. Burada;

³¹⁸ ÖZBEK , 2004, s.28.

³¹⁹ Nancy FRAZER, **Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Varolan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı**, Kamusal Alan, s.103 ve devamı, çev. Meral Özbek, Cemal Balcı.

bunun, bir yabancıdan perspektifinden görüldüğü biçimiyle nesnel olarak herkesi etkileyen veya herkes üzerinde sonuçları olan mı, yoksa katılımcılar tarafından ortak ilgi meselesi olarak tanınan mı anlamına geldiği yönünde bir müphemlik bulunduğunu öne sürmektedir. Frazer'a göre; neyin ortak ilgi konusu olduğuna ve neyin olmadığına karar verebilecek olanlar, sadece ve sadece katılımcıların kendileridir. Bununla birlikte katılımcıların tümünün bu konuda görüş birliğine varacaklarının bir garantisi de yoktur. Frazer bu konuda; feministlerin kadınlara uygulanan ev içi şiddetin kamuyu ilgilendiren bir ortak kaygı meselesi olduğunu ve dolayısıyla da kamusal söylemin meşru bir konusunu oluşturduğunu düşünürken azınlıkta kaldıklarını, toplumun büyük çoğunluğunun bunun özel bir mesele olduğunu düşünürken, sürekli bir söylemsel mücadele süreci sonucunda konuyu herkesin ortak ilgisi haline getirmeyi başardıklarını örnek olarak vermektedir. Bunun sonucunda da; kamusal ve özel sayılan alanların ilişkisinde doğal olarak verili olan ve baştan belirlenmiş sınırların olmadığını öne sürmektedir. Neyin ortak, kamusal bir mesele sayılacağına tamamen söylemsel mücadele sonucunda karar verilecektir. Bu tür bir mücadeleden önce hiçbir konu peşinen tartışma sınırlarının dışında bırakılamaz. Şimdi konumuz açısından düşünecek olursak; kamusal alanın konu bakımından peşinen sınırlanmasını kabul etmeme noktasında, bunun kişiler – özneler - açısından da geçerli olması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu konu da kamusal alana katılım ile ilgili bir konudur. Frazer bu konuyla ilgili olarak; Habermas'ın sivil toplum- devlet arasında keskin bir ayrım çizgisinin gerekli olduğu savına karşılık, eşitlikçi, çok kültürlü, tabakalı toplumlarda oluşan rakip kamular çoğulluğuna değinerek, parlamenter egemenliğin ortaya çıkması ile birlikte zayıf kamu – güçlü kamu ayrımının oluştuğunu, bunun sonucu olarak da sivil toplum ve devlet arasındaki ayrım çizgisinin belirsizleştiğini ileri sürer. Buna göre; demokratik karar verici gövdeler (egemen parlamentolar) hem fikir oluşturma hem de karar verme süreçlerini kapsayan kamular olarak güçlü kamulardır. Buna karşılık; müzakere pratiği yalnızca fikir oluşturma sürecinden ibaret

olan ve aynı anda karar verme sürecini kapsamayan kamular zayıf kamular olarak ortaya çıkmaktadır. Bu tür çoklu kamuların ortaya çıkmasını eşitlikçi, tabakalı toplumlar açısından değerlendiren Frazer'a göre; Habermas tarafından betimlenen burjuva kamusal alan kavrayışı, geç kapitalist toplumlarda varolan demokrasilerin sınırlarına yönelik bir eleştiri için yeterli değildir.

Kamusal alanı devlet ve sivil toplum arasındaki ara alan olarak kavramlaştıran Habermas tanımlamasına bir eleştiri de Negt ve Kluge'dan gelmektedir. Negt ve Kluge'a göre bu tanımlama; bir yığın fenomeni bir araya getirmeye çalışırken, yaşamın en önemli iki alanını dışlamaktadır: endüstriyel aygıtın tümü ile ailedeki toplumsallaşma.³²⁰ Onlara göre; burjuva kamusal alanı tanımı, sözde, toplumun bütünü temsil etmesine rağmen tözünü, herhangi bir belirli yaşam bağlamını (lebenszusammenhang) özgül olarak ifade etmeyen bir "ara alan" alır. Negt ve Kluge, üretim ve toplumsal emek alanının kamusal olanın üretimindeki yerine işaret ederek, üretim alanında oluşturulan dayanışma tarzlarının da kamusal alana dahil edilmesi gerektiğini söylemektedirler.

Reynie de; kamusal alanı, taleplerin ve tartışmanın, kararın ve iktidarın denetiminin ifade edilmesi biçiminde anlaşılan siyasal katılma yeri olarak tanımladıktan sonra, katılmanın düzeyinin halkın (kamunun) niteliğini ve dolayısıyla da tartışmanın niteliğini belirlediğini söyleyerek kamuyu iki biçimde ele alır. Topluluk olarak halk ve dinleyiciler olarak halk. Katılma, kamuyu oluşturan bireylerin bir topluluk gibi kabul edilmesini gerekli kılar. Topluluk oluşturan bireylerin katılımından bahsedebilmek için, bu katılımın dernek etkinlikleri, toplantılar ya da gösteriler biçiminde oluşması gerekir. Oysa dinleyici olarak halk kavramı, mutlaka fiziki olarak bireylerin varlığını (biraraya gelmelerini) gerekli kılmaz. Halk,

³²⁰Oscar NEGHT, Alexander KLUGE, "Kamusal Alan Ve Tecrübe'ye Giriş", Kamusal Alan, Hil Yayınları, 2004, s.133.

dinleyici topluluğu olarak, ilişkinin medyatize olması koşuluyla, katılımın evrensel olabilecek kapsamıyla çelişkili değildir.³²¹

Sonuç olarak toparlamak gerekirse; kamusal alanı oluşturan kamu (ortaya çıkan anlam muhtevasını ve bu anlam üretim sürecini oluşturan ya da bu süreç içinde oluşan kolektif gövdeler) dar veya geniş anlamda yorumlanış şekillerine göre, kamusal alan kavramının kapsamı içinde ele alınacaktır. Yukarıda Frazer'in görüşleri doğrultusunda belirttiğimiz üzere, kamusal alan konu itibariyle sınırlanmamalı derken kişi – ya da özneler- bakımından da böyle bir sınırlamaya tabi tutulmamalıdır demiştik. Bundan kastımız, katılımı ilgili olarak kamu ister güçlü ister zayıf kamu olarak, ister topluluk isterse dinleyici halk kitlesi olarak kabul edilsin, kamusal alanın dışında tutulmamalıdır. Biz burada; yukarıdaki sınıflamalara ek olarak ve de onların kamu kavramlaştırmasından bağımsız olarak ayrı bir kamu kavramlaştırması yapmak istiyoruz. Kamusal alanın oluşmasında, bu alanı oluşturan kamuyu aktif ve pasif kamu olarak da ele alabiliriz. Bu durumda; aktif olarak katılım sağlayan kesimi (güçlü kamu-zayıf kamu ayırımına tabi tutmadan) ister hem fikir oluşturma hem de karar verme süreçlerini kapsayan kamular arasında yer alsın, isterse müzakere pratiği yalnızca fikir oluşturma sürecinden ibaret olsun, kamusal alanın oluşmasına faal olarak katılımında bulunduğu için aktif suje; fakat faal olarak katılımında bulunmadığı için kamusal alanın oluşumu sürecine dahil olmayan, hatta Reynie'nin yaptığı sınıflandırmaya göre dinleyici kamu kapsamına bile girmeyen kesimi de pasif suje olarak nitelendirebiliriz. Başlangıçta yaptığımız kamu tanımını hatırlarsak; sözlük anlamını (halkın bütünü, herkes) bir an için bir kenara bırakınca, Habermasçı kamusal alan tanımı, kamusal alanın oluşumu için katılımı gerektirdiğinden, sadece kendisini oluşturan, oluşum sürecine dahil olan kamuyu kapsadığı düşünülebilir. Bu durumda kamusal alan kavramı, az önce yaptığımız ayırım göz önüne alındığında sadece kendi oluşum sürecine dahil olan kamuyu yani aktif kamuyu kapsar, denir. Ancak; hem

³²¹ REYNİE, 2003, s.490.

kamusal alanın Frazer'in da belirttiği gibi "herkese açık veya erişilebilir" olma özelliğini düşünüp, hem de konu bakımından sınırlama yapılmaması gerektiğini söylerken, pasif sujeyi kamusal alan kavramının dışında tutmamak gerekir. Şöyle ki; bireylerin ya da bazı bireylerin henüz ilgi alanının dışında olan ve kendilerinin katılımı olmadan bir kamusal alan oluşabilir. Ya da bu bazı bireyler, oluşan söz konusu kamusal alan ilgi alanlarının içinde olmakla birlikte, katılım imkanları ellerinden alınmış ya da bu imkana henüz kavuşmamış kişiler olabilir. Oluşan bu kamusal alan kendi ilgileri dışında olmakla birlikte henüz onların erişimine de açık olmayabilir ancak sonuçları bakımından kendilerini etkileyecek olabilir. Bu durumda, başlangıçta katılımcı olarak yer almadıkları söz konusu kamusal alana daha sonra dahil olabilirler. Bu nedenle; kamusal alanın belirlenmesinde hem konu bakımından hem de özneler bakımından baştan verili olan bir sınırlama kabul edilmemelidir. Dacheux'in de belirttiği gibi; kamusal alan tüm aktörlere açık olan potansiyel bir alan, gelişme içindeki bir yapıdır.³²² Kamusal alan, oluşum süreci içinde, süreç ister devam etsin ister tekâmül etsin, sadece o an itibariyle sınırlı bir kamuyu (kendisini oluşturan özel bireyler gövdesini) kapsar, ancak yaşam devam ettiği sürece kamusal alanın hem kendisi hem sonuçları genişleyeceğinden genel olarak kamuyu kapsayacaktır. Bu kamu; başlangıçta sözlük anlamını verdiğimiz halkın bütünü, herkestir. Foucault'un da belirttiği gibi; devletin görevi eğer bireylerin özgürlük alanını yaratmak ise, bu durumda; bireylerin muhakeme edebilen özel bireyler gövdesine dahil edilebilmeleri de, devleti kamusal alanın dışında tuttuğumuza göre, kamu hukukunun görev alanına girer.

³²² DACHEUX, 2012, s.21.

İKİNCİ BÖLÜM

SİYASAL KATILMA

I. GENEL OLARAK SİYASAL KATILMA

Siyasal katılma pek çok yazar, düşünür tarafından farklı şekillerde tanımlanmakla beraber, en yaygın olarak bilinen/ kabul edilen bazı tanımlara yer verirse; örneğin Daver'e göre, siyaset katılma bireyin (vatandaşın) siyaset sistem karşısındaki durumunu, tutumunu ve davranışlarını gösteren bir kavramdır.³²³ Kapani de bu tanıma aynen kullanmaktadır.³²⁴ Baykal'a göre; siyaset katılma bir siyaset davranıştır.³²⁵ Kışlalı; siyaset katılmayı, yurttaşların, devletin çeşitli düzeylerdeki karar ve uygulamalarını etkileme eylemleri olarak tanımlarken, aynı zamanda hem amaç hem de araç olduğu yolunda tespitinde bulunmaktadır. Siyaset katılma çeşitli toplum kesimlerine temsil olanağı sağlayarak toplumda belirli bir dengenin ve uzlaşmanın oluşumunu kolaylaştırırken, aynı zamanda da sistemin barışçı yollardan zaman içinde değişmesine olanak tanır.³²⁶ Eroğul siyaset katılmayı "devlet yönetimine katılma" olarak ifade etmektedir. Bu tanımın temelinde, siyasetin devlete yönelik bir etkinlik olarak anlaşıldığı bir yaklaşım yatmaktadır.³²⁷ Ancak; yazara göre bu eş anlamlılık, devletin ortaya çıkışından sonra oluşmuştur. Siyaset günümüzde devletle bağlantılı olmakla birlikte ondan çok eskidir.³²⁸ Sartori; katılmanın yalnızca "taraf olmak" (salt bir olaya karışmak) demek olmadığını, istemeyerek bir şeyin tarafı, ortağı haline getirilmenin katılma olmadığını altını çizerek, katılmada katılımcının "kendine egemen olma, kendini algılama ve kendini yetiştirme" gibi erdemlerin bulunması gerektiğini söylemektedir. Ona göre katılma, kendi kendine harekete geçmektir ve dolayısıyla başkasının iradesiyle harekete geçmenin tam

³²³ Bülent DAVER, **Siyaset Bilimine Giriş**, Doğan yayınevi, 1969, s.203.

³²⁴ Münci KAPANI, **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınları, 21. Baskı, 2008, s.144.

³²⁵ Deniz BAYKAL, **Siyaset Katılma, Bir Davranış İncelemesi**, AÜSBF Yayınları, Sevinç Matbaası, 1970, s.29.

³²⁶ Ahmet Taner KİŞLALI, **Siyaset Çatışma Ve Uzlaşma**, İmge Kitabevi, 2. Baskı, 1993, s.186.

³²⁷ Cem EROĞUL, **Devlet Yönetimine Katılma Hakkı**, İmge Kitabevi, 1991, s.13.

³²⁸ EROĞUL, 1991, s.38, dipnot:3.

tersidir. Yani, seferber edilmenin (mobilization) karşıtı olan bir şeydir.³²⁹ O halde diyebiliriz ki; siyasal katılma, belli bir bilinç düzeyine erişmiş insanların faaliyette bulunabilmesiyle gerçekleşebilir.

Siyasal katılma konusunda oldukça kapsamlı çalışmalar sunan katılımcı ve feminist yazar Pateman ise; elitçi demokrasi kuramına öncülük eden yazar Schumpeter'in "klasik demokrasi kuramı"na getirdiği "gerçekçi" revizyona karşı çıkmakta, demokrasiyi dar anlamda ele alarak, liderler arasında cereyan eden bir yarışma, bireylerin halkın oyu için yarışarak mücadele ettikleri ve bu sayede karar alma iktidarını kazandıkları bir kurumsal düzenleme olarak tanımlayan ve demokrasiyi liderler arası bir yarışa³³⁰ indirgeyen anlayışı reddetmektedir. Pateman'a göre; Schumpeter'in teorisinde katılma için tek yol- araç, liderleri seçmek için oy kullanmaktan ibarettir. Aktif olması gerekenler liderlerdir. Schumpeter; seçmenlerin, temsilcilerini mektup bombardımanına tutmalarını da, bunun seçmenlerin temsilcilerini kontrol etme girişimi- çabası olduğu, bu çabanın da liderlik tasavvuruna tümenden aykırı olduğu gerekçesiyle demokratik metoda aykırı görmekte³³¹ ve Pateman tarafından eleştirilmektedir.³³²

Yukarıda demokrasinin biçimsel boyutunu ele alırken, demokrasinin özünde eşitlik ilkesinin bulunduğunu, bunun maddi anlamda bir eşitlik olmayıp, etik ya da özsel anlamda bir eşitlik olduğunu söylemiştik. Ayrıca; ilerleyen sayfalarda, Sartori'nin seçimli demokrasiden referandumlu demokrasiye (katılımcı demokrasinin farklı bir versiyonu) geçiş için bir nitelik atlaması – nitelik sıçraması (bilme – kavrama üstünlüğü) gerektirdiğine dair görüşlerine yer vermiştik. Bu iki değerlendirmeyi bir arada ele alırsak diyebiliriz ki; her yurttaşın bilgi – kavrama ve yetenek düzeyinin aynı olamayacağı açıktır ve her yurttaşın da siyasal katılma yoğunluğu birbirinden farklıdır. Katılma; basit bir meraktan, yoğun bir eyleme kadar uzanan

³²⁹ SARTORI, 1996, s.124-125.

³³⁰ Joseph A. SCHUMPETER, **Capitalism, Socialism and Democracy**, Routledge, George Alien and Unwin, Taylor & Francis e-Library, 2003 London, s.269-283.

³³¹ SCHUMPETER, s.295.

³³² Carole PATEMAN, **Participation And Democratic Theory**, Cambridge University Press, 1999, s.3-5.

geniş bir tutum ve faaliyet alanını kapsar.³³³ Dahl da bu yoğunluk seviyelerini kendi içinde derecelendirmekte; siyasal katılmanın 4 ayrı boyutu olduğunu belirterek, bunları 1- İlgi, 2- Önemseme, 3- Bilgi, 4- Eylem olarak sıralamaktadır.³³⁴ Katılmanın bu dört boyutu birbirinden kopuk, birbiriyle ilgisi olmayan tutumlar değildir. Aksine; yapılan araştırmalar, bunlar arasında yakın bir bağlantı olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin seçim sonuçlarını önemseyerek izleyenlerin, tartışılan sorunlar hakkında daha fazla bilgi sahibi oldukları, bu kişilerin de seçimlerde oy kullanma oranlarının -ilgisizlere oranla- daha yüksek olduğu görülmektedir.³³⁵ Ayrıca; başka bir sınıflandırma Baykal tarafından yapılmaktadır. Milbrath'tan esinlenilerek yapılan tasnife göre siyasal katılma üç seviyede gerçekleşmektedir. Belirtmek gerekir ki; yapılan bu sınıflandırma oy vermenin üzerinde bir sınıflandırmadır: 1- Siyasal olayları izleme, 2- Siyasal olaylar hakkında tavır alma, 3- Siyasal olayların içine karışma.³³⁶ Bu sınıflandırmaya göre; gazete, dergi, radyo gibi medya araçları vasıtasıyla siyasal olayları takip etme, dinleyici sıfatı ile parti mitinglerine katılma izleme faaliyetleri olarak adlandırılmaktadır. Bu faaliyetlere katılan kimse, kendi siyasal tercihini yaymak amacıyla hareket etmez. Onun amacı daha ziyade siyasal olaylardan haberdar olmaktır. Baykal bu tür kişileri, siyasal sahnenin seyircisi olarak nitelendirmektedir.³³⁷ İkinci kategoride ise; siyasal katılma biraz daha üst düzeyde gerçekleşmektedir. Bu aşamada; kişi, siyasal olayları izlemekle yetinmeyip, onlar hakkında tavır takınarak, bu tavrını açıklama ihtiyacı hissetmektedir. Bunu, kitle haberleşme araçları ile yapabileceği gibi özel temaslar yoluyla da yapabilir. Gazetelerde yazı yazmak, radyo veya mitinglerde konuşmak, siyasal liderlerle görüşerek onları etkilemeye çalışmak, bir adaya para yardımında bulunmak gibi davranışlar

³³³KAPANİ, 1970, s.144; BAYKAL, 1970,s.31.

³³⁴ Robert A. DAHL, **Modern Political Analysis**, Englewood Cliffs, Prentice – Hall Inc.,1963, s.57; aktaran KAPANİ, 2008, s.144.

³³⁵ KAPANİ,2008, s.144, BAYKAL, 1970, s.32.

³³⁶ BAYKAL, 1970, s.33.

³³⁷ BAYKAL, 1970, s.33.

bu kategoride değerlendirilmektedir.³³⁸ Siyasal partilere ya da siyasal derneklere üye olarak girmek, yürüyüş, gösteri ve mitinglere aktif bir biçimde katılmak, yöneticilik görevi yapmak, seçimli kamu görevlerinde bulunmak veya buralara adaylığını koymak ise siyasal katılmanın en ileri kademesi olarak kabul edilmektedir. Bu aşamada kişi artık, dışarıdan izleyerek ya da tavır takınarak değil, bizzat siyasal olayların içinde yer alarak ve aktif rol üstlenerek siyasal hayata katılmaktadır.³³⁹

Daver ise; siyasal katılmayı iki temel düzeyde ele alarak yaptığı sınıflandırmada dört ayrı kademedeki bahsetmektedir. Buna göre; en altta apatetikler (parokial, hareketsizler – kayıtsızlar) yer alırken (pasif katılma), onun üzerinde artan düzeyde aktif katılma, kendi içinde üç aşamada gerçekleşmektedir. Daver'in bu tablonun oluşumunda dikkat çektiği husus; siyasal katılmanın, temel ihtiyaçların (beslenme, barınma vb.) iyice giderildiği toplumlarda olduğudur. Ona göre; insanlar, ihtiyaçlarını giderdikleri takdirde politika ile meşgul olmaktadır. Günlük hayat uğraşına iyice gömülmüş kişiler ve toplumlarda, siyasal katılma oranı azdır.³⁴⁰ Eğitimin, gelir düzeyinin, sosyal statünün siyasal katılmayı etkilediği muhakkaktır. Bu anlamda siyasal katılmanın psikolojik ve sosyolojik etkenleri bulunmaktadır. Kant'ın da; insanda kendi aklını kullanması amacına hizmet eden doğal yetilerin, bir bütün olarak sadece tür içinde gelişmiş olabileceğini, bireyin kendisinde gelişmemiş olduğunu söylediğini hatırladığımızda, siyasal katılma açısından sosyalleşmenin önemi de ortaya çıkmaktadır.

Demokrasi ile vergi arasında yukarıda kurduğumuz bağlantıyı hatırlarsak; vergi veren yurttaşın, kamusal giderlerin karşılanmasına sunduğu katkı arttıkça, iktidarın eylemlerini sorgulama düzeyi de artacaktır, diyebiliriz. Ancak; çok vergi verenin az vergi verene göre her zaman daha çok siyasal katılmada bulunduğunu söylemek yanlış olur. Siyasal katılmayı vergi verme önceline bağlamamalıyız. Fakat bu, vergi unsurunun siyasal katılma düzeyini etkileyen

³³⁸ KAPANİ,2008, s.145.

³³⁹ BAYKAL, 1970, s.34; KAPANİ,2008, s.145.

³⁴⁰ DAVER, 1969, s.209-211.

bir olgu olduğu gerçeğini de değiştirmez. Unutulmamalıdır ki; her yurttaş, yaptığı en ufak bir alışverişte dahi devletin üstlendiği hizmetlerin görölmesine maddi katkı sağlamakta, bu hizmetler için gerekli olan bütçe çoğunlukla yurttaşlardan vergi olarak oluşturulmaktadır. Bu nedenle, devlet yönetimine katılma anlamında siyasal katılma sadece vergi ödeme mükellefiyetinden ibaret görölmemelidir. Vergi ödeyerek ekonomik sorumluluğunu yerine getiren yurttaşın, siyasal katılma aracılığıyla yönetenleri denetlemek en doğal hakkıdır. Bununla birlikte; istihdam sağlama, işçi sigortaları, devlet desteği ..vs beklentileri nedeniyle işverenlerin iktidarla daha çok yakınlaşma gereği duydukları, bunun da, iktidardan somut ya da kişisel beklentilerin artışı ölçüsünde onların siyasal katılma düzeyini artırdığını özellikle baskı gruplarını incelerken daha yakından göreceğiz.

Psikoloji ve Nöroloji bilimleri ile Neuro Linguistic Programming (NLP) programlarının literatüre kazandırdıkları bilinç düzeyleri ile ilgili kavramları kullanarak, farklı bir siyasal katılma düzey belirlemesi yapılabilir. Bu belirlemede; bahsettiğimiz bilimlerin ortaya çıkardığı bilinç düzeyleri şu şekildedir: Bilinçdişi yetersizlik, bilinçli yetersizlik, bilinçli yeterlilik, bilinçdişi yeterlilik ve ustalık düzeyleri. Bu düzeyler bir piramit yardımıyla da **(Tablo: 1)** ifade edilebilir.

Öğrenme düzeyleri geleneksel olarak bilincin iki farklı düzeyde ele alınması ile aşamalandırılır: Bilinçli öğrenme ve bilinçdışı öğrenme. Bunun nedeni ise, insan beyninin çok hızlı öğrenmesi ve bilincinin bilinçli ve bilinçdışı olmak üzere iki farklı düzeyde çalışması.³⁴¹ Bilinçdışı yetersizlik durumunda kişi; bilmez, neyi bilmediğini de bilmez. Kişi bilmediği şeyin farkında değildir, yani bilmediğinin farkında değildir. Hayatımızın belirli bir evresinde varlığından haberdar olduğumuz meslek veya sanat dalları ile yetenekleri ya da herhangi bir konu hakkında bilgiyi hiç bilmediğimiz dönemler bu evreye girmektedir. Örneğin; sağlıklı beslenmek ve hastalıklardan korunmak için şekerli ve yağlı gıdalar ya da işlenmiş endüstriyel gıdalar tüketmemesi gerektiğini bilmemek.

Bilinçli yetersizlik durumunda ise kişi, bilmediğinin farkındadır. Örneğin; okumanın ne demek olduğunu biliyor fakat okumayı bilmiyordur ve okumayı bilmediğinin artık farkındadır. Başka bir örnek; İngilizce bilmiyordur ama İngilizce diye bir dil olduğunu biliyor ve bu dili bilmediğinin farkındadır. Yukarıdaki örneğimizden devam edersek, yağlı ve şekerli gıda tüketmemesi gerektiğini biliyor ama bu kurala uymuyor.

Öğrenmenin üçüncü düzeyi de bilinçli yeterlilik seviyesidir. Bu evrede öğrenme tatmin edici bir düzeydedir ancak henüz tutarlı bir hale, bir alışkanlık haline gelmemiştir. Bu bölümde ilerleme daha zordur ve ilerlemek için daha çok çaba sarf etmek gerekmektedir. Araba kullanmanın, yüzmenin ya da yabancı bir dilin öğrenilmeye başlandığı durumlarda olduğu gibi, kişi bu aşamada acemilik ve düşünerek ilerleme kaygısı içerisinde.

Bilinçdışı yeterlilikte ise bir seviye daha yüksek bir öğrenme durumu karşımıza çıkıyor. Kişilerin anadilinde konuşması veya bir yabancı dili anadili gibi konuşması, araba kullanırken aynı zamanda müzik dinlemesi ya da yanındakilerle konuşabilmesi gibi. Bu evrede artık kişi eylem dizgelerini tek tek ve peşi sıra düşünerek hareket etmemekte, artık

³⁴¹ Bilinçli ve bilinçdışı zihin durumları ve yeterlilik için detaylı bir bilgi:

http://www.nlpacademy.co.uk/articles/view/understanding_your_mind_conscious_and_unconscious_processing/, Erişim tarihi: 10.05.2014.

<http://blog.milliyet.com.tr/ogrenme-surecleri/Blog/?BlogNo=323045>, Erişim tarihi: 30.04.2014.

<http://www.milliyet.com.tr/ogrenme-asamalari-cocugum-1504369/>, Erişim Tarihi: 30.04.2014.

kendiliğinden eylem bütünselliği içinde hareket etmektedir. Bilinçdışı; artık bir bilgi havuzudur, biz o havuzdan herhangi bir bilgiyi çekip aldığımız zaman bilinçli hale geliriz. Örneğin; yürümek. Yürürken hangi adımları – sağ, sol- tek tek ve peşi sıra atacağımızı düşünmeyiz. Yürüme eylemi kendiliğinden gerçekleşir. Aynı şekilde nefes almak da öyledir. Bu bilinç aşaması otomatikleştirme ya da “otomatik işleme” olarak da adlandırılmaktadır.³⁴²

Bilincin en üst düzeyi ise ustalıktır. Artık bu düzeyde kişi, bilinçdışı yeterliliğinin farkındadır ve bilinçdışı eylemliliği de tüm akışıyla ve daha donanımlı olarak devam etmektedir.

Eğitim uzmanları tarafından önerilen en iyi öğrenme biçimi, bilinçdışı yetersizlikten bilinçdışı yeterlilik durumuna geçişi sağlamaktır. Tıpkı yürümeyi ya da konuşmayı öğrenirken yaşadığımız gibi, bilmediğimizin farkına varmadan ve kaç kelime bildiğimizin de farkına varmadan öğrenme Bir başka ifadeyle, yaşayarak öğrenme.

Yukarıda sunulan düzeyleri siyasal katılmaya uyarlıysak; katılmayı üç farklı düzeyde ele alabiliriz: Bilinçli yeterlilik, bilinçdışı yeterlilik ve ustalık. Bilinçli katılmada; kişi siyasal sistem ve siyasal katılma eylemlerini öğrenme ve gerçekleştirmeye henüz yeni başlamıştır ve araba kullanmayı öğrenirken yaşanan acemilik durumunu yaşamaktadır. Ya da; bir yabancı dil öğrenirken tek tek gramer kalıplarını öğrenip, bu kalıpları konuşmaya aktarabilmesi kadar zorluk yaşıyordur. Bu evrede, çok çaba sarf etmesi, her aşamada bilinçli bir öğrenme eyleminde bulunması gerekir.

Bilinçdışı siyasal katılmada ise kişi artık kendiliğinden ve tutarlı bir süreklilik göstererek siyasal katılma eyleminde bulunmaktadır. Örneğin; düzenli olarak siyasal olay ve gelişmeleri takip etmekte, üyesi bulunduğu demokratik kitle örgütünde düzenli faaliyetlere katılmakta ve görev almakta, belki de karar alıcı bir statüde sürekli olarak karar almakta ve uygulamaktadır.

³⁴² Behçet ORAL, **Öğrenme Öğretme Kuram Ve Yaklaşımları**, Pegem Akademi, 2. Baskı, s.174.

Ustalık aşaması ise; bilinçdışı katılma boyutunun da üstünde, daha ileri bir seviyede katılma eyleminde bulunmaktır. Bu boyutta artık kişi siyasete yön verebilmekte, siyasi kararları ve uygulamalarının etkisi yaygın olmaktadır. Siyasi düşünce ve görüşlerin oluşmasında, kolektif bünyelerin oluşması ve harekete geçmesinde belirleyici bir konumda bulunmaktadır.

Siyasal katılma ile ilgili giriş mahiyetinde yaptığımız bu açıklamalarımıza aşağıda ayrı ayrı ele alacağımız başlıklar doğrultusunda devam edeceğiz. Siyasal katılma hakkındaki ya da ona içeriğinde yer veren çalışmalar incelendiğinde, çalışıldığı alan itibariyle farklı olarak ele alındığı gözlemlenmektedir. Giriş kısmında da belirttiğimiz gibi; siyasal bilimciler siyasal katılmayı demokrasi aracı olarak ele alırken, hukukçular daha ziyade siyasal haklar temelinde açıklamaktadırlar. Biz bu iki farklı yöntemi bir araya getirerek her iki boyutunu da kapsayan bir araştırma sunmaya çaba göstermekteyiz. Bu çabamızın özünde, yukarıda giriş kısmında da ifade ettiğimiz gibi siyasal katılmanın, insan haklarının bütünlüğünü sağlamaya da hizmet ettiği zira, onun siyasal haklardan ve onların kullanılmasından ibaret olmayıp; diğer hakların da güvencesini oluşturduğu anlayışı bulunmaktadır. Bu nedenle; ilk olarak siyasal katılma için sosyolojik bir olgu olarak gerekliliği savunulan siyasal toplumsallaşma ya da bir diğer ifadeyle toplumsal katılma üzerinde duracak, daha sonra siyasal katılmaya olanak sağlayan hakları inceleyeceğiz. Sonrasında ise siyasal bilim temelinde onu iktidarın meşruiyet kaynağı olma bakımından ele alacağız. Daha ileride de; sırasıyla, siyasal katılmanın işlevlerini, düzeylerini, alanlarını, araçlarını ve onu etkileyen faktörleri inceleyecek, son olarak da katılmama konusuna değineceğiz. Bilinç düzeyleri ile bağlantı kurarak yaptığımız sınıflandırmaya ise katılmama konusunu ele alırken devam edeceğiz.

II. TOPLUMSAL KATILMA – SİYASAL TOPLUMSALLAŞMA

Devletin ve siyasi iktidarın ortaya çıkış süreçlerini incelediğimiz bölümler ile kamusal alan ve kamuoyunun önemine değindiğimiz “demokrasinin maddi boyutu” başlığı altında mercek altına alınan kavramlar aslında siyasal toplumsallaşmayı kapsayan ve onun türevleri olan kavramlardır. Sivil toplum ile devlet kurumlarının karşı karşıya geldiği aşamada, kamusal alanı oluşturan toplumsal kesime siyasal toplum diyebiliriz. Bu yoruma bir başka deyişle de varabiliriz: Siyasal toplumun zıddı sivil toplumdur.³⁴³ Bu alanda devlet, koyduğu kurallara uyulmasını isteyecek ve bekleyecek; birey veya toplum da kendi talep ve eğilimlerini devlete taşıyacaktır. Karşılıklı olarak iki taraf birbirini etkilemeye ve belirlemeye çalışacaktır.³⁴⁴

Bu konuyu biraz daha anlaşılır kılabilmek için kültür olgusuna değinmemiz gerekmektedir. Kültür, insanın doğduğu andan başlayarak çevresine uymasını sağlayan en önemli öğedir. Çünkü bireye hazır düşünce ve davranış kalıpları sunar.³⁴⁵ Kültür, toplumun genel davranış kalıplarının toplumsallaşma yoluyla kuşaktan kuşağa aktarılması sayesinde, o toplumun sürekliliğini güvence altına alır.³⁴⁶ Siyasal toplumsallaşma da, toplumsallaşmanın bir bölümünü oluşturur. Siyasal toplumsallaşma; siyasal inanç, değer ve davranışların birey tarafından benimsenme ya da toplum tarafından bireye öğretilme, bireyin de yaşam boyu süren bu etkileşim sonucunda siyasal sistem ile ilgili görüş, davranış, tutum ve değerlerinin gelişmesi olarak tanımlanmaktadır.³⁴⁷

Siyasal toplumsallaşmada, bireyin çocukluk döneminde muhatap olduğu toplumsal alan çok belirleyicidir. Bu alan içerisinde aile, gelenekler, arkadaş grubu, din, mahalle kültürü, şehir veya köy ilişkileri çocuğun davranışlarına yön verir. Bu toplumsal alanda

³⁴³ TÜRKÖNE, 2009, s.236.

³⁴⁴ TÜRKÖNE, 2009, s.236.

³⁴⁵ Ahmet Taner KIŞLALI, **Siyaset Bilimi**, İmge Kitabevi, 15.Baskı, 2011, s.117.

³⁴⁶ KIŞLALI, 2011, s.118.

³⁴⁷ KIŞLALI, 2011, s.118-119.

edindiği kültür değerleri ile de siyasal alanın içerisine girmeye başlar. Okul (eğitim), bürokrasi, ideoloji, siyasal ilişkiler (seçim, parti), askerlik, iş alanı, dernekler, medya ve tüm bunları kuşatan siyasal kültür bireyin içerisine girdiği siyasal yapılardır.³⁴⁸ Kışlalı da benzer bir yaklaşımla, aile ve arkadaş çevrelerini “birincil gruplar”; okul, iş çevresi ve siyasal partileri de “ikincil gruplar” olarak adlandırmaktadır. Ona göre birincil gruplar toplumsallaşmanın genel çerçevesini oluşturmakta, ikincil gruplar da bu genel çerçevenin içeriğini doldurup biçimlendirmektedir.³⁴⁹

Kitle iletişim araçlarının, özellikle televizyonun devreye girmesiyle, çağımızda daha fazla önem kazandığına değinen Kışlalı, yapılan bazı bilimsel araştırmalardan hareketle, kitle iletişim araçlarının siyasal davranışları değiştirme konusunda sanıldığı kadar etkili olmadığını, asıl, var olan eğilimleri güçlendirdiğini belirtmekte. Bununla beraber, toplumların uluslaşma aşamalarında ve çözülme sürecine girildiği büyük bunalım dönemlerinde, toplumun ortak değerlerinin oluşturulmasında veya korunmasında en önemli öğenin kitle iletişim araçları olduğunun altını çizmekte ve benzer durumlarda siyasal iktidarların bu araçları sıkı bir denetim altında tutmak istemelerinin önde gelen nedenlerinden birisinin bu olduğuna dikkat çekmektedir.³⁵⁰

Siyasetin temelinde yatan çatışma ve uzlaşma olgularının aşamalarını detaylı olarak inceleyen Kışlalı, eserinin bir başka bölümünde ulusal gücü belirleyen üst yapısal öğelerden ulusal kültürün önemine değinmektedir. Toplumdaki “biz” duygusunun oluşumunda o toplumun kültürel değerlerinin çok etkili olduğuna değinen Kışlalı, her kültürün kendine has kişilik türleri yarattığını, bunun da ulusal boyutta karşımıza ulusal özellikler olarak çıktığını ifade etmektedir. Örneğin; Türk cesareti ve savaşçılığı, Amerikan girişimciliği ve yaratıcılığı, Rus kavgacılığı ve inatçılığı, İngiliz soğukkanlılığı, Alman disiplin ve kabalığı... vs.³⁵¹ Bütün

³⁴⁸ TÜRKÖNE, 2009, s.242.

³⁴⁹ KIŞLALI, 2011, s.120.

³⁵⁰ KIŞLALI, 2011, s.120-121.

³⁵¹ KIŞLALI, 2011, s.243-244.

bu ulusal özellikler, o toplumun kültürel dokusunun birer yansımaları. Bu açıklamaların sonucu olarak, siyasal katılma olgusunun temelinde toplumsal desenin bulunduğunu, bu toplumsal desenin oluşmasında da kültürel yaşamın belirleyici olduğunu söyleyebiliriz. Otoriter ya da demokratik yönetimlerin oluşmasında ve sürekliliğinde de bu kültürel doku en önemli etken olmaktadır. Dolayısıyla, siyasal katılma olgusunun canlı ve kuvvetli olabilmesi için, toplumsal katılmanın sağlam bir temel olarak bulunması, “biz” duygusunun körelmemesi, toplumsal iletişim ve dayanışmanın sağlıklı bir şekilde sürdürülmesi gerekmektedir. Bilindiği gibi, bu dayanışma ve iletişimi en iyi şekilde sivil toplum örgütleri sağlamaktadır. Bir toplumdaki sivil toplum hareketlerinin canlılığı da demokratik kitle örgütlerinin performansını oldukça etkiler. Bunun bir sonucu olarak da iktidara karşı – onun politikalarına karşı yeri geldiğinde destek, yeri geldiğinde de en önemli direnç ve itiraz gücü oluşturur. Aşağıda meşruiyet kaynağı olarak siyasal katılmaya değinirken de belirttiğimiz gibi, iktidarın eylem ve işlemlerine rıza göstermek, siyasetin girdilerini oluşturmak bakımından da talep oluşturmak demokratik kitle örgütlerinin varoluş sebebidir. Siyasal katılmanın düzeyini ve kalitesini de işte bu kültürel dokunun beslediği sivil toplum ve demokratik kitle örgütleri belirler.

III. HAK OLARAK SİYASAL KATILMA

A) GENEL OLARAK: Siyasal Katılmayı Sağlayan Temel Haklar: Yaşam Hakkı, Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği, Eşitlik Hakkı, Düşünce ve İfade Özgürlüğü

Siyasal katılma imkânı sağlaması bakımından yaşam hakkı ve onunla sıkı sıkıya bağlantılı olan kişi güvenliği, eşitlik hakkı ve siyasal katılmanın özünde içkin olan düşünce ve ifade özgürlüğü ilk olarak bahsetmemiz gereken haklardır. Bunları siyasal katılma için olmazsa olmaz şartlar olarak nitelendirmiyoruz, zira tarihsel süreci hatırmıza getirdiğimizde, insan hakları mücadelelerinin bu hakları tanımayan /güvence altına almayan siyasal

iktidarlara karşı verildiği unutulmamalıdır. Siyasal katılma, özünde bir eylem olduğuna göre; bu hakların tanınmaması veya güvenceye alınmaması siyasal katılma için ontolojik bir engel teşkil etmez. Ancak; bu hakların güvenceye alınması, siyasal katılmanın yaygınlaşması ve etkinlik kazanması için destekleyici bir olgu mahiyetindedir. Bu haklardan yoksun olan bazı bireyler, siyasal katılma eylemlerinden uzak durmayı yeğleyebilmektedirler. Bu bakımdan bu haklar siyasal katılmayı sağlayan önemli temel haklardır.

Yaşam hakkı; insanoğlunun en temel hakkı, varlığının ve fizik devamlılığının ilk koşuludur.³⁵² Açıktır ki; başka haklardan yararlanabilmek için önce hayatta olmak, hayatta kalmak gerekir.³⁵³ İnsan haklarının en kutsalı, en dokunulmazı olarak nitelendirilen yaşama hakkı, öldürülmeme hakkını ifade eder. Bu; devletin, bir yandan, yetki alanı içinde bulunan bireyleri öldürmeme, diğer yandan da, başka bireyler tarafından öldürülmelerini engelleme yükümlülüğü anlamına gelir.³⁵⁴ Bu nedenle, yaşama hakkının devlete, aktif ve pasif olmak üzere iki tür yükümlülük yüklediğini belirtmeliyiz.³⁵⁵ Uluslararası insan hakları hukukunda birinci sırayı teşkil eden yaşam hakkı, klasik (1. kuşak) insan hakları kapsamında bir haktır. Bu hak yasayla korunur, hiç kimse bu haktan keyfi ya da hukuka aykırı bir şekilde yoksun bırakılamaz, olağanüstü rejim gerekçesiyle bu hakka aykırı önlem alınamaz.³⁵⁶ Ölüm cezası, bu noktada akla ilk gelen tartışma konusudur. Ölüm cezası; cezanın amacının suçluyu ıslah edip topluma kazandırma olması gerekirken, ölüm cezasında bu niteliğin olmaması, üstelik bunun insan onuruna da bir saldırı niteliğinde bulunması, bir şiddet eylemi olması, şiddetin de şiddete yol açacağı, üstelik adli bir hata yapılmışsa telafisinin de olmaması... vs nedenlerle eleştirilmiştir.³⁵⁷ Bu eleştiriler doğrultusunda ölüm cezasının kaldırılması yönünde pek çok uluslararası bildirge ve sözleşme kabul edilmiş, günümüzde uygulama alanı önemli oranda

³⁵² İbrahim Ö.KABOĞLU, **Özgürlükler Hukuku**, İmge Kitabevi, 6. Baskı, 2002, 272.

³⁵³ ERDOĞAN, 2011, s.182.

³⁵⁴ KALABALIK, 2009, s.169.

³⁵⁵ KABOĞLU, 2002, s. 272.

³⁵⁶ KALABALIK, 2009, s.169.

³⁵⁷ TANÖR, s.20.

azalmıştır. Türkiye de; barış zamanlarında ölüm cezasının kaldırılmasını öngören Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine ek 6. Protokol'ü 15 Ocak 2003 tarihinde imzalamış, bu da 4913 sayılı Kanunla onaylanmıştır.(RG:01.07.2003–25155)³⁵⁸ Bu doğrultuda; 07.05.2004 tarih ve 5170 sayılı Kanunla yapılan anayasa değişikliği ile, Anayasa'da yer alan ölüm cezası ile ilgili ifadeler çıkarılmış, 38/10'da “ölüm cezası ... verilemez” hükmü kabul edilmiştir. Yasalardaki ölüm cezaları ile ilgili hükümler ise 14.07.2004 tarih ve 5218 sayılı Kanun ile temizlenmiştir.³⁵⁹

Kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı, siyasal katılma için temel güvencelerden biridir. Kişi özgürlüğü (hürriyeti), kişinin fizik ya da beden hürriyeti, yani, fizik mekân içinde hareket, yer değiştirebilme serbestisi olarak ifade edilmektedir.³⁶⁰ Kişi özgürlüğünün doğal sonucu olan güvenlik hakkı ise, bireyin bedeni hareket serbestliğinden alıkonulamaması demektir. Emniyet içinde olmak, keyfi olarak yakalanıp tutuklanmamak, gidip-gelme (dolaşım) ve özel yaşam özgürlüğünden yararlanmaktır.³⁶¹ AİHS'nin 5. maddesi de kişi özgürlüğü ve güvenlik hakkını düzenlemekte olup; hiç kimsenin kanunda belirlenen sebeplere ve usulüne uygun olmaksızın özgürlüğünden yoksun bırakılamayacağı, gözaltına alınma ve tutuklamaların kanuna ve usulüne uygun olması gerekliliği, bu hükümlere aykırı olarak yapılmış yakalama ve tutuklamalardan dolayı mağdura tazminat talep etme hakkı güvence altına alınmaktadır. 1982 Anayasası da AİHS'nin 5. maddesiyle uyumlu olarak, 19. maddede detaylı bir şekilde bu hakları düzenlemektedir.

Eşitlik ile ilgili olarak daha evvel bazı açıklamalar yapmıştık. Eşitlik; hak olarak hukuk düzeni tarafından güvenceye bağlanmakla, hukuksal güvenliğin temel kaynağı haline gelir.³⁶² Bu anlamda eşitlik, yalnızca, kabul edilebilir ve hoşgörülebilir bir farklılaşmaya

³⁵⁸ KALABALIK, 2009, s.176.

³⁵⁹ KALABALIK, 2009, s.177.

³⁶⁰ KALABALIK, 2009, s.186

³⁶¹ KABOĞLU, 2002, s.304.

³⁶² KABOĞLU, 2002, s.18

olanak tanıyabilir, yasadışı ve kabul edilemez bir ayrımcılık hukuksal eşitliğin dışında kalır.³⁶³ Kaboğlu'nun Colliard'dan aktardığı gibi; “özgürlük, herkes tarafından ulaşılabilir değilse, özgürlük yoktur”³⁶⁴ Bu şekildeki eşitlik anlayışının özünde insan onuru vardır. İnsan onurunun mutlak bir değer ifadesi olduğunu, insana veya eşyaya göre değişkenlik gösterecek bir değer olmadığını, ondan vazgeçmenin mümkün olmadığını, mübadele değerinin bulunmadığını ve kültürden kültüre de değişmediğini birinci bölümde ifade etmiştik. İşte eşitlik ilkesi, bu türde bir değer değişiminin söz konusu olmaması, insanların onur bakımından eşit oldukları ve eşit muamele görmeleri gerektiği anlayışına dayanır. Bu eşitlik, hak sahibi olma bakımından kabul edilen bir eşitliktir. Rousseau'nun da; genel irade teorisinde, eşitlik kavramının önemini belirtmek istediğini hatırlayalım. Mumcu'nun da belirttiği gibi; insanların yaradılıştan gelen farklılıkları dışında, toplum yaşamına katılmasında kesin bir eşitlik bulunması gerekir.³⁶⁵

Bütün insan hakları bildirilerinde, tüm insanların istinasız eşitliği kesin ifadelerle dile getirilmekte, bu ilkedен hiçbir ödün verilmemektedir.³⁶⁶ BM İHEB'nin 2. maddesine göre; “Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya başka bir görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğuş veya herhangi başka bir ayırım gözetmeksizin bu Bildirge ile ilan olunan bütün haklardan ve bütün özgürlüklerden yararlanabilir...” Yine 3. maddesi hükmüne göre; “Yaşamak, özgürlük ve kişi güvenliği herkesin hakkıdır.”³⁶⁷ AİHS'nin 14. maddesinde de aynı ilke ayrımcılık yasağı başlığı altında düzenlenmektedir. 1961 Anayasası eşitlik ilkesini “temel haklar ve ödevler” kısmında (madde 12) düzenlemiş iken, 1982 Anayasası “genel esaslar” kısmında (madde10) düzenlemiştir. Gözler ve Özbudun'a göre bu ilke aynı zamanda devlet yönetimine hâkim olan bir temel ilke olarak da kabul edilebilir. Çünkü eşitlik ilkesi, devlet organları ve idare makamlarına eşit işlem yapmaları konusunda verilmiş bir emir

³⁶³ KABOĞLU, 2002, s.18.

³⁶⁴ CI –A.COLLIARD, *Libertes publiques*, 6e ed, Dalloz 1982, s.125; aktaran KABOĞLU, 2002, s.18.

³⁶⁵ MUMCU, 2007, s.124.

³⁶⁶ MUMCU, 2007, s.124.

³⁶⁷ <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>, Erişim tarihi:20.02.2014.

niteliğindedir. Bu şu anlama gelmektedir ki, eşitlik ilkesi de, cumhuriyetçilik ilkesi, laiklik ilkesi, Atatürk milliyetçiliği ilkesi, sosyal devlet ilkesi, hukuk devleti ilkesi gibi anayasal sistemin temel yapısını belirleyen ilkelere biridir.³⁶⁸

Düşünce ve ifade özgürlüğü de siyasal katılma için temel dayanaklardan biridir. Siyasal katılma özünde siyasal bir eylem olduğuna ve bunun için de bireyin siyasal yetkinlik düzeyine erişmiş olması gerektiğine göre, düşünce ve ifade özgürlüğü siyasal katılma için çok hayati bir öneme sahiptir.

İnsanın iç dünyasına ve akıl ile sezgilerine dayanan “düşünme”, dışarıya vurulmadığı takdirde hiç kimsenin - ve de hiçbir bilimsel imkânla - müdahale edebileceği bir eylem değildir. Bundan dolayı da; düşünce, hiçbir biçimde önlenemeyen en mutlak özgürlüktür. Bu haliyle düşünce, dışarıya vurulmadığı takdirde hukuk düzeninin konusu olmaz.³⁶⁹ Bu nedenle, düşüncenin ifade edilebilmesi ve sözle, yazıyla ya da diğer teknik yöntemlerle yayılabilmesi imkânına kavuşması gerekir ki, siyasal katılmaya etkinlik kazandırabilsin. Siyasal katılma için gerekli olan özgür düşünme ve tartışma ortamı bu sayede oluşabilir.

Düşünce ve ifade özgürlüğü; kendi içinde üç temel hakkı barındırır: Serbestçe düşünce ve bilgilere ulaşabilme, düşüncelerinden ötürü kınanmama ve bunları serbestçe yayabilme hakkı.³⁷⁰ Burada ana sorun, düşünceyi açıklama özgürlüğünün ne durumda olduğudur. Çünkü; Tanör’ün haklı olarak ifade ettiği gibi, özgürlükçü demokrasiler çağında asıl anlamlı olan, düşüncelerin serbestçe açıklanabilmesi ve yayılabilmesidir.³⁷¹ Fakat ifade özgürlüğüne bu derece önem verirken, düşünmenin önemini de yadsımamalıyız. Düşünme, insana özgü bir kavramdır.³⁷² Descartes’ın da “düşünüyorum, öyleyse varım” deyişinde, insan olmanın bilincinde bulunmanın, farkındalık durumunun ayırıcı önemine vurgu yapılmaktadır. Gerçekten de; düşünen insan, içinde yaşadığı toplumun ihtiyaçlarını, sorunlarını algılayabilir

³⁶⁸GÖZLER, http://www.anayasa.gen.tr/esitlik.htm#_ftn236; ÖZBUDUN, **Türk Anayasa Hukuku**, 2010, s.150

³⁶⁹ MUMCU, 2007, s.134

³⁷⁰ TANÖR, s.59

³⁷¹ TANÖR, s.59

³⁷² KALABALIK, 2009, s.224.

ve somut çözümler üretebilir. Düşünceyi yayma hürriyeti sayesinde de, düşünen insanlar bir araya gelerek (kamusal alanın oluşumunda değindiğimiz gibi, metaforik birliktelikler de olabilmektedir) kamuyu ve kamuoyunu oluşturur. Bu nedenle; düşünce hürriyeti, düşünceyi açıklama hürriyetinin temelini oluşturur. Bireyin; düşüncelerini özgürce oluşturması ve ona sorunsuz ve endişesizce bağlanabilmesi, onu savunabilmesi, düşünceyi açıklama hürriyetinin ön şartıdır. Düşünceyi açıklama hürriyetinin düşünce hürriyeti olmaksızın ya da, ona müdahale edilmesi durumunda bir anlamı kalmayacaktır.³⁷³

Pozitif hukukta düzenlenişi bakımından kısaca ele alırsak; düşünce hürriyeti İHEB'nin 18.maddesinde ve AİHS'nin 9. maddesinde din ve vicdan özgürlüğü ile birlikte, ifade özgürlüğü ise İHEB'nin 19. maddesi ile AİHS'nin 10. maddesinde düzenlenmektedir. 1982 Anayasasının 25. maddesinde “düşünce ve kanaat hürriyeti”, 26. maddesinde de “düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti” başlığı altında düzenlenmektedir.

B) SİYASAL HAKLAR

1. Vatandaşlık (Yurttaşlık) Hakkı: Vatandaşlık, bir gerçek kişiyi devlete bağlayan siyasi ve hukuki bağıdır.³⁷⁴ Kaboğlu, vatandaşlığı (yurttaşlık) 1789 Fransız “İnsan ve Yurttaş Hakları” Bildirisinden hareketle tanımlamaktadır. Bu noktada yurttaş haklarını, 1. Kuşak hakları içinde yer alan ama kişi özgürlükleri dışında kalan haklar olarak tanımlarken, bunların siyasi haklar olduğunu, bu ayrımın da, bildirgenin esin kaynağını oluşturan toplumsal sözleşme kuramının bir yansıması olduğunu söyleyen Kaboğlu'na göre; siyasi toplum öncesi olan doğal ortamda, sadece kişinin insan olarak temel özgürlükleri vardı. Siyasi haklar ise, ancak siyasi toplumun oluşması, yani devletin kurulması ile kullanılabilir.³⁷⁵

Yurttaşlık, siyasi haklardan yararlanabilmenin ilke olarak³⁷⁶ temel şartı olması bakımından önemlidir. Günümüzde devletler, genellikle, siyasi katılma hakkını kendi

³⁷³ KALABALIK, 2009, s.224.

³⁷⁴ KALABALIK, 2009, s.327

³⁷⁵ KABOĞLU, 2002, s.420.

³⁷⁶ KABOĞLU, 2002, s.420.

yurttaşları ile sınırlamakta, yurttaş olmayanları bu hakkın dışında tutmaktadır.³⁷⁷ Bununla birlikte; bazı Batı Avrupa ülkeleri, yabancıları da siyasal yaşama katma yönünde adımlar atmaktadır. Bu gelişme özellikle yerel yönetimlere katılma doğrultusunda, seçme ve seçilme hakkı tanınmasına yöneliktir.³⁷⁸ Eroğul'un yorumu, bu uygulamanın amacının çağdaş yaşamın yarattığı koşulların bir sonucu olarak gelişmiş ülkelerde biriken büyük sayıdaki yabancı nüfusu, toplum yaşamına daha etkin bir biçimde katmak, böylece gitgide bunları da sorumlu yurttaş durumuna yaklaştırmak³⁷⁹ olduğu yönündedir.

BM İHEB'nin 15. maddesi; herkesin bir yurttaşlığa hakkı olduğunu, hiç kimsenin keyfi olarak yurttaşlığından veya yurttaşlığını değiştirme hakkından yoksun bırakılamayacağını hüküm altına almaktadır. AİHS, yurttaşlık hakkına açıkça yer vermemekle birlikte, Sözleşmeye ek 4 No'lu Protokol, vatandaşlara iki güvence getirmektedir. Protokolün 3. maddesine göre, hiç kimse tek başına veya toplu olarak uyruğu bulunduğu devletin ülkesinden sınırdışı edilemez ve hiç kimse uyruğu bulunduğu devletin ülkesine girme hakkından yoksun bırakılamaz.³⁸⁰

1982 Anayasasının 66. maddesinde vatandaşlık hakkı esasları düzenlenmektedir. 2001 yılında yapılan değişiklik dışında, genel olarak 1961 Anayasası ile aynı hükümler benimsenmiştir. Buna göre; Türk vatandaşı olmak için Türk babanın veya Türk ananın çocuğu olarak doğmak gerekir. Ayrıca, vatandaşlığın kazanımı ve yitirilmesi ile ilgili esaslar da kanunla düzenlenmektedir. Bu yasallık ilkesine aynı zamanda anayasal bir güç de kazandırılmıştır. 66. maddenin 4. fıkrası uyarınca; hiçbir Türk, vatana bağlılıkla bağdaşmayan bir eylemde bulunmadıkça vatandaşlıktan çıkarılamaz. Ayrıca 5. fıkra ile de, vatandaşlıktan çıkarma işlemlerine karşı yargı yolunun kapatılmayacağı güvenceye kavuşturulmuştur.

³⁷⁷ EROĞUL, 1991, s.81; TANÖR, s.122.

³⁷⁸ EROĞUL, 1991, s.81; TANÖR, s.122; KABOĞLU, 2002, s.420.

³⁷⁹ EROĞUL, 1991, s.81.

³⁸⁰ http://www.yargitay.gov.tr/abproje/belge/temelbelge/AIHS_tr.pdf, Erişim tarihi: 10.09.2013.

Eroğul'a göre; "vatana bağlılıkla bağdaşmayan eylem" kavramının çok dar bir biçimde yorumlanması gerekir.³⁸¹

Vatandaşlıkla ilgili olarak değinmemiz gereken bir başka husus; vatandaşlığın bir hak olduğu noktasından hareketle, bu hakkın **diğer insan haklarından** faydalanılabilmesi için temel bir şart haline getirilmemesi gereğidir. Erdoğan da; yeryüzünün ulus devletlerce paylaşılmış olduğu günümüzde, vatandaşlık bağının kişilerin çoğu temel hakkını kullanabilmesinin ön şartı durumuna geldiğine işaret etmekte, hiç kimsenin herhangi bir devletin egemenliği altında olmaksızın yaşamayı seçme hakkının fiilen olmadığını belirtmektedir. Bu nedenle, vatansız olmanın, hukuken kişi olmamak anlamına geldiğini öne sürerken, bu durumun "insan hakkı" fikriyle bağdaşmadığını ifade etmektedir.³⁸² Oysa; vatandaşlığa ilişkin 3 temel prensipten biri, vatandaşlığın ferde zorla yükletilmemesidir.³⁸³

Diğer yandan; vatandaşlığın ulus devletlerin zincirlerine bağlı olduğu ve bu bağlılığın halkın siyasete katılımının önünde bir engel olduğu, siyasal katılmayı artırmanın yollarından birinin vatandaşlık kavramını ulus-devletin zincirlerinden kurtarmak olduğu iddiasına³⁸⁴ da değinmekte yarar vardır. Bu yönde daha pek çok yazar, akademisyen, politikacı görüş bildirmekte, yazılar yazmaktadır. Bu görüşte olan kişilere göre Türkiye'de vatandaşlık, bir haklar dizisi olarak değil de (güya) bir kulüp üyeliği olarak görülmektedir ve Türk ulusal kimliğinin inşası süresince bu topraklarda yaşayan farklı kimliklerin dışlanması ya da özümsemesi süreçlerine eşlik eden son derece ciddi "unutma/unutturma" dönemi yaşanmış, farklı kimlikler yokmuş gibi davranmak, bu ülkede siyasal kültürün en önemli özelliklerinden birisi haline gelmiştir.³⁸⁵ Kadioğlu'na göre; vatandaşlığın ulustan arındırılması gerekmektedir, bu arındırma onun katılımcı özelliklerinin de ortaya çıkmasına yol açacaktır.³⁸⁶ Kanımızca bu

³⁸¹ EROĞUL, 1991, s.83.

³⁸² ERDOĞAN, 2011, s.252.

³⁸³ Ergin NOMER, **Vatandaşlık Hukuku**, Filiz Kitabevi, 11. Baskı, 1997, s.6.

³⁸⁴ Ayşe KADIOĞLU, **Vatandaşlığın Dönüşümü**, Metis Yayınları, 2008, s.14.

³⁸⁵ KADIOĞLU, 2008, s.16.

³⁸⁶ KADIOĞLU, 2008, s.35.

arındırma siyasal katılmanın artırılmasını sağlayacak bir çözüm yolu değildir. Vatandaşlık da sadece bireyin uyruğu olduğu devletle arasında hak ve yükümlülük ilişkisinden ibaret değildir. Vatandaşlık dolayısıyla bireye pek çok hak tanınmakta ve ayrıca da yükümlülükler yüklenmektedir ve bu durum karşılıklıdır.³⁸⁷ Doğan'ın da isabetli olarak belirttiği gibi, devletle halk unsuru arasında ayrıca psikolojik bir bağlılık vardır. Bu bağa literatürde bir diğer ifadeyle “kader birliği” denmektedir. Birey, vatandaşlık bağı ile bu halk unsurunun bir üyesi haline gelmektedir.³⁸⁸ Çeçen de bu bağı önemine değinmekte, her ulus devletin, temelde bir ulusal toplum kimliğine dayandığını belirtmektedir. Çeçen bu temelde, ulusu; etnik bir kavram olan “ırk”tan ayırt ederek, aynı topraklarda yaşayan, benzer toplumsal kökten gelen, aralarında tarih, dil, din, kültür ve ortak yaşam düzeni ile ortak bir gelecek arayışı olan toplumlar olarak tanımlamaktadır.³⁸⁹ Bu anlayış doğrultusunda uluslar, ülkedeki bütün alt kimlikleri ve etnik kökenleri biraraya getirmektedir ve ulusal kimlikler, bir ulusun sahip olduğu bütün ortak özellik ve değerlerin bütünüdür. Çeçen bu düzlemde, ulusal yararın elde edilmesinde bireylerdeki ulusal kimlik bilincinin yüksek olmasının önemine işaret etmekte ve farklılıkların ortak bir ulusal kimliğe sahip olmayı önlediğini ve toplumun bütünü açısından bölücü bir anlam taşıdığını belirtmektedir.³⁹⁰ Çeçen'in dikkat çektiği bu tehlike, Türkiye Cumhuriyeti'nin belirli bölgesel planlar doğrultusunda bir ulus devlet olmaktan çıkartılarak, uluslararası sermayenin denetiminde çok uluslu bir bölgesel federasyona dönüştürülmesi yönündedir. Fransızlık, Almanlık, İtalyanlık, İngilizlik gibi Batı'nın önde gelen ulusal kimlik adları devam ederken, Türklerin ulusal kimliğini yansıtan Türklük kavramının kaldırılmak istenmesi bu minvalde düşündürücüdür.³⁹¹ Çeçen, Türkiye'de son dönemde ortaya çıkan kimlik tartışmasının yeni dünya düzenine yönelik olarak başlatılan küreselleşme akımının ortaya çıkarmış olduğu yeni bir durumu yansıttığını ifade etmektedir. Bu yeni aşama, küçük

³⁸⁷ İlyas DOĞAN, Devletler Hukuku, Seçkin Yayınları, 2008, s.219.

³⁸⁸ DOĞAN, 2008, s.218.

³⁸⁹ Anıl ÇEÇEN, **Ulus Devlet Türkiye Cumhuriyeti**, Kilit Yayınları, 2. Baskı, 2009, s.199.

³⁹⁰ ÇEÇEN, 2009, s.201.

³⁹¹ ÇEÇEN, 2009, s.210.

eyaletlerden kendi denetimi altında bölgesel federasyonlar oluşturmak isteyen küreselci kapitalist sistemin ulus devletlerle ulusları ve ulusal kimlikleri hedef aldığı bir dönemdir.³⁹² Bu hedef, küreselleşme ile yeni bir Orta Çağ yaratma, ulus devletleri tasfiye ederek kent devletlerinin yeniden oluşturulmasını da kapsamaktadır. Bu doğrultuda alt kimlikler öne çıkartılarak kimlik tartışmaları kışkırtılmaktadır.³⁹³ Bir başka eserinde de küreselleşmenin öncülerinden John NAİSBİTH'in 1994 yılında Türkiye'de de yayınlanmış bulunan "Global Paradoks" isimli kitabındaki öngörülere dikkat çeken Çeçen; yeni dünya düzeninin amacının, dünyanın 200 devletli bir yapıdan 2000 devletli yeni bir yapıya geçmek olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yapısal değişikliğe gitmekteki neden ise; 200 devletli bir dünyada devlet yapıları büyük olduğu için şirketlerin önünün kesilmesi, halkların çıkarları ve hakları doğrultusunda ulus devletlerin şirketlere sınırlama getirmesi.³⁹⁴ 2000 devletli bir dünyada ise ulus devletler ortadan kalkacağı için, büyük devletler tasfiye edilmiş olacak, şirketlerin önünde halkların ya da ulusların çıkarları doğrultusunda direnen devlet yapıları kalmayacaktır.³⁹⁵ Bu nedenle, vatandaşlık tartışmaları ekseninde gündeme getirilen alt kimlik tartışmalarının masum bir insan hakkı arayışı olmadığını belirten Çeçen'in uyarısını³⁹⁶ dikkate aldığımızda; Kadioğlu'na göre yersiz bir tehlike olan vatandaşlığın ulustan arındırılması gerekliliği yönündeki önerisi isabetli bulunmamaktadır. Vatandaşlığın ulustan arındırılmasını, Sassen'den yaptığı alıntıyla "ulusal olanın içinde gerçekleşen bir dönüşüm"³⁹⁷ olarak niteleyen Kadioğlu, bu dönüşümün alt kimliklerin ve dilsel – dinsel farklılıkların tanınması ve onları kapsayarak bütünlüğün sağlanması şeklinde gerçekleşmesi gerektiğini öne sürmektedir. Ona göre, bu sayede parçalanmadan ziyade birlik ve beraberliği ahenkli bir şekilde temin

³⁹² ÇEÇEN, 2009, s.211.

³⁹³ ÇEÇEN, 2009, s.217.

³⁹⁴ John NAİSBİTH – Global Paradoks, Sabah Yayınları, İstanbul 1994, S.1-37; Aktaran Çeçen, *200 Ulus Devlet'ten 2000 Eyalet Devletine*,

http://www.kemalistyaklasim.info/index.php?option=com_content&view=article&id=515:200-ulus-devletten-2000-eyalet-devletne&catid=41:makaleac&Itemid=56, erişim tarihi: 15.08.2013.

³⁹⁵ NAİSBİTH, 1994, s.1-37, aktaran ÇEÇEN.

³⁹⁶ ÇEÇEN, 2009, s.219.

³⁹⁷ KADIOĞLU, 2008, s.33

etmek mümkün olabilir.³⁹⁸ Çağımızda Ortadoğu ve Balkanlarda yaşanan gelişmeler akla getirildiğinde bu düşünce, Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı siyasal gelişmeler doğrultusunda gerçekçi bulunmamaktadır.

2- Dilekçe, Bilgi Edinme Ve Kamu Denetçisine Başvurma Hakkı

Çağdaş demokratik ülkelerde bilgi edinme hakkı, temel hak ve özgürlüklerin kullanılması bakımından vazgeçilmez temel haklardan biri olarak kabul edilmektedir.³⁹⁹ Bilgi edinme hakkının temel bir insan hakkı olması, bilgi edinmenin temel hak ve özgürlüklerin bir anlam ifade edebilmeleri için zorunlu bir koşul teşkil etmesinden ileri gelmektedir. Toplumsal bir varlık olarak insan; içinde yaşadığı çevreye ayak uydurabilmek, kendisini ve kişisel haklarını koruyabilmek, bu hakları da başkalarına karşı ileri sürebilmek için her zaman bir “bilme” gereksinimi duyar. Bu nedenle; toplumsal yaşamda gizliliğin genel ilke olarak kabul edilmesi durumunda, bireyin asgari haber alma olanaklarına sahip olmaksızın haklarını bilmesi, koruması ve koruma için kendisine tanınmış olan yöntemlerden yararlanmasının mümkün olmadığı kabul edilmektedir.⁴⁰⁰

Vazgeçilmez bir temel insan hakkı olarak kabul edilen bilgi edinme hakkının, temel hak ve özgürlüklerin tasnifi içerisindeki yeri de tespit edilmek gerekir. Temel hak ve hürriyetler “bireylerin devlet karşısındaki konumları” dikkate alınarak yapılan, Jellinek'in klasikleşen “negatif, pozitif ve aktif statü hakları” ayrımı bakımından değerlendirildiğinde, bilgi edinme hakkının devlete karşı kullanılan bir hak olması, yönetilenlerin yönetime katılma ve onu denetlemesine imkân vermesi nedeniyle, aktif statü haklarına dâhil olduğu yönünde yaygın bir kanaat vardır.⁴⁰¹ İkinci olarak; insan haklarının tarihsel gelişimi açısından yapılan “Birinci Kuşak Haklar (Kişisel ve Siyasal Haklar), İkinci Kuşak Haklar (Ekonomik, Sosyal ve

³⁹⁸ KADIOĞLU, 2008, s.15-16.

³⁹⁹ Ziya YERGÖK, Anayasa Ve İnsan Hakları Bağlamında Bilgi Edinme Kanunu, Bilgi Edinme Hakkı Paneli s.Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2004, s.16.

⁴⁰⁰ Tekin AKILLIOĞLU, İnsan Hakları I, Kavram Kaynaklar ve Koruma Sistemleri, AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yayınları, No:17, 1995, s.116-117.

⁴⁰¹ Cemil KAYA, İdare Hukukunda Bilgi Edinme Hakkı, Seçkin Yayınları, 1. Baskı, 2005, s.61.

Siyasal Haklar) ve Üçüncü Kuşak Haklar (Dayanışma Hakları / Halkların Hakları) tasnifi içerisinde ise bilgi edinme hakkı üçüncü kuşak haklar arasında sayılmaktadır.⁴⁰² Yaşamış'a göre ise; bilgi edinme hakkı temel hak ve özgürlüklerin üçüncü kuşağı olan dayanışma hakları arasında yer alırken, bilgi edinme özgürlüğü ifade özgürlüğü ile olan yakın ilgisi nedeniyle daha çok birinci kuşak hak ve özgürlüklere yakın durmaktadır.⁴⁰³

Bilgi edinme hakkı; yönetimde açıklığı sağlayan, bireyleri tebaa durumundan çıkararak, sunulan kamu hizmetlerinden yararlanan statüsüne yükselterek yönetimde demokrasinin en önemli unsurlarından birini gerçekleştirmektedir. ÖZAY; yönetimde demokrasinin başlıca üç unsuru olduğunu belirtmektedir.⁴⁰⁴ Bunlardan birincisi; bütün idari işlemlerin, idarenin karar alma mekanizmasının, tıpkı yargı yerlerinde olduğu gibi önceden belli bir usule bağlanmasıdır. Buna göre; idarenin bütün işlemlerini yaparken uyması gereken “usul” kuralları tek ve genel bir kanunda belirlenmeli ve herkes tarafından bilinmelidir. İkinci olarak; demokratik yönetimde vatandaşın “bilgi edinme özgürlüğü”nün güvence altına alınması gerekir. Üçüncü unsur ise; idarenin karar almak üzere yaptığı toplantılara, yönetilenlerin katılabilmelerinin sağlanması ve bu toplantıların vatandaşa açık olmasıdır. Görüldüğü üzere; bilgi edinme hakkı, demokratik yönetimin birçok ilkesiyle yakından ilişkilidir.

Demokratik yönetimin egemen olduğu ülkelerde, idarenin hukuka bağlılığı ilkesi benimsenmiştir. Günümüzde idare; ülkede egemen olan hukuk düzeni içinde hukuka uygun olarak görevlerini yürütmek zorundadır.⁴⁰⁵ İdarenin yürüttüğü kamusal faaliyetlerde hukuk sınırları içerisinde hareket etmesinin sağlanması, genelde yönetilenlerin, özelde ise kamusal faaliyetten etkilenecek kişilerin idari uygulamalardan haberdar olması ve sürece katılması ile yakından ilişkilidir. İdarenin sahip olduğu ayrıcalıklar, bir yandan tek yanlı karar alabilmeye

⁴⁰² İbrahim KABOĞLU, **Dayanışma Hakları**, TODAİE İnsan Hakları Araştırma Ve Derleme Merkezi, Ankara 1996, s.32.

⁴⁰³ Firuz Demir YAŞAMIŞ, “**Anayasa Ve İnsan Hakları Bağlamında Bilgi Edinme Kanunu**”, Bilgi Edinme Hakkı Paneli s.Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2004, s.23.

⁴⁰⁴ İl Han ÖZAY, **Günışığında Yönetim**, Filiz Kitabevi, İstanbul 2002, s.2-4.

⁴⁰⁵ A.Şeref GÖZÜBÜYÜK & Turgut TAN, **İdare Hukuku** C.1, 5. Baskı, s.36-37.

olanak verirken, diğ er yandan idarenin tek taraflı uygulamalarından etkilenecek kişilerin durumdan haberdar olmasını gerektirmektedir.⁴⁰⁶ Bilgi edinme ve verilere ulaşma hak ve özgürlüğünün veya diğ er bir tabirle, idarenin karar alma süreci ve yapacaklarının, önceden kanunlarla belirlenmesi sayesinde, hukuk devletinin temeli olan yasallık ilkesi gerçekleşmekte, böylece bireysel çıkarlar korunarak “kamu yararı” amacına daha kolay ulaşılabilir. ⁴⁰⁷ Bu hakkın kullanımını sağlayan yasal düzenlemeler sayesinde bireylerin kamusal yaşama katılmaları artacak ve gerçek sivil toplum düzenine ulaşılması kolaylaşacaktır. Bu nedenle; bilgi edinme hakkı, idarenin keyfilğini önlemek ve demokratik yollarla yönetilenlerin yönetenden hesap sorabilmesini sağlamak için, çok önemli ve vazgeçilmez bir vasıta dır.

Bilgi edinme hakkı ifade özgürlüğü çerçevesi içinde hem bir hak hem de anayasal düzenleme olarak uzun bir tarihsel geçmiş e sahiptir. Ancak ülkemizdeki gelişimi çok yavaş bir süreç izlemiştir. Genellikle atılan adımlar Avrupa Birliği uyum yasaları çerçevesindeki taahhütler doğrultusunda gerçekleşmiştir.

1136 sayılı Avukatlık Kanununun 2. maddesine 2.5.2001 tarihli ve 4667 sayılı kanunla yapılan değı şiklikler ile “*yargı organları, emniyet makamları, diğ er kamu kurum ve kuruluşlarıyla kamu iktisadi teşebbüsleri, özel ve kamuya ait bankalar, noterler, sigorta şirketleri ve vakıflar, avukatlara görevlerinin yerine getirilmesinde yardımcı olmak zorundadır, kanunlardaki özel hükümler saklı kalmak kaydıyla bu kurumlar avukatın gerek duyduğu bilgi ve belgeleri incelemesine sunmakla yükümlüdür, bu belgelerden örnek alınması vekaletname ibrazına bağlıdır....*” ifadesi 3. fıkra olarak eklenmiş olup; bu değı şiklikle bilgi edinme hakkıyla ilgili çok önemli bir adım atılmıştır. Atılan bu adımla birlikte artık, vatandaş ortada herhangi bir uyuşmazlık olmasına gerek kalmadan, ilgili kurumlardan herhangi bir

⁴⁰⁶ N. İlker ÇOLAK, “**Bilgi Edinme Hakkı, Önemi Ve Bilgi Verme Yükümlülüğü**”, Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, Mayıs 2005, sayı 39.

⁴⁰⁷ Yüksel HIZ & Zekeriya YILMAZ, **Bilgi Edinme Ve Dilekçe Hakkı**, Seçkin Yayınları, 1. Baskı, 2004, s.47.

belge talep etmek amacıyla dahi bir avukat tutabilecek, avukat vekâletname sunmak suretiyle de kurum ve kuruluşlardan bu bilgi ve belgelere ulaşabilecektir.⁴⁰⁸

Avrupa Birliği adaylığı sürecinde hazırlanan Avrupa Birliği Müktesebatının üstlenilmesine ilişkin Ulusal Programda bilgi edinme hakkına açıkça yer verilmemiş olmakla birlikte; 29.11.2002 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan Hükümet Programında “bilgi edinme hakkı, toplumun bütün kesimlerinde yaygınlaştırılacak ve bunu sağlamak için Vatandaşın Bilgi Edinme Hakkı Kanunu çıkarılacaktır.” ifadesine yer verilmiş, 3.1.2003 tarihli Acil Eylem Planında “Kamu Yönetimi Reformu” başlığı altında, “Merkezi İdare Reformu” bölümünde Vatandaşın Bilgi Edinme Hakkı Kanunu Tasarısı hazırlanacağı belirtilmiştir. Yine aynı bölümde, gelişmiş demokrasilerin çoğunda bulunan ve idare ile vatandaşlar arasındaki uyumsuzluk ve ihtilafların asgariye indirilmesini sağlayan idarenin çalışma usul ve esaslarını, yapacağı eylem ve işlemleri belirleyen bir İdari Usul Kanunu bulunmadığı, bu durumun bir yandan idareye bazı keyfi uygulamalar yapma imkanı verirken, diğer taraftan idare ile vatandaşlar arasında ihtilafların çoğalmasına da yol açtığı, bunun önlenmesi, vatandaşların haklarının en iyi şekilde korunabilmesi ve idarenin hesap verebilirliğinin sağlanması için bir İdari Usul Kanunu çıkartılacağı taahhüt edilmiştir. “Yolsuzlukla Mücadele” bölümünde ise; mevzuatımızdaki “sır” kavramının yeniden belirleneceği ifade edilerek, farklı kanunlarda geçen “ticari sır”, “bankacılık sırrı”, “askeri sır”, “gizli” gibi kavramların yeniden tanımlanmasına imkân veren – ulusal güvenlik hariç- mevzuat değişikliği yapılacağı belirtilmektedir. (Devlet Sırları Kanunu Tasarısı)

9.10.2003 tarih ve 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu 24.04.2004 tarihinde yürürlüğe girmiş olmasına rağmen Bilgi Edinme Kanunu hazırlıkları ile paralel yapılacağı belirtilen diğer kanun çalışmalarının (Genel İdari Usul Kanunu ve Devlet Sırrı Kanunu halen tasarı aşamasındadır) henüz gerçekleştirilemediğini ifade etmek durumundayız ve bu durum

⁴⁰⁸ HIZ & YILMAZ, 2004, s.51.

Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ile getirilen yasal güvenceleri uygulamada destekten yoksun bırakmaktadır. Söz konusu tasarıların yasalaşması ile birlikte bilgi edinme hakkının uygulamasında önemli bir destek sağlanmış olacaktır.

Bilgi edinme hakkı, sahip olduğu önem nedeniyle, temel haklarla ilgili pek çok uluslararası belgede güvence altına alınarak devletlerüstü bir korumaya kavuşturulmuştur. BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 19. maddesi, BM Siyasi Ve Medeni Haklar Sözleşmesinin 19. maddesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 10. maddesi ifade özgürlüğünü düzenlemiş, bu kapsamda bilgi edinme hakkına da yer verilmiştir. Ayrıca; Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesince 28 Eylül 1977’de kabul edilen “İdarenin İşlemleri Karşısında Bireyin Korunması Hakkında” (77) 31 sayılı kararın⁴⁰⁹ (II) no’lu ilkesinde “ilgilinin isteği üzerine, idari işlem tamamlanmadan önce, işlemin dayanakları olacak bütün veriler hakkında, en uygun gereçlerle bilgi verilir.” ifadesine yer verilmiştir.⁴¹⁰

Bilgi edinme hakkı sahip olduğu önem nedeniyle Anayasada yer alması gereken bir temel haktır ancak; 1982 Anayasasının ilk halinde “açıkça” ve bağımsız bir hak olarak düzenlenmemiştir.⁴¹¹ 2010 yılında 5982 sayılı Kanun ile yapılan anayasa değişikliği ile Anayasanın 74. maddesinin 4. fıkrasında bilgi edinme ve kamu denetçisine başvurma hakkı düzenlenmiş, 5. fıkra ile TBMM’ye bağlı olarak, idarenin işleyişiyle ilgili şikâyetleri incelemek üzere Kamu Denetçiliği Kurumu kurulması hüküm altına alınmıştır. Bu değişiklikten evvel, bilgi edinme hakkı yasal düzeyde korumaya sahipti ve dilekçe hakkı (m.74) bilgi edinme hakkının anayasal dayanağı olarak gösterilmekteydi.⁴¹² Dilekçe hakkı ise, idare edilenlerin bir davranışı olarak tarihin her devrinde görülmüştür, bu nedenle yalnızca siyasal hakların değil, tüm temel hakların da en eskisidir. Çünkü toplum, siyasal işlev

⁴⁰⁹ AKILLIOĞLU, “Resolution (77)31 on the Protection of the Individual in relation to the acts of administrative authorities”, İnsan Hakları I, s.299-300.

⁴¹⁰ HIZ & YILMAZ, 2004, s.39-40.

⁴¹¹ KAYA, 2005, s.209.

⁴¹² KAYA, 2005, s.209-210.

bakımından ikiye bölündüğünden, yani devlet ortaya çıktığından beri, yönetilenler daima, şu veya bu konudaki dileklerini ya da yakınmalarını yönetenlere duyurma yoluna gitmişlerdir.⁴¹³

Bilgi Edinme hakkının yasal ve anayasal düzeyde güvenceye kavuşturulması ile, demokratik ve şeffaf yönetimin gereği olan eşitlik, tarafsızlık ve açıklık ilkelerinin gerçekleştirilmesinde; bürokratik yönetimden demokratik yönetime, gizlilik ve sırlarla örülü kapalı bir yönetim anlayışından saydam, şeffaf, günışığında yönetim anlayışına doğru geçişte önemli bir merhale katedilmiştir.⁴¹⁴ Böylece; “devletin hikmetinden sual olunmaz” anlayışının terk edildiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Katedilen bu aşama; 16. yüzyıl Kıta Avrupası’nda ortaya çıkan ve dönüşerek 17 ve 18. yüzyılın ortalarına kadar da devlet yönetimine egemen olan, Türkiye’de de etkilerini halen görebildiğimiz *raison d’Etat*⁴¹⁵ (hikmet-i Hükümet)⁴¹⁶ anlayışının artık yavaş yavaş terk edildiğinin, onun yerine artık hukuk devleti ilkesinin yerleşmeye başladığının bir göstergesidir. Ancak belirtmek gerekir ki; bu kanunun getirdiği düzenlemelerin benimsenmesi ve bu anlayışın uygulamaya yansması hukuk devleti ilkesinin yerleşmesi için çok daha büyük bir önem arz etmektedir.

3- Seçme, Seçilme Ve Siyasal Faaliyette Bulunma Hakkı: Seçme ve seçilme hakkı, “egemenlik kayıtsız şartsız milletindir” şeklindeki anayasal ilkenin bir gereği olarak, temsili demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından biridir. Temsili demokrasilerde halkın devleti yönetecek kadroları belirlemesi seçimlerle mümkün olabilmektedir. Seçim, yönetilenlerin yöneticilerini bir oylamayla belirleyerek iş başına getirmelerini ifade etmektedir.⁴¹⁷ Öte yandan seçim; seçme hakkının kullanılarak seçmenlere, temsilcilerinin kimler olacağını belirleme olanağı sağlarken, temsilcileri de herkes adına karar vermeye yani kamu politikasını

⁴¹³ EROĞUL, 1991, s.86.

⁴¹⁴ HIZ & YILMAZ, 2004, s.53.

⁴¹⁵ FOUCAULT, s.3-10, 12,19.

⁴¹⁶ Mustafa ERDOĞAN, “Hikmet-i Hükümet’ten Hukuk Devletine Yol Var mı?, Dersimiz Özgürlük”, İstanbul Pınar Yayınları, s.23-40; *raison d’Etat* teriminin farklı bir açıklaması için: Mithat SANCAR, “Devlet Akli” Kısacasında Hukuk Devlet, İletişim Yayınları, 2004, s.47-69.

⁴¹⁷ Merih ÖDEN, *Seçmenlerin Kişi Tercih Açısından Seçim Sistemleri*, Yetkin Yayınları, 2003, s.11.

yürütmeye yetkili kılar ve temsilcilerin kullanacağı iktidara meşruiyet kazandırır.⁴¹⁸

Demokratik teoriye göre meşru iktidar, kaynağını halkın rıza ve muvafakatinden alan iktidardır.⁴¹⁹

Seçimlerin; özgür, adil ve eşit olması gerekliliğine yukarıda demokrasi bölümünde değinmiştik. Seçme ve seçilme hakkı ile siyasal faaliyette bulunma hakkı seçimlerin demokratikliğinin en önemli gereklerinden biridir. Halkın siyasal hayata katılması da en çok bu yolla mümkün olabilmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki; seçim hakkı, siyasal katılmanın dar anlamda ve dönemsel olarak gerçekleşmesidir.⁴²⁰ Kısaca hatırlarsak, seçimlerin demokratikliğinin ilk ve en önemli şartı, hem oy vermenin vatandaşlar için bir hak olması ve hem de seçmenlerin istedikleri tercihi yapmak konusunda herhangi bir baskı altında olmamalarıdır.⁴²¹ Oy vermenin bir hak niteliğinde sayılabilmesi, siyasal katılmanın gönüllülük esasına dayanmasına, yasal bir ödev durumunda bulunmamasına ve siyasal mobilizasyonun bir aracı olmasına bağlıdır.⁴²² Seçimlerin eşitliği ile ilgili olarak da oy hakkının genelliğinin önemli olduğuna, hiçbir ayırım yapılmaksızın (ekonomik ve sosyal durum, cinsiyet, dil, din, ırk..vs) her vatandaşın seçimlerde oy verme hakkına sahip olması ve herkesin eşit ağırlıkta yalnız bir oya sahip olması gerekliliğine değinmiştik. Seçimlerin adilliği de iktidarlara gerçekten değiştirebilir nitelikte olması anlamına gelmektedir.⁴²³ Bunun sağlanabilmesi için; seçimlerin makul aralıklarla ve düzenli olarak yapılması, yargı denetiminde olması, oylamanın gizli, sayımın açık olması da adilliğini güvence altına alan diğer ilkelere. Nitekim 1982 Anayasasınının 67. maddesi tüm bu ilkeleri kapsamakta; seçme, seçilme ve siyasal faaliyette bulunma haklarını düzenlemektedir.

⁴¹⁸ ÖDEN, 2003, s.11.

⁴¹⁹ Tunçer KARAMUSTAFAOĞLU, “Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri”, AÜHF Yayınları No:262, 1970, s.XIII.

⁴²⁰ KABOĞLU, 2002, s.435.

⁴²¹ KALABALIK, 2009, s.328.

⁴²² ERDOĞAN, 2001, s.242.

⁴²³ ERDOĞAN, 2001, s.243.

Seçimlerin genel, eşit, gizli seçim, esaslarına dayanmasının demokratik yönetimin varlığı için yeterli sayılacağı noktasında şüpheli olduğunu ifade eden Karamustafaoğlu; seçim veya oy verme usullerinin demokratik kamu yönetimi için zorunlu (Sine qua non) usuller olduğunu ama bunların demokratik yönetimin varlığı için yeterli olmadıklarını belirtmektedir. Hattâ ona göre, baskıdan ve korkudan uzak bir serbest seçim müessesesinin varlığı bile, demokratik yönetim için tek başına bir ölçü veya değer olamaz. Karamustafaoğlu; her şeyden önce, seçimlerde ortaya çıkan halk muvafakatinin hür ve serbest olması gerektiğini söylerken, hür ve serbest muvafakatın ancak temel hak ve hürriyetler sisteminin bütünü içinde demokratik ve insanca bir anlam ve değer taşıyacağı gerçekliğine işaret etmektedir. Eğer, bir toplumda insanlar hür düşünemiyor, hür toplanamıyor ve hür muhalefet edemiyorlarsa, o toplumda biçimsel seçim müessesesinin veya oy sandığının hiçbir değeri yoktur. Böyle toplumlarda seçimin, hür halk iradesini yansıttığı söylenemez.⁴²⁴ Böylece, düşünce ve ifade özgürlüğünün seçme ve seçilme hakkıyla bağlantısını kurarak, siyasal katılma için ne kadar hayati bir öneme sahip olduğunu tekrar ifade etmiş olmaktadır.

4- Örgütlenme Hakkı: Birden fazla kişinin ortak amaçlar etrafında gönüllü olarak biraraya gelebilmelerini ve bu amaçlarla daimi bir örgüt kurarak faaliyet yapabilmelerini ifade eden örgütlenme hakları⁴²⁵, iki temel düzlemde – sivil ve siyasal- gerçekleşir. Sivil örgütlenmenin tipik biçimi “dernek” olduğundan, dernek kurabilme ve bu çerçevede faaliyet yapabilme hakkı örgütlenme özgürlüğünün odağında yer alır.⁴²⁶ Siyasi partiler de derneksel örgüt temeline dayandığından⁴²⁷ örgütlenme hakkının siyasal düzlemde gerçekleşen biçimidir. AİHS'nin “toplantı ve dernek özgürlüğü”nü düzenleyen 11. maddesi siyasi partilerden bahsetmemekle beraber, AİHM; oluşturduğu içtihatla, siyasal partileri “siyasal dernek”

⁴²⁴ KARAMUSTAFAOĞLU,1970, s.IX.

⁴²⁵ ERDOĞAN, 2011, s.227.

⁴²⁶ ERDOĞAN, 2011, s.227.

⁴²⁷ KABOĞLU, 2002, s.383.

olarak nitelendirmiş,⁴²⁸ örgütlenme hakkının siyasal parti özgürlüğünü de kapsadığına hükmetmiştir.⁴²⁹

Örgütlenmeye ilişkin haklar; birden çok kişinin aynı yöndeki iradesinin bir araya gelmesini zorunlu kıldığından, diğer bir ifadeyle bu hakların, taşıyıcıları (sahipleri) biraraya gelmeden kullanılabilmesi mümkün olmadığından, kolektif haklar kategorisinde değerlendirilir.⁴³⁰

Toplanma ve gösteri yürüyüşü (barışçıl toplanma) hakkı da örgütlenme hakkı kapsamında yer alan, Avrupa ölçeğinde siyasal yaşamın ve kamu özgürlüklerinin temel bir ögesi olarak düşünülen haklardandır. Düşünce değişiminde bulunmak veya belli ortak çıkarları savunmak amacıyla bir araya gelerek belli fikir ve kanaatler çerçevesinde kamuoyu oluşturma ya da siyasal karar organlarını etkileme ereğine yönelik toplanma özgürlüğü, toplantıyı düzenleme, katılım ve serbest ifade öğelerini kapsamaktadır.⁴³¹ Bununla birlikte; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. Maddesinde "barışçı" toplantıdan söz edilmektedir, bir başka ifadeyle toplantının, kamu düzenini bozmaması, silahsız ve saldırısız olması gerekmektedir.⁴³²

Örgütlenme hakkı, özellikle siyasal parti kurma ve bunlara üye olma hakkı, yukarıda bahsettiğimiz siyasal faaliyette bulunma hakkı bakımından da güvence sağlayan ve zemin oluşturan bir haktır. Siyasal partileri, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olarak gören Anayasamızın 68. maddesi de, 67. maddenin devamı olarak vatandaşların siyasi parti kurma, partilere girme ve partilerden ayrılma haklarını güvence altına almakta ve siyasi partilerin kuruluşuna ilişkin esasları düzenlemektedir. Siyasi partilerle ilgili açıklamalarımıza siyasal katılmanın araçlarını ele alırken devam edeceğiz.

⁴²⁸ KABOĞLU, 2002, s.428.

⁴²⁹ ERDOĞAN, 2011, s.229.

⁴³⁰ ALGAN, 2007, s.41.

⁴³¹ İbrahim Ö. KABOĞLU, Özgürlükler Hukuku İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı, Afa Yayınları, 5. Baskı, 1999, s.256.

⁴³² ERDOĞAN, 2011, s.233.

5- Kamu Hizmetlerine Girme Hakkı: Bu hak; siyasi gücün, özellikle yasama, yürütme ve idari yetkilerin kullanılması ile ilgili olarak hem dar hem de geniş anlamı olan bir haktır. Geniş anlamda kamusal hizmetlerde bulunma hakkı, Kalabalık tarafından “kamusal işlere katılım hakkı” olarak nitelendirilmektedir. Bu doğrultuda, kamu yönetiminin her alanına; ulusal, uluslararası, bölgesel ve yerel düzeyde politikaların belirlenmesine ve uygulanmasına katılım geniş anlamda katılım ile ifade edilmektedir.⁴³³

BM ESKHS'nin 25. maddesine göre; her vatandaş, eşit bir şekilde ülkesinde kamu hizmetlerine girme hakkına sahiptir. Bu hak, Türkiye'nin 1921 Anayasası dışında, bütün anayasalarında tüm yurttaşlara tanınmıştır. (1876 Anayasası 19. madde, 1924 Anayasası 92. madde, 1961 Anayasası 58. madde,)⁴³⁴ 1982 Anayasasının da 70. maddesi, kamu hizmetlerine girme hakkını anayasal güvenceye kavuşturmuştur. Bu maddenin 2. fıkrası uyarınca, hizmete alınmada, görevin gerektirdiği niteliklerden başka hiçbir ayırım gözetilemez. 70. maddede genellik, eşitlik ve liyakat (görevin gerektirdiği niteliklerden başka niteliklerin aranmaması) ilkelerinin benimsendiğini görmekteyiz. Ayrıca; Anayasanın zorla çalıştırma yasağını düzenleyen 18. maddesi ile çalışma ve sözleşme hürriyetini düzenleyen 48. maddesini yorumladığımızda kamu hizmetlerine girmede serbestlik ilkesinin de bulunduğunu söyleyebiliriz. Serbestlik ilkesi de, kamu hizmetlerine girmenin kişinin iradesine bağlı olduğunu ifade eder.⁴³⁵

IV. MEŞRUIYET KAYNAĞI OLARAK SİYASAL KATILMA

İKTİDAR – OTORİTE, MEŞRUIYET VE EGEMENLİK KAVRAMLARI

Siyasal katılma; bir devlette iktidarı kullanan gücün meşruiyeti bakımından da önemlidir. Şimdiye kadar yaptığımız açıklamalarımızda yer yer bahsettiğimiz üzere, özellikle demokrasi halkın yönetime katılması bağlamında ele alındığında, iktidarın halkın rıza ve onayına tabi olması gerektiğinin altını çizmiştik. Bu rıza ve muvafakat (onay) iktidarın

⁴³³ KALABALIK, 2009, s.333.

⁴³⁴ EROĞUL, 1991, s.85; KALABALIK, 2009, s.335.

⁴³⁵ KALABALIK, 2009, s.335.

meşruiyeti için gereklidir. O halde, bu başlık altında; iktidar, otorite, egemenlik ve meşruiyet kavramlarına ve bu kavramların siyasal katılma ile ilgisine değinmekte yarar vardır.

Günümüzde devleti en kısa ve yalın ifadeyle “kurumsallaşmış siyasi iktidar tipi”⁴³⁶ olarak tanımlarken dikkat edileceği gibi “iktidar” kavramı, tanımın en merkezi yerini işgal etmektedir. Esasen, tezimizin pek çok yerinde iktidar kavramını kullanmaktayız. O bakımdan bu kavramı da temel olarak açıklamamız gerekmekte. Akal’dan devam edecek olursak; Akal ve daha başka pek çok yazar, devlet kavramı yerine siyasi iktidar kavramını tercih etmektedirler.⁴³⁷ Akal siyasi iktidarı “ilişkisel” olarak adlandırdığı bir türde tanımlamaktadır. Ona göre bu ilişkisel tanım, iktidarın somuttan soyuta (gücü kullanan odaktan değişken, karşılıklı, stratejik, belirsiz, hareketli iktidar ilişkilerinden örülmüş bir sistem) doğru giden tanımlanma yöntemi.⁴³⁸ Buna göre iktidar, geleneksel olarak söylendiği gibi, toplumun yöneten/yönetilen şeklinde bölünmesi olgusuyla açıklanır. Ancak Akal, bu tanımda yer verilen toplumun bölünmesi olgusuna karşı, bölünmemiş toplumlarda da bir siyasi iktidar tipinin görüldüğünü öne sürmektedir.⁴³⁹ Bölünmemiş toplumların ilkel, kuralsız, kralsız, inancsız olarak nitelendirilmelerini, modern tasarımın modern sömürgecilikle kesişmesinin bir ürünü olan sömürgeci bir tavır şeklinde ifade eden Akal; bölünmemiş toplumların siyasetini “bölünmeye karşı, dolayısıyla devlete karşı siyaset” olarak tanımlayan Clastres’in⁴⁴⁰ yaptığı bir çalışmaya yer vermekte, onları da siyasi iktidarlı toplumlar saymaktadır.⁴⁴¹

İktidarı sosyal hayatın vazgeçilmez bir unsuru olarak ifade eden Gönenç de değişik iktidar tanımları sunmaktadır. Fizikte enerji neyse, toplumda da iktidar odur; iktidar aynen enerji gibi her toplumda farklı biçimlerde karşımıza çıkar⁴⁴² şeklindeki Bertrand Russel’in

⁴³⁶ Cemal Bali AKAL (Der.), **Devlet Kuramı**, Dost Kitabevi, 2.Baskı, 2005,s.14.

⁴³⁷ Klasik Anayasa hukuku literatüründe siyasi iktidar kavramının devletle ilgili olduğu kadar incelendiğine dair; GÖNENÇ, 2007, s.147.

⁴³⁸ AKAL, 2005, s.23, dipnot:3

⁴³⁹ AKAL, 2005, s.15

⁴⁴⁰ Pierre Clastres’in Türkiye’de Ayrıntı Yayınlarından çıkan, bu alanda ünlü 2 çalışması: Devlete Karşı Toplum, 2006 ile Vahşi Savaşçının Mutsuzluğu.

⁴⁴¹ AKAL, 2005, s.24, dipnot:4-6

⁴⁴² KAPANİ, 2008, s.49

değişine atıf yapan Gönenç; her sosyal hareketin bir iktidar kullanımı, her sosyal ilişkinin bir iktidar denklemi ve her sosyal grup veya sistemin bir iktidar örgütlenmesi olduğunu ifade etmektedir.⁴⁴³

Weber; iktidar kavramını, bir sosyal ilişkide bir tarafın diğerine iradesini kabul ettirmesi olarak tanımlar. Bu görüşe göre, bir taraf diğer tarafa iradesini kabul ettirebilmek için şiddete de başvurabilir; bunun iktidar ilişkisi açısından önemi yoktur, önemli olan bir tarafın diğerine istediğini yaptırmasıdır.⁴⁴⁴ Weber bir başka eserinde, iktidarı (erk) bir buyruğun boyun eğme ile karşılanması şeklinde ifade etmektedir. Buradan hareketle sıklıkla kullanılan kavramını da tanımlayan Weber, bu kavramı, eleştiriden yoksun bir yığın edinmiş olduğu direnmesiz boyun eğme alışkanlığı olarak açıklamakta.⁴⁴⁵ Arendt ise bu kavramı bir başka şekilde tanımlamaktadır. Ona göre iktidar, birlikte düşünmek, birlikte hareket etmekle ilgilidir.⁴⁴⁶ Arendt'in Şiddet Üzerine adlı eserini incelediğimizde, onun iktidar, kuvvet ve güç kavramlarını birbirinden ayırdığını, daha sonra şiddet ve egemenlik kavramlarına değindiğini görüyoruz. Bu eserinde yazar; kuvveti bireysel bir nesne, bireyin karakterine ait olan bir nitelik olarak ifade ederken, onun, özünde başka kişilerden veya gruplardan bağımsız olarak mevcut olduğunu belirtmektedir. Güç de, fiziksel ve toplumsal hareketlerin serbest bıraktığı enerjidir. İktidar ise; insanın sadece eyleme kabiliyetine değil, uyum içinde eyleme kabiliyetine tekabül eder. İktidar asla tek bir kişinin mülkünde değildir, bir gruba aittir ve grup bir arada bulunmaya devam ettiği sürece varolabilir. (Potestas in populo) Halk ya da grup olmaksızın iktidar da yoktur.⁴⁴⁷

Gönenç; Weber'in ve Arendt'in yaptığı iktidar tanımlarını iki farklı açıdan ele alarak değerlendirmektedir. Weber'in yaptığı tanımları ampirik olarak değerlendiren Gönenç,

⁴⁴³ GÖNENÇ, 2007, s.148

⁴⁴⁴ GÖNENÇ, 2007, s.148.

⁴⁴⁵ Max WEBER, **Toplumsal Ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı**, Çev:Özer OZANKAYA, İmge Kitabevi, 1.Baskı, 1995, s.92.

⁴⁴⁶ GÖNENÇ, 2007, s.149.

⁴⁴⁷ Hannah ARENDT, **Şiddet Üzerine**, Çev: Bülent PEKER, İletişim Yayınları, 5. Baskı, 2011, s.57.

Arendt'inkini ise ideal, normatif bulmaktadır. Bu değerlendirmeye göre; Weber, toplumda varolan ilişkileri değerlendirmekte, Arendt ise, ulaşılmak istenen ideal duruma ilişkin normatif bir yaklaşım sergilemektedir.⁴⁴⁸

Yukarıdaki tanımlardan yola çıkarak, siyasi iktidarın bir dayanışmacı bir de dayatmacı boyutu olduğunu belirten Gönenc; dayanışmacı iktidarı, bir siyasi topluluğun birlikte hareket edebilme kapasitesi olarak açıklarken, aynı zamanda birer ideolojik manifestolar olan anayasaları, dayanışmacı iktidarın yöneldiği temel hedefleri, yani temel değer ve prensipleri ilan eden belgeler olduklarından örnek göstermektedir.⁴⁴⁹ Siyasi iktidarın dayatmacı boyutu ise bizi meşruiyet ve otorite kavramları ile tanıştırır. Siyasi iktidar, yani yönetenler, hiçbir zaman sürekli güce dayanarak var olamazlar. Güç kullanımı siyasi iktidarı mümkün kılabilir ama sürekli kılamaz. Yönetenler, iktidarlarını otoriteye dönüştürmeye mecburdurlar. Bu noktada anlaşılıyor ki; meşru hale gelen iktidara “otorite” denmektedir.⁴⁵⁰ Ancak; bu tanıma katılmayan yazarlar da vardır. Otoritenin çok geniş içerikli bir kavram olduğunu ve farklı anlamlara gelebildiğini ifade eden Kapani'ye göre; “otorite” kavramının “meşru iktidar” kavramı yerine kullanılması isabetli değildir ve onun anlamını daraltmaktadır. Üstelik bu kavramı kullanmayanlar, meşru olmayan, fiili bir iktidarı kastetmemektedirler. Ayrıca da; siyasi iktidar, sadece kuvvete ve zorlama gücüne dayanan bir iktidar anlamına gelmez. İktidar kavramının oluşumunda kuvvet unsuru bulunduğu kadar rıza unsuru da vardır.⁴⁵¹ Kapani'ye göre otorite, genellikle zorlama ve cezalandırma yoluna gitmeden başkaları üzerinde sözünü geçirebilme, başkalarının davranışları üzerinde manevi bir etkileme gücünü ifade etmektedir. Kapani; otoritenin, bu manevi etkileme boyutunun yanı sıra, manevi otoritenin yetersiz kalması halinde zorlama ve cezalandırma yetkisinin bulunduğunu da belirtmektedir.⁴⁵² Arendt de, otorite kavramının bu geniş kapsamlı kullanımına dikkat çekerken, onu birlikte ele

⁴⁴⁸ GÖNENÇ, 2007, s.149.

⁴⁴⁹ GÖNENÇ, 2007, s.150.

⁴⁵⁰ GÖNENÇ, 2007, s.151.

⁴⁵¹ KAPANİ, 2008, s.57.

⁴⁵² KAPANİ, 2008, s.57.

aldığımız diğer kavramların içinde en kaypaklarından biri olarak değerlendirmekte ve bu terimin en sık kötüye kullanılan olduğunu önesürmektedir.⁴⁵³ Arendt'e göre; otorite, Kapani'nin de ifadesiyle uyumlu olarak, ana/baba- çocuk ya da öğretmen – öğrenci ilişkisinde olduğu gibi kişilere ait olabilir ya da Roma Senatosu'nda veya Kilise'nin hiyerarşik makamlarında olduğu gibi makama ait olabilir. Otoritenin en önemli belirtisi, baskı ya da iknaya gerek olmaksızın, itaat etmesi istenilenlerin, verilen kararı sorgusuz sualsiz kabul etmesidir. Yazar, otoriteyi korumak için kişi ya da makama duyulan saygıyı ayakta tutmak gerektiğinin altını çizerken, otoritenin en büyük düşmanının ve onu zayıflatmanın kesin yolunun kahkaha olduğunu söylemektedir.⁴⁵⁴

Meşruiyet ise; siyasi iktidarın kaynağı ve kullanılış biçimi bakımlarından, yönetilenlerin inançlarına uygun olma niteliğidir. İktidarın meşru olması, yönetilenler tarafından kabul edilmesi ve doğal olarak ona itaat edilmesi sonucunu doğurur.⁴⁵⁵ Bir diğer ifadeyle meşruiyet, Lipset ve Linz'in ortaya koydukları tanımla, siyasi sistemin, mevcut siyasi kurumların, toplum için en uygun kurumlar olduğuna dair bir inanç; yetersizlik ve başarısızlıklarına rağmen mevcut siyasi kurumların inşa edilebilecek başka kurumlardan daha iyi olduğuna ilişkin inanıştır.⁴⁵⁶ Bu aşamada, meşruiyetle siyasal katılma arasındaki bağlantıyı düşündüğümüzde diyebiliriz ki; halkın iktidara meşruiyet kazandırması ancak onun siyasal alana dahil olması ile mümkün olabilir. Bu da onun en asgari düzeyde de olsa siyasal katılımını gerektirir.

Meşruiyet ve meşru iktidar (otorite) kavramlarını açıklığa kavuşturduğumuz bu noktada, Weber'in meşhur otorite sınıflandırmasından bahsetmek gerekir. Weber; yönetilenlerin yönetenlere rıza göstermelerinin farklı nedenleri olduğundan hareketle, üç tür otorite veya meşru iktidar tipi olduğunu öne sürmektedir. Bunlar; geleneksel, karizmatik ve

⁴⁵³ ARENDT, 2011, s.58.

⁴⁵⁴ ARENDT, 2011, s.58.

⁴⁵⁵ TEZİÇ, 1991, s.85.

⁴⁵⁶ CANIKLIOĞLU, 2010,s.18.

hukuki-rasyonel otoritedir. Geleneksel otoritede siyasi iktidar geleneklere uygun bir biçimde ele geçirilir, yani belli bir toplumda uzun zamandan beri uygulanan ve kabul gören gelenekler iktidarın meşruiyet kaynağıdır. Karizmatik otoritede, yönetilenlerin yönetenlerin emir ve kararlarına uyma sebebi, onların olağanüstü niteliklere sahip olduklarına dair inançlarıdır. Gandi, Hitler, Castro bu tip otoriteye örnek olarak gösterilebilir. Hukuki-rasyonel otorite tipinde ise yönetme hakkının tanınması rasyonel bir hukuk sistemine, yani bir dizi genel ve soyut kurala uyulmasına bağlıdır. Hukuki-rasyonel otoritenin geçerli olduğu toplumlarda, siyasi iktidara itaat edilmesinin nedeni, yönetilenlerin, yönetenlerin emir ve kararlarının anayasaya ve diğer alt düzey hukuk kurallarına uygun olduğuna inanmalarıdır.⁴⁵⁷ Ancak belirtmek gerekir ki; hiçbir toplum bu modellerden birinin mükemmel örneğini temsil etmez; Weber'in yaptığı daha ziyade üç analitik özelliğin birine ağırlıklı şekilde uygun düşen örneği model haline getirmektir. Oysa, her bir siyasal meşruluk her üç analitik özelliğin belli bir karışım halinde mevcut bulunduğunu gözler önüne serer.⁴⁵⁸

Son olarak egemenlik kavramına da değinmeliyiz. Egemenlik genel olarak devlet ile birlikte ele alınarak açıklanır, ancak bunun dışında iktidar kavramı ile bağlantılı olarak ele alan yazarlar da bulunmaktadır. İlk olarak devlet ile bağlantılı şekildeki açıklamaları ele alalım. Bu klasik yaklaşıma göre; egemenlik, devletin hukuki kriterini belirleyebilmek için tüzel kişiliğine (hukuki kişiliğine) ait olan bir unsurdur. Bu unsur, devletin kendi yetkilerini ve kendi temel hukuk kurallarını serbest iradesiyle belirlemesidir. Bu anlamda egemenlik; hukuki, asli ve en yüce bir iktidardır.⁴⁵⁹ Sunay; egemenliği, devletin elinde bulundurduğu “yönetme yetkisi” ile ilişkili bir kavram olarak ele alıp, onu, merkezileşmiş yönetim ya da merkezde toplanmış “bir” siyasi-hukuki gücün varlığı anlamında, modern devletin doğuşuna aracılık eden ve ona teorik temel teşkil eden bir kavram olarak tanımlamaktadır.⁴⁶⁰ Gerçekten

⁴⁵⁷ GÖNENÇ, 2007, s.151-152.

⁴⁵⁸ MehmetTevfik ÖZCAN, **Modern Toplum Ve Hukuk Devleti**, On İki Levha Yayıncılık, 2008, s.10.

⁴⁵⁹ TEZİÇ, 1991, s.117.

⁴⁶⁰ Reyhan SUNAY, **Tartışılan Egemenlik**, Yetkin Yayınları, 1. Baskı, 2007, s.25.

de egemenlik kavramının ortaya çıkışı, modern devletin ortaya çıktığı 16. yüzyılda, feodal düzenin çökmesi sonucunda merkezileşmeye doğru gidiş süreciyle çakışmaktadır.⁴⁶¹ Bu dönemde; Avrupa’da başta Fransa Krallığı olmak üzere monarşiler ile feodalite, papalık ve Roma-Cermen İmparatorluğu arasında yüzyıldan fazla süren mücadeleyi Fransa Krallığının kazanması ve içeride feodal güçlere karşı kesin üstünlüklerini kabul ettirmeleri, dışarıda da papalık ve imparatorluk karşısında bağımsızlıklarını sağlamaları üzerine, Fransa krallarınca ülke içinde kendi iktidarlarına rakip olabilecek bir iktidar, ülke dışında da kendilerinden üstün bir kudret tanımadıklarını ifade eden bir hukuki formül olarak kullanılmıştır.⁴⁶² Modern devletler sisteminin belirmeye başladığı bu dönemde egemenlik, Poggi’nin deyişiyle aslında bütünüyle yalın gerçeklerden ibarettir. O dönemde bir devletin egemenliğinin sınırları, o devletin iddialarını gerçekleştirebilme, dediğini yapabilme yeteneğinin sınırları olarak görülmüştür. Örneğin; bir devlet için etkin bir biçimde denetimi altında tutamayacağı ve başka devletlerce denetlenmesini engelleyemeyeceği topraklar üzerinde egemenlik iddia etmesinin hiçbir yararı yoktur.⁴⁶³

Bu anlamıyla egemenliği tanımlayan ve sistemleştirerek bir teori haline getiren ünlü Fransız hukukçusu Jean Bodindir.⁴⁶⁴ Bodin; 1576 yılında yayımladığı “Devletin Altı Kitabı” adlı eserinde ilk kez “egemenlik” kavramından (souveraineté) bahsetmiş, onu “bütün yurttaşlar ve tebaa üzerinde hukuken sınırlandırılmamış⁴⁶⁵ üstün kudret - iktidar” olarak nitelendirmiş ve bu iktidarın 4 temel özelliğini saymıştır. Buna göre egemenlik mutlak, süreklidir, bölünemez ve devir ve ferağ olunamaz.⁴⁶⁶

Bodin’in yaptığı egemen tanımlamasında egemenliğin sahibi kraldır. Rousseau ise egemenliğin kaynağı olarak halkı görmüştür. Onun anlayışında egemen, kolektif bir varlıktır

⁴⁶¹ Bülent ALGAN, “Değişen Egemenlik Anlayışı Ve Küreselleşme Bağlamında İnsan Hakları, Kazancı Hukemli Hukuk Dergisi”, Hakemli Hukuk Dergisi, 2006, sayı:27-28, s.67.

⁴⁶² KAPANİ, 2008, s.59.

⁴⁶³ POGGİ, 2002, s.111.

⁴⁶⁴ KAPANİ, 2008, s.60.

⁴⁶⁵ Bazı kaynaklarda “kanunla kısıtlanmayan”, “yasayla kısıtlanmamış” şeklinde yer alır. Bak: ALGAN, 2006, S.67; KAPANİ, 2008, s.60.

⁴⁶⁶ ZABUNOĞLU, 1963, s.45.

ve bu varlığa Rousseau “genel irade” adını vermektedir. Ve yine Rousseau’ya göre de egemenlik bölünemez, devredilemez, sadece kendisi tarafından temsil edilebilir. İktidar devredilse bile irade devredilemez.⁴⁶⁷ Rousseau, egemenliğin sınırsızlığına dair, eserinin bir başka yerinde ise şunları söylemektedir: Egemen gücün yürürlükten kaldıramayacağı bir yasaya göre davranması, siyasal bütün kavramının ruhuna ters düşer.⁴⁶⁸ Rousseau’nun bu deyişini, özgür ve eşit insanlar için toplum halinde yaşamaya başlamanın tek yolunun kendi aralarında bir "toplum sözleşmesi" yapmak, yani serbestçe razı olunan bir birliktelik kurmak olduğuna yönelik öğretisiyle birlikte değerlendirdiğimizde, ulusal egemenlik ilkesinin nasıl bir temel anlayış olduğu daha kolay kavranacaktır. Böylece, çağdaş demokrasinin temel konusu olan "toplumun iradesi ile bireyin özgürlüğü arasındaki çatışma" sorunu da toplum sözleşmesinin sağladığı bütünleşme içinde yerini kolayca bulmuş olmaktadır.⁴⁶⁹ Georges Vedel’in "Bu anlayış çerçevesinde, klâsik demokrasi herkes için hem iktidara serbestçe *katılma*, hem de iktidara serbestçe *muhalefet* edebilme anlamına gelmektedir" dediğini aktaran Soysal; çoğunluğun iradesine karşı azınlıkta kalmanın, bu anlayışa göre o iradeyi benimsemeye ve ona boyun eğmeye engel olmadığını ifade ederken, bu “irade bütünlüğü” anlayışını çağdaş demokrasiye geçişin en parlak anlatılışı olarak kabul etmektedir.⁴⁷⁰

Klasik anayasa hukukuna temel olarak Bodin tarafından yerleştirilen bu egemenlik kavramı, aynı zamanda iki veçhesi ile birlikte ele alınmaktadır. Buna göre egemenliğin dış ve iç olmak üzere iki boyutu vardır. Dış egemenlik devletin dışarıda başka hiçbir devlete bağlı olmaması, herhangi bir şekilde başka bir devlete tabi olmaması olarak ifade edilmektedir. Günümüzde, bu kavram devletlerarası ilişkilerin hukuki eşitlik statüsüne dayanması şeklinde kabul edilmektedir.⁴⁷¹ Ancak; Turhan’ın bu anlayış biçimi üzerine hemen hemen hiç tartışma

⁴⁶⁷ ROUSSEAU, *Toplum Sözleşmesi*, 2. Kitap, I. Bölüm, 2010, s.67.

⁴⁶⁸ ROUSSEAU, 2010, s.55.

⁴⁶⁹ Mümtaz SOYSAL, “*Değişen Egemenlik ve Meşruluk*”, Anayasa Yargısı, 2003, cilt 20, 171-181, s.172.

⁴⁷⁰ SOYSAL, 2003, s.172.

⁴⁷¹ Mehmet TURHAN, “*Değişen Egemenlik Anlayışının Hak ve Özgürlüklerin Korunmasına Etkileri ve Türk Anayasa Mahkemesi*”, Anayasa Yargısı, 2003, cilt 20,215-248, s.217; KAPANİ, 2008, s.61.

yapılmadığını söylemesine rağmen,⁴⁷² Soysal ve Kapani bu temel anlayışın tersine günümüzde, birçok yazarın bu anlamda mutlak bir egemenliğin mevcut olamayacağı, bunun devletler hukuku ve uluslararası politikanın gerçekleri ile bağdaşmayacağı görüşünü savunduklarını ifade etmektedirler.⁴⁷³ Kapani, dış egemenliği “bağımsızlık” olarak kabul etmenin daha isabetli olacağını söyleyerek bu alandaki tartışmaların detaylarına girmez iken⁴⁷⁴, Soysal özellikle Birleşmiş Milletler nezdinde devam eden politika üretme sürecini bu konuda örnek olarak sunmaktadır. Ulusal egemenlik anlayışının, egemenliğin iç boyutu açısından demokratik ve meşruiyetle de uyumlu bir kabul ediliş olduğunu ifade eden Soysal’a göre uluslararası alanda durum farklıdır.⁴⁷⁵ Devletler hukukunun asıl öznesini ulusal devlet olarak gören bu eski yaklaşımın artık çok geride kaldığı, özellikle insan hakları konusunda bireyin uluslararası hukuk alanında öne çıktığı, uluslararası yargı organlarının ulusal devleti aşarak etki alanlarını genişlettiği, ekonomik birleşmelerin siyasal birleşmelere dönüşerek ulusal devletler üzerinde yeni egemenlikler kurduğu artık çok sık tekrarlanan bir olgudur. Ancak, sık tekrarlanmasının bu görüşlere "meşruluk" açısından doğruluk kazandırıp kazandırmadığı sorgulanmalıdır. Günümüzde, anayasa hukukunun görevlerinden biri, bu soruyu sorup iç hukuk bakımından doğru sonuçlara varmak olmalıdır.⁴⁷⁶

Egemenliği devlet ile, onun bir unsuru olarak tanımlayan klasik anlayış- yaklaşım bugün artık değişmiş durumdadır. Küreselleşmenin ve uluslararasılaşmanın, devletlerin egemenlik alanları üzerinde yarattığı olumsuz etkinin de sonucu olarak devlet temelli egemenlik anlayışı, kendini siyasal iktidar temelli yaklaşıma bırakmıştır. Örneğin; Kapani, egemenliğin artık modası geçmiş bir kavram olduğunu kabul etmekte,⁴⁷⁷ Gönenç de aynı

⁴⁷² TURHAN, 2003, s.217.

⁴⁷³ KAPANİ, 2008, s.61, SOYSAL,2003, s.173-175.

⁴⁷⁴ KAPANİ, 2008, s.61.

⁴⁷⁵ SOYSAL,2003, s.173.

⁴⁷⁶ SOYSAL, 2003, s.174.

⁴⁷⁷ KAPANİ,2008,s.67-68.

şekilde siyasi iktidar tanımını tercih etmektedir.⁴⁷⁸ Çağımızda; egemenlikle ilgili tartışılan iki sorun bulunmaktadır: Birincisi, sınırlı devlet – sınırlı egemenlik tartışması, hukuk devleti ve kuvvetler ayrılığı özelinde tartışılırken; ikincisi ise egemenliğin kime ait olduğu konusundadır. Birinci sorun özellikle kuvvetler ayrılığıyla ilgili olarak federalizm konusunda düğümleniyor ancak biz bu konuya değinmeyeceğiz. Bizi ilgilendiren tartışma, egemenliğin sahibinin kim olduğuna dair yapılan tartışma. Sonuç olarak; siyasal katılma ile ilgili olan bu konu, asli kurucu iktidar – tali kurucu iktidar bakımından bir ayrıma tabi tutularak, egemenliğin sahibi, anayasa yapma gücü olarak kabulden hareketle asli kurucu iktidar olarak kabul edilmelidir. Yalnız; bu tanıma da Turhan egemenlikle ilgili makalesinde itiraz ederken, esas egemenliğin kurucu iktidarda değil, anayasanın kendisinde olduğunu önesürmekte.⁴⁷⁹ Biz bu tespitin yerinde olmadığını düşünüyoruz. Esasen; anayasa, asli kurucu iktidarın iradesinin bir ürünüdür. Anayasanın üstünlüğü ve devlet yetkisi kullanan kişilerin kaynağını anayasadan almadıkları herhangi bir yetki kullanamayacaklarına dair anayasal kurala dayanarak, anayasaya egemenlik atfetmek yerinde bir yaklaşım değildir. Kaldı ki; egemen olarak kabul edilen bir anayasa tali kurucu iktidarlar tarafından her zaman (gerekli şartlar gerçekleştiğinde) değiştirilebilmektedir. Kapani ve Gönenç tarafından (ve daha pek çok yazar) sunulan görüşe katılarak biz de, egemenliğin asli kurucu iktidara daha yakın olduğunu düşünüyoruz. Hatta; Sunay, bir adım daha öteye giderek, asli kurucu iktidarın da kaynağını halktan aldığını çok açık ve net bir şekilde anlatmaktadır. Özetle; egemenliğin varlık nedeni, insanların birbirleriyle zorunlu olarak kurduğu ilişkiler ve insan doğasının gerektirdiği ihtiyaçlardır. Birey; bu ihtiyaçların giderilmesini sağlayacak olan siyasal bütünün bir üyesi olduğundan, karar verme – hükmetme gücünün kaynağı ya da siyasi gücün meşruiyet temeli halka dayanmaktadır.⁴⁸⁰ Yalnız burada da bir ayırım yapmakta yarar var. Halka dayanır derken hangi halk? Bu halkın ilk oluşum zamanına gidersek, toplumsallaşma ve devamında siyasal bir

⁴⁷⁸ GÖNENÇ, 2007,158.

⁴⁷⁹ TURHAN, 2003, cilt 20, s.221.

⁴⁸⁰ SUNAY, 2007, s.29.

toplum olma anını değerlendirmemiz- baz almamız lazım. Egemenliğin sosyolojik temelini bu şekilde değinmiş oluruz. Siyasal bir bütün oluşturma aşamasına gelmiş olan toplumlar artık kolektif bir gövde haline gelerek devleti kurarlar ve bu iradelerinin devam etmesi, kendilerinden sonraki kuşakların da yaşam alanı olması için bu siyasal yapıyı kurumsallaştırırlar. Esasen, bu kurumsallaştırabilme iradesi egemenliğin bir tezahürüdür. Yani, somut olarak her devletin insan unsuru olarak yaşayan halk egemen kabul edilemez. Bu sonuca şu şekilde varabiliriz: Bir anayasanın (örneğin TC 1982 Anayasasının ilk üç maddesi) değiştirilemez maddeleri ile diğer maddelerinin anayasal statüleri aynı mıdır? Devletin şeklinin cumhuriyet olduğu kuralı ile parlamento seçimlerinin kaç yılda bir yapılacağına dair hüküm elbette aynı ağırlıkta değildir. Gerekli sayısal çoğunluğu sağlayan bir iktidar, parlamento çatısı altında bu tür maddelerde değişikliklere gidebilir. Ancak; değiştirilmesi mümkün olmayan hükümleri oybirliğiyle dahi değiştiremezler. Bunun yolu, asli kurucu iktidar olmaktan geçer. Asli kurucu iktidar, yeni bir anayasa yapmak üzere ortaya çıktığında (ki, bu muazzam güç, potansiyel olarak toplumda varlığını korur, normal siyaset içinde anayasal düzenin arkasında gizlenir, varlığı bilinir ama ortaya çıkmaz. Ne zaman ki olağan dönemden olağanüstü döneme geçilir, asli kurucu iktidar, anayasal setleri yıkar ve özüne döner⁴⁸¹) eğer kendisinden önceki değiştirilemez anayasal ilkeleri kabul edip uygularsa, egemen aynı egemendir. Eğer, farklı ideolojiler galip gelir ve daha önceki anayasal değerleri alaşağı ederse artık egemen değişmiştir. Yeni bir egemen var olur ve bu egemenin kurumsallaşma süreci başlar. Yani, egemen irade, siyasallaşma sürecine giren bir toplumda, yaşanan çatışma sonucu o toplumdaki iktidar öbeklerinden birinin galip gelmesi halinde bir uzlaşmaya varılarak siyasal bütünün oluşturulmasıyla ortaya çıkan kolektif gövdedir. O siyasal bütünün kurumsallaşması halinde de yine farklı iktidar yarışları olmaya devam edecektir. Çoğunluğun gücü yönetme hakkını elde ederken yani iktidar olurken, egemen, bu

⁴⁸¹ GÖNENÇ,2007,S.158.

çoğunluğa muhalif veya azınlıkta kalanları da dâhil ettiğimiz gövdedir. Devleti, en kısa ve yalın ve de meşhur biçimde “kurumsallaşmış siyasi iktidar tipi” olarak tanımlarken, aslında bu tanımdan ve yukarıdaki değerlendirmelerimizden hareketle farklı bir tanıma da ulaşabiliriz. O da; “egemenliğin kurumsallaşması” olabilir. Ve nihayet belirtmek istediğimiz husus; bu kolektif gövde oluşturulurken egemenin – asli kurucu iktidarın eylemi bir siyasal katılmadır. Hatta kurucu olmasından mütevellit, ilk-el – birincil bir katılmadır. Oluşturduğu siyasal bütün içinde, kurumsallaşma sayesinde siyasal katılma devam edecek ve o toplumun üyeleri siyasal katılımda bulunarak bilinç düzeylerini geliştirip, maddi anlamda bir demokratik devlet yapılanmasını gerçekleştireceklerdir.

V. ARAÇ OLARAK SİYASAL KATILMA (İŞLEVLERİ)

A) Kurucu İrade (İktidar) Aracı Olarak Siyasal Katılma: Yukarıda egemenliği tanımlarken yaptığımız açıklamalarda, egemenliğin özünde bir siyasal katılma eylemi bulunduğunu, hatta bunun bir ilk-el katılma olduğunu ifade etmiştik. Bu da demektir ki; bu siyasal katılma eylemi kurucudur.⁴⁸² Esasen; siyasal katılmayı bir piramit şeklinde kademeleştiren ve hiyerarşik bir kategoride açıklayan temel eserlerde, piramidin en tepesinde gladyatör faaliyetler olarak nitelendirilen siyasal katılma faaliyetleri, kurulu bir düzendeki değerler paylaşımı- dağıtımı konusundaki iktidar faaliyetleri olarak yer alırlar.⁴⁸³ Kurucu siyasal eylem olarak egemenin “biz” oluşturma eylemine siyasal katılma eylemi olarak (bilerek veya bilmeyerek) değinilmemektedir. Ancak; egemenin sistem kurucu olarak bu

⁴⁸² MEMİŞ, 2011, s.19. Memiş bu tanımında egemeni kurucu olarak nitelendirirken, bunu bir siyasal katılma olarak açıkça belirtmese de, kurucu olarak ifade edilen bu eylemin bir siyasal davranış – kurucu bir siyasal davranış olduğu da ortadadır.

⁴⁸³ Lester W. MILBRATH, **Political Participation**, Rand McNally & Company, 1965, s.18.; DAHL, 1963, s.56. KAPANİ, 2008, s.145-146., Hatta; Kapani, siyasal katılmanın en ileri kademesi olarak “doğrudan doğruya olayların içine karışarak ve aktif rol alarak girişilen faaliyetler” ifadesini kullanırken, bu ifadeye rağmen; kurulu düzeni değiştirmek için zora başvurma, her türlü şiddet eylemleri, terörizm, silahlı ayaklanma, hükümet darbesi vs. gibi girişimleri siyasal bir sonuç elde etmeye yönelik olsalar bile “normal” katılma sürecinin dışında kalırlar diyerek, siyasal katılmayı normal demokratik katılma yolları şeklinde dar bir biçimde ifade etmektedir. (s.145) Egemenin kurucu irade olarak eylemine siyasal bir davranış olarak bu aşamada yer vermeyen Kapani’nin bu değerlendirmesinde ortaya çıkan belirsizliği biz bu şekilde gidermiş olmayı diliyoruz. Bizce; egemen iradenin davranışı, yukarıdaki “doğrudan doğruya olayların içine karışarak ve aktif rol alarak girişilen faaliyetler”in en tepe noktasıdır. En doğrudan ve en aktif katılma biçimidir.

eylemi siyasal ve aynı zamanda aşağıda da değineceğimiz üzere hukukidir. Egemenlik, liderlik dahil, bir tek kişiden ibaret bir olgu olarak düşünülemez. Birarada yaşayan bireylerin toplumsallaşmasının çeşitli doğal ve ekonomik sebepler neticesinde ve bir lider etrafında organize bir eylem olarak gerçekleşmesi ve hukukileşmesi sürecinin bir yansımasıdır. Yukarıda, bir halkın toplumsallaşma ve devamında siyasal bir toplum olma anını, egemenliğin doğuşu bakımından sosyolojik temel olarak ele almıştık. İnsanların birbirleriyle zorunlu olarak kurduğu ilişkilerin ve insan doğasının gerektirdiği ihtiyaçların bireyi sosyalleştirdiğine ve daha önce iktidarın kaynağını araştırdığımız bölümlerde de iktidarın ortaya çıkışında ekonomik sebeplerin etkililiğine değinmiştik. Özcan da; toplumları, modern öncesi - modern toplumlar şeklinde ikili bir ayrıma tabi tutarken, belirleyici faktör olarak ekonomiyi baz almaktadır. Ona göre; modern toplumlar ekonominin, ekonomi dışı faktörlere egemen olduğu toplumlardır.⁴⁸⁴ Burada da yine iktidarın belirginleşmesinde ekonominin ve artı ürünün dağıtımının ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan toplumsal bölünmenin belirleyici etkisini görüyoruz. Burada kanımızca; toplumsal hayatta ortaya çıkan kargaşa ve çatışmaların çözüm yolu – kaynağı olarak karşımıza bir düzen kurucu güç çıkmakta. Bu da bize sosyal sözleşme teorisyenlerinin yanı sıra Schmitt’in Bodin’den esinlenerek sarf ettiği ünlü egemenlik tanımını hatırlatmakta: “egemen, olağanüstü hale karar verendir.”⁴⁸⁵ Olağanüstü hal ifadesiyle, - mutlak saflığıyla – kararı egemenlik tanımının merkezine yerleştiren Schmitt, yaptığı ünlü kavramsallaştırmasında sosyoloji ile hukuk arasındaki zıtlıktan yola çıkar. Ona göre; egemenlik, kavramın ayırt edici niteliklerinde içkin olan diyalektik bir güçlenme tarafından mantıklı bir gelişim ve ilerleme kaydederek değil, çeşitli siyasi iktidar mücadeleleri tarafından belirlenmiştir.⁴⁸⁶ “Hiçbir norm yoktur ki bir kaos durumunda uygulanabilsin” derken, hukuk düzeninin anlamlı olabilmesinin bir şartı olarak düzenin oluşturulmuş olmasını gerekli

⁴⁸⁴ ÖZCAN, s.12.

⁴⁸⁵ Carl SCHMİTT, **Siyasi İlahiyat Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm**, Çev: Emre ZEYBEKOĞLU, Dost Kitabevi, 2. Baskı, 2005, s.13.

⁴⁸⁶ SCHMİTT, 2005, s.24.

görmekte ve bu düzen oluşturma – normal bir durum yaratma- eylemini egemenin bir karar verme eylemi olarak nitelendirmektedir.⁴⁸⁷ Bu eylem öncesinde de olağanüstü halin – istisna halinin ortaya çıkması ve söz konusu fiili durumun egemen tarafından olağanüstü hal - istisna hali- olarak adlandırılması gerekliliğinin altını çizmektedir.⁴⁸⁸ Bu karar kanımızca, norm öncesi durumdan norm aşamasına geçişin ilk basamağı olarak da adlandırılabilir. O yüzden, Schmitt'e göre olağanüstü hal saf sosyolojik bir olgu değil, egemenin olması gerekene karar verdiği bir istisna hali olduğu için hukuki bir durumdur.⁴⁸⁹ Bütün bu açıklamalarımızın sonucunda; Türkiye'nin kuruluş öncesinde, Osmanlı Devletinin 1. Dünya Savaşından yenik çıkarak 18 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi akabinde işgali ile Lozan Antlaşmasının imzalandığı 24 Temmuz 1923 tarihine kadar geçen evre, bir istisna hali olarak kabul edilebilir. Bu dönem; bugün siyasal katılma eyleminin, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları için hem bir hak hem de bir yurttaşlık görevi olarak kabul edilebilmesinin hukuki temelinin atıldığı kurucu bir aşamadır.

B) İktidar (veya İktidar Ortağı) Olma Aracı Olarak Siyasal Katılma: Bu başlıkta değinilmesi gereken, siyasal katılmanın amacının egemen olma değil, egemenliğin tesisi sonrası kurulan hukuk düzeninde iktidar olma şeklindeki bir siyasal davranış türü olduğudur. Bu amaç doğrultusunda gerçekleşen siyasal katılma davranışları, günümüz demokratik devletlerinde siyasal partiler aracılığıyla mümkün olabilmektedir. Siyasal partiler aracılığıyla siyasal katılma eyleminde bulunan kişiler ya da gruplar, bu faaliyetleri neticesinde ya tek başlarına ya da koalisyon kurarak iktidarı ele geçirirler. Siyasal partilerle ilgili olarak siyasal katılmanın araçları kısmında daha detaylı bilgi sunacağız. Bu aşamada değinmek istediğimiz husus; siyasal katılmanın, iktidara ortak olma ya da iktidarı ele geçirme amacı doğrultusunda gerçekleştirilen bir faaliyet olarak siyasal öznelerin aktif ve doğrudan bir katılma eyleminde bulunuyor ya da bulunma iradesi ve niyeti ortaya koyuyor olmalarıdır. Az önceki başlıkta

⁴⁸⁷ SCHMİTT, 2005, s.20.

⁴⁸⁸ SCHMİTT, 2005, s.20-22.

⁴⁸⁹ SCHMİTT, 2005, s.20-22.

değindiğimiz üzere; bu alanda uzmanlaşmış pek çok yazar tarafından siyasal katılmanın tepe ve en ileri aşaması, iktidar sahibi olma veya iktidar peşinde koşma olarak kabul edilmektedir. Bu kategorideki siyasal katılma çok küçük bir azınlık tarafından gerçekleştirilmektedir.⁴⁹⁰ İlave olarak belirtebiliriz ki; çok küçük bir azınlık tarafından gerçekleştirilen bu siyasal katılma türü, günümüz demokratik devletlerinde artık bir siyasal program dahilinde ve alanında uzman kişilerden oluşan kadrolar halinde ifa edilmektedir. Ayrıca; bu kadroların siyasal partiler şeklindeki kurumsallaşmaları ve düzenli seçimler yoluyla da yarışarak halkın rızasını almaları katılmaya ivme ve canlılık kazandıran bir unsurdur. Bu kadroların halkın rızasını alarak programlarını uygulamaları neticesinde ortaya çıkan başarı-başarısızlık durumu, siyasal katılma konusunda belirleyici bir faktör de olabilmektedir. Özellikle ekonomi ve dış politika konusunda elde edilen başarılar ya da ortaya çıkan başarısızlıklar ülke genelinde vatandaşlar nezdinde mutlaka bir siyasal etki yaratmakta, ilkinde iktidar grubunun siyasal etkinlik düzeyi yükselme eğilimi gösterirken, gruba dahil olan öznelerin sayısında da artış olması muhtemeldir. İkinci olasılık halinde de; iktidar peşinde koşan diğer siyasal grupların halkın nazarına sundukları programın iktidara alternatif olma olasılığı yükselecek ve grubun sayısı da muhtemelen bu olasılık oranında artacaktır.

Siyasal açıdan bu şekilde olmakla birlikte, insan haklarının korunması açısından da kısa bir değerlendirme yapmamız gerekmektedir. İktidar olanların siyasal katılımları, kamu yararı ve kamu düzeni kavramlarının hayata geçirilmesini sağlaması bakımından işlevseldir. Ancak; yürütmenin bu yükümlülüklerinin yerine getirilmesi, idarenin hukukiliği ile özellikle hukuk devleti bakımından olmazsa olmaz diye üzerinde durduğumuz yargı bağımsızlığı ve etkililiği ilke ve kuralları çerçevesinde gerçekleşmelidir. Yürütme gücü olarak iktidar sahipleri, ellerinde bulunan siyasi gücü anayasal sınırlar çerçevesinde ve dahi, insan hakları evrensel ilkelerine uygun olarak kullanmalıdırlar. İnsan haklarının korunması ve

⁴⁹⁰ DAHL, 1963, S.56, MILBRATH, 1965, s.18, DAVER, 1969, s.210., KAPANİ, 2008, s.147.

gerçekleştirilmesi ödevi, devletin varoluş amacının bir uzantısı olarak ağırlıklı bir şekilde yürütme gücünün omuzlarındadır. Yürütmenin görevi ve hedefi, sadece ülke ekonomisini güçlendirmek ve refah seviyesini yükseltmek değil; insan haklarının temel ilkeleri olan adalet ve eşitlik değerlerinin de hayata geçirilmesini ve sürekliliğini sağlamak olmalıdır. Bu yüzden de, kamu hizmetlerinin görülmesinde bu ilkelere uygun hareket edilmeli, siyaset bir rant ya da ayrıcalık elde etme aracı olarak kullanılmamalı – kullandırılmamalıdır. Bu noktada değinmemiz gereken diğer bir husus da; adaletsizlik pratiklerinin telafisi ve engellenmesi ile yargıya olan güvenin korunması bakımından önemli olan yargı bağımsızlığı gereğinin, yürütmeye ayrıca bir sorumluluk yüklediğidir. Unutmayalım ki; yargının da bir insan unsuru ve bürokrasisi vardır. İşleyen ve güven duyulan bir yargı için hukuk fakültelerinde kaliteli eğitim verilmesinden ve mesleğe giriş sınavlarının adil yapılmasından tutun, tüm yargısal kurumların etik değerler doğrultusunda ve çalışma barışı olan bir ortamda görev yapmalarının sağlanması önemlidir. Bununla birlikte, yargı kurumlarına yardımcı ve onlarla eşgüdümlü çalışan diğer kurumların (örneğin polis ve jandarma gibi kolluk kuvvetlerinin) da liyakat ve verimlilik ilkeleri gözetilerek faaliyet göstermeleri sağlanmalıdır. Yargının, toplumda adaleti sağlamak üzere sorumlu olduğu yargısal görevlerin ifası, yürütme hiyerarşisine dahil kolluk kuvvetlerinin verimli ve yasal sınırlarına uygun çalışması ile de bağlantılıdır. Bu şekilde yargının başarısı sadece yargı bağımsızlığı ile değil, bir nevi yürütmenin de desteği ile mümkündür. Bu da; bu kurumlarda görev yapan personelin, insan hakları kapsamında yer alan tüm yasal ve etik kuralları özümsemesini ve uygulamasını gerektirir ki, bu da ayrıca bir eğitim sorunudur.

C) İktidarı Etkileme Ve Sınırlandırma Aracı Olarak Siyasal Katılma (İnsan Haklarının Korunması İşlevi): Tezimiz açısından en önemli aşama sayılabilecek olan bu katılma türü, özellikle insan haklarının korunması işlevi görmesi bakımından çalışmamızın odağında yer almaktadır. Daha önceki katılma türlerinde kurucu iktidar veya iktidar olma işlevleri

karşımıza çıkarken; bu türde bir katılma, iktidar dışında, ona karşı ve onu sınırlandırma ve kontrol etme işlevi görmektedir. Daha önceki bölümlerde insan haklarının korunması için iktidarın sınırlandırılması gereğini detaylarıyla açıklamıştık. İktidarı etkileme ve sınırlandırma aracı olarak siyasal katılma faaliyetlerinin genel hiyerarşik kademelendirmede yer aldığı alan ve kapsadığı kişi sayısı da öncekilere nazaran daha fazladır. Yani; her ne kadar “iktidar olarak siyasal katılma” gladyatör faaliyetler arasında sayılsa ve statü olarak daha üst bir seviyede yer alsa da; bu türde bir katılma (iktidarı etkileme ve sınırlandırma aracı olarak), iktidara yön verme ve insan haklarının gerçekleşmesi bakımından önemli olan değerlerin hayata geçmesini denetleme işlevi bakımından stratejik, kapsamı da iktidar alanından daha geniş bir katılmadır. Araçlar kısmında ele alacağımız baskı grupları ve sivil toplum kuruluşları bu aşamada aktif olarak yer alırlar. Ayrıca, muhalefet partilerinin icra edeceği parlamento içi ve dışı faaliyetler de, iktidarın denetlenmesi ve insan haklarının korunması açısından hayati bir önem arz etmektedir. Özellikle, yasal idare ve anayasal güvence mekanizmalarının işlevselliği muhalefet partilerinin bu bilinçle hareket etmeleriyle mümkün olabilir. Kamunun doğru bilgilendirilmesi, sağlıklı bir kamuoyunun oluşması ve iktidarın insan hakları değerlerine aykırı tutum ve eylemleri karşısında farkındalık sağlanması, demokratik sistemin olmazsa olmazı olan siyasal partilerin başlıca görevlerindedir.

İnsan haklarının en önemli özelliklerinden birisi de hatırlayacağımız gibi dinamik olmasıdır. Bu özellik, insanlığın gelişimi ve her insanın insanlığını gerçekleştirme bakımından ilerleme ve dönüşüm sağlayan bir özelliktir. İktidarın, elinde bulundurduğu siyasi gücün cazibesine kapılarak bu ilerleme ve dönüşüm imkânlarının önünü kapayacak şekilde otoriter ve totaliter uygulamalarda bulunması ile insan haklarının statik bir hal alarak donma aşamasına gelmesi; sivil toplum canlılığı ve baskı gruplarının iktidarı kontrol ve etkileme faaliyetleri ile engellenebilir. Bu minvalde, pozitif hukukun sunduğu güvencelerin insan haklarının gelişimi bakımından bir yalancı cennet ve afyon etkisi yaratmaması için sivil

toplumun her zaman uyanık ve örgütlü olması, örgütlülüğün sürekliliğinin sağlanması için de farkındalık ve eğitim çalışmalarına ağırlık vermesi önemlidir. Yurttaşların siyasal katılmayı 4-5 yılda bir yapılacak olan seçimlerde oy kullanmak, ya da biraz daha ileri bir aşama olarak bir siyasal partiye üye olmaktan ibaret görmemesi için bilinçlenme ile insan hakları ve demokrasi eğitimi toplumsal hayatın odağında yer almalıdır. Bu bilinçle siyasal katılım düzeyi artan bireyler, üyesi oldukları toplumun hem sivil - kültürel hem de siyasi yönden gelişimine katkıda bulunmuş olurlar. Kanımızca; bu türde bir siyasal katılmanın insan haklarının gerçekleşmesi ve korunmasına katkısı da iktidarda olmanın sağladığı katkının ötesinde olur.

D) İktisadi Kalkınma Aracı olarak Siyasal Katılma: Siyasal katılma konusundaki akademik çalışmalar genellikle, bireylerin ekonomik durumlarındaki gelişmenin – gelir artışının, siyasal katılmayı olumlu etkilediği yönünde yorum ve çıkarımlara yer vermektedirler.⁴⁹¹ Gerçekten de, gelir düzeyi artan bireyin sosyo-ekonomik durumunda görece bir iyileşmenin olacağı, bunun da kişinin sosyal ve siyasal eylemlerine yansıtacağı pek muhtemeldir. Ancak; dünya tarihinde bunun tersi örneklerin de yaşandığı dönemler olmuştur. Örneğin; Özbudun böyle şaşırtıcı bir dönem olarak 1900-1930 yılları arasında endüstrileşmenin en yoğun bir biçimde yaşandığı ABD’ni göstermektedir. Bu dönemde, oy verme oranında büyük bir düşme ve parti bağlarında geniş ölçüde zayıflama gözlemlenmektedir.⁴⁹² Benzer bir durumun Türkiye’de de görüldüğünü ifade eden Özbudun; 1960-1970’li yıllarda gerçekleşen hızlı sosyo-ekonomik modernleşmeye paralel olarak, seçime katılma oranında büyük bir düşüş olduğunu, üstelik katılma oranı ile bölge, il ve köy düzeyindeki çeşitli gelişmişlik göstergeleri arasında negatif korelasyonlar bulunduğunu belirtmektedir.⁴⁹³ Bu bulgular ayrıca, siyasal ilginin zayıflaması ve sebepleriyle de ilgili bir konudur.

⁴⁹¹ BAYKAL, 1970, s.37-38,39, Tablo 1; DAVER, 1969, S.210-211.

⁴⁹² Ergun ÖZBUDUN, *Türkiye’de Sosyal Değişme Ve Siyasal Katılma*, AÜHF Yayınları, Yayın No: 363, 1975, s.11.

⁴⁹³ ÖZBUDUN, 1975, s.11.

Bu başlık altında esas değinmek istediğimiz husus, siyasal katılmanın iktisadi yönde gerçekleşecek muhtemel etkileridir. Bu doğrultuda yapılmış bir araştırmanın olmayışı (genellikle, sosyo-ekonomik değişmelerin siyasal katılmaya etkileri yönünde çalışmalar bulunmaktadır) bizi, diğer verilerden hareketle muhtemel sonuçlara ulaşmaya zorlamaktadır. Aslında cevabını aradığımız soru; siyasal etkinlik düzeyi yüksek olan toplumların, yükseliş eğrisiyle doğru orantılı olarak, iktisadi kalkınma düzeyleri de yüksek midir? Ya da bir başka ifadeyle, siyasal katılma oranı arttıkça, ülkenin iktisadi kalkınma düzeyi de yükselir mi? Türkiye'nin yakın geçmişine baktığımızda, 1961 Anayasası ile sağlanan özgürlükler ortamından iktidarın yani yürütmenin şikayet ettiğini, ellerinin kollarının bağlı olduğu, tasarladıkları kalkınma projelerini hayata geçiremedikleri yönünde demeçler verdiklerini hatırlıyoruz.⁴⁹⁴ Çoğulcu bir toplum yapısının ve onu oluşturan gönüllü kuruluşların gelişmesine öncelik veren, özellikle siyasi partileri 1924 Anayasası'ndan daha güvenceli bir hukuki statüye ve çalışanları da sendikal haklara kavuşturan 1961 Anayasası döneminde, siyasi iktidarın genel oydan kaynaklanmayan organlarla paylaşılması nedeniyle duyulan rahatsızlık⁴⁹⁵ sonunda 1971 değişikliklerini beraberinde getirmiştir. 1971 ve 1973 Anayasa değişiklikleri ile yürütme güçlendirilmiş, Bakanlar Kurulu'na kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi tanınmış, üniversite özerkliği zayıflatılmış, temel hak ve hürriyetlerin anayasal ve yasal sınırlandırma sebepleri artırılmış, Anayasa Mahkemesi nezdinde iptal davası açabilme bakımından sınırlandırma getirilmiş, "TBMM'de temsilcisi bulunan siyasi partiler" ibaresi, "TBMM'de grubu bulunan siyasi partiler" şeklinde değiştirilerek, küçük partilerin iptal davası açma hakkı ellerinden alınmıştır. Bu düzenlemeler elbette siyasal katılmayı ve hak koruma mücadelelerini zayıflatmıştır. Özbudun'a göre, bu dönemde oluşan siyasal tikanıklık, yeni politikalar üretebilme yeteneğinin zayıflaması, yürütme ve devlet otoritesinin güçsüzleşmesi gibi durumların 1961 Anayasasına atfedilmesi doğru değildir.

⁴⁹⁴ KAPANİ, 1993, s.128-129; ÖZBUDUN, 1975, s.23.

⁴⁹⁵ ÖZBUDUN, 1975, s.20-23.

Yani, hükümetin elinde geniş yetkilerin olması, bu yetkileri kullanabilmesi için yeterli değildir. Bir hükümetin otorite ve istikrar sahibi olabilmesinin, parlamentoda sağlam, disiplinli ve tutarlı bir çoğunluğa dayanmasıyla ilgili olduğunu belirten Özbudun'a göre, sorun anayasanın tanıdığı özgürlükçü düzen değil, seçim sisteminden kaynaklanan aşırı parçalanmaydı. Bizce de haklı olarak belirttiği üzere, hiçbir anayasal düzenleme, parlamenter rejim içinde sağlam ve disiplinli bir parlamento çoğunluğunun hükümete vereceği siyasal güç ve otoritenin yerini tutamaz.⁴⁹⁶ Peki; bu durumun tersi için ne diyebiliriz? Yani, siyasal katılma alanlarını daraltarak ve iktidarı güçlendirerek kalkınmayı sağlayacağımız – ya da kolaylaştıracağımız söylemi yanlış olduğuna göre, siyasal katılma düzeyi arttıkça ülkenin kalkınma hızı da artar mı? Bizce bu, aynı zamanda uluslararası boyutları da olan bir sorunsaldır. Ancak; siyasal desteği fazla ve rasyonel ekonomik politikalar geliştirebilen hükümetlerin gerçekleştirebileceği bir başarı olarak kalkınma, halka rağmen ya da halkın dışarıda tutulmasıyla elde edilebilecek bir şey değil. Uygulanmak istenen ekonomik politikalara halkın desteğinin sağlanması, hedeflenen başarıya ulaşmada bizce çok önemli bir unsurdur.

Amartya Sen, Özgürlükle Kalkınma adlı eserinde bu konuyu işlemektedir.⁴⁹⁷ Özellikle, iktisadi ihtiyaçların kavranması ve karşılanması ile bu ihtiyaçlara çözümler üretilmesinin kamuya açık tartışma ve müzakerelere önemli ölçüde bağlı olduğunu öne süren Sen, yoksulluk ve sefaleti ortadan kaldırmak için siyasi ve medeni hakların ikinci plana atılarak, iktisadi haklar üzerinde durulmasına karşı çıkmaktadır. Temel siyasi ve medeni haklara genellikle gelişmekte olan ülkelerden üç farklı yönde muhalefet geldiğini belirten Sen, bu üç yönü şöyle ifade etmektedir:

1- Bu hakların iktisadi büyüme ve kalkınmayı engellediği iddiası,

⁴⁹⁶ ÖZBUDUN, 1993, s.25.

⁴⁹⁷ Amartya SEN, **Özgürlükle Kalkınma**, Çeviren:Yavuz Alogan, Ayrıntı Yayınları, 2004.

2- Yoksul insanlara siyasi haklar ve iktisadi ihtiyaçların karşılanması arasında seçim yapma fırsatı verildiğinde değişmez biçimde ikincisini seçecekleri inancı,

3- Hak ve özgürlükten çok düzen ve disipline eğilimli olduğu farz edilen Asya değerlerine ters düşen, Batılı bir öncelik oluşu.⁴⁹⁸

Sen; görece otoriter bazı devletlerin (Güney Kore, reform sonrası Çin .. gibi) fazla otoriter olmayan devletlerden (Hindistan, Kosta Rika) daha hızlı bir iktisadi büyüme sağladıklarını kabul etmekle birlikte, bunun, otoriter yönetimin, iktisadi büyümeyi daha iyi sağladığını ortaya koyan kesin bir kanıt olarak görülmesine karşı çıkmaktadır. Ayrıca, iktisadi kalkınmayı görmek için sadece GSMH'nin ya da kapsamlı iktisadi büyümenin göstergelerine bakmanın yeterli olmadığını öne sürerken, demokrasi ve siyasi hakların yurttaşların yaşamları ve kapasiteleri üzerindeki etkisine de bakmamız gerektiğini vurgulamaktadır. Şöyle ki; siyasi ve medeni haklar, insanlara, dikkatlerini genel ihtiyaçlara güçlü biçimde yöneltme fırsatı verir ve uygun kamu etkinliğini gerektirir. Hükümetin, halkın çektiği şiddetli acılara gösterdiği tepki, hükümete yapılan baskıya bağlıdır ve bu baskı siyasi hakların tanındığı gerçek bir farklılık yaratabilir.⁴⁹⁹ Siyasi hakların araçsal rolünün önemine değinirken, yöneticilerin insanların eleştirileriyle yüzleşmek ve seçimlerde onların desteğini almak zorunda oldukları için onların isteklerini dinlemek zorunda kaldıklarını ifade eden Sen; demokratik bir hükümet formuna ve görece bir basın özgürlüğüne sahip olan bağımsız bir ülkede asla kalıcı bir kıtlık olmadığını öne sürmektedir.⁵⁰⁰ Ayrıca, temel siyasi hakların uygulanması sadece iktisadi ihtiyaçlara siyasal bir tepki oluşturmakla kalmaz, iktisadi ihtiyaçların kavramsallaştırılması – kavranmasını da içerir.⁵⁰¹ İhtiyaçların saptanması kamusal katılım ve diyalogun doğasından etkilenirken (başka bir şeyden etkilenmez), kamusal müzakereler ve tartışmalar bu şekilde

⁴⁹⁸ SEN, 2004, s.208.

⁴⁹⁹ SEN, 2004, s.211.

⁵⁰⁰ SEN, 2004, s.213.

⁵⁰¹ SEN, 2004, s.214.

hem değerlerin oluşumunda önemli bir rol oynar, hem de bunların gücü ve gelişimi demokrasinin daha iyi işlev görmesini de sağlar.⁵⁰²

Türk demokrasisinin işlerliğini aşağıda bir sonraki bölümde değerlendireceğimizden, şimdilik kamu politikalarının oluşumunda ve uygulanmasında sivil toplum örgütlerinin ve baskı gruplarının faaliyetlerinin ne kadar hayati bir öneme sahip olduklarını hatırlatalım. Siyasal katılımı bu tür kurum ve kuruluşlar eliyle daha güçlü hale gelecek olan toplumların kalkınması ve kamusal ihtiyaçlarının karşılanması, bu tür işleyen kurumları olmayan toplumlara kıyasen daha hızlı ve kalıcı olacaktır. Kamusal ihtiyaç ve sorunları talep haline getirerek iktidara ulaştıran ve süreci takip ederek iktidarı baskı altında tutan bir kamuoyu, gerekli politikaların hayata geçirilmesini ve başarı sağlanmasını da temin etmiş olur.

E) Gelir – Menfaat (Rant) Elde Etme Aracı Olarak Siyasal Katılma (Yozlaşma)

Selam verdim rüşvet değildir diye almadılar

Hüküm gösterdim faydasızdır diye iltifat etmediler

Fuzuli

16. yüzyılda devrin Osmanlı padişahı Kanuni Sultan Süleyman'a yazdığı ünlü Şikâyetname'sine yukarıdaki sözlerle başlayan Fuzuli'nin, yaşadığı devirdeki yolsuzluğu ve yozlaşmayı gözler önüne sermesi bakımından bu sözleri ibret vericidir. Sadece bizim toplumumuza has olmayan ve bugün hala dünyanın hemen her ülkesinde var olan bu acı gerçeğe yüzleşmemiz; siyasal katılma, demokrasi ve insan hakları mücadelesi açısından çok hayati ve temel bir husustur. Yolsuzlukla mücadele konusunda devletler çok kararlı görünür şekilde politikalar üretmekte ve uygulamaya koymaktadırlar, ancak Gandhi'nin de dediği gibi, dünyada değişim istiyorsak, önce değişimin kendisi olmalıyız. Bu doğrultuda, yolsuzlukla mücadele önlemlerinin başarılı olabilmesi ilk önce bireysel olarak siyasilerin ve yurttaşların

⁵⁰² SEN, 2004, s.220.

bu konuda kararlı ve etik duruş sergilemeleriyle, kurumsal olarak da bağımsız ve etkin işleyen bir yargı organı ile mümkün olacaktır.

Akademik çalışmalarda genellikle, siyasal katılmanın saikleri başlığı altında, gelir ya da rant elde etme, amaçlardan birisi olarak yer alırken; bu amaca hizmet eden bir siyasal katılma maalesef insan haklarının korunması işlevi göremeyecektir. Siyasal katılma yurttaşlık duygusuna dayandığı takdirde insan haklarının korunması doğrultusunda sonuç verecektir. Bu türde bir siyasal katılma da, grup bilinciyle “biz” duygusuyla ilgilidir. Siyasal toplumsallaşma ile ilgili kısımda bu bilgi ve görüşlere değinmiştik. “Biz” duygusunun güçlü olduğu, dayanışmayı temel aldığı, toplumsal milliyetçilik sınırlarına ulaştığı ve etik – ahlaki değerler ile yoğrulduğu nispette; siyasal katılma, rant elde etme uğraşlarından arınacaktır. Bu konu aslında siyasal kültür ile de bağlantılı bir konudur. Bir toplumun siyasal kültürüne yerleşik olan davranış ve inanışlar, kendisini siyasal sistemin işleyişinde de göstermektedir. Örneğin; çok ünlü atasözlerimizden bazıları: “Devlet malı deniz, yemeyen keriz”, “Bal tutan parmağını yalar.” Bu tür yerleşik algılar toplumsal tabanda yer bulduğu ve değişmediği sürece, siyasal yolsuzlukların ve yozlaşmanın azalmak bir yana, artarak devam etmesi çok muhtemeldir ve bu yerleşik inanışlar yolsuzluklara meşruiyet sağlar niteliktedir. O yüzden de, etik yani ahlak; bireysel ve kurumsal düzeyde yaygın olarak siyasal ve toplumsal açıdan ele alınmalıdır.

Biraz daha detaylandırmak gerekirse, çıkara dayanan katılma veya araçsal katılma (instrumental participation) olarak da adlandırılan bu türde bir katılma; bireye, cemaate veya toplum sektörlerine yönelik gerçekleştirilir. Kayırma, iltimas, nakdi ödemeler, çeşitli bayındırlık işleri, vergi muafiyetleri, fiyat destek politikaları..vs şekilde ortaya çıkan bu rüşvet türleri verildiği kişi veya topluluğa göre değişebilir, ancak aslolan rüşvet olgusunun kendisidir.⁵⁰³

⁵⁰³ ÖZBUDUN, 1975, s.5.

Dünyada devletlerin yolsuzluk durumları ile ilgili yapılan araştırmalardan Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün (Transparency International) hazırladığı Yolsuzluk Algısı Endeksi 2013 raporuna baktığımızda, Türkiye'nin 177 ülke arasında 53. Sırada yer aldığını görmekteyiz.⁵⁰⁴ Benzer bir şekilde 2012 yılında hazırlanan raporda da 54. Sırada yer almakta idi.⁵⁰⁵

Türk siyaset ve yönetim hayatında yolsuzlukla mücadele için önemli bir adım sayılabilecek bir gelişme 2004 yılında yaşanmıştır. 25/5/2004 tarihli ve 5176 sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik. Kamu Görevlileri Etik Kurulu'nun hazırladığı ve mevzuatta gerçekleşen bu gelişmenin etki ve sonuçlarının ele alındığı 2012 faaliyet raporunda; ülkemizde etik bilinç arttıkça toplumda da etik yönetim talebinin arttığı ifade edilmektedir.⁵⁰⁶

Kamu Görevlileri Etik Kurulu'nun 2012 yılı faaliyet raporunda ayrıca belirtilen bir başka husus; Kurul'un yetkisi kapsamına “Cumhurbaşkanı, Başbakan, TBMM üyeleri, üniversiteler” girmediği, bu hususun, gelen başvuruların reddedilme gerekçelerinden birisi olduğu, bu şekilde reddedilen başvuru sayısının 13 olduğudur.⁵⁰⁷ Bu açıdan değerlendirme yapmamız halinde ise, iktidarın yolsuzluk yapma ihtimali ve şeffaf yönetim bakımından sınırlandırılması açısından Kurul'un herhangi bir etkisinin olmayacağı, bu nedenle de yolsuzlukla mücadelede olumlu bir gelişme beklemenin fazla iyiniyet göstergesi olacağı düşünülmektedir.

VI. SİYASAL KATILMANIN DÜZEYLERİ

A) Sınırlı Katılma (Demokratik Elitizm)

Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlüğü'nde “seçkin” sözüne getirilen üç ayrı ama birbirine benzer tanım bulunmakta:

⁵⁰⁴ http://www.transparency.org/country#TUR_DataResearch, Erişim tarihi 30.03.2014.

⁵⁰⁵ <http://www.transparency.org/cpi2012/results>, Erişim tarihi 30.03.2014.

⁵⁰⁶ <http://www.etik.gov.tr/Raporlar.aspx?id=1>, 2012 yılı Faaliyet Raporu, s.25. Erişim tarihi 30.01.2014.

⁵⁰⁷ <http://www.etik.gov.tr/Raporlar.aspx?id=1>, 2012 yılı Faaliyet Raporu, s.16. Erişim tarihi 30.01.2014.

1-Benzerleri arasında niteliklerinin yüksekliğiyle göze çarpan, üstün, mümtaz,

2- Bir toplumda saygın ve etkin mevkilerde bulunan ve toplumun eğitim, ekonomi, siyaset, askeriye, din, sanat vb. alanlarıyla ilgili etkinliklerin denetimini elinde tutan (kişi veya grup), elit,

3-Bir toplumun büyük kesimini oluşturan halk kütlesi dışında kalan küçük bir aydın kesiminden oluşan kütle.

Bu tanımlar siyasal katılmanın düzeylerini irdeleneceğimiz bu bölümde hareket noktamızdır. Görece ileri bir aşamaya gelen her toplumda toplumsal bölünme ve iktidar olguları nasıl kaçınılmaz olarak ortaya çıkıyorsa, seçkin olgusu da hemen hemen her toplumda göze çarpan bir gerçek. 17.yüzyılda üstün kaliteli malları nitelemek için kullanılan bu sözcüğün kullanım alanı sonraları genişleyerek birinci sınıf askeri birlikler veya soyluluğun üst mertebeleri gibi üst toplumsal tabakaları ifade etmeye başlamıştır.⁵⁰⁸ Ancak İtalyan kuramcılar Pareto ve Mosca'nın yazıları ile diğer yazarlardan Dahl, Schumpeter, Berelson, Eckstein, Michels ve Sartori klasik demokrasi kuramına karşı getirdikleri yorum ve eleştiriler neticesinde kendi demokrasi kuramlarını oluşturmuşlardır. Onların oluşturdukları yeni demokrasi kuramının ortak noktası seçkinlerin aktif olarak yer aldığı ve yönetme hakkına sahip olduğu ve halkın yönetime sınırlı katılmasını doğru ve gerekli gören yaklaşımdır. Yukarıda zikrettiğimiz yazarların ileri sürdükleri tezler birbirlerinden farklılık arz etmekle beraber ortak noktaları demokratik elitizmin genel ilkeleri sayılabilecek şekilde şöyle özetlenebilir:

1- Demokrasi “halkın, halk tarafından, halk için yönetilmesi” temel tanımı bakımından gerçekçi değildir. Çağdaş modern demokrasiler halk tarafından yönetim ilkesine uygun değildir.⁵⁰⁹

⁵⁰⁸ TÜRKÖNE, 2009, s.380

⁵⁰⁹ Maksut MUMCUOĞLU, **Çağdaş Demokrasi Kuramlarında Katılma Ve Türkiye’de Katılmanın Evrimi**, Doçentlik Tezi, Ankara,1982, s.29.

2- Siyasi iktidar hiçbir toplumda insanlara eşit olarak dağıtılmaz. Bazı kesimler diğerlerine oranla iktidara daha fazla sahiptirler. Bu gerçeği ortadan kaldırmak imkânsızdır.⁵¹⁰

3- Halk yığınları genellikle siyasete ve siyasal faaliyetlere karşı ilgisizdirler, üstelik alt sosyo-ekonomik tabakalarda bulunanlar arasında çok güçlü anti-demokratik ve otoriter eğilimler mevcuttur. Özellikle yapılan deneysel araştırmalar, “halk” unsurunda klasik kuramcıların aradığı akılcılık, kamusal ve politik sorunlara ilgi duyma, demokratiklik gibi niteliklerin bulunmadığını göstermektedir. Bundan dolayı, istikrarlı, yaşayabilir bir demokraside halkın oynayacağı rol sınırlı olmalıdır.⁵¹¹

4- Demokrasi, ancak, demokratik değerlere bağlı, onu sürdürebilecek yeteneklere sahip bir liderler (elitler) kadrosuna dayandığı takdirde yaşayabilir. Birden çok elit veya liderler kadrosunun, siyasal iktidar için yarışması ve yönetme yetkisini seçimler yoluyla kazanması söz konusudur. Burada halkın işlevi kendisini yönetecek elitleri seçmekten ibarettir. Halktan beklenen diğer bir etkinlik ise tepki göstermektir. Bu tepki, yarışan elitleri harekete geçirme ve onların politikalarını etkileme biçiminde olmalıdır. Çünkü, siyasal kararları egemen halk vermez, bu kararlar onlara sunulur. Kanaat oluşturma süreci halktan başlamaz, halktan geçer.⁵¹²

5- Halkın seçimler arası dönemlerde toplumsal karar alma süreçlerini etkilemeye yönelik faaliyetleri de liderler arası işleyen bir mekanizmadır. Yeniden seçilmek isteyen siyasal liderler ara dönemlerde seçmenlerin istemlerine duyarlı olmak zorundadırlar. Bu mekanizma sayesinde vatandaşların karar alma süreçlerine aktif katılmalarına gerek kalmamaktadır.⁵¹³

6- Özellikle Sartori'nin getirdiği yorum ve eleştiriler; sıradan vatandaşlardaki kayıtsızlığın (apathy) nedeninin, ileri sürüldüğü gibi cahillik, yoksulluk, yeterli bilgiye sahip olmama gibi

⁵¹⁰ TÜRKÖNE, 2009, s.382

⁵¹¹ MUMCUOĞLU, 1982, s.26-27

⁵¹² MUMCUOĞLU, 1982, s.56; Ancak belirtmemiz gereken bir husus, özellikle Sartori'ye ait olan bu görüşün Schumpeter tarafından paylaşılmadığı. Daha önce de belirttiğimiz gibi; Schumpeter, temsilcileri mektup bombardımanına tutmak türünden faaliyetleri bile seçmenle liderler arasındaki iş bölümüne aykırı görmektedir.

⁵¹³ MUMCUOĞLU, 1982, s.52-53; Bu yaklaşım da Dahl'ın öne sürdüğü bir iddiadır.

somut olgular olmadığı yolundadır. Ona göre bu sorunun cevabını aramak akıntıya kürek çekmektir. Kayıtsızlık olgusu kimsenin kusuru değildir.⁵¹⁴ Kışlalı'nın da Sartori'dan aktardığı paralel bir düşünce, yetenekli azınlıkların ülkeyi yönetmelerinin, demokrasinin kusuru değil, güvencesi olduğudur. Ancak, tersi olması durumunda sistem yozlaşır, bozulur. Ona göre; birçok demokrasinin seçkin azınlıkların çabalarıyla kurulduğu ve halk ayaklanmalarıyla yıkıldığı, çağdaş diktatörlerin kendilerini halk oylamasıyla meşrulaştırdıkları unutulmamalıdır. Antidemokratik yöneticiler kendilerini atar ve halka bunu onaylatmak isterler. Demokratik seçkinler ise kendilerini halka önerirler. Halkın yönetilmekten kaçınması söz konusu olamaz. Önemli olan, nasıl yönetileceğinin, hangi türden seçkinleri benimseyeceğinin saptanmasıdır.⁵¹⁵ Hatta buna benzer bir yaklaşımı Michels'te de gözlemliyoruz: Michels de aynı doğrultuda seçkinlerin bütün toplumlarda kaçınılmaz olarak varolacağı kanısındadır ve yurttaşların büyük çoğunluğu siyasal konularla ilgilenmedikleri için kişinin refahı ile toplumun refahı arasındaki ilişkiyi göremezler. Kendi dışında ve yukarıdan gelen bir itici güç olmadıkça kendi başına harekete geçemeyen kitleler, yönetilmek gereksinimi içindedirler. Zaman zaman yakınsalar bile, çoğunluk için, kendileriyle ilgilenecek, kendilerinin sorunlarıyla uğraşacak birilerini bulmuş olmak memnunluk vericidir.⁵¹⁶

İstikrarlı ve yaşayan bir demokrasi ihtiyacına çözüm getirdiği iddiasıyla ya da demokrasiye istikrar sağladığı kanısıyla ortaya atılan ve yaygın bir etki ve üne kavuşan bu teoriyi, tezimizin ana konusu olan insan haklarının korunması ve iktidarın sınırlandırılması özelinde değerlendirmek durumundayız. Öncelikle kavramsal bir ayrıma değinmekte yarar var. Bir toplumda ekonomik, sosyal, kültürel bakımlardan seçkinlerin olması, insanlık tarihi kadar eski olmasa da uzun geçmişe dayanan bir tarihsel olgudur. Ancak; insan haklarının en iyi şekilde gerçekleştirildiğine ve korunduğuna inanılan bir sistem olarak demokrasilerde,

⁵¹⁴ MUMCUOĞLU, 1982, s.56-57

⁵¹⁵ KIŞLALI, 2011, S.334

⁵¹⁶ KIŞLALI, 2011, S.331-332

sınırlı bir halk katılımı öngörerek, yöneticilerin seçkinlerden oluşması gerektiğini savunmak ayrı bir şeydir. Sadece iyi ve istikrarlı bir yönetim gereği bakımından düşünüldüğünde mantıklı gelebilecek bu öneri ve yaklaşımlar, insan haklarının korunmasını en iyi şekilde sağlayabilme işlevi bakımından tam tersi bir şekilde mantıksız ve etik dışıdır. Pasif bir katılma ve kamusal kararların alınması ile uygulama süreçlerinden uzak tutulma, halk için, kendi makus talihiyle baş başa kalması demektir. Bu şekilde yönetimden uzak tutulma sistem içinde kurumsallaştırıldığı takdirde, uzun vadede insanların kendilerini varlık âleminde konumlandırmaları ve anlamlandırmaları da imkânsızlaşacak ya da önemini kaybedecektir. Doğrudan demokrasinin uygulanmasının imkânsızlığı ve temsil olgusunun kaçınılmaz olarak karşımıza çıktığı günümüzde, insanların hem birey hem de yurttaş olarak farkındalıklarının olması ve artması, hak ve özgürlüklerinin sahibi ve aktif yüklenicisi olabilmeleri için katılımın mümkün olabildiğince artırılması, katılım kanallarının açık tutulması gerekmektedir. İyi ve istikrarlı bir yönetimin sağlayacağı refah düzeyi, insan haklarının kendiliğinden gerçekleşmesini sağlamaz. Geri kalmış veya gelişmekte olan ülkelerin ortak bir özelliği olarak, hak ve özgürlüklerin tavandan tabana bahşedildiği toplumların siyasal kültürleri incelendiğinde bu gerçek apaçık ortadadır. Zaten, insanlar bu bahşedilmiş hak ve özgürlükler dünyasında yönetime, sahip olmaya bile layık olmadıkları, onlara ait olmayan bir üstün ayrıcalıklı konum – mertebe olarak bakmakta ve onu hiçbir zaman ulaşamayacakları, erişmeyi hayal dahi edemeyecekleri bir statü olarak görmektedirler. Demokratik elitizmin savunucularının elitlerde aradıkları kriterler arasında “erdem” ve “adalet – adaletli olmak” gibi insan haklarının en temel değerlerinin bulunmaması, insan haklarının korunması beklentisinin hüsrarla sonuçlanacak bir hayalden öteye geçemeyeceğinin de belirtisidir. Yönetme yetkisini elde eden elitler; halkın hak ve özgürlüklerinin koruyucusu değil, kendi sahip oldukları zenginlik ve statünün savunucusu ve gözetmeni olacaklardır. Böyle bir demokrasinin elitler arasında bir yarışa indirgeneceği öngörüsü doğrultusunda ayrıca denebilir

ki, elitler kendi aralarındaki bu yarışta kazanmak ve rakiplerini ekarte etmek uğruna halka ancak bir avuç taviz ve boş vaatlerde bulunacaktır. Yönetime geldiklerinde de seçim arifesinde edilen vaatler, verilen sözler unutulacak, halktan gelen taleplere kulaklar kapanacaktır. Bu tür toplumlarda giderek eğitim sisteminin yozlaşacağı ve insanların özgürlük anlayışlarının zayıflayacağını ve etik dışı bir boyuta – kavrayışa dönüşeceğini söylemek kehanet değildir. Bu süreçte, toplumsal adalet de örselenecek ve dayanışma kültürü git gide kaybolacaktır. Seçkinler sınıfına erişim kanallarının açık tutulması ve bu sınıflara mensubiyet için her hangi bir soyluluk şartının aranmaması, saydığımız sonuçların gerçekleşmesini engellemeyecektir; zira adalet ve hakkaniyet duygularından uzaklaşmış bir toplumun üyeleri seçkinler düzeyine erişebilmek için giriştikleri yarışta “amaca ulaşmak için her yol mübahtır” düsturunu benimseyecek ve tercihlerini adil ve dürüst bir istikamette yapmayacaklardır. Böyle bir toplumun kültürel ve siyasal bunalımlara girmesi ve ulus bilincinin kaybolması çok muhtemeldir. Günümüzde, özellikle Türkiye’de de son yıllarda yaşanan sancılar bu türde bir sosyolojik olgudan beslenmektedir. Medyaya ve sosyal paylaşım sitelerine en çok yansıyan serzenişler, halkın büyük çoğunluğunun benimseyeceği bir siyasal lider çıkmaması – çıkamaması doğrudur. Görüldüğü gibi seçkinciliğe alışmış ve bunu kanıksamış, özümsemiş toplumlar kendi içinden etkili ve makbul bir lider çıkartamamaktadır. Bunun nedeni, oligarşinin tunç yasasının örümcek ağı gibi toplumu kuşatması ve etkisiz ve edilgen bir konuma indirgemesidir. Bu tür toplumlarda cam tavan sendromunun etkisi de açıkça gözlemlenebilir, sadece siyasal alanda değil ekonomik ve sosyal hayatın her alanında bir özgüven eksikliği açıkça yansıma yapabilir. Ekonomik hayata yansıması da tıpkı Osmanlı dönemi ekonomik hayat gibidir. Halkın ekonomik- ticari hayattan uzak, sadece tüketici, az oranda ilkel tarım üreticisi olduğu toplumlarda ekonomik ve ticari gelişmenin de önüne ket vurulacak, ulusal sermaye birikimi de mümkün olmayacaktır. Bir ülkenin ulusal sermayesinin – ekonomik bağımsızlığının, siyasal bağımsızlığı için ne kadar hayati bir unsur olduğunu

hatıra getirdiğimizde; elitlerden oluşan bir yönetim sistemi, o ülkeye insan hakları standartları ve güvenceleri getiremeyeceği gibi, elitlerin ekonomik ve siyasal güçlerinin de ülkenin bağımsızlığıyla birlikte kaybolmasına sebep olacaktır. Bu süreci yaşayan toplumlar, hak mücadelesi vermek bir yana, kurbağaların içinde buldukları suyun yavaş yavaş ısıtılarak kaynatılmasındaki aymazlık durumuna benzeyen gaflet uykusundan uyandıklarında artık çok geç kalmış olabileceklerdir. Saydığımız tüm bu gerekçeler doğrultusunda demokratik elitizm, demokrasinin güvencesi olmak bir yana, bizce demokrasiye en büyük tehdit ve tehlikedir. Alt sosyo – ekonomik gruplarda var olduğu öne sürülen otoriter eğilimler de, demokratik elitizm için bir gerekçe teşkil etmesi bir yana, bizzat seçkinci anlayışın yarattığı bir kültürel sonuçtur.

B) Dinamik Katılma (Katılımcı Demokrasi)

“Dünyada görmek istediğiniz değişimin kendisi olunuz” diyen ve savunduğu görüşleriyle uyumlu yaşam tarzıyla tüm dünyanın saygınlığını kazanan Mohandas Karamçand (Mahatma) Gandhi’nin bu sözünde, özgürlük arayan herkese bireysel ve kolektif anlamda çok önemli bir mesaj bulunmaktadır. Yüzyıllardır pek çok filozofun ve siyasal bilimcinin özgürlük, eşitlik, adalet gibi temel değerlerle çevrili bir yönetim arayışı, tiranların ve diktatörlerin acımasız ve zalimane yönetimlerine karşı çareler ve yollar aradığı eserlerinde ufuk çizgisinde, farklı kapsam ve uygulamalarına rağmen hep demokrasi görünmüştür. Demokrasi sadece düzen ve asayiş sağlayıcı bir yönetim sistemi olarak değil, aynı zamanda özgürlük ve adalet timsali bir model, ekonomik – sosyal – kültürel ve siyasi boyutlarıyla ayrı birer derinliğe sahip zengin bir içerik, bir metafor, soyut bir fenomen olarak algılanmıştır. Bu itibarla bir ideal – ütopya’dır. Bu ütopyaya gerçeklik kazandıracak olan şey ise eylemdir, düşünceye uygun harekettir. Demokrasi, sadece söylem dağarcığından ibaret bir siyaset teorisi olarak kabullenilip, ona uygun bir siyasal yaşam tarzı benimsenmez ve hayata geçirilmezse, ne kadar savunulursa savunulsun, yapılan şey havanda su dövmek olur. Bir insan nasıl ki okuma - yazmayı, yüzmeyi, bisiklete binmeyi yaşayarak, yaparak öğrenirse, demokrasi de

demokratik eylemlerde bulunularak öğrenilebilir. Bu itibarla demokrasinin bireye yüklediği hem negatif hem de pozitif yükümlülükler bulunmaktadır. Kendi hayatıyla ilgili kararları kendisi alması ve yürütmesi bakımından bireysel pozitif; ama aynı ilkeyi başkaları için de benimseme ve başkalarının hayatına müdahale etmeme, özellikle ata - erkil aile uygulamalarında görünen otoriter – müdahaleci davranışlarda bulunmama şeklinde saygı gösterme, karışmama yükümlülüğü bakımından da bireysel negatif bir yükümlülüğü vardır. Bireyin salt bireysel yükümlülükleri dışında aynı zamanda kolektif yükümlülükleri de vardır. Bunlardan ilki, toplumsal olaylara aktif olarak katılma, ilgi – bilgi – tepki şeklinde üç boyutlu bir kapsamda sahipleneceğimiz eylemler dizgesi olarak kolektif pozitif; kolektif eylemler ve karar alma süreçlerinin işleyişinde varılan konsensüslere - uzlaşmaya muhalif olsa bile saygı göstermek biçiminde de kolektif negatif yükümlülük.

Bir başka dikkat çekmek istediğimiz husus ise, demokrasinin hayata geçirilmesi bakımından, demokrasi kültürünün yerleşmesinin hayati önemi. Toplumsal ya da kamusal olana karar verilirken, karar alma sürecinden uzak tutum ve tavır sergilemek bilinmelidir ki, muhalif olmayı haklı kılacak bir gerekçe olamaz. Bu, demokraside etik değerlerin de yerleşik bir temel direk olduğunun göstergesidir. Bu nedenle bir toplum yönetim sistemi olarak demokrasiyi arzu ediyor ve düşünüyor, demokrasinin temel gereklerine uygun davranmalıdır; kamusal olana kamu olarak karar verip, toplum üyelerinin karar alma süreçlerine olabildiğince katılım imkânı sağlamalıdır. Demokrasiyi gerçek anlamda yaşaması, bunu kültür olarak benimsemesine bağlıdır. Daha önceki bölümlerde, kültürün siyasal toplumsallaşmadaki önemine değinmiştik. Vurgulamamız gereken ise, demokratik kültürün kuşaklar boyu yaşaması ile ilgili. Nasıl ki kültür toplumun genel davranış kalıplarının toplumsallaşma yoluyla kuşaktan kuşağa aktarılması sayesinde, o toplumun sürekliliğini güvence altına alır ise, demokratik kültür de demokrasinin değerlerini ve tecrübelerini siyasallaşma yoluyla kuşaktan kuşağa aktararak insan hak ve özgürlüklerini güvence altına alır. Aksi takdirde;

bizler – yurttaşlar olarak, demokrasiyi istiyormuş gibi davranırsak, demokrasi de varmış gibi görünür. İnsan hakları da kâğıt parçaları üzerinde yazılı, gerçekleşmesi birer hayal olan sözlerden ibaret kalır.

Çalışmamızın birinci bölümünde demokrasiyi biçimsel ve maddi unsurları açısından farklı iki düzlemde ele alıp, demokratik kurumları incelemiştik. Demokrasinin temelinde eşitlik ilkesinin bulunduğunu, bu ilkenin de etik bir değer olarak, özsel bir eşitlik inancı olması gerektiğini, ayrıca da demokrasinin bireye ödev yüklediğini ifade etmiştik. Demokratik elitizm ile ilgili yukarıdaki bölümde yaptığımız değerlendirmede de karşı olduğumuz noktaları açıklarken, katılımın sınırlı tutulmasının insan haklarının korunmasına yaptığı olumsuz etkilerini de kısaca değerlendirmeye çalıştık. O nedenle; mefhumu muhalifinden hareketle, insan haklarının korunması ve gerçekleşmesi için demokrasinin yaşayan bir demokrasi olması gerekmekte. Bunun için de, dinamik katılma hayati bir önemi haiz. Yalnız tüm bu düşünce ve yargılarımız yine de olması gereken alana ait. Olan ise maalesef, her zaman istediğimiz gibi bir tablo değil. O yüzden, her toplumun demokrasi algısı ve seviyesi, onun kültürel, tarihi dokusuyla ilişkili. Bize düşen ise, bu olan ile olması gereken arasında yaşanan çekişmede, azimli ve erdemli bir yurttaş olarak ilgili, bilgili ve tepkili olabilmek ve tüm bu mirası gelecek kuşaklara aktararak olanın çitasını olması gereken seviyeye yaklaştırmak. Rousseau'nun dediği gibi özgürlük, canının istediğini yapmak değil, kendi koyduğu kurallara göre yaşamaktır. Bu sözün sadece bireysel bir anlam taşımadığı, kolektif boyutta idrak edilmesi gerekliliği açıktır. Sözlerimizi Etienne de La Boetie'nin özgürlükle ilgili doyumsuz eserindeki iç burkan yorumuyla sonlandıralım: *“Gözü pek kişiler istedikleri iyiliği elde etmek için tehlikeye atılmaktan hiç korkmazlar, akıllı kişiler ise hiç bir güçlükten kaçınmazlar. Alçak ve uyuşuk kişiler ne kötülüğe katlanmayı ne de iyiliğe yeniden kavuşmayı bilirler. İyiliği dilemekle yetinirler; onu elde etme isteği doğal olarak bu kişilerde bulunmasına karşın, onu yürekten arzulama erdemi alçaklıkları tarafından yok edilmiştir.*

Elde edildiğinde kişileri hoşnut ve mutlu kılacak her şeyi arzulamak olan bu istek, bu istenç, bilgilerle cesurlarda olduğu gibi akılsızlarla korkaklarda da bulunur. Bu şeyler içinde yalnızca bir tanesi eksiktir; doğa insanları bunu arzulamaktan yoksun kılmıştır: Bu, özgürlüktür. Özgürlük öylesine büyük ve öylesine hoş bir iyiliktir ki, bir kez kayboldu mu tüm kötülükler arka arkaya sıralanır; bu durumdan sonra hala yok olmamış iyilikler ise kullukla yozlaştıklarından dolayı lezzetlerini tümüyle kaybederler... ”⁵¹⁷ .

VII. SİYASAL KATILMA ALANLARI

Siyasal katılmayı belli bir grup haklar (siyasal haklar) bütünü ve meşruiyet kaynağı olması bakımından, önemli işlevlerini ve gerçekleşme düzeylerini incelemiş bulunmaktayız. Bu başlık altında da, siyasal katılmayı gerçekleştirdiği alan bakımından mercek altına alacağız. İnsan haklarının korunmasına ve gerçekleşmesine katkısının biraz daha somut olarak ortaya çıktığı bu alanlar aslında soyut ifade edilmektedir. Alan kavramından kastettiğimiz faaliyet alanlarıdır. Bunlar da anayasa yapma süreci, yasama, yürütme (ulusal ve yerel boyutta) ve yargıdır. Bu alanlar birbirine kurumsal olarak da bağlı ve ilişkili faaliyetlerdir. Çünkü yasama, yürütme ve yargı devletin varoluş amacı da diyebileceğimiz üç temel hizmet türünün yerine getirildiği işlevlerdir. Dolayısıyla, genellikle devlet kurumları çatısı altında ve temsilen kamu görevlileri eliyle yürütülmektedirler. Ancak bu faaliyetlerin kamu görevlileri ve seçilmişler eliyle yürütülüyor olması siyasal katılma iradesinin onlar tarafından kuşatılmasını gerektirmemektedir.

A) Anayasa Yapımı Süreci

İnsan haklarının anayasal güvenceye kavuşturulması sürecini ve insan haklarını koruma bakımından nasıl bir işlev gördüğünü, devlet iktidarını nasıl sınırlandırdığını birinci bölümde ana hatlarıyla ele aldık. İkinci bölümde de siyasal katılmanın işlevlerini ele aldığımız

⁵¹⁷ Etienne de La Boetie, Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev, İmge Kitabevi, çev. M.A. AĞAOĞULLARI, 2. Baskı, 1995, s. 26-27.

beşinci başlıkta, özellikle asli kurucu iktidar ve iktidar olmayı ayrı ayrı irdelerken anayasa yapan gücün önemini değerlendirmeye çalışmıştık. Bu aşamada ise amacımız, tekrara düşmeden, yine o başlıklardan hareketle yurttaşı bu alana dâhil etmek.

Daha evvel de belirttiğimiz gibi anayasa; bir devletin yapısını, yetkilerini, yurttaşların hak ve ödevlerini düzenleyen, onları biçimlendirerek kişilerin hak ve özgürlüklerini güvence altına alan hem siyasal hem de hukuki bir belgedir. İnsan haklarını güvenceye kavuşturabilmesi ise; hem hukuki belge olmasının gereği olan normlar hiyerarşisine uyulması, hem de siyasal bir belge olmasını ifade eden iktidar şemasına uygun faaliyette bulunulmasına bağlıdır. Yoksa kâğıt üzerine bir anayasa formüle etmek ve bunun da mevzuata şekli anlamda bir kaynak görevi görmesi, arzuladığımız işlevi yerine getirmesini sağlamayacaktır. Siyasi bir belge olmasının diğer bir sonucu da, sadece hukukçuların ya da siyasetçilerin bilmesi gereken bir belge değil, her yurttaşın bilmesi ve içeriğini öğrenip sorgulaması gereken bir belge olduğudur.

Türkiye’de de sivil, yeni bir anayasa yapımı tartışmaları son yirmi yıldır güncelliğini korumaktadır. 1921 anayasası hariç, diğer tüm anayasaların meşruiyetlerinin tartışmalı olduğu ülkemizde,⁵¹⁸ özellikle 1961 ve 1982 Anayasalarının darbe ürünü olmaları ve hazırlanış süreçlerine halkın katılım gösterememesi Türkiye’nin demokrasisine kara bir leke olarak yerleşmiştir. İnsan hakları sorunlarının, uluslararası ilişkilerde devletlerin egemenlik yetkilerine müdahale gerekçesi olarak kullanıldığı son yıllarda, Türkiye de bu yönde uluslararası alanda sürekli sıkıştırılmaya çalışılmaktadır. Ancak; küreselleşmenin de etkisiyle Türkiye’nin son yirmi yılda ivme kazanan ve yoğunluğu her geçen gün artan sivil toplum hareketliliği artık yeni, sivil ve demokratik bir anayasa yapılmasının vaktinin geldiğini haber vermektedir. TÜSİAD (1992), TOBB (2000), TBB (2001 ve 2007 olmak üzere 2 adet) ve Özbudun başkanlığındaki Komisyon tarafından 2007 yılında hazırlanan anayasa taslakları bu

⁵¹⁸ Ergun ÖZBUDUN, *Vesayetçilik, Demokrasi ve Yeni Anayasa*, Tarih Bilinci, Ekim 2011, s.9

toplumsal çağrının bir ifadesidir. Halihazırda yürürlükte olan pek çok antidemokratik yasa ve diğer mevzuat hükümleri (%10 barajı gibi) ile sair anayasa hukuku tartışmaları (asli-tali kurucu iktidar ..vs gibi) nedeniyle TBMM çatısı altında kurulan Anayasa Komisyonunun anayasa taslağı hazırlamasına itirazlar gelmektedir.⁵¹⁹ Bu tartışmalar bir tarafa⁵²⁰; toplumun sosyolojik olarak yeni bir anayasaya ihtiyaç duyduğu ve bunu talep ettiği Komisyon'a iletilen öneri ve görüşlerden dolayı aşikârdır. İlkokul öğrencilerinden üniversitelere, çeşitli kamu ve sivil toplum kuruluşlarından, barolar ve şirketlere kadar, sayısı binlere varan yurttaş, yeni anayasa için görüş ve önerilerini sunarak katılımında bulunmuştur.⁵²¹ Bu türde bir katılma, elbette somut olarak bir anayasa hukukçusunun sunacağı katkı oranında olamaz. Ancak; demokrasinin baştan beri savunduğumuz katılımcı olması gerekliliği yönü ve bunun dayandığı en temel ilke olan “egemenliğin halka ait olması” bakımından **oluşturacağı etki** kaçınılmaz olarak çok olumlu olacaktır. Şöyle ki; en üst düzeyde yer alan bu kamusal sorunun çözümünde ilgi ve katkı sunan bireyler ile demokratik kitle örgütlerinin bu eylemi egemenliğe sahip çıkmaları bakımından değerlidir. Bu bilincin yükselmesi hem anayasanın meşruiyetini kuvvetlendirecek, ama daha da önemlisi, seçkin anlayışın yerini katılımcı demokrasiye bırakacaktır. Bu şekilde, seçkinlerden ya da halkın edilgen katılımlarıyla seçilmiş olan

⁵¹⁹ Bu itirazlardan biri için Kemal GÖZLER, "Asli Kurucu İktidar - Tali Kurucu İktidar Ayrımı: TBMM Yeni Bir Anayasa Yapabilir mi?", in Ece Göztepe ve Aykut Çelebi (Editörler), *Yeni Anayasa: Demokratik Bir Anayasa İçin Öneriler*, İstanbul, Metis Yayınları, 2012, s.45-61. [www.anayasa.gen.tr/tbmm-yeni-anayasa.htm]. Gözler; makalenin yayımından sonra internet sayfasında makale ile ilgili yaptığı son gözleminde, Kenan Evren ile Tahsin Şahinkaya hakkında düzenlenen iddianamenin Ankara 12. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından kabul edilmesine ilişkin olarak, onlara isnat edilen suçun 1961 Anayasasını ilga etmek olduğunu, bugün 1982 Anayasasının yerine başka bir anayasa yapmaya çalışanların da aynı suç kapsamında ileride yargılanacaklarını belirtmektedir. 23.01.2012

⁵²⁰ Tartışmaların odağında yeni, sivil bir anayasaya kavuşma ideali, teorik olarak geçerli ve evrensel düzeyde kabul edilebilir bir gerekçe olmakla birlikte, Türkiye özelinde bu tartışmaların merkezinde 1982 Anayasası'nın değiştirilemez ilk 3 maddesinin bulunduğu da göz ardı edilmemelidir. Elbette bu konu siyasi anlamda farklı bir boyutta tartışılmalıdır. Özellikle egemenlik ve asli kurucu iktidar ile ilgili yaptığımız yorum ve değerlendirmeler ışığında diyebiliriz ki, mesele sadece sivil bir anayasa elde etmek değil, egemen irade ürünü olan ilk 3 maddenin de değiştirilmesi sorunu haline gelmektedir. Yeni sivil anayasanın bu iradeyle paralel hükümler içeriyor olması halinde asli kurucu iradenin yaşamaya devam ettiği söylenebilecek, fakat tersi olması halinde sonuç başka bir egemen irade, asli kurucu iktidar demek olacaktır. Bu da Türkiye'nin özellikle ulusal ve üniter bir devlet olma vasfı bakımından ayrıca tartışılması gereken bir konudur. Nitekim; Anayasanın ilk 4 maddesi ile 66. maddesi konusunda çıkan tartışma sonrasında AKP'nin mazeretsiz olarak üç toplantıya katılmaması nedeniyle Anayasa Uzlaşma Komisyonunun görevi sona ermiştir.

http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/gazete_haberleri.haber_detay?pkayit_no=1512672

⁵²¹ <https://yeniyanayasa.tbmm.gov.tr/tesekkur.aspx> 11.09.2013

siyasetçilerden halka doğru bir istikamette işleyen siyaset yön değiştirecek, halktan seçilmişlere doğru bir eylem dizgesi halini alacaktır.

B) Yasama

Devletin hukuki fonksiyonlarının iki ayrı görüş temelinde (maddi kritere dayanan ve organik – şekli kritere dayanan görüşler) açıklandığı günümüzde yasama fonksiyonu, maddi kriteri benimseyenlerce (bu görüşün en etkili savunucusu Fransız kamu hukukçusu Duguit'dir) kural işlem, yani genel, sürekli, objektif ve kişisel olmayan (gayri şahsi) işlemler yapma olarak ifade edilmektedir.⁵²² Organik – şekli kriteri benimseyen görüşün ise en güçlü savunucusu yine bir Fransız hukukçu Malberg'dir ve ona göre; devletin hukuki işlemlerinin nitelikleri ve hukuki kuvvetleri ancak bunları yapan organa ve yapılaş şekillerine göre belirlenebilir. Buna göre; işlemin maddi niteliğinin, özellikle genel veya bireysel oluşunun bunda hiçbir rolü yoktur. Yasama organından kanun adı altında ve kanun şeklinde çıkan her işlem, içeriği ve maddi niteliği ne olursa olsun her zaman için kanundur ve kanun gücünü taşır.⁵²³

Yasama fonksiyonu ile ilgili olarak değinilmesi gereken bir diğer temel kavram, yasama yetkisinin genelliği ve ilkeliği (asliliği) ilkesidir. Esas olarak anayasa hukuku alanına girmekle birlikte; yasama yetkisinin genelliği kanunla düzenleme alanının konu itibarıyla sınırlandırılmamış olduğunu, anayasaya aykırı olmamak şartıyla her konunun kanunla düzenlenebileceğini ifade eder.⁵²⁴ Yasama yetkisinin genelliği, yürütme organına bırakılmış “mahfuz” bir düzenleme yetkisinin bulunmadığını da anlatır. Bu da yasama yetkisinin ilkeliği (asliliği) ilkesi ile ilgilidir. Bu ilke ise; yasama organının bir konuyu doğrudan doğruya, yani araya herhangi bir işlem girmeksizin düzenleyebilmesini ifade eder. Bu da demektir ki; yürütme organı doğrudan doğruya işlemler yapma yetkisine sahip değildir. Yürütme organının işlemleri, ister subjektif, ister düzenleyici işlem olsun, daima o alanı önceden düzenlemiş olan

⁵²² ÖZBUDUN, 2010, s.188

⁵²³ ÖZBUDUN, 2010, s.190

⁵²⁴ ÖZBUDUN, 2010, s.207

bir kanuna dayanmak zorundadır. Bu anlamda yürütme organının işlemleri, kanunu izleyen, kanundan kaynaklanan (secundum legem) işlemlerdir.⁵²⁵ Bu kuralın temelinde demokratik teorinin genel ilkesi olan halk iradesi, egemenliğin halka ait olduğu düşüncesi yatmaktadır, denilebilir. İktidarın yönetme yetkisini kullanırken uyması gereken temel hukuki normları belirleme işlevi bakımından bunun insan haklarının korunması doğrultusunda da çok önemli bir iktidarı sınırlandırma işlevi gördüğü söylenebilir. İktidarın keyfi davranma potansiyelini akla getirdiğimizde, yasama ilkesinin asliliğinin anlamı daha da belirginleşmektedir. İdare hukukunda da bu ilke karşımıza kanuni idare ilkesi (yasal yönetim) olarak çıkmaktadır.⁵²⁶ Türk idare hukuku alanındaki anayasal düzenlemelere baktığımızda da bu ilke çok açık bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. 1982 Anayasasının 8. maddesi “Yürütme yetkisi ve görevi, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından, Anayasaya ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir” ile 123.maddesinin ilk fıkrasındaki “İdare, kuruluş ve görevleriyle bir bütündür ve kanunla düzenlenir” hükümleri kanuni idare ilkesinin anayasal dayanaklarını göstermektedir. Yasama yetkisinin genelliği ve asliliği ilkeleri ile kanuni idare ilkelerinin bir nevi sigortası olan bir başka ilke daha vardır ki o da yasama yetkisinin devredilmezliği ilkesidir. Bu ilke de 1982 Anayasasının 7. maddesinde açıkça hüküm altına alınmış ise de 91. madde ile bu genel kurala bir istisna getirilerek, yürütmeye kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi tanınmaktadır. Bu konuya daha detaylı olarak üçüncü bölümde değinilecek olduğundan şimdilik sadece ismen zikretmekle yetinilmektedir.

Yukarıda açıklanan ilkeler bu aşamada bahsedeceğimiz konuların temelini teşkil etmektedir. Bu ilkelerin, demokrasi ve hukuk devletini sağlayan önemli araçlar olduğu belli olmakla birlikte, günümüzde yasama organlarının yürütme tarafından kuşatıldığı da bir gerçektir. Algan’ın ve Kaboğlu’nun öne sürdükleri gibi; parlamenter rejimlerin karşılaştığı önemli bir sorun, siyasi parti çoğunluğuna dayalı parlamentoculukta yasama organının,

⁵²⁵ ÖZBUDUN, 2010, s.207

⁵²⁶ GÜNDAY, 2002, s.41

hükümet iradesinin ve idare tarafından hazırlanmış metinlerin adeta bir kayıt bürosuna dönüşmekte olduğudur.⁵²⁷ Yine Algan'ın ifade ettiği gibi, bu dönüşüm, insan haklarının yasalarla güvence altına alınmasını zedeleyecek biçimde güçler ayrılığı ilkesini aşındırmaktadır. Çünkü; normlar hiyerarşisinde en üstte yer alan anayasa ile anayasaya uygun olarak hazırlanan yasalar (ki bu noktada hatırlatılmasında yarar olan bir husus; yasama yetkisinin asliliği ilkesi gereğince, yasaların anayasaya uygun olma zorunluluğundan aslında onların anayasaya aykırı olmamak şartıyla her konuyu düzenleyebileceği anlaşılakta ve anayasaya dayanma zorunluluğu bulunmadığı kabul edilmekte⁵²⁸) yasama faaliyeti sonucunda ortaya konurlar. 1789'dan beri özgürlükleri düzenleme yetkisi genel olarak (khk'ler hariç), yalnız yasa koyucuya bırakılmıştır. Bu da demek oluyor ki; yasama organının sahip olduğu bu yetki, elinde insan hakları için olumlu ya da olumsuz yönde kullanabileceği muazzam bir gücün varlığına işarettir.⁵²⁹ Bu gücün, yasama organında yürütmenin kontrolünde kullanılması da insan haklarını düzenleyen yasaların yürütmenin iradesinin bir ürünü olması sonucunu doğurmaktadır. Bu da insan haklarının korunması için istenmeyen ve kaçınılması gereken bir olgudur. İşte bu olgunun özellikle II. Dünya Savaşı öncesi ve o süreçte, seçimle gelen çoğunlukların telafisi imkânsız insan hakları ihlalleri gerçekleştirmeleri şeklinde cereyan etmesiyle, insan haklarının yasama organına karşı da korunması gerekliliği düşüncesi yaygınlaşmıştır.

Tüm bu tarihi gerçekler ve kurumsal işleyişten kaynaklanan tehlikeler bir yana, yasama işlevinin insan haklarının korunmasına sunduğu katkı göz ardı edilmemelidir.⁵³⁰ Genel olarak anayasal düzeyde tanınıp güvenceye kavuşturulsalar bile, anayasada yer almayan bir hakkın yasama organınca bir yasaya konu edilmesi durumunda yasal düzenlemenin bir tanımayı içerdiği, buna karşılık anayasada yer verilen bir hakka ilişkin yasal

⁵²⁷ ALGAN, 2007, s.95

⁵²⁸ ÖZBUDUN, 2010, s.208; bu doğrultuda kanun anayasa karşısında “secundum legem” değil, “intra legem” (kural – içi) bir konumda bulunduğundan, anayasayı uygulayıcı bir işleminden ibaret değildir.

⁵²⁹ ALGAN, 2007, s.94-95

⁵³⁰ ALGAN, 2007, s.95

düzenlemenin ise bir düzenlemeye karşılık geldiği söylenebilir.⁵³¹ Örneğin, bilgi edinme hakkı anayasal güvenceye kavuşturulmadan evvel 24.04.2004 tarihinde yürürlüğe giren Bilgi Edinme Kanunu ile tanınmıştı. 2010 yılında 5982 sayılı Kanun ile yapılan anayasa değişikliği ile de Anayasanın 74. maddesinin 4. fıkrasında düzenlenerek anayasal güvenceye kavuşturulmuş oldu.

Tüm bu açıklamalar ışığında, siyasal katılma alanı olarak yasama fonksiyonuna yurttaşın katılımını nasıl düşünebiliriz? Temsil kurumunun geri dönülmez bir yerleşik uygulama olarak kabul edildiği çağdaş dünyada, yurttaşlar, parlamento seçimlerinde ne kadar aktif, katılımcı bir tavır sergilerse, insan haklarının korunması sistemine o kadar etkin bir katkı sunmuş olur. Özellikle yürütme organının yani iktidar çoğunluğunun yasama üzerindeki baskınlığı karşısında muhalefet partileri tarafından gerçekleştirilecek yoğun takip ve denetiminin yaşamsal önemine daha evvel de değinmiştik. Seçkin anlayışın bir diğer yansıması olan lider sultas da meclis çatısı altında kendini gösterdiğinde, iktidarın denetlenmesi gereği daha da açık bir hale gelmektedir. Zira, kanun tasarısı olarak parlamentoya sunulan kanun önerilerinin, iktidarın meclis çoğunluğu gerçeği karşısında yasalaşmaması gibi bir ihtimal yok denecek kadar azdır. O yüzden, velev ki anayasaya aykırı bir kanun kabul edildi, muhalefetin anayasanın kendilerine tanıdığı iptal davası açma hakkını bir sorumluluk bilinci içinde kullanmaları gerekir.

Milletvekilleri ile ilgili meclis çatısı altında gerçekleştirilebilecek bu katılma dışında, sivil toplum örgütlerinin de milletvekillerini harekete geçirme potansiyelleri bulunmaktadır. Daha evvel de belirttiğimiz gibi insan haklarının korunması için gerekli olan hukuk dışı faktörlerden birisi de uyanık bir kamuoyudur. Bu kamuoyunun oluşması için de sivil toplum hareketliliği gereklidir. İşte sivil toplum kuruluşları ve medya iletişim organları yasama fonksiyonunun yerine getirilmesinde ihtiyaç duyulan bu hareketliliği sağlarlar. O yüzden

⁵³¹ ALGAN, 2007, s.112

yurttaşların milletvekili olmak zorunda kalmadan da yasama işlevinin yerine getirilmesine katılabilmek için sivil toplum kuruluşlarına aktif katılımında bulunmaları, gerektiğinde kamusal politikaların oluşturulabilmesi için hem iktidar partisi vekillerine, hem de muhalefet partisi üyelerine bu doğrultuda talep ve baskıda bulunmaları gerekmektedir. Bu istikamette bir katılıma iktidar her halde kulaklarını fazla tıkayamayacaktır.

Yeni ve sivil bir anayasa hazırlık süreci ülke gündeminde güncelliğini korurken, kamuoyunun takdirine sunulan anayasa taslaklarından Türkiye Barolar Birliği'nin 2007 yılında hazırladığı Anayasa Taslağı'nın 101. maddesinde, yurttaşlara da kanun önerme yetkisinin tanındığını görmekteyiz.⁵³² Bu türde bir katılma, yeni anayasa yapımı konusunda tekrar bir girişimde bulunulması halinde ne kadar dikkate alınır ve kabul görür bilinmez ancak, yurttaşı insan haklarının tanınması ve düzenlenmesi bakımından ve de ayrıca kamu politikalarının oluşumuna katılım sağlaması bakımından yasama alanına dahil etmek, onun siyasal etkinlik duygusunu artıracacağı ve geliştireceği düşünülmektedir.

C) Yürütme

Hem İnsan Hakları Evrensel Bildirisi hem de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi başlangıç bölümlerinde ve diğer maddelerinde devletlerin insan hakları ile ilgili yükümlülüklerini tanıma, koruma, yerine getirme olarak ilan etmişlerdir. 1993 yılında kabul edilen Viyana Bildirgesi ve Eylem Planı'nda da; politik, ekonomik ve sosyal sistemleri ne olursa olsun, insan haklarının ve özgürlüklerinin hepsini korumak ve geliştirmek konusunda tüm devletlerin görevli olduğu ilan edilmiştir. Bu nedenle devletin insan haklarına ilişkin yükümlülükleri dört temel başlık altında toplanabilir: tanıma, koruma, yerine getirme ve geliştirme. Öğretide bazı kaynaklarda bu yükümlülükler şu şekilde yer almaktadır: Tanıma, ihlal etmeme – karışmama, koruma ve temin – tedarik.⁵³³ Ne şekilde olursa olsun, sayılan bu devlet yükümlülüklerinin en büyük sorumlusu yürütmedir. Özellikle koruma, ihlal etmeme ve

⁵³² http://eski.barobirlik.org.tr/yayinlar/kitaplar/2007_Anayasa%20Taslagi_TBB.pdf

⁵³³ KALABALIK 2009, s. 36-37; ERDOĞAN, 2011, s.117-120; Algan da benzer bir şekilde saygı gösterme, koruma ve gereğini yerine getirme şeklinde 3'lü formülasyonu benimsemektedir. ALGAN, 2007, 85-90

yerine getirme yükümlülükleri bakımından iktidarın omuzlarına daha fazla sorumluluk binmektedir. İnsan hakları ihlalcisinin de en fazla iktidar ve yürütme bünyesindeki kamu kurum ve görevlileri olduğu ve insan haklarının korunması için iktidarın sınırlandırılması gerekliliği bir arada düşünüldüğünde bu iki durum çakışmaktadır. Bu çakışmayı gidereceği düşünülen, son yıllarda bazı gelişmeler bulunmaktadır. Bunlardan ilki Birleşmiş Milletler'in 20.12.1993 tarihli Genel Kurul kararı ile ülkelere tavsiyelerde bulunduğu Paris Prensipleri doğrultusunda dünyada pek çok ülkede kurulan insan hakları kurulları - komisyonları ile ombudsman ya da diğer adıyla kamu denetçiliği kurumudur. Bu kurumlar, idarenin denetlenmesi amacıyla yine idare bünyesinde kurulan ancak özerklikleri bulunan, özellikle insan hakları kurulları toplumun tüm kesimlerinin temsil edilebileceği şekilde çoğulcu bir yapıya ve dış faktörlerden etkilenmesini önleyecek derecede idari ve mali özerkliğe sahip kurullar olarak düşünülmüş organlardır.

Temin – tedarik, yerine getirme ve geliştirme yükümlülüğü açısından ise yürütmenin üzerine daha fazla görev düştüğünü belirtmeliyiz. Özellikle ekonomik ve sosyal haklar bakımından bu görev genellikle mali imkânsızlıklar veya yetersizlikler bahanesiyle ihmal edilen bir hal almaktadır. İktidarın göreve gelmeden evvel de seçim vaatleri arasında genellikle bu alana dair taahhütler yer alırken, seçim sonrası dönemlerde her zaman vazgeçilenler sıralamasında ilk sırayı aldıkları görülür. 1982 Anayasası'nın 65.maddesinin “mali kaynakların yeterliliği ölçüsü” kriterini getirmiş olması da bu anlamda iktidarların sığınacakları anayasal bir mazerettir.

Yürütme kapsamında değinilmesi gereken bir diğer husus, siyasal katılmanın hem ulusal hem de yerel ölçekte gerçekleştiği gerçeği ışığında, yerel yönetim – özellikle mahalli idareler çevresinde cereyan eden siyasal katılmanın insan haklarının korunması işlevi bakımından yurttaşların bilinç düzeyini yükseltici olduğudur. Bilindiği gibi, tüm ülke düzeyinde yürütülmesi gereken milli kamu hizmetlerinin yanısıra, belli bir yörede, salt o yöre

halkının gereksinimlerini karşılamak üzere yürütülen yerel (mahalli) kamu hizmetleri de vardır. Bu hizmetler, merkezi idare teşkilatı aracılığıyla değil, o yörede oluşturulmuş bulunan ve devlet tüzelkişiliği dışında ayrı bir kamu tüzelkişiliğine sahip olan kurumlar aracılığıyla yürütülür.⁵³⁴ Bu mahalli idareler 1982 Anayasasının 127. maddesinde il, belediye ve köy olarak belirlenmiştir. Katılımcı yazarlar, yerel yönetimlerin ve küçük ölçekli yerel birimlerin, yurttaşların siyasal etkinlik duygusunun ve yurttaşlık bilincinin gelişmesinde en elverişli toplumsal ortamı oluşturduklarını, kendi kendini yöneten küçük birimlerde bireylerin aktif katılma yoluyla demokrasi deneyimi kazanmalarının, daha geniş alanlardaki demokrasi uygulamaları için bir ön hazırlık niteliğinde olduğunu öne sürmüşleridir.⁵³⁵

D) Yargı

Yargı fonksiyonunun amacı hukuk düzeninin korunması ve gerçekleştirilmesidir. Diğer bir deyişle adaletin sağlanmasıdır.⁵³⁶ Yargının bu işlevini yerine getirmesi ile ilgili bir diğer önemli kavram olan hukuk kavramına da değinmemiz gerekmektedir. Çeçen'in ifade ettiği gibi hukuk; tarihin belirli dönemlerine ve toplumlarına göre değişik anlamlar taşımıştır. Toplumların ekonomik ve yönetsel sistemleri ile beraber o dönemin kurumları da hukukun oluşmasında, şekillenmesinde önemli rollere sahip olmuşlardır. Tarihsel süreç açısından ele alındığında, hukukun siyasal düzeyde organize olmuş ve örgütlenmiş bir toplumun sosyal kontrol mekanizması içine alınması şeklinde belirdiği de görülmüştür. Genel olarak hukuk, çeşitli görünümleri ile birlikte bir fenomen, bir ideal, bir sosyal düzen ve de bir bilim dalıdır. Hukuk, toplumsal bir olay olarak fenomendir; insanların bir arada yaşamaya başlamalarından sonra bir gereksinme olarak ortaya çıkmıştır. Bu şekliyle, bir sosyal yaşam ilişkisidir, toplumsal ilişkilerin koordinasyonu, sınırı ve güvencesidir. Aynı zamanda da insan aklının ve vicdanının bir ürünüdür. Bu nedenle de bir ideal, yani olması gerekendir.⁵³⁷

⁵³⁴ GÜNDAY, 2002, s.9

⁵³⁵ MUMCUOĞLU, 1982, s.79-80

⁵³⁶ ÖZBUDUN, 2010, s.375

⁵³⁷ Anıl ÇEÇEN, “**Hukukta Norm ve Adalet**”, AÜHF Dergisi, 1975, 32, sayı 1-4, s. 71-115, s.73

Bu başlık altında tartışılması gereken konu ise, hukukun olan ile olması gereken durumları madalyonun iki yüzü gibi bir arada taşıyan bir kavram olmasının sonuçları ve insan haklarının korunmasına etkisidir. Hukuku gördüğü işlev bakımından dar çerçevede yargı fonksiyonu olarak ele aldığımızda, bu fonksiyonun temel görevi yasama ve yürütme organlarının insan hakları ihlalleri sonucunu doğurabilecek olan eylem ve işlemlerinin denetlenmesi, gerektiğinde de yaptırıma bağlanmasıdır.⁵³⁸ İnsan hakları ihlalleri tabii ki sadece devlet kurumlarından kaynaklanmamaktadır. Bu türdeki ihlaller veya müdahaleler özel üçüncü kişilerden de kaynaklanabilir. Dolayısıyla yatay ilişkilerden kaynaklanan hak ihlallerinin de mahkemelerce çözüme kavuşturulacağı doğaldır.⁵³⁹

Yargı organlarının hangi odaktan kaynaklanırsa kaynaklansın uyumsuzluğu çözüme ya da hak ihlali söz konusu olduğunda yaptığı yargı faaliyeti büyük oranda mevzuatın somut duruma uygulanmasından ibarettir.⁵⁴⁰ Dolayısıyla, bu aşamada hukuk kurallarının oluşumu yani yasa koyucunun eylemi de düşünülmelidir. Olan ile olması gereken durumlar tartışması bu aşamada meşruiyet ve hukukilik kavramlarını da içeren bir istikamette yol almaktadır. Ayrıca demokrasi de bu konunun tam merkezinde tartışılması gereken bir kavramdır. Bu açıdan bakıldığında demokrasi; “hukuku kim oluşturuyor ya da oluşturması gerekir” sorusuna “halk” cevabının verildiği bir yönetim sistemi olarak karşımıza çıkar ve tüm o demokratik kurumlar (seçimler, genel ve eşit oy ilkesi, siyasal partiler, seçme ve seçilme hakkı... vs.) bu cevaba gerçeklik kazandırmak için hayata geçirilen güvencelerdir.

Bir hukuk kuralının herhangi bir soruna yanıt oluşturabilme özelliği, yalnızca o kuralın ilk konulduğu günlerdeki konumuna göre değil, değişen toplumun yeni gereksinimleri karşısındaki konumuna göre belirlenir. Bir hukuk kuralı, uygulandığı en son aşamada, yasalaştırıldığı günlerdeki konumundan çok uzaklaştırılmış bulunuyorsa ve yasa koyucu da – kuralı değiştirmek yerine – bu durumu izlemekle yetinmişse, insanlar arası ilişkilerde yeni bir

⁵³⁸ ALGAN, 2007, S.121

⁵³⁹ ALGAN, 2007, S.124

⁵⁴⁰ ALGAN, 2007, S.124

kuralın kendiliğinden filizlenmeye başlayacağı öngörülmelidir.⁵⁴¹ Can'a göre; bu yeni kural resmi yoldan bir hukuksallık kazanmamış olduğu gibi, hukuka aykırı da olabilir, ancak bu kurala taraflar saygı gösteriyor ve hiçbir çekişme olmaksızın ilişkilerinde uyguluyorlarsa, spontane kuralın aslında bir hukuk kuralına dönüştüğü kabul edilmelidir. Henüz resmîlik kazanmamış bu kural “gelenek” görünümündedir.⁵⁴² İşte hukukun “olan” ile “olması gereken” yüzü burada çakışmaktadır. Yasa koyucu, hukuk kuralını belirlerken, toplumda meşru olanı yani genel kabul gören kuralı mı benimsemeli, yoksa bunun bir sınırı ya da ilkesi mi olmalı? Olması gereken yönüyle hukuk kuralı, toplumdaki meşru değer yargılarının da ötesinde topluma rağmen onun ilerisinde bir anlayışı benimsemeli ki adaleti sağlayabilsin. Her yasal olan meşru olabilir ama her yasal veya meşru olan hukukidir, denilemez. Bu şekilde hukuk kuralı olgusal alanda “var olanı” değil, “olması gerekeni” dile getirir. Bu yönde pek çok örnek verilebilir. Örneğin; bir toplumda çok eşlilik ya da hırsızlık olgularının genel kabul görmesi halinde, hukuk düzeni de çok eşliliği tanıyan ve düzenleyen, hırsızlığa karşı yaptırım öngörmeyen bir kapsamda mı gerçekleşmeli? Toplumdaki gelenek görenek kisvesinde yaşam alanı bulan kan davası, tecavüz, namus cinayetleri gibi olgular karşısında yasa koyucu bu “meşru” değer yargılarını gözeterek mi hukuk kuralı ihdas etmeli? Bu türde bir eğilimin demokrasi adına savunulması, yani halkın tabii olacağı hukuk kurallarının yine halkın bu değer yargıları ile paralellik arz etmesi hukukilik noktasında savunulabilecek bir düşünce değildir. Tam tersine, hukukilik; toplumdaki olumsuz, akla, ahlaka ve adalete aykırı uygulamalara karşı adaleti tesis edecek, toplumun içinde bulunduğu kaos veya bunalım diye adlandırılacak haksızlık pratiklerinin ortadan kaldırılması ya da tedricen azaltılması yönünde gerçekleşecektir. Bir toplumda yürürlükteki kuralların hem “meşru” hem de “hukuki” olabilmesi ise o toplumun uygarlık düzeyi ile ilgili olmak gerekir. Özellikle hukuk devleti başlığı altında önemine değindiğimiz kuralların uygulanan kurallar olması gereği

⁵⁴¹ Cahit CAN, **Hukuk Sosyolojisinin Gelişim Yönü**, 1996, AÜHF Yayınları, No:500, s.63

⁵⁴² CAN, 1996, s.63

burada da karşımıza çıkmaktadır. Bir toplumda bu aşamaya ulaşılabilmesi için siyasal katılma çok hayati bir öneme sahiptir. Öyle ki; yargı faaliyetinin ana uygulama malzemesi olan yasaların kaynağı nedir, yasa koyucu kimdir, sorusunun cevabı buna göre değişecektir. Hatırlanacağı üzere, yasama fonksiyonunun katılım alanı olarak ele alındığı yukarıdaki bölümde de aynı şekilde halkın katılımının önemi üzerinde durulmuştur. Bir toplumda kişiler arası ya da birey-devlet arası yaşanan uyuşmazlık ya da hak ihlallerinde taraflar çözüm mercii olarak mahkemelere gitmiyorlar ise, bu sadece yasa uygulayıcılara olan güvensizlik ya da adaletin gecikmesinden dolayı değil, aynı zamanda çözüm için uygulanacak olan hukuk kurallarının genel kabul görmemesinden dolayıdır. Bu sebeple, yasa koyucu olarak katılma ya da yasa koyucuların faaliyetlerini etkileme ve yönlendirme olarak katılma yargı fonksiyonunun da etkinliğini ve verimliliğini artıracaktır. Bu da o toplumda adalet, barış ve huzurun yerleşik olması için çok değerlidir.

VIII. SİYASAL KATILMA ARAÇLARI

A) Seçimler, Halk Oylaması, Plebisit

Birinci bölümün “biçimsel demokrasi” başlığı altında, iktidarın el değiştirmesi amacına hizmet eden bir araç olarak değinilen seçim mekanizması; yurttaşlar için hem bir hak, hem de insan haklarının korunmasına katkı sunması bakımından bir ödevdir. Hak olma boyutu da ikinci bölümde “hak olarak siyasal katılma” başlığı altında ele alınmıştı. Seçimler, iktidarın el değiştirmesini sağlaması bakımından demokratik teorinin vazgeçilmez bir faaliyeti olmakla birlikte, aynı zamanda iktidara meşruiyet de sağlamaktadır. Bu meşruiyet sağlama özelliğinin iki ayrı yönü olduğuna dikkat etmekte fayda vardır. Birincisi; iktidarın serbest seçimler yoluyla göreve gelmesi, halkın rıza ve muvafakatini almış olması bakımından değerli bir konumdur. Bu durum, iktidarın eylem ve işlemlerine de önceden ve kısmen, zımni bir şekilde onay verildiği anlamına gelir. Çünkü iktidara aday olma iddiasında olan siyasal partiler, parti programlarını, seçim öncesi yapılan kamuoyu yoklamaları ile halkın genel

olarak talep ve ihtiyaçlarını nazara alarak hazırlarlar. Bu programlar da genel olarak, seçimlerden galip gelme sayesinde elde edecekleri iktidarı nasıl ve ne yönde kullanacaklarının bir ön göstergesidir. İkincisi ise; seçimin, hali hazırda iktidarda olan parti için, iktidarı süresince hayata geçirdiği kamusal hizmetler ile uyguladığı politikaların halka hesabını verme zamanı ve aracı olmasıdır. Halkın çoğunluğu bakımından kabul edilen ve benimsenen bir iktidar dönemi geçiren siyasal partinin sonraki seçimlerde tekrar iktidara gelme ihtimali yüksek olacaktır. Seçimler demokrasilerde iktidara meşruiyet sağlama özelliği bakımından bu şekilde önemli bir yere sahip olmakla birlikte, bu durum dolaylı olarak da insan haklarının korunmasına, gerçekleştirilmesine ve dinamizmine de katkı sunmaktadır. Seçim gerçeği ve seçilememe ihtimali, partiler arasında azılı bir rekabeti de beraberinde getirmektedir. Halkın rıza ve muvafakatine talip olan partiler, bu muratlarına erebilmek için insan hak ve özgürlüklerinin çıtasını yükseltmeyi ve daha adil bir yönetimi vaat etmektedirler. Özellikle ekonomik ve sosyal haklar bakımından daha görünür bir vaziyet alan bu vaatler ile iktidardaki partinin insan hakları karnesi seçimlerde belirleyici unsur olmaktadır. Seçim dönemi, rakiplerinin yetersizliğini veya yolsuzluk, rüşvet, antidemokratik uygulamalar gibi hukuka aykırılıklarını kamuoyuna duyuran partiler, sağladıkları bu şeffaflıkla da insan hakları ihlallerinin daha görünür hale gelmesine ve bu durumlara kamuoyunun itiraz etmesine vesile olmaktadır. Hatta bu rekabet öyle ileri bir noktaya varmaktadır ki; rakiplerini ekarte edebilmek uğruna siyasal arenada zaman zaman kaba ve saldırgan üsluplar sergilenmekte, siyasal kültürün yozlaşmasına ve halkın siyasetten soğumasına sebep olan dalaşmalar yaşanabilmektedir.

Temsili demokrasi araçlarına, yani seçimlere ek olarak yarı doğrudan demokrasi mekanizmalarının ortaya çıktığı ve temsili demokrasi ile doğrudan demokrasi arasında giderek artan bir yakınlaşmanın gözleendiği bir aşama olarak yarı doğrudan demokrasi modelinde daha önce de belirtildiği gibi üç katılma aracı bulunmaktadır. Bunlar; halkın

yasama vetosu, halkın yasama girişimi ile halk oylamasıdır (referandum). Bunlardan en yaygın kullanım alanına ulaşan ise referandumlardır. Halkın yasama vetosu ya da halk vetosu olarak da ifade edilen ilki; parlamentoda kabul edilen bir kanunun, halkın muhalefet etmesi nedeniyle tünden ya da kısmen yürürlükten kaldırılması amacıyla referanduma gidilmesidir.⁵⁴³ Teziç ise bu yönteme yasama referandumu demek ve halkın vetosu olarak adlandırılan aracın farklı bir işlevi olduğunu ifade etmektedir. Ona göre; “bir kanun metninin kabul edilmesi ya da reddedilmesi **sırasında** uygulanan referandum” yasama referandumudur. Halkın vetosu ise; sanıldığı gibi bir kanunun yürürlüğe girmesine engel olma usulü olmayıp, halkın referandum isteğidir. Bunun için, öncelikle henüz yürürlüğe girmemiş bir kanunun varlığı gereklidir. İkinci olarak da, kanunun kabulü ile yürürlüğe gireceği belli süre içinde belli sayıdaki seçmenlerin imzaladıkları dilekçe ile söz konusu kanun hakkında referandum isteğinde bulunmasıdır. Bu yöntem İsviçre, İtalya ve ABD’de uygulanmaktadır.⁵⁴⁴

Halkın yasama girişimi ya da halkın kanun teklifi olarak adlandırılan bir diğer katılma aracı da, halkın belli sayıda imza ile bir kanun teklifi kaleme alıp, bunu referanduma götürme hakkıdır.⁵⁴⁵ Teziç ise, bu katılma aracının tasarılı ve tasarısız olmak üzere iki türünün bulunduğunu ve uygulanan ülkelerde (örneğin İtalya, ABD, İsviçre) referandumlu ya da referandumsuz (sunulan teklifin parlamentoda görüşülerek kabulü) örneklerinin bulunduğuna dikkat çekmektedir.⁵⁴⁶

Halk oylaması olarak adlandırılan üçüncü yarı doğrudan demokrasi yolu ya da aracı da genel olarak referandum olarak ifade edilir. Genel olarak referandum denilmesi ve yaygın olarak benimsenmesinin sebebi, referandumun pek çok türünün olması ve hepsinin temelde halkoyuna dayanmasıdır. Aslında referandum kelimesinin İngilizcesi olan “referendum” Latince kökenli olup, anlamı bir konunun büyük çoğunluğun kararına sunulması yani halk

⁵⁴³ İBA, 2008, s.86

⁵⁴⁴ TEZİÇ, 1991, s.231-233.

⁵⁴⁵ İBA, 2008, s.87

⁵⁴⁶ TEZİÇ, 1991, s.234-235

oylaması demektir. Türkçe’de benimsenen bu türde bir tercih, halk oylamasına dayanan çeşitli uygulamaların farklı adlarla birbirinden ayrıştırılmasına ve kavram kargaşası yaşanmamasına imkân vermektedir. Özellikle referandum (halk oylaması) ile plebisit genellikle birbirinin yerine kullanılmakta ve eşanlamli gibi bir algıya sebep olabilmektedir. Bu iki kavram arasında fark olduğu öğretide sık sık vurgulanmaktadır. Plebisit de temelde halk oylamasına dayandığı için bunları birbirinden kesinlikle ayıracak bir hukuki kriterin bulunmasının hayli güç olduğunu öne süren Teziç’e göre; plebisit, belli bir kişisel politikanın oylanmasıdır. Klasik anlayışa göre ise, referandum kurumlara ilişkin bir halkoylamasıdır. Örneğin; halkoylaması sırasında hükümetin tutumu bu konuda belirleyici olabilmektedir. Şöyle ki; halkoylaması sırasında hükümet tarafsız kalırsa referandumdan söz edilir. Hükümetin karşı propagandayı yasakladığı ya da karşı propagandaya izin vermekle birlikte kendi otoritesinin ağırlığını da kabulden yana koymaktaysa bu durumlarda plebisitten söz edilmektedir. Bu durumun bir başka belirleyici sonucu da bulunmakta: Halkoylamasını isteyenlerin sonuç ne olursa olsun görevde kalmaları plebisit; buna karşılık, halkoylaması isteyenlerin oylama sonuçlarına katılmaları referandumdur.⁵⁴⁷ Türkiye’de 1982 Anayasası’nın anayasa değişikliklerini düzenleyen 175.maddesi iki tür referandumu öngörmekte; bunlar TBMM’nin beşte üç ile üçte ikiden az oyla kabul edilen anayasa değişiklikleri için mecburi, üçte iki çoğunlukla kabul edilenler için ise ihtiyaridir.

B) Siyasal Partiler

Demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olarak kabul edilen siyasi partiler, daha önce de değinildiği üzere, birden çok kişinin aynı yöndeki iradesinin bir araya gelmesini gerekli kılan örgütlenme hakkının siyasal düzlemde gerçekleşen somut halidir. Hatırlanacağı gibi AIHM de içtihatlarında siyasal partileri “siyasal dernek” olarak nitelendirmiş ve örgütlenmenin sivil boyutuna dikkat çekmiştir. Siyasal partinin kendisini oluşturan

⁵⁴⁷ TEZİÇ, 1991, s.232

üyelerinden ayrı, bağımsız varlığını ifade eden tüzel kişiliği bulunduğunu da ifade etmekte yarar vardır.

Siyasal partilerin, aydın bir kamuoyu yaratmadaki etkileri ve demokrasinin yaşaması açısından gördükleri işlevler çok önemlidir. Demokratik bir sistemde, partilerin- özellikle muhalefet partilerinin başta gelen fonksiyonunun siyasal iktidarın kullanılmasını denetlemek ve insan haklarına yersiz bir müdahale karşısında derhal kamuoyunun dikkatini çekerek onu harekete geçirmek suretiyle bu müdahaleyi önlemek olduğunu yukarıda belirtmiştik. Herhangi bir ülkede, insan haklarının ne derecede garanti altında bulunduğunu, muhalefet partilerine bu alanda tanınan imkânların genişliği ile ölçmenin mümkün olduğunu ancak bir de madalyonun öteki yüzü bulunduğuna değinmiştik: Partilerin, demokratik düzenin yapıcı unsurları oldukları kadar, bazen yıkıcı unsurları haline de gelebildiklerini hatırlayalım. Eğer bir ülkede partiler, kamu yararını ve toplum sorunlarının çözümünü ön planda tutacak yerde sadece kendi çıkarları peşinde koşarlar, iktidarın ele geçirilmesini (veya elde tutulmasını) tek gaye, her türlü aracı da bu amaç uğrunda meşru sayarlar ise demagoji oyunları ile halkı aldatmak yoluna giderek, birbirleri ile kıyasıya bir siyasal boğuşma ve didişme çukuruna düşerlerse, o ülkede demokrasinin geleceğine endişe ile bakmak gerekir. Özellikle seçim dönemlerinde yoğunluğu artan iktidarı ele geçirme mücadelesi, siyasal partilerin kullandıkları üslup ve yöntemlerin de ölçülü ve etik değerlere uygun olmasını gerektirmektedir. Bu doğrultuda siyasi partiler ve siyasi liderler toplumun siyasal kültürünün şekillenmesine de olumlu veya olumsuz yönde etkide bulunmaktadır. Siyasi partileri, baskı gruplarını ele alacağımız aşağıdaki bölümde, kıyas yöntemini uygulayarak ele almaya devam edeceğiz.

C) Baskı Grupları

Örgütlenmiş grupların toplumsal yapıdaki etkinliğinin bir sonucu olarak devlet kudretinin sınırlandırılmasında etkili bir kuvvet olduğuna değinmiştik. İnsanoğlunun dünyaya gözünü açtığı andan itibaren, sürekli gruptan gruba geçmesi, grup dışında tek başına yaşayıp,

hayatını devam ettirememesi, toplumsallık güdüsünün etkisiyle her zaman bir gruba bağlı olarak faaliyet göstermesi sosyolojik bir gerçektir. Sosyolojinin bizlere öğrettiği bu gerçek doğrultusunda, 20. yüzyılda özellikle 1950'li yıllardan itibaren, devlet kuramına da yeni bakış açıları getirildiğini ve grup temelli yeni bir devlet anlayışı belirlediğini görmekteyiz. Konumuzla bağlantısı en temel noktada olduğu için, ilk olarak, grup teorisine kavramsal olarak değinmekte yarar görüyoruz. İlk olarak 1908 yılında, Amerikalı yazar Arthur Bentley'in "The Process Of Government" adlı eserinde, siyasetin, toplumdaki sosyal gruplar arasındaki karşılıklı ilişkiler sürecinin bir ürünü olduğunu belirtmesinden sonra; 1951 yılında David B. Truman'ın "The Governmental Process" ve daha sonra Earl Latham'ın "The Group Basis Of Politics" adlı eserlerinin yayımlanması ve her iki yazarın da Bentley'den etkilendiklerini söylemeleri, siyaset bilimcilerin dikkatlerini bu noktaya çekmeye başlamıştır. Grup teorisinin amaçlarını; Mehmet AKAD, Baskı Gruplarının Siyasal İktidarla İlişkileri adlı eserinde şu şekilde açıklamaktadır: "Örgütlenmiş grupların yönetim sistemi üzerinde gösterdikleri etkinliklerin, kendi hedeflerine yönelik faaliyetlerinin çözümlenmesi."⁵⁴⁸ Burada özellikle örgütlenmiş gruplardan söz edilmesinin bir rastlantı olmadığını belirten Akad; grup kavramının, sosyolojide örgütlenme kriterine göre ikiye ayrıldığından bahsetmektedir. Buna göre; gruplar, ilkel gruplar ve ikincil gruplar olarak ikiye ayrılmaktadır. İlkel ya da birincil gruplar; sayıca küçük, duyguya dayalı ve dar bir çevrede geçerli insan topluluklarıdır. İlişkinin özelliği yüz yüze olmasıdır. Arkadaş toplulukları, aile bu tipin örnekleridir. Kişinin bu gruba katılması sosyal durumunun bir sonucu olarak kendiliğinden gerçekleşir. İkincil gruplar ise; ilkinden farklı olarak, üyelerinin belli çıkarlarını savunmak için bir araya geldikleri, ilişkilerini çoğu kez yüz yüze gelmeden ve yöneticileri eliyle sürdürdükleri sendikalar, partiler, özel sektör kuruluşları... Vb. kuruluşlar gibi gruplardır. İkincil grubun

⁵⁴⁸ Mehmet AKAD, **Baskı Gruplarının Siyasal İktidarla İlişkileri**, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1976, s. 56-57

ilkel gruptan temel farkı, örgütlenmiş olmaları ve gruba katılmanın iradi bir istekle ve yazılma yoluyla gerçekleşmesidir.⁵⁴⁹

Grup teorisinin siyasal bilime getirdiği yeni veriler ışığında devlet kavramının içeriğinin de değiştiğini ifade eden Akad, örgütlenmiş toplumların toplumsal yapıdaki bu denli etkinliği bir kere ortaya çıkınca, devletin tanımı da “çevreden gelen istekleri hukuksal – siyasal işlemlere dönüştüren bir şekil değiştirici” halini almıştır, demektedir ve bu dönüşümü Abadan’dan aktararak şu şekilde özetlemektedir:

1_ Toplumda gruplar, grup aracılığı ile dağıtılan toplumsal dengenin kurulmasına yardım eder.

2_ Toplumda anayasalar, demokratik kurumlar ve felsefi belgelerin ardında saklı gizli iktidar merkezleri bulunmaktadır. Bu merkezleri, toplumdaki farklı çıkarların savunmasını yapan değişik gruplar meydana getirmektedir.

3_ Siyasal oluşum süreci, vatandaş ile örgütlenmiş devlet yapısı arasında, siyasal partiler, menfaat grupları, baskı grupları ilişkileri ağı içerisinde belirlemektedir. Siyasetin bu değişik oluşum noktaları, toplumsal etki – tepki konusunda grup teorisinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.⁵⁵⁰

Grupların böylesine siyasal yaşamın temelini oluşturduğu görüşü ile birlikte artık, devleti açıklamak üzere eskiden getirilen sivil toplum – siyasal toplum ayrımının belirsizleştiğini görmekteyiz. Çıkar topluluklarının karşılıklı ilişkiler demeti içinde oluşturdukları süreçte, siyasal kararların alınmasında tıpkı yürütme organları gibi ve onlarla eş değerde bir eylem içinde buldukları kabul edilmeye başlanmış, böyle olunca da; yasama ve yürütme organlarının faaliyeti, çıkar gruplarının sahiplendiği sosyal kategorilerin amaçlarını savunmak uğrunda verdikleri mücadelenin bir ürünü halini almıştır.⁵⁵¹

⁵⁴⁹ AKAD, s.57

⁵⁵⁰ Nermin ABADAN, **Devlet İdaresinde Menfaat Gruplarının Rolü**, SBFD, C.14, Sy.1,1959, s.236, AKAD, s.61

⁵⁵¹ AKAD, s.58

Devletin bu yeni “aracı” ya da “şekil değiştirici” konumunun ortaya konulmasından sonra, çalışmamızın konusu olan baskı grupları ile ilgili bazı kavramlara değinmek gerekmektedir. Yukarıda da belirttiğimiz üzere; toplumda ortaya çıkan ikincil gruplar arasında kabul edilen gruplar, farklı kategoriler altında değişik adlar ile anılmaktadır. ıkar grupları, menfaat grupları, baskı grupları (interest groups, pressure groups) gibi terimler bazen birbiriyle aynı anlamda kullanılsalar bile, doktrinde farklı anlamlara sahiptirler. ıkar grubu ile menfaat grubu terimleri eşanlamlı oluşlarından dolayı birbirleri yerine daha sık kullanılmaktadır.

Duverger; baskı gruplarını siyasi partiler ile kıyaslayarak açıklamaktadır. Buna göre baskı grupları; siyasi iktidar gücünü ele geçirme amacında olan siyasi partilerin tersine, doğrudan gücünü ele geçirilmesi amacını değil, onu etkileme amacını taşırlar.⁵⁵² Duverger’e göre baskı grupları, iktidar gücünü elinde bulunduranları etkilemeye çalışır ama onun yerine geçmek istemez, en azından resmi olarak. Bu tanımdan anlaşıldığı üzere; baskı grupları resmi olarak iktidar gücünü elde etme amacında olmasalar bile, perde arkasında onu etkileyen, yönlendiren bir güç olma arzusundadır. Duverger bu noktada bir Şeye dikkat çekmektedir: Resmi olarak yer almak istememelerine rağmen, ya da resmen iktidar yerine geçme arzuları bulunmamasına rağmen, birçok baskı grubunun yönetim içinde ve yasama organlarında kendi özel temsilcileri vardır, fakat aralarındaki bu bağ veya ilişki gizli ya da belirsizdir.⁵⁵³ Bununla beraber; Duverger, baskı gruplarının tarif edilmesinin siyasi partiler kadar kolay olmadığını da belirtmektedir. Siyasi partilerin siyasi faaliyetlerinin çok belirgin olması sayesinde siyasi parti olarak tanımlanabildiklerini ifade eden Duverger, baskı gruplarının siyasi faaliyetlerinin partiler kadar belirgin olmadığını, aslında siyasi baskı kurmak temel faaliyet amaçları olmadığı halde özel bazı kuruluşların, organizasyonların, hatta normal ilgileri

⁵⁵² Maurice DUVERGER, **Party Politics And Pressure Groups**, Nelson’s University Paperbacks, USA, s.101

⁵⁵³ DUVERGER, s.101

siyasetten çok uzak olan herhangi bir grubun bile, belirli bazı şartlar gerçekleştiğinde bir baskı grubu gibi davranabileceğini öne sürmektedir.⁵⁵⁴

Birçok yazar tarafından da bu yönde getirilen açıklamalar bulunmakla beraber, baskı grubu ile menfaat grubu arasındaki ayırım, bu tanımlamadan çok net anlaşılammaktadır. Roche ve Stedman da; gerçekte bütün grupların siyasal nitelikte olmadıklarına, çoğunun hiçbir siyasal amaç gütmediklerine, büyük bir çoğunluğunun ise kültürel, mesleki, ekonomik ya da sadece eğlence amaçlı olduklarına değinerek, bu ayırımı Truman'ın baskı grubuna getirdiği tanım ile açıklamaktadırlar. David Truman baskı gruplarını şu şekilde açıklamaktadır: “toplumdaki diğer gruplara belirli istek ve talepler yöneltten ortak tutum-davranış sahibi gruplar menfaat grubudur. Ne zaman bir menfaat grubu, söz konusu taleplerini devlet kurumlarına karşı veya onlar vasıtasıyla yöneltirse, o zaman baskı grubu olur.”⁵⁵⁵ Bu yönde yer verdikleri bir diğer tanım da V.O.Key'in “ kamu politikalarını etkilemek üzere kurulan özel kurumlar” açıklamasıdır.⁵⁵⁶

Jean Meynaud da Politikada Baskı Grupları adıyla Türkçe'ye çevrilmiş eserinde; menfaat grubu – baskı grubu terimlerini ayrı ayrı tanımlayarak, aradaki farklılığa açıklık getirmektedir: Ona göre; menfaat grubu, kişilerin ortak vasıf veya bilinçle bağlı oldukları ortak çıkarlarını savundukları, fiziksel, sosyal ya da ruhsal nitelikteki bir veya birkaç özdeşlik temeline dayanan tek biçimli bir davranış yönelttikleri gruplardır. Davranıştaki tekliğin elde edilişi süre ve kesinlik bakımından birçok değişkene bağlıdır. Bazen bu ancak belirli koşullar altında, zaman zaman ve çoğu kez de geçici tarzda ortaya çıkar. Burada çıkar terimi; maddi yararları savunmayı olduğu kadar, manevi değerleri korumayı da kapsamaktadır. Gittikçe çoğalan başka durumlarda ise, ortak yarar epey güçlü olarak hissedilir; bu da, bunun savunma işini yüklenecek bir örgütün kuruluşunu istemekle ya da kabul etmekle sonuçlanır. Böylece

⁵⁵⁴ DUVERGER, s.102

⁵⁵⁵ John P. ROCHE, Murray STEDMAN, **The Dynamics Of Democratic Government**, McGraw-Hill Book Company, 1954, s.67

⁵⁵⁶ ROCHE & STEDMAN, s.67

nitelenen çıkar grupları, ancak, sorumluların, kendi dilek ve isteklerini başarıya ulaştırmak için, hükümet cihazı üzerinde nüfuzlarını kullanmaya başladıkları anda baskı kuruluşu haline dönüşmektedirler.⁵⁵⁷

İlter Turan da; Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış adlı eserinde baskı gruplarına bu yönde bir tanımlama getirmekte ve bir örnek vererek baskı grubunu diğer gruplardan ayırmaktadır. Toplumsal farklılaşmanın iktisadi gelişme sonucunda yaygınlaşmasına ve geniş kitlelerin siyasal katılma hakkını elde etmesine paralel olarak meslek gruplarının, mesleğe giriş ve meslek icrasını denetlemek için örgütlenmeye yöneldiklerini söyleyen Turan; ilkin, bu grupların kendi koydukları kuralların bağlayıcılık kazanmasını sağlamak için bunların siyasal sistem tarafından tanınmasını, yasal güç kazanmasını istediklerini ifade etmektedir. İkinci olarak, çeşitli meslek grupları arasında beliren anlaşmazlıkları, uyumsuzlukları giderme sorumluluğu siyasal sistemce yüklenildiğinden, bu grupların sistemi etkilemeye yönelik faaliyetleri artmıştır. Üçüncü olarak da; devletin toplumdaki yerinin ve rolünün giderek artması, kendisinden yeni hizmetler beklenen yasama ve yürütme örgütlerinin, yerinde kararlar verebilmek için bilgi ve uzmanlığa olan gereksinmelerini de artırmış, siyasal süreci kendi yönlerinde etkilemeye çalışan gruplar, buna cevap verebildikleri ölçüde temsilci ve bürokratların katında vazgeçilmesi zor bir yer elde etmişlerdir. Bu şekilde; baskı gruplarını, ortak çıkarlarını algılayan kişilerden oluşan, iktidara geçmeyi amaçlamayan fakat siyasal süreci kendi lehine etkilemeye çalışan bir topluluk olarak tanımlayan Turan; şu örneği vermektedir: İktisat Fakültesi Mezunları Derneğini bir baskı grubu olarak tanımlamamız için bir neden yoktur, fakat bu dernek bir gün, bu fakülte mezunlarının da kaymakam olabilmesi için yasalarda değişiklik yapılması yönünde bir girişimde bulunur, bakanlara, milletvekillerine (ve senatörlere) bu istemi iletirlerse, bir baskı grubuna geçici olarak dönüşmüş olur.⁵⁵⁸

Tunaya da; şimdiye kadar yaptığımız açıklamaları doğrular nitelikte, baskı gruplarını,

⁵⁵⁷ Jean MEYNAUD, **Politikada Baskı Grupları**, Çev. Semih TİRYAKİOĞLU, Varlık Yayınları, İstanbul 1975, s.9-10-11.

⁵⁵⁸ İlter TURAN, **Siyasal Sistem Ve Siyasal Davranış**, Der yayınları, 3. Basım, İstanbul, s. 131-132-133

bilinçli ve örgütlü (organize) bir menfaat grubu” şeklinde tanımlamaktadır.⁵⁵⁹ Ona göre; baskı grupları, etkileme olayına ve temeline dayanır. Etkileme, kolektif bir menfaat – bir çevrenin ya da grubun çıkarı adına yapılır. Hükümetten (iktidardan) bazı faydalar elde etme isteği şeklinde görülür. O zaman da bu istek siyasallaşır, siyasal bir istek olur. Tunaya’ya göre baskı; iktidardan istenilen şey’in elde edilmesi için sarfedilen çaba demektir ve inandırma (ikna etme, istenilen yola sevk etme) anlamındadır.⁵⁶⁰ Örneğin; aynı meslekten olan insanlar, bir grup oluşturarak özel bir örgüt kurarlar ve devletten ortak isteklerinin yerine getirilmesini isterlerse, bunun için de aynı zamanda kamuoyunu etkileyerek inandırma yoluna giderlerse, ortaya bir menfaat ya da baskı grubu ortaya çıkar.⁵⁶¹ Hükümet üzerindeki baskının teşkilatsız olarak da yapılabileceğini öne süren Tunaya; temsili demokrasilerde örgütlenmiş baskının değişik bir önem kazandığını belirtmektedir. Aynı zamanda; baskı grupları ile menfaat grupları arasındaki farkı da sorgulayan Tunaya; menfaat gruplarını “statik” ve örgütlenmemiş, baskı gruplarını ise bilinçli ve örgütlü olarak nitelemektedir.⁵⁶² Menfaat gruplarına örnek olarak köylü kitlesini gösteren Tunaya’nın bu grupları statik olarak değerlendirmesine karşılık, baskı gruplarını özellikle aktif gruplar olarak tanımlamaması düşündürücüdür. Sanırız, menfaat gruplarını statik saymasına karşılık, baskı gruplarını bilinçli ve örgütlü saymasının ardındaki anlam, bu grupların dinamik bir yapıda oluşlarıdır. Yani; genel olarak iktidarın eylem ve işlemlerini takip edip, özelde de kendi haklarını koruma ve geliştirme çabası ya da başka bir deyişle kurdukları bu örgütü amacı doğrultusunda yaşatma gayreti içindeki bu gruplar, menfaat gruplarının sessiz ve durgun duruşlarına karşılık, iktidarı ve kamuoyunu sürekli bir etkileme çabası içinde oluşları noktasında menfaat gruplarından ayrılırlar. Baskı grubu türlerini ve siyasal partiler ile benzerlikleri - farklılıkları konusunu

⁵⁵⁹ Tarık Z. TUNAYA, **Siyasal Kurumlar Ve Anayasa Kurumu**, İÜ Yayınları, 1980 s.321

⁵⁶⁰ TUNAYA, 321

⁵⁶¹ Tunaya, burada baskı ve menfaat gruplarını bir arada kullanmaktadır. Aralarındaki farkı daha ileri aşamada “bilinçlilik ve örgütlü olmak” olarak ifade edecektir.

⁵⁶² TUNAYA, 322

aşağıda daha detaylı olarak incelerken, burada anlatmaya çalıştığımız farklar daha net olarak ortaya çıkacaktır.

Esat ÇAM, Siyaset Bilimine Giriş adlı eserinde; baskı gruplarını yukarıda verdiğimiz tanımlara anlamca yakın bir şekilde açıklamış, Almond ve Powell'ın yaptığı bir sınıflamadan yararlanarak, baskı gruplarını örgütlenme açısından dört gruba ayırmıştır.⁵⁶³

- 1- Örgütlenme eğilimi olmayan baskı grupları. Bunlara örnek; geçici, düzensiz gruplaşmalardır. Herhangi bir toplumsal, siyasal durumda, bir tepki biçiminde ortaya çıkan, gruplaşması az çok kendiliğinden olan, şiddete başvuran, sonra ortadan kendiliğinden yok olan bir eylem, gösteri, başkaldırma..vb gibi. Bu tip bir baskı grubu, örgütlü, düzenli, sürekli bir örgütle hiçbir benzerlik göstermemekte, fakat tarihsel örneklerde görüldüğü üzere, siyasal sistem üzerinde sarsıntı niteliğinde bir etki yapabilmektedir.
- 2- Bu sıradaki gruplar, birleşmeye eğilimi olmayan diğer gruplaşmalar olarak nitelenmektedir. Örgütsüz, kendiliğinden, az çok geçici ve temelini belli bir grupta bulanlar, örneğin bir dinsel azınlık topluluğu gibi. Bu gruplar, seslerini zaman zaman duyurarak savunmakta, fakat bir örgütlü baskı grubu niteliğini alamamaktadır.
- 3- Esas amaçları siyaset olmayan, fakat tarihin çeşitli dönemlerinde, çeşitli ülkelerinde birer baskı grubu niteliğine bürünerek, iktidar üzerinde baskı yapan gruplar. Ordu, üniversite, devlet kuruluşları, hastaneler gibi kuruluşlar bunlara örnek olarak gösterilmektedir.
- 4- Bu grup da, birleşmeye eğilimi olan, örgütlenen gruplar şeklinde ifade edilmektedir. Örgüt, bilinçli olarak iktidara baskı yapmak, iktidardan kendi yararına kararlar çıkarmak amacıyla kurulmaktadır. Bu çıkarlar, örgütün dayandığı toplumsal ve profesyonel grupların dileklerini kapsamaktadır. Bu tip baskı gruplarının en iyi örneklerini;

⁵⁶³ Esat ÇAM, **Siyaset Bilimine Giriş**, Güryay Matbaacılık, İstanbul 1977, s.201-202

sendikalar, çiftçi kuruluşları, ticaret birliklerini ve diğer meslek kuruluşları teşkil etmektedir.

Yukarıdaki bu sınıflandırmayı yapan Çam, aynı zamanda baskı grupları arasında böyle bir ayırım yapmanın da zorluğuna dikkat çekmektedir. Çıkarların savunmasının nerede başlayıp nerede biteceğinin, siyasetin nerede başlayacağını kesin bir ayırımının yapılmasının günümüzün karmaşık toplumlarında gittikçe güçleştiğinin altını çizmektedir.⁵⁶⁴ Normal olarak politikanın dışında kalıp, iktidarı kendi yararına etkilemek isteyen, dayandıkları toplumsal grubun kendine özgü çıkarlarının savunucusu durumunda bir grup olan çiftçi örgütünü ele alalım. Çiftçileri savunmayı amaçlayan bu örgüt, faaliyetlerinde tarım sorunlarıyla ilgili konuları işlemekte, tarım kesiminde çalışan grupların dileklerini kamuoyuna iletmekte, onu aydınlatmakta, iktidardan, çiftçiye kolaylıklar sağlanması yolunda isteklerde bulunmaktadır. Bu ise sürekli olarak iktidarın tarım ve tarımı dolaylı yönden etkileyen (benzin- mazot fiyatlarındaki artış, tarım desteği, kotalar, tohum... vb) faaliyetlerini gözleme ve takip etmeyi gerektirmektedir.

Çam'ın bu konuda vurguladığı bir diğer husus da; çıkar savunmalarıyla siyasal tutumun bir yerde birleşmesidir. Bunun da baskı gruplarının bölünmesi şeklinde bir sonuca gittiğini belirten Çam; özellikle işçi sendikalarında bunun örneklerinin görüldüğünü belirtmektedir.⁵⁶⁵ Bölünmenin nedeni siyasal olmakta, bunun sonucunda örgüt parçalanmakta ve yeni örgütler kurulabilmektedir. Liderler arasındaki kümeleşmeler, yeni grupların oluşmasına sebep olabilmekte, bunun yanı sıra da aynı grupları temsil ettiğini öne süren baskı grupları arasında da bir mücadele başlamaktadır. Bu durum da baskı oranının azalmasına sebep olmakta ve bölünmelerin zayıflık olduğunu kavrayan benzer gruplar bu kez de birleşme eğilimine girmektedirler.⁵⁶⁶

⁵⁶⁴ ÇAM, s.202

⁵⁶⁵ ÇAM, s.203

⁵⁶⁶ ÇAM, s.204

Türkiye’de sendikaların genel görünümüne baktığımız zaman, siyasal ideolojilere göre farklı örgütlerin kurulmuş olduğunu görürüz. Örneğin; eğitim sendikalarının bilinen üç ayrı çeşidi vardır. Temelde temsil ettikleri kesim aynı olmasına ve aynı amaçla kurulmuş olmalarına rağmen, siyasal düşünce farklılıkları nedeniyle bölünerek üç ayrı kolda faaliyet göstermektedirler. Bunun bir sebebi; sanırım, grup üyelerinin hangi baskı grubuna dâhil olacaklarına ilişkin tercihlerini, iktidara en yakın ya da iktidar partisi ile yakın organik veya ideolojik bağlantısı bilinen gruplardan yana yapma eğilimi taşımalarıdır. Gruba üyelik amacı iktidara baskı yapmak ve bu şekilde kendi dâhil oldukları kesimin haklarını, çıkarlarını savunmak olan üyeler, bu amaçlarını iktidar güçlerine yakın olarak elde edeceklerine dair bir inanç da besliyor olabilirler. Sendikaların üye sayılarının iktidar dönemlerine göre ya da iktidarın el değiştirmesi ile birlikte değişiklik göstermesi bunun bir işareti sayılmalıdır. Sendikalar arasındaki bölünmenin bir diğer sebebi de, kişilerin oy verdikleri siyasal partiye (iktidarda olmasa bile) yakınlığını bildiği (ideolojik olarak) sendikalara üye olma ve bu ideolojiye sahip grup üyeleriyle birlikte mücadele etme eğilimidir. Baskı grupları ile siyasal parti ilişkilerini incelerken sanırım bu konu daha netlik kazanacaktır.

1. Baskı Grupları - Siyasi Partiler (Benzerlikler – Farklılıklar, İlişkiler)

Baskı grupları ile siyasal partilerin birbirleri ile olan ilişkilerini ve aralarındaki benzerlikler ile farklılıkları ortaya koymaya çalışacağımız bu bölümde Tunaya’nın sorduğu bir soru ile başlamak istiyoruz: Baskı gruplarının iktidara yaptığı bu baskıyı siyasal partiler yapamaz mı?⁵⁶⁷ Bu soruya verilecek cevap, siyasal partiler ile baskı grupları arasındaki farkları da ortaya koymaktadır. Tunaya’nın ulaştığı ilk tespit, siyasal parti için önemli olan aday iken, baskı grubu için menfaat olduğudur. Parti için ilk amaç seçimi kazanmaktır (iktidarda olmak). Baskı grubu ise, isteklerinin yerine getirilmesi amacına yönelmiştir ve

⁵⁶⁷ TUNAYA, s.321

bunları elde etmek için farklı partilerle, gereğinde birbirine tamamen karşıt partilerle de, ilişki kurabilir.⁵⁶⁸

Münci KAPANİ'nin, Politika Bilimine Giriş adlı eserinde, baskı gruplarına oldukça kapsamlı bir bölüm ayırdığını ve bu konuya ayrıntılı bir şekilde yer verdiğini görüyoruz. Ona göre; siyasal partiler özellikle politika ile uğraşan, sürekli olarak siyasal faaliyette bulunan kuruluşlardır. Baskı grupları ise, -hiç değilse büyük çoğunluğu- siyasal kuruluşlar değildir, sürekli olarak politik faaliyet göstermezler.⁵⁶⁹ Kapani'nin ortaya koyduğu ikinci bir fark da; baskı gruplarının belirli menfaatler ya da amaçlar etrafında toplanmış olan gruplar olmasına karşılık, siyasal partilerin çeşitli toplum ve devlet sorunlarını kapsayan ve bunlar karşısında politikalarını belirleyen geniş bir programa sahip olmalarıdır. Bu açıdan bakıldığında, siyasal partilerin “menfaatlerin birleştirilmesi” (interest aggregation) fonksiyonuna karşılık, baskı gruplarının “menfaatlerin ayrıştırılması – berraklaştırılması” (interest articulation)⁵⁷⁰ fonksiyonuna sahip oldukları söylenebilir.⁵⁷¹

Aralarındaki farklılıklara rağmen, siyasal partiler ile baskı grupları arasında bazı ilişkiler olduğu göze çarpmaktadır. Bu ilişkilerin; seçim zamanları ile sınırlı olmak üzere kurulan geçici ilişkiler, seçim dışında her zaman sürdürülen, sürekli ilişkiler olarak iki kategori altında oluştuğunu görmekteyiz. İlkine değinecek olursak; baskı gruplarının siyasal partiler ile ilişki kurması, seçim dönemlerinde oy verme potansiyelleri bakımından, siyasal partiler için bir oy kaynağı olarak görülmelerinden ileri gelmektedir. Burada; partiler için mümkün olduğu kadar çok oy toplama amacı öne çıkarken, bunun karşılığında da, siyasal partilerin baskı gruplarının dilek ve isteklerine programlarında yer vermeleri, adaylarını onların arasından belirleyerek, seçim listelerinde baskı gruplarının toplumda öne çıkan üyelerine kontenjan ayırmaları söz konusu olabilmektedir. Tabii; ilk etapta geçici gibi

⁵⁶⁸ TUNAYA, s.322

⁵⁶⁹ KAPANİ, 2008, s.214

⁵⁷⁰ Kapani bu terimi menfaatlerin açıklanması olarak Türkçeleştirmiştir. s.215

⁵⁷¹ KAPANİ, s.214

görünen bu ilişki, seçimlerde amaçlanan başarının kazanılması ile birlikte yasama ve yürütme gücü üzerinde sürekli bir etki sağlama gücü elde edileceğinden, sürekli hale gelecektir. En azından o iktidar dönemi için öyle olacağı aşikârdır.

İkinci olarak belirlediğimiz sürekli ilişkinin ise iki ayrı şekilde gerçekleştiğini görüyoruz: Birinci kategoride; siyasal parti ile baskı grubu arasında organik bir bağ vardır. Bu bağ, açıkça ve resmen parti statüsünde belirtilmediği halde, parti üyelerinin baskı grubunun kurucu üyeleri olması ve partinin bir yan örgütü gibi işlev görmesi şeklinde kendini göstermektedir. Bu bağ ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Örneğin; İngiltere’de İşçi Partisi ile işçi sendikalarının arasındaki bağ önemlidir. İşçi sendikaları bu partinin omurgasını oluşturur.⁵⁷² Bir diğer örnek de; Amerikan işçi sendikalarının Demokrat Partiye olan yakınlıklarıdır.⁵⁷³

Diğer kategoride ise; siyasal parti ile baskı grubu arasına organik bir bağ veya herhangi bir resmi ilişki görünmez. Bununla beraber; aralarında, -yarı açık, yarı gizli- bir işbirliği, karşılıklı bir dayanışma ve destek olduğu görülür.⁵⁷⁴ Burada baskı grupları, pazarlık güçlerini üstün tutmak gayesiyle siyasal partiler karşısında bağımsız bir tutum izlemeyi tercih etmektedirler. Kendi amaçlarına en iyi hizmet etmeyi vaat eden partiyi ya da adayı desteklerler. 1973 seçimlerinde DİSK’in üyelerini açıkça CHP’ye oy vermeye davet etmesi buna bir örnektir.⁵⁷⁵

Çam da; baskı grupları ile siyasal partiler arasında iktidara gelmek amacı bakımından farklılık olması sebebiyle, ilk etapta ilişki yokmuş gibi gözükmesine rağmen, siyasal yaşamın zorluklarının bu iki örgüt tipi arasında çok sayıda değişik nitelikte ilişkilerin gelişmesine olanak sağladığını belirtmektedir. Hemen hemen yukarıda sunduğumuz açıklamalar ile paralellik arz eden tespitleri arasında öne çıkan bir diğer husus daha vardır: Partilerden

⁵⁷² KAPANİ, s.215

⁵⁷³ ÇAM, s.208

⁵⁷⁴ KAPANİ, s.215

⁵⁷⁵ TURAN,s.142

tamamen bağımsız çalışan baskı grupları, kendi çıkarlarına aykırı bir politika güden partilere, kamuoyu önünde cephe alarak, seçimlerde bu partilere oy verilmemesini üyelerinden isteyebilmektedirler.⁵⁷⁶ Nitekim ülkemizde, sendikaların bazı milletvekillerini ve adayları işçi düşmanı ilan etmesi, kara listeler hazırlaması, bu duruma bir örnektir.⁵⁷⁷

Bir diğer husus da; Meynaud'un dikkat çektiği bir durumdur. Baskı gruplarının politika dışında oluşları ile ilgili iddialarının çoğu zaman bir aldatmaca olduğunu belirten Meynaud'a göre, çok sınırlayıcı bir görüş benimseseler bile politikaya katılımları gerçekte her zaman vardır. Mesele bunun oluş sıklığının belirlenmesidir. Bu müdahalenin oluş sıklığı, politik nitelikteki faaliyetlere katılımın oranı, gerçekte deneysel bir çalışmanın – denetim-sonucunda ortaya çıkacaktır.⁵⁷⁸

Üzerinde durulması gereken son bir nokta da; çoğulcu demokrasilerde olağan sayılan ve hiçbir kısıtlamaya tabii olmayan siyasi parti – baskı grubu ilişkilerinin, ülkemizde 1982 Anayasası ve Sendikalar Kanunu ile yasaklanmış olmasıdır.⁵⁷⁹ Çalışmamızın kapsamı içinde kalarak, bu konuya kısaca değinmekle yetineceğiz.⁵⁸⁰

2. Baskı Grupları - İktidar İlişkileri

Baskı grupları ile iktidar arasındaki ilişki, bu grupların kuruluş amacı temelde iktidarı sınırlandırmak olduğu için, ayrı bir öneme sahiptir. Baskı gruplarının sayılarının ve faaliyetlerinin artmasıyla bugün artık iktidar üzerinde önemli bir baskı oluşturdukları yadsınamaz bir gerçektir. Ball ve Peters'in da doğru olarak yaptıkları bir tespiti yer vererek

⁵⁷⁶ ÇAM, s.207

⁵⁷⁷ TURAN, s.142

⁵⁷⁸ MEYNAUD, s.57-58

⁵⁷⁹ KAPANİ, **Politika Bilimine Giriş**, s.217

⁵⁸⁰ 1982 Anayasasının 54. maddesi; sendikaların siyasi amaçlı grev ve lokavt ve diğer direnişlerde bulunamayacağını düzenlemektedir. Sendikalar Kanununun 40. maddesi de; siyasi partilerin sendika ve konfederasyonlara mali yardım ve bağışta bulunamayacağını, sendika ve konfederasyonların da bu gibi yardım ve bağışları kabul edemeyeceğini öngörmekte idi. 18.10.2012 tarih ve 6356 sayılı yeni Sendikalar Ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu'nun 28.maddesinin 2. bendi de, bu kuruluşların siyasi partilerden yardım ve bağış alamayacağını düzenlemektedir. Bununla birlikte; Siyasi partiler Kanununun 66. maddesi; kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, işçi ve işveren sendikaları ile bunların üst kuruluşları, dernekler, vakıflar ve kooperatiflerin, özel kanunlarında yer alan hükümlere uymak koşuluyla, siyasi partilere maddi yardım ve bağışta bulunabileceklerini düzenlemektedir.

bu konuyu ele almaya başlayabiliriz: Bu grupların, siyaset yapımına sızarak iktidarın politikalarını etkilemelerine karşılık, yönetimlerin onları yasal ya da siyasi olarak engellemesine olanak yoktur. Örneğin; bir tarım bakanı, önceden sadece çiftçi örgütlerine ilgi göstermek durumunda iken, artık çevreci gruplar, tüketiciler, sağlık örgütleri ve daha birçok kuruluşu en azından huzuruna kabul etmek zorundadır. Bu da dolaylı olarak; siyaset yapımının karmaşıklığını artırmaktadır, ancak aynı zamanda alınan kararların genel kalitesini yükselttiği ve siyasetlerin koordinasyonunu da geliştirdiği apaçık ortadadır.⁵⁸¹ Güncel olarak; ülkemizde GDO'lu ürünler ile ilgili Hükümet tarafından yapılan bir düzenlemenin ülkenin genelinde sivil toplum örgütlerinin oldukça fazla ilgisini çektiğini, bu örgütlerin aktif çalışmaları sayesinde kamuoyunun bu konuya dikkatinin yöneldiğini ve kamuoyunda oluşan bu tepkinin iktidar üzerinde önemli bir baskı kurduğunu söyleyebiliriz. Aynı şekilde; domuz gribi ile ilgili Hükümet tarafından başlatılan aşı kampanyası; belirsizlik, yeni bir aşı çeşidi oluşu, içeriğinin tartışmalı olması... gibi çeşitli nedenlerden dolayı (Başbakan'ın kendi tutumundan da kaynaklanan nedenler dahil) sivil toplum örgütlerinin ve özellikle basın kurumlarının etkisiyle kamuoyunda tepkiye neden olmuştur.

Akad'mın da belirttiği gibi; iktidar çevresi ile ilişki kurmanın bir yolu siyasal partilerden geçmektedir. O nedenle, bu konuya geçmeden önce yukarıda, baskı gruplarının siyasal partiler ile ilişkilerini inceledik. Akad'a göre; baskı gruplarının siyasal partiler ile iktidarın kararlarını etkileme yönünde yaptıkları işbirliği, partilerin örgütsel nitelikleri ve amaçlarının farklılığı nedeniyle her zaman sağlıklı sonuçlar vermez. Seçilmeden önce gruplardan gelen isteklere açık, duyarlı gözükten adaylar, seçildikten sonra türlü nedenlerle kulaklarını aynı yönden gelecek seslere kapatabilirler. Bu da grupları, partileri aşarak, etkinliklerini bakanlar, milletvekilleri, idareciler üzerinde yoğunlaştırmaya yöneltir.⁵⁸² Genellikle yasama alanında; yasa tasarısının hazırlığı sırasında devreye girebilmek şeklinde ortaya çıkan ilişki iki şekilde

⁵⁸¹ Alan R.BALL, B.Guy PETERS, "Modern Politics And Government", Çağdaş Siyaset ve Yönetim, Çev.Nil UZUN, Yayınodası , İstanbul 2007, s.105

⁵⁸² AKAD, s.89

gerçekleşir: Ya tasarı hazırlandıktan sonra, görüşleri alınmak üzere ilgili gruplara gönderilir, ya da daha hazırlık aşamasında iktidar yetkilileri ile ilgili gruplar arasında ilişki kurularak söz konusu yasal düzenlemenin ayrıntıları görüşülür. Bu sayede iktidarın çeşitli konularda hazırladığı yasal düzenlemelerin hayata geçmesinde daha hazırlık aşamasından itibaren bu gruplar söz sahibi olmuş olurlar. Akad'ın da vurguladığı husus; genellikle ikinci yolun tercih edilmesi ve bunun özellikle iktidarın işine geldiğidir. Şöyle ki; çağdaş devlet anlayışının “sosyal” niteliği, iktidarın hemen her alana el atmasını, düzenlemeler getirmesini öngördüğüne göre, yasa koyucunun her sorunu derinlemesine bilmesi, araştırabilmesini gerektirir. Yasa koyucunun elinde böyle bir araştırma yapacak ne yeterli mali gücü, ne belgesel kaynakları ne de teknik yeteneği vardır. Bir konuda uzmanlaşmış kişilerin hazırlayacağı metni, bu nedenle memnuniyetle karşılayacaktır.⁵⁸³ Yasa hazırlığı dışında; baskı grupları, iktidara idari kurumlarda görev yapan personelin seçilmesi ve atanması konusunda da baskı yapabilirler. Grup yöneticilerinin teknik komisyonlarda danışmanlık yaptığı da bilinen bir gerçektir.⁵⁸⁴

Baskı gruplarının iktidar üzerindeki etkileri, yasal düzenlemenin hazırlık aşamasından itibaren başlamakta ve tamamlanmasına kadar geçen süreçte, özellikle kabulü ve oylanması aşamasında, kamuoyunun bu konuya dikkatini çekerek yeterince tartışılmasını ve halkın bu düzenleme ile ilgili olarak bilgilendirilmesini sağlaması açısından çok önemlidir. Ayrıca belirtmekte fayda vardır ki; kabul edilmesine karşı oldukları bir yasal düzenlemenin hayata geçirilmesi karşısında da bu defa, söz konusu düzenlemenin uygulanmasını önlemeyi ya da

⁵⁸³ AKAD, s.91

⁵⁸⁴ Bu konuya en güzel örneklerden birisi Eylül 1992 yılında kurulan TEMA Vakfı'nın hukuksal alandaki ilk ve en büyük başarısı olan, 38 yılda çıkartılmayan ve dört kez kadük olan "Mera Yasası" nın TBMM'de 1998 yılının Şubat ayında "oybirliği" ile kabul edilmesidir. Nisan 1998 yılında da Ankara'da geniş katılımı bir toplantıda, mera, toprak, su ve orman için mevzuat komisyonları oluşturulmuş ve bu komisyonlara ilgili bürokratlar, öğretim üyeleri ve hukukçular katılmışlardır. Bunlardan mera komisyonu "Mera Yönetmeliği"ni hazırlamış ve bu yönetmelik Tarım ve Köyşleri Bakanlığınca yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. http://www.tema.org.tr/web_14966-2_1/neuralnetwork.aspx?type=74, erişim tarihi: 10.11.2013

yürürlükten kaldırılmasını amaçlayan faaliyetlere girişmeleri⁵⁸⁵ de mümkündür ve uygulamada çok sık karşılaşılmaktadır.

Temel kuruluş amacı üyelerinin çıkarlarını daha iyi korumak ve geliştirmek, Türk özel sektörünün yurt içinde olduğu gibi yurt dışında da sesini duyurmak, ülkenin ekonomisini ve politikalarını etkilemek, odalar ve borsalar arasında birlik ve dayanışma ile ticaret ve sanayin genel menfaatler çevresinde gelişmesini sağlamak, halkla olan ilişkilerde güveni sağlamak olan ve Türkiye’de iktidar üzerinde en etkili baskı gruplarından biri olan TOBB, kanunların oluşmasında ayrı bir öneme sahiptir. Hükümetlerin, özellikle ekonomik alanda ürettikleri politikaları, kanunları, TOBB ile istişare etme ihtiyacı hissettiklerini veya TOBB’nin kanun tekliflerini veya kanun değişiklik önerilerini dikkate aldıklarını belirten Aslan ve Gül, bunun sebebini TOBB Yayınlarından aktararak, Türkiye’nin en büyük sivil ekonomik örgütü olması olarak göstermektedirler.⁵⁸⁶ Aynı çalışmada; sermaye sınıfının en gelişmiş kesimini oluşturan Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği’nin (TÜSİAD) de iktidar üzerindeki etkisine değinilmektedir. 1991 seçimlerinden önce siyasi parti liderlerinin görüşlerini tek tek TÜSİAD’a anlattıklarına ve TÜSİAD üyelerinin değerlendirmelerinin basında geniş bir şekilde yer aldığına dikkat çeken Aslan ve Gül; TÜSİAD’ın baskı grubu niteliğinin özellikle 1984’ten sonra ön plana çıktığını ifade etmektedirler.⁵⁸⁷ Şahim de TOBB - TÜSİAD ile ilgili yaptığı kapsamlı çalışmasında TÜSİAD’ın basına verdiği ilanlar nedeniyle, tarihe “hükümet düşüren kuruluş” olarak geçtiğini ifade etmektedir. Bu noktada; TÜSİAD’ın bir noktaya kadar baskı grubu olduğunu vurgulayan Şahim, bu grubu frenleyecek başka baskı gruplarının oluşmamasını, demokrasiyi ciddi biçimde yaralayacak bir tehlike olarak gördüğünü söylemektedir.⁵⁸⁸ TÜSİAD’ın Avrupa Birliği müktesebatının ülkemizde kabul edilmesi ve özellikle AB üyelik kriterlerinin kabulü ile ilgili yasal düzenlemelerin bir an önce

⁵⁸⁵ AKAD, s.96

⁵⁸⁶ Seyfettin ASLAN, Cengiz GÜL, “Geçmişten Günümüze Türkiye’de Baskı Grupları”, CÜ. İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, C.5, Sayı 1, s.96

⁵⁸⁷ ASLAN & GÜL, s.98

⁵⁸⁸ Tarık ŞAHİM, **Siyasi Katılım Ve Baskı Grupları**, Makro Ltd. Şti. Eğitim Yayınları, Ankara 1994, s.85

gerçekleştirilmesi konusundaki demeçlerinin ve iktidar organları ile yaptıkları görüşmelerin basında sıkça yer aldığı düşünüldüğünde, Türkiye’de iktidar üzerinde ne kadar etkili bir baskı grubu olduğu anlaşılmaktadır.

3. Baskı Gruplarının Siyasal İşlevleri

Siyasal işlevler terimi; her zaman açıkça ya da üstü örtülü olarak, toplumsal sistemin tümünün duyduğu gereksinmelere göre tanımlanmıştır. Bu doğrultuda kullanılan “işlevsel gereklilik” ve “işlevsel önkoşullar” terimleri herhangi bir toplumun var olabilmesi ve varlığını sürdürebilmesi için yerine getirilmesi gereken temel işlevleri anlatmak üzere kullanılır.⁵⁸⁹

Baskı gruplarının gördüğü siyasal işlevler hakkında ilk olarak; siyasal partilerin tekeline karşı bir ağırlık⁵⁹⁰ aslında bir ek kuvvet olduklarını söyleyebiliriz. Siyasal partiler ile baskı gruplarının birbirlerini kontrol etmeleri açısından da gördükleri işlev önemlidir.⁵⁹¹

Baskı grupları, çeşitli toplumsal ve profesyonel kesimlerin dileklerini ve ihtiyaçlarını siyasal sisteme ulaştırmaları bakımından da önemli bir işleve sahiptir. İlk etapta toplumdan gelen dilek ve isteklerin alıcısı, daha sonraki aşamada da bunların iktidara ulaştırılması işlevini görürler. Çam’ın da haklı olarak belirttiği gibi; toplumların gittikçe karmaşıklığa yönelindikleri bir ortamda farklılaşma süreci içine girildiğinde dilekler çoğalacak, iktidara ulaşmak isteyecektir. Eğer bu düzeyde sistem, bir takım kanallara, araçlara sahip değilse, dilekler ortada kalabilir, birikebilir ve sistem açısından bir süre sonra bunalımlara kaynak olabilecek yoğunluğa erişebilir.⁵⁹² İşte baskı grupları, toplumda dileklerin ve ihtiyaçların siyasal sisteme ulaşmasını sağlayan kanallar olarak faaliyet göstermektedirler.

Baskı gruplarının faaliyetlerinin kamuoyu üzerinde yarattığı etki sonucunda, iktidarın ve parlamentonun bu etkiyi dikkate alarak, eylem ve işlemlerinde buna uygun davranması; kamu yararının gerçekleşmesi açısından da önemli bir işlevdir. Bu sayede, yasama ve

⁵⁸⁹ Maurice DUVERGER, *Siyaset Sosyolojisi*, : Siyasal Bilimin Öğeleri, Çev. Şirin TEKELİ, Varlık Yayınları, İstanbul, 1982, s. 308

⁵⁹⁰ TUNAYA, s.341

⁵⁹¹ TUNAYA, s.342

⁵⁹² ÇAM, s.212

yürütme organları daha etkin bir biçimde çalışacak, görev yaptıkları süre boyunca da üyeleri tabandan gelen baskının etkisiyle hesap verme sorumluluğu hissi ve inancıyla hareket edeceklerdir.

Ayrıca; baskı gruplarının aktif katılımı ile işleyecek siyasal süreç, halkın eğitilmesi açısından ve siyasal kültürün gelişimi açısından da önemli katkılar sağlayacaktır. Bunun dolaylı bir sonucu olarak da siyasal katılımın kalitesi yükselecek, demokrasi daha iyi yerleşecek, insan haklarının korunmasında daha sağlam bir zemine kavuşulacaktır.

Sonuç olarak; toplumdaki ekonomik, sosyal ve ideolojik çıkarları temsil etme araçları olan baskı grupları, bir yandan siyasal kültür içerisindeki katılımcı düşüncelerin gelişmesine yardımcı olurken, öte yandan da duyarsız toplumları harekete geçirir. Diğer yandan; demokrasiye ve insan haklarının korunmasına doğrudan veya dolaylı tüm olumlu katkılarına rağmen, kendi konumlarını sıklıkla kötüye kullandıkları, ellerindeki mali kaynaklar ve adaylara oy temin edebilme güçlerinden cesaret alarak yönetimle kişisel ilişki kurdukları ve bunun da siyasal yaşama arzulanan eşit katılımı zedelediği yönünde eleştiriler getirilmektedir.⁵⁹³

Baskı grupları hakkında son olarak belirtilmesi gereken bir husus; bu grupların karar alma süreçlerine katılımının ulusal düzeyde ele alınmış olmasıdır. Genel anlamda baskı grupları, bağlı buldukları (ulusal) siyasal sistem tarafından şekillendirilen ve içinde hayat buldukları sistemin kurumlarına karşı faaliyette bulunan örgütlerdir. Ancak; dünyanın içinde bulunduğu dönem, ağırlıklı olarak ekonomik alandan başlayan ve daha sonra siyasal sistemlerin de uluslararası entegrasyonunun tartışıldığı ve hayata geçirildiği bir dönemdir.⁵⁹⁴ Bu nedenle, bu süreçte karar alma merkezleri ve şekilleri değiştikçe, etkinlik alanları da genişleyen baskı grupları oluşmaya başlamıştır. Ancak; karar alma süreçlerinin uluslararası bir nitelik kazanması ve özellikle bölgesel düzeyde Avrupa Birliği politikalarının etkinlik

⁵⁹³ BALL & PETERS, s.117

⁵⁹⁴ Haluk ALKAN, “Avrupa Birliği Karar Alma Süreçlerinde Baskı grupları”, Türk İdare Derisi, Yıl 71, Mart 1999, sayı 422, s.41

göstermesi sonucunda, bu gelişimde baskı gruplarının nasıl bir etkileşim göstereceği ayrı bir çalışma konusudur. İnsan haklarının korunması için de ayrı bir öneme sahip olan bu uluslararası sistemlerin, ulus devletlerin egemenlik yetkisini önemli ölçüde etkilediği ve kısıtladığı da bilinen bir gerçektir. Bu nedenle diyebiliriz ki; Batı ile diyalogu gelişmiş baskı gruplarının diğer baskı gruplarına göre, ulusal iktidarları etkileme ve sınırlama potansiyeli daha fazla olacaktır. Ülkemizde batı ile bütünleşmiş bir baskı grubu olarak TÜSİAD, bu duruma en büyük örnek teşkil etmektedir.

IX. SİYASAL KATILMAYI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

A) Din

Siyasal katılmayı etkileyen faktörlerin en başında geleni dindir. Hem bireyin özgürlük anlayışı ile hayata bakış açısını, hem de sosyolojik açıdan önemli bir toplum şekillendirici ya da kültür oluşturuvcu gücü nedeniyle din olgusu, siyasal kültürün de en başta gelen etkileyici unsurudur. İnsanlık tarihini öğrenmemizi sağlayan araştırmalar incelendiğinde, özellikle tek tanrılı dinlerin, ortaya çıktığı dönemi ne kadar çok etkilediği ve yaşamın neredeyse her yönünü değiştirici bir etkisi olduğu görölmektedir. Ekonomiden hukuka ve toplumun en küçük yapıtaşısı olan aile ilişkilerine kadar çok geniş bir perspektifte insan hayatını şekillendiren dini öğretiler bu etkilerini yüzyıllar boyunca devam ettirmişler ve bu etki, siyaset ile din arasında bir ilişki oluşmasına sebep olmuştur. Bir toplumda kabul edilen dini inanışın kökleşmesi ve yaygınlaşması o toplumun kültürel değerlerinin de aynı doğrultuda gelişim göstermesini sağlamakla beraber, esasen dinler tarihinin bizlere öğrettiği şeylerden biri de, ortaya çıktığı dönemlerin toplumsal anlamda bir kaos, bunalım ve yoğun şiddet eğilimlerinin yaşandığı, toplumsal barışın olmadığı zamanlar olduğudur. O nedenle dinlerin; insanın varoluş sebebi ve özü ile ölümden sonraki hayata dair verdiği bilgilerin yanısıra, toplumsal hayatı düzenleme, ahlak, hakkaniyet, adalet ve eşitlik gibi temel değerleri de yoğun

bir şekilde öğrettiği ve talep ettiği sosyolojik olgular olduğunu görüyoruz. İşte bu sosyolojik olgusalıkları ekonomi ve hukuku da etkilemiş, bunun bir sonucu olarak da siyaset, dini kalıplarla ilişkili olarak gelişmiştir. Modern devletin de varoluş sürecine göz attığımız zaman; dinin kendisinin değilse bile din algısının ve siyasal düşünürlerin dini öğretiye olan bakış açılarındaki değişikliğin toplumsal, kültürel ve siyasal bakımdan dönüştürücü etkisini gözlemleyebiliyoruz.

Dinlerin insanlığa ilettiği mesaj ve buyruklar ile bu mesaj ve buyruklara ne kadar uyulduğu İlahiyat ya da Teoloji'nin çalışma alanına girmektedir. Ancak dinlerin, etkisi altındaki toplumlarda görülen kültürel ve siyasal etkilerinin aynı dinden olan toplumlara göre değişiklik göstermesi incelenmesi gereken bir başka husustur. Bu yönde bir değişkenliğin oluşumunda, her toplumun kültürel özelliklerini şekillendiren din dışında farklı etkenler bulunması da rol oynamaktadır. Örneğin; Türk ve Arap toplumlarının kültürel ve siyasal özellikleri karşılaştırıldığında, dini değerlerin etkisinin farklılaşmasındaki en büyük etkenin, İslamiyet öncesi gelenek görenek dokusunun da birbirinden farklı olması ve hala etkilerini sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Özellikle, İslamiyet öncesi Türk toplumunda kadının sahip olduğu değer Arap toplumlarına göre daha yüksek olması, hatta İslam dininin kabul edilmesiyle sonradan kadının toplumsal değerinin azaldığı yönündeki tespitler bu farklılaşmaya en anlamlı örneklerden biridir. Bu türde bir değişikliğin, yani aynı dine mensup toplumların farklı kültürel ve siyasal özellikler göstermesinin bir başka sebebi de dinlerin getirdiği kurallar ve inançlardan çok, din adına konuşanların yorum ve davranışlarıdır.⁵⁹⁵ Çünkü; Kışlalı'nın da ifade ettiği gibi, bu yorum ve davranışları toplumun o andaki koşulları belirler. Burada işte dinin kendisinin değil, din algısının siyasal kültürün oluşumundaki etkisini önemsemeli ve dikkate almalıyız.

⁵⁹⁵ KIŞLALI, 1993, s.48

B) Toplumsal Yapı (Ataerkil Yapı, Cinsiyetle Birlikte)

Siyasal katılmanın insan haklarını koruyucu işlevini yerine getirebilmesi için gerekli olan yoğunlukta gerçekleşebilmesi, o toplumun üyelerinin yapısal özelliklerinin de tartışılmasını gerektirmektedir. Bir toplumdaki kadın - erkek ilişkileri, kadının toplumsal cinsiyet kuralları ekseninde geçen hayatı, erkek egemen aile yapısı da önemli birer kültür oluşturuculardır. Özellikle tüm dünyada yaygın olarak gözlemlenen ama az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde daha çok göze batan olgulardan birisi, kadının siyasil katılımlının düşük seyrettiğidir. Kendi hayatının dahi karar vericisi olamayan kadınların, üyesi buldukları toplumun sorunları ve ihtiyaçlarının belirlenmesi ile çözüm uygulamalarının birer katılımcısı olmaları mümkün değildir. Dolayısıyla, kadın ve erkekten müteşekkil toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel değerlerinin ve sorunlarının sadece erkek bakış açısıyla ve erkek ağırlıkta bir kadro ile yine masküler bir üslupla belirlenmesi ve uygulayıcı irade olunması, işte o toplumun sorunlarının çözümünde ve ilerlemede fazla bir katkı sağlamayacaktır.

Bu başlık altında bahsetmek istediğimiz bir başka husus, toplumsal cinsiyet- biyolojik cinsiyet kavramları arasındaki ilişkidir. Bu kavramlar pratikte ayrımcılık yasağı ile birlikte bir değer ifade etmektedir. Ayrımcılık yasağı, insan haklarının korunmasında en temel ve genel ilkeyi teşkil etmektedir.⁵⁹⁶ Ayrımcılık yasağı bu anlamda çok geniş bir temeli olan (ırk, renk, dil, din, cinsiyet, mülkiyet, doğum, siyasil köken.. gibi), çok farklı alanlarda uygulanma imkânı bulunan koruyucu, temel bir ilkedir. Bu kavramın eşitlik ilkesi ile ilgisine de yukarıda 2. Bölümün 3. Başlığı altında değinmiştik. Bu aşamada ele aldığımızda ise, cinsiyet ayrımcılığı bakımından önem ifade etmektedir. Bu yönüyle kavram, kadınların sırf kadın olduklarından dolayı, bir takım haklardan mahrum kalmaları ya da kendilerine kasıtlı olarak haksızlık yapılmış olması anlamına gelir. Bu tartışmalar içinde geçen toplumsal cinsiyet ve

⁵⁹⁶ KALABALIK, 2009, s. 160

biyolojik cinsiyet kavramlarının zaman zaman birbirlerine karıştırıldıkları gözlenmektedir. Biyolojik cinsiyet, erkeklerin ve kadınların bütün tarihsel dönemlerde yerine getirdikleri rollerini kapsarken, toplumsal cinsiyet tarihsel dönemlere göre değişmekte ve en genel anlamda "cinslerin farklı biyolojik özelliklerine bağlanması mümkün olmayan bir işbölümü temelinde, kadınların ve erkeklerin farklı işler yapması" olarak tanımlanmaktadır.⁵⁹⁷ Bu bağlamda çocuk doğurmak kadının bütün tarihsel dönemlerde yerine getirdiği "biyolojik cinsiyete dayalı bir rol" olurken, ev işlerini yapmak yalnızca tarihsel bir dönem içinde başlayıp gelişen, ondan önce var olmayan ve belki bir gün ortadan kalkabilecek olan "toplumsal cinsiyete dayalı bir rol"dür.⁵⁹⁸

Kadına biraz da tarihin penceresinden bakacak olursak; bu bakış bize insan hakları mücadelelerini de görmemizi sağlar. M.Ö. 6000- 3000 yılları arasında gerçekleştiği tahmin edilen ataerkil düzenin yerleşmesinden önce, kadının toplumdaki yerinin kuvvetli olduğunu gösteren emareler (kadın tanrıçalar) de vardır. Ancak o dönemdeki kadının güçlü statüsünün, erkeğin üremedeki rolünün bilinmemesinden kaynaklandığı öne sürülmektedir.⁵⁹⁹ Hatta Badinter'e göre; anasoylu toplumlar bir kadın üstünlüğünün gözlemlendiği toplumlar değildir. Kadınların olağandışı haklardan yararlandıkları toplumlarda bile sonuçta hâkim olan erkektir.⁶⁰⁰ Akal; Lewis Henry Morgan'ın Eski Toplum adlı eserine yer vererek; toplumların anasoylu bir sosyal düzenleme aşaması adı verilen bir ilk dönemden geçtikten sonra babasoylu aşamaya geçtiklerini ifade etmektedir. Bu dönemde de; cinsel ilişkilerin rastlantısallığı yüzünden babalık belirlenemediği için soy zincirinin yalnızca anaya göre oluşturulabildiği fakat; kadının bu sayede kazandığı toplumsal saygıya rağmen yine de

⁵⁹⁷ ÖZKANLI, Özlem & KORKMAZ, Adil, "Kadın Akademisyenler", AÜSBF Yayınları, Yayın No: 586, 2000, s.9)

⁵⁹⁸ ÖZKANLI & KORKMAZ, 2000, s. 9

⁵⁹⁹ GÜRİZ, 2011, s.15

⁶⁰⁰ BADİNTER Elizabeth, **Biri Ötekidir**, Afa Yayınları, 1992, Aktaran: Cemal Bali Akal, **Siyasi İktidarın Cinsiyeti**, İmge Kitabevi, 1994, s. 52-53

erkeğin belirgin bir üstünlüğünün olduğu göze çarpmaktadır: Erkek, kız kardeşinin çocuklarını kendi çocukları sayar; çocuklar da dayılarını baba.⁶⁰¹

Yukarıda insan onuru kavramını açıklarken, bu değerın kültürden kültüre değışmemesi gerektiğinin altını çizmiştik; fakat olan ile olması gereken arasında her zaman ortaya çıkan farklılığın bir uzantısı olarak, kadının toplum(un)daki yeri ve değeri de her kültüre göre değışkenlik göstermektedir. Hatta bu kültürel değerler kendi tarihsel dönemleri içinde bile farklılaşmaktadır. Örneğın; bugün kadına diğeri toplumlardan daha fazla değeri ifade edilen batı toplumlarının tarihine baktığımızda, sanayi devriminin bir kırılma noktası olduğu görölmektedir.

Sanayi öncesi batı toplumlarında toplumsal yaşamın hemen hemen tüm dinamikleri aileye endekslenmiş durumdadır. Aile; toplumsal birçok işlevin yanında özellikle eğitim merkezi ve ekonomik birim olma gibi iki temel işleve sahiptir.⁶⁰² Kadınlar toplumun merkezini oluşturan bu çekirdeğın üretken ama pasif bir üyesidir. Bununla birlikte ortaçağda, Avrupa'da ikinci derecede statüleri olduğu halde loncalara girme imkânlarının bulunduğunu görmekteyiz. Fakat XIV. Yüzyılda Fransa'da ve XVII. Yüzyılda Almanya'da ticaret yapmalarının yasaklanması ile loncalarla ilişkilerinin kesildiğı tespit edilmiştir.⁶⁰³ Sanayileşme öncesinde, ailenin bir üyesi olarak yer aldıkları toplum hayatında; sanayileşme sonucunda emekleri aracılığıyla kamusal yaşamla bütünleşen erkeklerin iyice gerisinde kalmışlardır. Özellikle eğitim ve ekonomi faaliyetleri dolayısıyla kamusal yaşamdan koparak, erkeğe göre ikincil bir duruma düşmüşlerdir.⁶⁰⁴ Sanayi devriminden sonra; kapitalizmin oluşma döneminde köylerden şehirlere başlayan göçle birlikte, kadınlara yedek bir sanayi

⁶⁰¹ AKAL, 1994, 49- 50.

⁶⁰² BERKNER L, "Recent Research on the History of the Family in Western Europe", Journal of Marriage and the Family, 1973, aktaran Ömer Çaha, Sivil Toplum, Aydınlar ve Demokrasi, Plato Yayınları, 1. Baskı, 2008 s.82.

⁶⁰³ GÜRİZ, 2011, s. 17

⁶⁰⁴ ÇAHA, 2008, s.85.

ordusu gözüyle bakılmış, kadınlar erkek işçilere göre daha az ücretle ve daha elverişsiz koşullarda fabrikalarda çalışmak zorunda kalmışlardır.⁶⁰⁵

İkinci bir kırılma noktası da İkinci Dünya Savaşı öncesinde devletlerin kendi ulusal meselesi olarak görülen insan haklarının korunmasının, bu savaşın doğurduğu acı sonuçların, ağır insan hakları ihlallerinin yaşanması nedeniyle uluslararası bir boyut kazanması olmuştur. Uluslararası barış ve güvenliğin sağlam temeller üzerine oturtulabilmesinin başlıca şartı olarak, insan haklarının uluslararası bir koruma düzeyine kavuşturulması öngörülmüş ve bu koruma düzeyini gerçekleştirmek üzere 26 Haziran 1945'te Birleşmiş Milletler Antlaşması imzalanmış, 26 Ekim 1945'te de bu antlaşma yürürlüğe girmiştir. 1946 yılında kurulan BM İnsan Hakları Komisyonu ile Kadınların Statüsüne Dair Komisyonun 1947 yılında çalışmalarına başlayarak evrensel insan hakları bildirisinin taslağını hazırlamasının ardından, 10 Aralık 1948'de de İnsan Hakları Evrensel Bildirisi kabul edilerek ilan edilmiştir.⁶⁰⁶

Birleşmiş Milletler kuruluşundan itibaren kadın – erkek eşitliğine çok önem vermiş, BM Şartının Giriş bölümünde yer alan amaçları arasında bunu bir ilke olarak kabul etmiştir. 1946'da kurulan Kadın Statüsü Komisyonu da çalışmalarını çok yoğun bir şekilde sürdürmüş, 1979 yılına gelindiğinde Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) kabul edilmiş ve 3 Eylül 1981'de yürürlüğe girmiştir. Bugün 187 ülkenin taraf olduğu ve bu yönüyle uluslararası insan hakları sözleşmeleri arasında en çok taraf olunan sözleşmelerden biri olma özelliği taşıyan CEDAW sözleşmesi, içeriği itibariyle çok yönlü ve geniş kapsamlı bir metindir.⁶⁰⁷

Kadınlara karşı ayrımcılığın dünyada tarih boyunca ve günümüzde gösterdiği yaygınlık ve çeşitliliğin doğal bir sonucu olarak CEDAW Sözleşmesi, kadınlara karşı ayrımcılığın yalnızca yasal düzenlemelere ilişkin olmadığı, bütün toplumlarda bu olgunun

⁶⁰⁵ GÜRİZ, 2011, s. 45

⁶⁰⁶ BOZKURT Enver, **Uluslararası İnsan Hakları Hukuku**, Asil Yayın, 2006, s.68

⁶⁰⁷ GEVREK Özlem Bozkurt, “**Uluslararası Sözleşmelerde Kadın Hakları**”, İşkur, Sayı 5, Ocak –Şubat – Mart 2012, s.54

sosyal, ekonomik, sosyo –psikolojik ve siyasi temelleri olduğu gerçeğinden hareketle; taraf devletlerde bir yandan kadınların kanun karşısında eşitliğinin sağlanmasını öngörürken, öte yandan bunun çok ilerisine giderek, birey olarak kadınların (medeni hallerine bakılmaksızın) siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamın bütün alanlarında erkeklerle eşit konumda olmaları ilkesini benimsemektedir.⁶⁰⁸

Kadın erkek eşitsizliğinin temelinde yatan önemli bir unsurun ayırıcı toplumsal değer ve kalıp yargılar olduğunu ifade eden Sözleşme metni (Madde 5), taraf devletlere toplumdaki cinsiyete dayalı ayrımcılık içeren bütün geleneksel ve kültürel davranış kalıplarını ve tutumlarını dönüştürmek yükümlülüğü getirmekte, devletleri bu amaçla etkili önlemler almaya zorlamaktadır.⁶⁰⁹

Uluslararası yükümlülüklerin bir uzantısı olarak iç hukukta da önemli gelişmeler sağlanmakla birlikte, yapılan araştırmalar mevzuattaki gelişmeler ile pratikteki gelişmelerin paralel gitmediğini göstermektedir. Kadın ve erkek arasındaki sosyal, ekonomik ve kültürel konularda farklılığı vurgulayan göstergeleri ortaya koymak amacıyla⁶¹⁰ Türkiye İstatistik Kurumu tarafından hazırlanan çalışma göstermektedir ki; kadınlar hala meslek dalları arasında toplumsal cinsiyet algısına uygun düşen meslekleri seçmekte veya seçebilmektedirler. 2012 yılı istatistiklerine göre; anaokulu öğretmenlerinin yaklaşık olarak tamamı kadın olmakla birlikte, ilköğretimdeki kadınların oranı %57, ortaöğretimdeki kadın öğretmenlerin oranı da % 43'tür. Yükseköğretimde ise bu oran %40.9'dur, ancak profesör ve doçent gibi ünvanlar bakımından değerlendirildiğinde kadınların oranınının 27.6, 32.2 gibi azalan rakamlarla gerçekleştiği görülmektedir.⁶¹¹ Yazılı medya alanında çalışan kadın personelin dağılımı da göstermektedir ki, bu alandaki kadın çalışanlar basım ya da dağıtım bölümlerine kıyasla daha çok yayın bölümünde çalışmakta ve bu alandaki oran 2006'dan

⁶⁰⁸ ACAR Feride, “Kadınların İnsan Hakları, CEDAW Ve Türkiye’de Durum”, Güncel Hukuk Dergisi, Mart 2005, sayı 15, s.36

⁶⁰⁹ ACAR, 2005, s.36

⁶¹⁰ TÜİK, İstatistiklerle Kadın 2012, s.XI

⁶¹¹ TÜİK, İstatistiklerle Kadın 2012, s.127,128

2011'e kadar %30'dan %34'e yükselmiştir.⁶¹² Büyükelçi, cumhuriyet savcısı, hakim, üst düzey memur, polis gibi değişik meslek gruplarında ise kadınlar çok az oranda yer almaktadırlar.⁶¹³

Bununla beraber; yaşamının herhangi bir döneminde fiziksel ya da cinsel şiddete maruz kalma oranı % 41.9 gibi çok yüksek bir oranda yer almaktadır.⁶¹⁴ Çalışmada; kadınların eğitim düzeyleri yükseldikçe bu oranların da azaldığına dikkat çekilmektedir. Hiç eğitim almamış veya ilköğretimi bitirmemiş kadınların şiddete maruz kalma oranı % 55.7 gibi çok yüksek bir oran olarak gerçekleşirken, eğitim seviyesi yükseldikçe bu oran da kademeli olarak azalmakta ve lise ve yüksek okul mezunları bakımından %27.2'ye gerilemektedir.⁶¹⁵ Kanımızca; şiddete maruz kalan kadınların eğitim düzeyleri araştırılmakla birlikte, bu tür araştırmalar kapsamına şiddet uygulayan erkeklerin de eğitim düzeyleri ve sosyo-kültürel durumları ilave edilmelidir. Kadınların şiddet mağduru olmalarının engellenmesi için eğitim düzeylerinin yükselmesi gerekliliği kimi araştırmacılar tarafından savunulurken, bizce erkeklerin de şiddet uygulama potansiyellerinin azaltılması yönünde eğitim ve diğer klinik çalışmalar yapılmalıdır. Bu bakımdan, mağduru oldukları bir durumun telafisi veya çözümünü sadece kadınların aktif adım atmasından beklemek, bu şiddetin failleri nazarında fazla bir etki yaratmayacaktır, kanaatindeyiz.

Siyasal yaşamla ilgili göstergelere baktığımızda ise tablo iyice üzücü bir hal almaktadır. Türkiye; seçilmiş 51 ülke arasında kadın milletvekili oranları bakımından % 14.4 ile 43. Sırada yer almaktadır. Birinci sırada ise %44.7 oranı ile İsveç gelmektedir. Kadın milletvekillerinin parlamentoda ilk kez yer aldığı 1935 yılında kadın milletvekili oranı %4.5 iken, 2012 yılında bu oran ancak %14.4'e yükselmiştir.⁶¹⁶ 25 bakanın yer aldığı Bakanlar Kurulu'nda ise sadece bir kadın bakan yer almaktadır; o da Aile ve Sosyal Politikalar

⁶¹² TÜİK, İstatistiklerle Kadın 2012, s.129

⁶¹³ TÜİK, İstatistiklerle Kadın 2012, s.129-132

⁶¹⁴ TÜİK, İstatistiklerle Kadın 2012, s.114

⁶¹⁵ TÜİK, İstatistiklerle Kadın 2012, s.117

⁶¹⁶ TÜİK, İstatistiklerle Kadın 2012, s.143,144

Bakanlığıdır. Yerel yönetimde ise kadınların oranı çok daha düşük seviyelerdedir; 2009 yılı seçim istatistiklerinde belediye başkanlığı oranı %0.9, belediye meclis üyeliği %4.2, il genel meclis üyeliği ise %3.3 olarak gerçekleşmektedir.⁶¹⁷

C) Eğitim

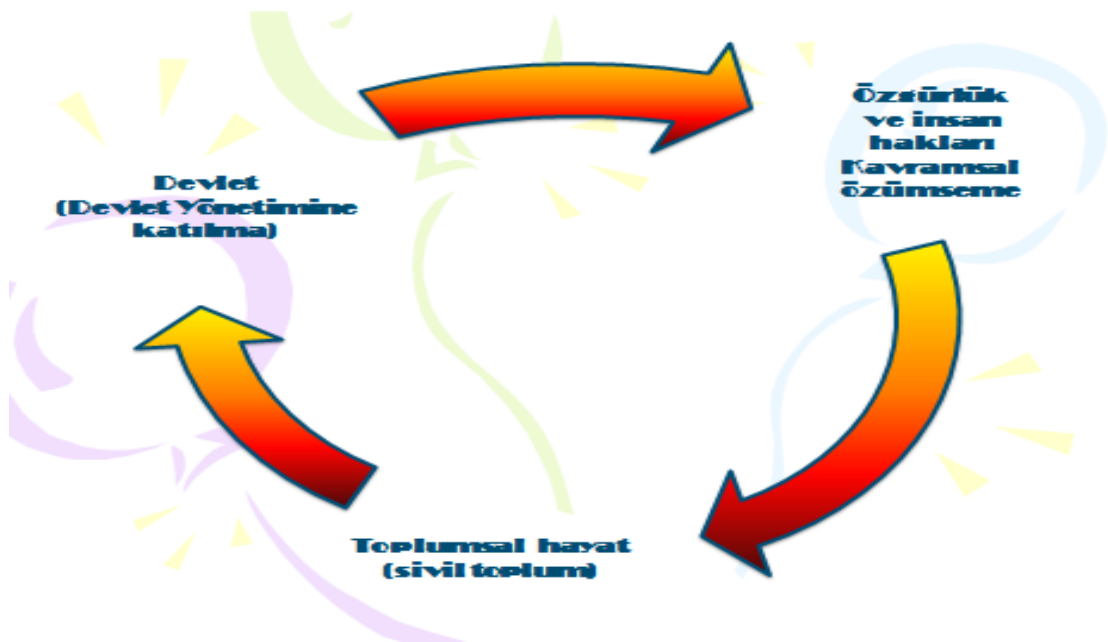
Siyasal katılma düzeyini etkilediği düşünülen bir diğer faktör de eğitimidir. Eğitimin merkezi ya da mekânı olarak kabul edilen okul da burada değinmemiz gereken bir ara faktördür. Eğitim almak amacıyla okula giden (ya da gönderilen) kişilerin burada aldıkları eğitim – öğretim hizmeti sayesinde bilgi ve donanımları artmakta; bu sayede hayata, doğaya, sosyal, ekonomik ve siyasal ilişkiler bütününe dair düşünce ve yorum geliştirme yeteneğine kavuşmaktadırlar. Eğitim – öğretim faaliyetlerinin yanı sıra, bu vesileyle okulda gerçekleşen biraradalık da kişilerin sosyalleşmesine önemli bir katkı sağlamaktadır. Yukarıda siyasal toplumsallaşma ile ilgili kısımda değindiğimiz gibi, okul, kişilerin davranışlarına yön veren bir toplumsal alan olarak siyasal kültürün oluşması ve siyasal toplumsallaşmada belirleyici bir unsurdur. Bu anlamda okul; bireyin hem akademik bilgiye erişmesi hem de sosyalleşmesi sayesinde siyasal kültürü öğrenerek kendi öz değerlerini içselleştirmesi ve geliştirmesi imkânı sağlayan bir siyasal alandır. Bireysel açıdan etkisi bu şekilde olmakla birlikte, yaygın etkisi de azımsanmayacak ölçüdedir. Yine hatırlanacağı gibi yukarıda yargıyla ilgili görüşlerimizi aktarıırken; yargının temel işlevinin adaleti sağlamak olduğunu belirtmiştik. Hukukilik; toplumdaki olumsuz, akla, ahlaka ve adalete aykırı uygulamalara karşı adaleti tesis edecek, toplumun içinde bulunduğu kaos veya bunalım diye adlandırabileceğimiz haksızlık pratiklerinin ortadan kaldırılması ya da tedricen azaltılması yönünde işlev görecektir. Hukukun bu işlevini yerine getirebilmesi için, yürürlükteki hukuk kurallarının toplumun çoğunluğu tarafından benimsenip kabul görmesi gerekir ki, bu da meşruiyet kavramını karşımıza çıkarır. Bu yüzden de tekrar ifade etmek gerekirse, bir toplumda yürürlükteki

⁶¹⁷ TÜİK, İstatistiklerle Kadın 2012, s.148

kuralların hem “meşru” hem de “hukuki” olabilmesi o toplumun uygarlık düzeyi ile ilgilidir. İşte bu noktada eğitim elzemdir. Ancak uygarlık düzeyinin yükselmesi için gerekli olan eğitim, sadece okul içi eğitimden ibaret de değildir.

İnsan hakları ile uygarlık düzeyi ilişkisini biraz daha açmak ve daha anlaşılır kılabilmek için, insan haklarını döngüsel olarak üç evrede açıklayabiliriz. Birinci evrede; özgürlük ve insan hakları kavramlarının idrak edilmesi ve özümsemesi karşımıza çıkmaktadır. İkinci evrede; bireyin kendisini ve birlikte yaşadığı toplumu yani çevresini, bir diğer ifadeyle sivil toplumu görürüz. Bu aşamada bireyin toplumsal katılımı hem kaçınılmaz hem de çok önemli bir olgudur. Burada çok yaygın bir biraradalık durumu vardır. Üçüncü evrede ise; devleti ve devletin sürekliliğini sağlayan yöneticileri yani iktidarı görürüz. Bu döngünün 3 aşamasının içinde de eğitimin hayati bir önemi bulunmaktadır. Ayrıca; bu üç evre sürekli olarak etkileşim halindedir. Yani; birey her ne kadar bir arada yaşadığı diğer bireylerle beraber toplumu oluştursa ve yapılandırırsa, toplum da siyasal örgütlenmesini yani devleti oluşturup şekillendirirse; bunun tersine de bir akış vardır. Devlet ne kadar otoriter bir yöntemle yönetilirse toplumu, toplumdaki değer yargıları da değişen ölçülerde bireyleri etkiler.

Tablo 2: İnsan haklarının döngüsel 3 evresi.

Bireyin özgürlük ve hak anlayış ile kavrayışı ve bu idrakini hayata aktarmasında ilk olarak aile içi eğitim, sonrasında ise içinde yaşadığı toplumda yaşayarak edindiği bilgiler ve özellikle okullarda verilen eğitimin verimliliği; kendisini, devlet oluşum ve sürekliliğinde gösterir. Bilindiği gibi devlet; bir toplumun siyasallaşması ve bu siyasallaşma sonucu ortaya çıkan iktidarın kurumsallaşması ile oluşur. Devletin görevleri, liberal öğretinin savunduklarının tersine, 19. yüzyılda yaşanan sanayi devriminin etki ve sonuçları doğrultusunda 20 ve 21. yüzyıllarda giderek yükselen bir ivme göstererek artmış ve sosyal devlet olgusu oldukça yaygınlaşmıştır. Bu da, devlet iktidarının, toplumsal hayatın pek çok alanını düzenlemesini beraberinde getirmektedir. Devlete hasredilen bu kapsayıcı düzenleme yetkisi ve devlet iktidarının ya da diğer bir ifadeyle yönetme yetkisini elde edenlerin keyfi davranma potansiyelleri de göz önüne alındığında, insan haklarının korunması meselesi iktidarın sınırlandırılması problemini karşımıza çıkarmaktadır. İktidarın sınırlandırılması demek de tekrar edecek olursak, geniş anlamda, halkın toplumsal ve siyasal alanda oluşturulacak olan kuralların belirlenmesinde ve kamu hizmetleri ve politikaları ile ilgili hukuk kurallarının kabulü, uygulanması ve denetlenmesinde, yetkili kıldığı temsilcilerini kontrol etmesi, onları etkilemesi ve gerektiğinde de barışçıl yollarla değiştirebilmesi demektir. Hatta bazı zamanlarda doğrudan ya da yarı doğrudan bir şekilde bizzat bu süreçlere katılımı gerekir. Bu olgular bize çok tanıdık bir siyasal kavramı, demokrasiyi çağrıştırmaktadır. Ancak, demokrasinin o kadar çok tanımı yapılmaktadır ki, öğretilerde henüz ortak bir geçerli tanım kabul edilmemiştir. Genel olarak siyasi tercihte bulunabilmeyi gerektiren demokrasinin yaşayan bir demokrasi olabilmesi için, o toplumda siyasal katılım düzeyinin yüksek olması beklenmektedir. Yani, bireylerin özgür iradeleriyle ve katılımcı bir şekilde tercihte bulunabilen yurttaşlar olabilmeleri gerekir. İnsan haklarının anayasa ve yasalar ile kabulü ve düzenlenmesi maalesef, gerçekleşmesini de beraberinde getirmemektedir. İktidarı sınırlandıran hukuki faktörler olarak ele alınan anayasal ve yasal güvencelerin bu yetersizliği

ve kırılabilirliği, insan haklarının korunmasında bu sefer gözleri hukuk dışı faktörlere çevirmektedir. İşte demokrasinin maddi boyutu olarak ifade ettiğimiz siyasal katılım, hak ve özgürlüklerin gerçek güvencesini oluşturan hukuk dışı faktörlerden en önemlisidir. Diğer bir faktör de etikdir. Devlet iktidarının sınırlandırılmasında belirleyici rol oynayan bu hukuk dışı faktörlerin gelişimi; toplumun sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel yapısı ile ilgilidir. Vardığımız bu noktada yine başa dönerek eğitimin önemiyle karşılaşmaktayız. Toplumsal alanda sevgi, saygı, eşitlik, hoşgörü, dayanışma .. vs gibi değerleri benimseyen ve bu değerlerini geliştirerek muhafaza eden toplumlar, doğal olarak kültürlerini sonraki kuşaklara da aktarmalıdır. Sadece mesleki ve teknik bilgi birikiminin değil, bu kültürel değerlerin de aktarımı çok önemlidir. İşte öğretimin yanında eğitimin de olması gerekliliği çok çarpıcı bir şekilde kendisini göstermektedir. Siyasal katılım olgusunun yurttaşlık bilinci ve bu alanda verilen eğitim ile bağlantısı göz önüne alındığında, özgürlüğün, eşitliğin, barış ve adalet gibi diğer insan hakları değerlerinin, çatışma yönetiminin okul ve diğer toplumsal alanlarda özümsemesini ve hayata aktarılmasını öğrenen çocuk, ileriki yaşlarında toplumun aydın, adil ve hoşgörülü bir bireyi olarak hayata atılacak ve katılımcı bir yurttaş olacaktır.

Türkiye İstatistik Kurumu 2012 eğitim verileri, nüfus ve eğitim düzeyi parametreleri tarafımızdan seçilerek oluşturulmuş aşağıdaki rapor⁶¹⁸ incelendiğinde, Türkiye'nin eğitim konusunda daha çok yol kat etmesi gerektiğini söyleyebiliriz. Özellikle kadınların eğitim düzeylerinin erkeklere oranla çok düşük olması dikkat çekicidir. Bu durumu kadının maruz kaldığı yüksek oranda şiddet olgusuyla da birlikte değerlendirdiğimizde, toplumdaki adaletsizlik pratiklerinin eğitim düzeyi ile ne kadar bağlantılı olduğu gerçeği, gün gibi ortaya çıkmaktadır.

⁶¹⁸ TÜİK 2012 Eğitim verileri, nüfus ve eğitim düzeyi parametreleri tarafımızdan seçilerek oluşturulan rapor. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1018, Erişim tarihi : 28/01/2014

Tablo 3: Türkiye Eğitim İstatistikleri (2012)

Bitirilen eğitim düzeyi ve cinsiyete göre nüfus (6 +yaş) – 2012 Türkiye

Bitirilen eğitim düzeyi	Toplam	Erkek	Kadın
Okuma yazma bilmeyen	2.788.757	475.068	2.313.689
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	14.058.334	6.491.884	7.566.450
İlkokul mezunu	15.220.028	6.606.954	8.613.074
İlköğretim mezunu	12.669.905	7.119.880	5.550.025
Ortaokul veya dengi okul mezunu	2.849.999	1.736.233	1.113.766
Lise veya dengi okul mezunu	12.096.830	6.951.695	5.145.135
Yüksekokul veya fakülte mezunu	5.913.187	3.400.307	2.512.880
Yüksek lisans mezunu	416.741	245.621	171.120
Doktora mezunu	122.619	75.746	46.873
Bilinmeyen	1.740.979	895.144	845.835
Toplam	67.877.379	33.998.532	33.878.847

D) Meslek

Siyasal katılmada meslek türlerinin dağılımı ve bu dağılım ile siyasal katılma arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar bilindiği kadarıyla seçmen odaklı değil, seçilmişler odaklıdır. Demokrasilerde temsil sisteminin zorunlu olarak uygulandığı gerçeği, siyasal katılmada meslek dağılımlarını ortaya koyan araştırmaların da temsilci odaklı olmasına yol açmaktadır. Yani; siyasal katılmada meslek gruplarını gösteren araştırmalar hep temsilcilerin / seçilmişlerin mesleklerini kapsamaktadır. Oysa ki; bilindiği ve sık sık ifade edildiği gibi, demokrasi seçimden ibaret değildir. Bu nedenle, siyasal katılma konulu araştırmaların da kapsamı seçim ve seçilenlerden ibaret olmamalıdır. Ancak; yurttaşların siyasete olan ilgilerinin yoğunluk derecelerinin meslek gruplarına göre dağılımlarının yapılması da oldukça zor bir araştırma konusudur.

Türk siyasi hayatına baktığımızda, Osmanlı Devleti'nde ve daha da öncesine dayanan tarihi süreçte, askerlik mesleğinin hâkimiyetini görmekteyiz. Türk devletleri daima bir askeri

soyluluğa dayanmışlardır.⁶¹⁹ Eroğul'un Savcı'dan yaptığı aktarmaya göre; bu bir 'kan' ve 'şecere' asaleti değil, harp mesleğine mensup olma ve silah gücüne sahip olma asaletidir. Türkler, başından beri, geçimsel ve toplumsal temelleri geniş ölçüde savaşa dayanan düzenler içinde yaşamışlardır. Ordu ve mensupları, siyaseti tespit ve idareyi sevk edişte ön planı işgal etmişlerdir.⁶²⁰

Türkiye'nin siyasi tarihi de bize geçmişle paralel bir çizgi olduğunu göstermektedir. Özellikle Kurtuluş Savaşı döneminde Mustafa Kemal ve silah arkadaşlarının, kurucu iradeyi oluşturarak kurucu bir siyasal katılma eylemi içinde bulduklarını daha evvel de ifade etmiştik. 1920 -1946 yılları arasında yapılan yedi seçimde seçilen milletvekillerinin toplumsal kökenlerini inceleyen bir çalışmada görülmektedir ki; sivil – asker bürokrat kökenliler ağırlıkta olmakla birlikte, ikinci sırada tüccarlar ve büyük toprak sahipleri gelmektedir.⁶²¹ 1946 seçimlerinden itibaren, bürokratların ağırlığını giderek serbest meslek, tarım ve ticaret erbaplarına bıraktığını görüyoruz.⁶²² Günümüz Türkiye'sinde askeri vesayet ve darbe tartışmaları siyasetin merkezinde yer almakla birlikte, toplum merkezinden siyasete baktığımızda 2007 genel seçimlerine göre milletvekillerinin meslek dağılımları şöyle: 548 milletvekili 73 çeşit meslekten gelmekte ve milletvekillerin 92'si hukukçu, 82'si işadamı, işkadını, 78'i öğretim üyesi, 40'ı eğitimci veya öğretmen, 39'u da ekonomist. Milletvekilleri arasındaki diğer meslekler de şöyle: 27 tıp doktoru, 24 inşaat mühendisi, 16 mali müşavir, 15 makine mühendisi, 11 gazeteci, 9 mimar, 8 planlamacı, 7 diplomat-büyükelçi, 6 bankacı, 4 subay, 2 siyaset bilimci.⁶²³ 2011 genel seçimleri sonrası göreve başlayan 24. Dönem TBMM ise 549 milletvekilinden oluşmakta ve 88 farklı meslek grubunu barındırmakta. Bunlar, 122 hukukçu,

⁶¹⁹ EROĞUL, 1991, S.120

⁶²⁰ Bahri SAVCI, "Türkiye'de Devlet Hayatında Askeri Mahiyetin ve Tesirin Seyrine Bir Bakış", Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. XVI, Sayı 3, s.39-45, s.40; aktaran EROĞUL, 1991, s.120

⁶²¹ MUMCUOĞLU, 1982, s.153 (Frey, The Turkish Political Elite, s.181)

⁶²² MUMCUOĞLU, 1982, s.175

⁶²³ http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=47461 Erişim tarihi 28/01/2014

74 öğretim üyesi, 65 iş adamı – iş kadını, 48 üst düzey yönetici, 41 tıp doktoru, 36 eğitimci – öğretmen, 18 ekonomist, 18 mülki idare amiri, 10 gazeteci ve diğerleri.⁶²⁴

Sonuç olarak diyebiliriz ki, genel seçimlere katılım açısından değerlendirdiğimizde, halkın değişik meslek gruplarından ulusal siyasete katılımı normal bir çeşitlilik ve dağılım göstermektedir. Dikkat çeken önemli hususlardan biri askeri-sivil bürokratik kökenli milletvekillerinin yerini hukukçu, akademisyen ve iş adamlarına bırakması, bununla birlikte diğer meslek gruplarının da az da olsa temsil imkânı bulabilmesidir. Ancak; belirtmek gerekir ki; halkın siyasal katılımında bulunan kesimleri ağırlıklı olarak yüksek eğitim düzeyine erişmiş ve çoğunlukla hukuk mesleğini icra eden yurttaşlardır.

E) Askeri Müdahaleler

Askeri müdahaleler kavramı ile yukarıdaki bölümde de bahsettiğimiz üzere, askerlik mesleğinden olanların ve kurumsal bir yapı olarak ordunun siyasal alana müdahale edişi ve bunun siyasal katılmaya etkisi kastedilmektedir.

Öğretide genel olarak dört tür askeri müdahaleden bahsedilmektedir. Bunlardan ilki, ordunun yönetime doğrudan el koyması olarak da ifade edebileceğimiz darbedir. İkinci bir tür ise, ordunun yönetime açıkça el koymamakla birlikte, gözdağı vererek istediklerini sivil yönetime kabul ettirmesidir. Üçüncü bir çeşidi, anayasalarda özgül birtakım düzenlemeler yapılarak, askerlere sivil yönetimde ağırlık sağlanmasıdır. Dördüncü türü de, savaş, seferberlik, sıkıyönetim gibi olağanüstü durumlar nedeniyle, devlet yönetiminde askerlere ağırlıklı görevler verilmesidir.⁶²⁵ Türkiye demokrasisi, bilindiği gibi, 1960 ve 1980 darbeleri başta olmak üzere, pek çok kez askeri müdahalelere maruz kalmış, anayasalarının hazırlanması süreçleri ve kapsamaları da düşünüldüğünde ordunun etkisi epeyce hissedilir ve gözlemlenebilir düzeyde seyretmiştir.

⁶²⁴ http://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/donem24/24_Donem_Album_20032013.pdf Erişim tarihi 28/01/2014

⁶²⁵ EROĞUL, 1991, S.134

Türkiye'nin darbeler açısından yaşadığı süreci kronolojik açıdan değil de bütünsel olarak siyasal katılmaya etkisi bakımından ele alalım. Bilindiği gibi; her iki darbe sonucunda askıya alınan sivil yönetim bir süre sonra tekrar yerini almıştır. Bu dönemlerin ya da askeri müdahale sonucu yaşanan sürecin, halkın siyasal katılımına etkisini anlamak için 1961, 1982 ve 1987 halkoylamalarına bakabiliriz.

27 Mayıs 1960 darbesinden sonra Kurucu Meclis tarafından hazırlanan 1961 Anayasası, 9 Temmuz 1961 tarihinde halkoyuna sunulmuş, halkoyuna katılım oranı %81 olarak gerçekleşirken, geçerli oyların %61,7'si ile Anayasa kabul edilmiştir.⁶²⁶ Bu halkoylamasında dikkati çeken husus %81 olarak gerçekleşen katılım oranınının 1982 ve 1987 yıllarında yapılan halkoylamalarına göre düşük sayılabilecek nitelikte olmasıdır. Ayrıca; %38,3 gibi önemli bir oranda “hayır” oyunun kullanılmasıdır. 1961 Anayasası'nın içeriğinin demokratik değerlere uygunluğu gözönüne alındığında daha üst seviyelerde bir katılım ve kabul oranı oluşması beklenirdi. Ancak; öğretilerde bu duruma getirilen yorumlar; bu halkoylamasından önceki olağanüstü koşullar dolayısıyla, Anayasa'nın reddedilmesini isteyen görüşlerin tam bir açıklıkla ortaya konduğunun söylenemeyeceği yönündedir.⁶²⁷ Bu halkoylaması zaten, Temsilciler Meclisi'nin 27 Mayıs hareketinden sonra ülkenin bütün siyasal kadrosunu tam olarak yansıtmadığı ve özellikle CHP'li kadroların ağır bastığı bir meclis olması nedeniyle; çıkabilecek bir meşruiyet krizini önlemek için, yani bu temsil eksikliğinin giderilmesi amacıyla yapılmıştır.⁶²⁸ Bu nedenle; halkın katılımının beklenen düzeyin altında olması ve “hayır” oyları darbeye ve darbe sonrası uygulamalara bir tepki sayılabilir. Mumcuoğlu'nun bu konuda getirdiği yorum ise biraz daha farklı. O, 1961 halkoylamasınının %81 katılım oranıyla gerçekleşmesini yüksek bir siyasal katılım olarak kabul etmekte ve halkın, 27 Mayıs müdahalesinden sonra hem seçme hakkına sahip çıkmak, hem

⁶²⁶ http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?secimdb2=&report=halk_tablo1.RDF&p_il=0&p_kod=2&desformat=html&ENVID=secimEnv Erişim tarihi 28.01.2014

⁶²⁷ SOYSAL, 1997, s.48,49

⁶²⁸ SOYSAL, 1997, s.47

seçimle işbaşına getirdiklerinin acıklı sonunu onaylamadığını göstermek için yüksek oranda seçime katıldığı, şeklinde değerlendirmektedir.⁶²⁹ Ancak; hatırlanmalıdır ki, 1946 genel seçimlerinde katılma oranı %85⁶³⁰, 1950’de %89,3, 1954’te 88,6 olup, 1957 seçimlerinde %76,6’dır.⁶³¹ Yani daha evvel daha yüksek katılma oranları gerçekleşmiş bulunmaktadır.

07.11.1982 halkoylaması ise, 12 Eylül 1980 darbesi sonrası Danışma Meclisi ve Milli Güvenlik Konseyi tarafından hazırlanan 1982 Anayasası’nın meşruiyet kazanması için yapılmış, %91,3 gibi öncekinden daha yüksek bir katılım oranı gerçekleşmiş ve geçerli oyların %91,4’ü “evet” çıkarak anayasa kabul edilmiştir. Ancak burada dikkat çekilmesi gereken bir husus var ki, halkoylamasına katılım oranı 1961 Anayasasına göre daha yüksek çıkmıştır. Bunun sebebinin; 1961’deki oylamada yaptırıma bağlı bir katılma zorunluluğu bulunmamasına karşılık, 1982 Anayasası’nın geçici 16. Maddesi gereğince, anayasanın halkoylamasına katılmayışın sonraki 5 yıl içinde genel ve yerel seçimlerle ara seçimlerinde seçmenlik ve adaylık hakkından yoksun bırakılmak sonucunu doğuran bir katılım zorunluluğu olması çok muhtemeldir.⁶³²

1987 yılında yapılan halkoylaması ise; 1982 Anayasası’nın geçici 4. Maddesi hükmü gereğince 5 ve 10 yıllık siyaset yasaklarının kaldırılmasına ilişkin 06.09.1987’de yapılan halkoylamasıdır. Bu halkoylamasında dikkat çeken husus ise katılımın %93,6 ile gerçekleştiği en yüksek oran olmasıdır. Ancak yoruma ihtiyaç duyan veri ise başka. Bu halkoylamasında çıkan sonuca baktığımızda; % 50,2 ile “evet” oylarının siyasi yasakların kaldırılmasını sağladığı görülürken, %49,8 olarak çıkan “hayır” oylarının oranı oldukça yüksek seyretmektedir. Sayısal olarak baktığımızda da, yasaklı olan siyasetçilerin yaklaşık 75.000 oy farkıyla siyasete geri dönme hakkı elde ettikleri anlaşılmakta. Yasaklı olan siyasetçiler ise siyasi yelpazenin her iki tarafından olanlar; 12 Eylül 1980 darbesinde hem iktidarda, hem de

⁶²⁹ MUMCUOĞLU, 1982, s.183

⁶³⁰ MUMCUOĞLU, 1982, s.173

⁶³¹ http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1626 Erişim tarihi: 29.01.2014

⁶³² SOYSAL, 1997, s.102; EROĞUL, 1991, s.169

muhalefette olan siyasi parti üyeleri.⁶³³ 23.05.1987 tarih ve 3376 sayılı Anayasa Değişikliklerinin Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanunu'nun 6. Maddesinde, oy kullanmamanın para cezası haricinde bir yaptırımının bulunmaması, zorunlu bir katılma olgusunun yaşanmasını engellemiştir, diyebiliriz. Ancak, bu hükmün halkın oy kullanma iradesini ve kararlılığını nasıl etkilediğini kesin olarak saptamak da mümkün değildir. %93,6'lık bir katılımın gerçekleştiği halkoylamasında, seçmenlerin neredeyse yarısının, siyasetçilerin yasaklarının kaldırılmasına “hayır” oyu vermeleri, sanırız ki 12 Eylül darbesi öncesi yaşananlardan ve darbeye giden süreçten halkın nazarında sorumlu görülmeleri olabilir.

F) Anti-demokratik yönetim usulleri

Demokrasinin temelinde eşitlik ilkesinin bulunduğunu ifade ettiğimiz daha önceki bölümlerde üzerinde durduğumuz hususlardan birisi, bireylerin yönetimde diğer bireylerle eşit bir statüde ve etkinlikte olabilmesi gereği idi. Bunun için de kurumsal bazı düzenlemeler olan genel ve eşit oy ilkeleri ile düzenli yapılan adil seçimlerin önemine değinmiştik. Bütün bu ilke ve uygulamaların kurumsal olarak yerleşmesi demokrasi için çok önemli olmakla birlikte, çeşitli defalar ifade ettiğimiz üzere, bu aynı zamanda bir kültür meselesidir. Toplumun siyasal kültürü demokratik uygulama ve mekanizmaların hayata geçirilmesinde aktif ve katılımcı bir tutum sergilemezse, pozitif hukuka geçen güvenceler ancak demokrasinin varmış gibi görünmesine olanak sağlar. Dolayısıyla, hukuki güvencelerin iktidarlar tarafından delinmesi halinde demokrasinin güvencesi ne olacaktır? Ya da başka bir deyişle; iktidarın demokratik kurum ve kuralların işleyişini sekteye uğratması halinde bunun ne gibi sonuçları olur? Bu soruya verilebilecek ilk cevap, sivil toplum ve baskı gruplarının bu tür antidemokratik uygulamalar karşısında sessiz kalmaları halinde, iktidar cephesinde bu durumun bir meşruiyet

⁶³³ Dönemin iktidar partisi Adalet Partisi, Ana muhalefet partisi Cumhuriyet Halk Partisi, parlamento içindeki partilerden Milli Selamet Partisi ile Milliyetçi Hareket Partisi geçici 4. Madde kapsamına girmekteydi. Cumhuriyetçi Güven Partisi ise yasaklamaların dışında kalmaktaydı. SOYSAL, 1997, s.106

kazanacak olmasıdır. Buna karşın diğer bir güvence ise, hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü ilkelerinin sistemde yerleşik ve işliyor olmasıdır. İşte bu aşamada, iktidar, anti demokratik uygulamalarını ya da hukuka aykırı işlem ve eylemlerini örtbas etmek ve bunların yaptırımından muaf olmak amacıyla yargıya müdahale edebilir. Bu durumda ise, yargıya müdahale girişimlerine bir set olabilecek önlem yargı bağımsızlığını sağlayan kurumsal yapıdır. Örneğin; Türkiye’de Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu’nun Başkanının Adalet Bakanı, Adalet Bakanı Müsteşarının da Kurulun tabii üyesi olması yargı bağımsızlığı ilkesini zedeleyen bir durumdur. Kurulun, 1982 Anayasası ile getirilen, bu yürütmenin etkisine açık yapısı, 2010 Anayasa değişiklikleri ile bir nebze giderilmiş, Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu’nun 2007 yılında kabul ettiği kriterlere⁶³⁴ yaklaşmıştı. Ancak; Türkiye’de 17 Aralık 2013 Yolsuzluk Operasyonu ile başlayan süreç, devamında iktidar partisi milletvekilleri tarafından 07.01.2013 tarihinde TBMM Başkanlığı’na sunulan kanun teklifinin, Kurulun yapısını yürütmeye daha da fazla bağlayacak bir değişiklik içermesi nedeniyle endişe verici bir aşamaya gelmiştir. Bu durum hem ulusal hem de uluslararası alanda eleştiri konusu olmuş; yolsuzluk operasyonları gölgesinde ona paralel olarak gerçekleşen yargıya müdahale girişimleri ülke gündemini tamamıyla işgal etmiştir. Venedik Komisyonu’nun, bu kanun teklifi ile ilgili olarak 14 Ocak 2014 tarihinde yaptığı uyarı⁶³⁵ da Türkiye demokrasisinin seyrinin olumlu yönde ilerlemediğine bir işaret olarak yorumlanabilir. Bütün bu tartışmalar çok güncel oldukları için, yaşanan bu gelişmelerin siyasal katılmaya olan etkisini iki açıdan değerlendirebiliriz. Birincisi; yolsuzluk operasyonu ve paralel devlet iddiaları çerçevesinde seyreden tartışmalar ile iktidarın başlatılan soruşturmaya müdahale edişi ve HSYK yapısının değiştirilmesini içeren kanun teklifi sunması; gündemin tamamını

⁶³⁴ Venedik Kriterleri olarak ifade edilen Komisyon görüşleri arasında en önemlisi sayılabilecek olanı şudur: “Yargı mensuplarının özlük işlerinde yetkili olan yargı konseyinin üyelerinin önemli bir bölümü veya çoğunluğu yargı organının kendince, bir bölümü de gerekli hukuki nitelikleri haiz kişiler arasından yasama organınca seçilmelidir...” Venice Commission, Judicial Appointments, 15 Mart 2007, CDL-HD(2007) 001 rev. Metnin tamamı için : [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-JD\(2007\)001rev-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-JD(2007)001rev-e) Erişim tarihi: 01.02.2014

⁶³⁵<http://www.hurriyetdailynews.com/venice-commission-head-warns-turkey-about-hasty-judicial-bill.aspx?pageID=238&nID=61046&NewsCatID=359>

meşgul ettiğinden, halkın siyasi olaylar ve gelişmeler üzerindeki ilgisini artırmıştır, diyebiliriz. Özellikle, 30 Mart 2014 tarihinde gerçekleşen mahalli idareler seçimleri öncesinde yaşanan iklim, kamuoyunun ilgisini bu olaylara yoğunlaştırmıştır.

Bir başka değinmemiz gereken husus ise, yine eski bir tartışmadır. Bu ise demokrasinin yerleşmesi için öğretiler ve siyasi gündemde sık sık ele alınan bir konu olan, seçim barajı meselesidir. Bilindiği gibi; Türkiye’de genel seçimlerde %10 seçim barajı uygulanmaktadır. Bu uygulamanın getirilmesinin temelinde ise 1980 öncesi dönemde yaşanan istikrarsızlıklar bulunmaktadır. 10.06.1983 tarih ve 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu’nun 33. Maddesi gereğince uygulanan bu seçim barajı, sandıktan çıkan seçmen iradesinin parlamentoya yansımaları bakımından adaletsiz sonuçlar ortaya koymaktadır. 1982 Anayasası’nın 67. Maddesinin 6. Fıkrasında kabul edilen “temsilde adalet ve yönetimde istikrar” ilkeleri bakımından değerlendirdiğimizde, istikrar uğruna adaletten verilen tavizin, amaçlanan siyasi istikrarı sağlayacağı şüphelidir, kanısındayız. Zira 3 Kasım 2002 Milletvekili genel seçimlerinde seçmen oylarının %45,3’ü, 22 Temmuz 2007 milletvekili genel seçimlerinde ise %13’ü Meclis aritmetiğine hiç yansımamıştır.⁶³⁶

Bir başka anti demokratik uygulama olarak nitelendirebileceğimiz husus ise anti-demokratik sayılabilecek genel uygulamalardır. Daha ziyade otoriter tavır ve tutumlar olarak da ifade edebileceğimiz bu durumlar, esasen pozitif hukukun değiştirilmesi gereken yukarıda bahsettiğimiz gibi anti demokratik kurumsal yapılar değil, kişisel tutum ve karar alma mekanizmalarının hukuk içinde uygulama imkânı bulabilmesidir. Çoğunlukla katılımcı bir yöntem izlenerek alınması gereken kararların, tartışma ortamı yaratılmaksızın tek taraflı bir irade ortaya koyarak, dayatma sayılabilecek bir usulde alınıp uygulanması; demokratik bir yönetimde kabul edilebilir bir usul değildir. Özellikle, yasal idare ilkesi gibi ulusal egemenliğin temel gereklerinden birisinin bypass edilerek kanun hükmünde kararname ile

⁶³⁶ <http://www.turkhukukurumu.org.tr/Siteyazi/20110203HST.pdf> Erişim tarihi: 01.02.2014

yasalarda değişikliklere gidilmesi ve bunun yaygın bir uygulama haline gelmesi demokrasi açısından tehlike verici bir durumdur. Bu duruma örnek olarak Türkiye’de iktidarın son yıllarda kanun hükmünde kararnameler çıkarma uygulamalarının sıklaşması anayasal sınırlar içerisinde bulunmakla beraber, bu durumun demokratik bir uygulama olduğu kanısında değiliz. Şöyle ki; bu uygulamalar ile her ne kadar Meclis’ten yetki kanunu alınsa bile, yürütmenin yasama organı içindeki çoğunluğu sayesinde bu yetki kanunlarının çıkartılmasında aritmetik bir engel zaten bulunmamaktadır. Kendi çoğunluğuna dayanarak alınan yetki kanunları doğrultusunda, yine kendi görüş ve düşünceleri istikametinde çıkartılan kanun hükmünde kararnamelerin yasa çıkarma usulleri dışında bir usulle kabul edilip yürürlüğe sokulması, çoğulcu ve katılımcı demokrasi anlayışına uymamaktadır. Bu doğrultuda Anayasa Mahkemesi’nin de 7 Temmuz 1994 tarihli kararında; “.. kanun hükmünde kararnamelerin ancak ivedilik isteyen belli konularda, kısa süreli yetki yasaları temel alınarak etkin önlemler ve zorunlu düzenlemeler için yürürlüğe konulur. Sık sık bu yola başvurulması demokratik yapılanmanın temel organı yasama organını bir tür dışlamak ya da geri iterek ona ilişkin özgür haklara el atma niteliğini alır”⁶³⁷ denmektedir. Anayasa Mahkemesinin Esasa ilişkin değerlendirmesinde, kanun hükmünde kararname çıkartılmasının ancak ivedilik gerektiren konularda geç kalınma endişesinden kaynaklanan bir müessese olduğu ve Danışma Meclisi ile Anayasa Komisyonu sözcüsünün de bu hususa işaret ettiği özellikle belirtilmektedir.

Bununla birlikte; öğretilerde kanun hükmünde kararnamelerin demokrasiye uygun olduğu yolunda görüşler de bulunmaktadır. Özbudun, Yürütme organının da yasama organı kadar halk iradesine dayandığını, günümüz demokrasilerinde yürütme organının düzenleyici yetkilerinin genişlemesinin antidemokratik olarak nitelendirilmesinin mümkün olmadığını öne

⁶³⁷ Anayasa Mahkemesi’nin 7 Temmuz 1994 tarih, E.1994/49, K.1994/45-2 sayılı kararı, http://www.kararlar.anayasa.gov.tr/kararYeni.php?l=manage_karar&ref=show&action=karar&id=1145&content=khk Erişim tarihi: 01.02.2014

sürmektedir.⁶³⁸ Gözler ise; aynı şekilde, kanun hükmünde kararnamelerle düzenleme yapılmasının modern devletlerde istisnai bir durum olmadığını, günümüz devletlerinde bakanlar kurulunun kanun hükmünde kararnameyle düzenleme yapması, en az yasama organının kanunla düzenleme yapması kadar genel ve olağan bir durum olduğunu öne sürmektedir.⁶³⁹

Kanun hükmünde kararnameler rejimini olağan ve genel bir durum olarak kabul etmemiz halinde, yasama yetkisinin ilkelliği, yargı yetkisinin devredilmezliği genel kuralı, kuvvetler ayrılığı gibi temel demokratik ilkelerin ne anlamı kalır? Bu durumda kanaatimizce, demokrasi çoğulcu ve katılımcı değil, çoğunlukçu bir şekil alır ve böyle bir demokrasi de siyasal katılımı artırıcı değil, azaltıcı bir ivme gösterir. Bu da, insan haklarının korunması yönünden gerekli olduğunu savunduğumuz iktidarı kontrol ve etkileme mekanizmalarının etkisizleşerek işlevsiz hale gelmesine sebep olur. Bu nedenle, kanun hükmünde kararnamelerin amacına uygun bir şekilde istisnai durumlarda tercih edilmesi ve uygulamaya konması daha demokratik bir yaklaşım olacaktır.

Yukarıda insan haklarının kavramsal düzeyde üç evrede ele alındığını (birey ve özümseme – idrak, toplum – biraradalık, devlet) ve bu üç evrenin birbirini etkilediğini, bireyden topluma, toplumdan devlete ya da siyasal topluma giden bir süreç olduğunu ifade etmiştik. Bu akışın tersi de söz konusu olabilir ve devletten ya da iktidardan topluma doğru seyreden bu etki demokratik olabileceği gibi antidemokratik de olabilir. Bu minvalde özellikle Köy Enstitülerinin demokratik amaca hizmet eden, toplumu demokratikleştirmeyi hedefleyen bir kurumsal uygulama - proje olduğu söylenebilir. Ancak bunun tersine, toplumun katılımını azaltıcı ve bireyleri siyasal sistemden uzak tutmayı ya da sindirmeyi amaçlayan projeler de olabilir. Özellikle basına yönelik sindirme politikaları, halkın (doğru) haber alma

⁶³⁸ Ergun ÖZBUDUN, Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, 5. Baskı, 1998, s207

⁶³⁹ Kemal GÖZLER, Kanun Hükmünde Kararnamelerin Hukuki Rejimi, Ekin Yayınları, 1. Baskı, 2000, s.14

özgürlüğünü kısıtlamakla beraber, siyasal katılımını azaltabilir ya da manipüle edebilir. İşte bu nedenle, antidemokratik uygulamaların siyasal katılmayı azaltıcı yönde etki ve sonuçları olduğunu düşünmekteyiz. Çünkü devlet ne kadar otoriter bir yöntemle yönetilirse toplumu, toplumdaki değer yargıları da bireyleri etkiler. Bu da, insan hakları bilincinin azalmasına ve gitgide yok olmasına sebep olur. Bu türde devlet eliyle yapılan uygulamalara bir diğer ifadeyle depolitizasyon da denmektedir. Depolitizasyon konusuna ise, ileride “katılmama” başlığı altında daha detaylı değineceğiz.

X. KATILMAMA

Şimdiye kadar değindiğimiz bölümlerde, siyasal katılma için pozitif bir eylem alanı ve bu eylemi etkilen unsurlar ile araçlar ele alındı. Bu bölümde ise, bu eylemin gerçekleşmediği ya da gerçekleştirilmediği veyahut gerçekleştirilemediği durumlar üzerinde duracağız.

Katılmama tek bir kademedeki gerçekleşen bir negatif eylem ya da eylemsizlik durumu olsaydı işimiz belki daha kolay olurdu, fakat katılmama olarak ifade edilen durumlar da kendi arasında farklılık göstermektedir. Öğretide siyasal katılma ile ilgili yapılmış bulunan temel eserlerden sadece Eroğul’da “katılmama” konusunun işlendiğini görüyoruz. Baykal, Özbudun, Mumcuoğlu ve Soysal’ın eserleri katılmayı çeşitli boyutları ile kapsamlı bir şekilde ele almakla birlikte, katılmama olgusunu ele almayı tercih etmemişlerdir. Ancak zaten bu eserler, Türkiye’deki katılma olgusunun azlığı ve bu duruma etki eden ekonomik ve sosyal nitelikli sebepleri sorgulamaktadırlar. Ancak Eroğul’un eserinde belirtmemiz gereken bir vurgu, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, Eroğul’un katılmayı “devlet yönetimine katılma” olarak ele alması. Katılmama olgusunu ele alırken de yazar bu vurguya tekrar dikkat çekmektedir. Şöyle ki; ona göre katılma için ilk şart, bağımsız bir devletin varlığıdır.⁶⁴⁰ Eroğul’a göre katılma ilişkisi, yönetilenlerle devlet arasında bir ilişkidir. Taraflardan birinin bulunmadığı, ya da bir tarafın ötekini etkilemesinin tümüyle olanaksız olduğu ortamlarda, bir

⁶⁴⁰ EROĞUL, 1991, s.228

ilişki de söz konusu olmaz.⁶⁴¹ Böyle bir kabul, bizi devlet öncesi siyasi iktidar eylemlerini siyasal katılma olarak kabul etmemeye vardır. Oysa ki; tezimizin siyasal katılma ile ilgili ikinci bölümünde, kurucu irade olma işlevi bakımından siyasal katılma ayrı bir başlıkta ele alınmıştır. Bu türde bir yol izlememize sebep olan şey ise Türkiye'nin kuruluşu öncesi Sevr Antlaşması ile Osmanlı Devletinin tarih sahnesinden silinmesi neticesinde Türkiye'nin kuruluş belgesi olan Lozan Antlaşmasının imzalanmasına kadar devletsiz geçirilen 3 yıllık bir dönem olmasıdır.⁶⁴² Siyasal katılmayı devlet önceline bağlamamız halinde bu dönemi ve bu dönemdeki siyasal eylemleri nasıl açıklayabiliriz? Eroğul bu dönemi “Osmanlı Devleti’ne karşı yürütülen bir halk direnişi” olarak kabul etmekte ve olumsuz katılmanın bir türü olarak sunmaktadır.⁶⁴³ Oysa Kurtuluş Savaşı, Osmanlı Devleti Yönetimine karşı bir direniş değil, devletin yıkılmasına ve ülkenin 1. Dünya Savaşı’ndan galip çıkanlar tarafından Mondros ve Sevr Antlaşmaları uyarınca işgal ve paylaşımına karşı bir varlık mücadelesidir. Sonunda da, Kurtuluş Savaşından galip gelinmesiyle Sevr Antlaşması hükümsüz kılınarak Lozan Antlaşması imzalanmıştır. Elbette siyasal katılma günümüzde genellikle devlet yönetimleri içinde gerçekleşen bir eylemdir, bu anlamıyla hukuki bir statüde gerçekleşir. Bizim dikkat çekmek istediğimiz husus ise, bu eylemin genel gerçekleşme hali dışında, ayrıksı olarak, hukuk öncesi bir durumunun da – de facto olarak – olduğudur ki; bu de facto siyasal katılma, hukuk oluşturu bir mahiyet arz eder ve mutlak ve katıksız bir katılma türüdür.

Katılmamadan bahsedebilmek için dikkat etmemiz gereken hususlar irade ve farkındalık olmalıdır. Kişi, siyasi iktidarın varlığından haberdar olduğu halde, bu iktidarı söylem veya eylemleriyle etkileme imkânı bulunduğu halde, tercihli olarak bundan kaçınmakta ise burada katılmama durumu vardır. Bu aşamada katılmamayı, Psikoloji ve Nöroloji bilimlerinin literatüre kazandırdığı kavramlarla açıklayabiliriz. Bilinç ile ilgili yapılan çalışmalar üç farklı düzeyde öğrenme ve eylem durumunun olduğunu göstermektedir.

⁶⁴¹ EROĞUL, 1991, s.228

⁶⁴² Anıl ÇEÇEN, **Türkiye'nin Birliği**, Togan Yayıncılık, Ekim 2013, s.117

⁶⁴³ EROĞUL, 1991, s.23

Bilinçsizlik durumu, bilindsî durum ve bilinçli durum. Katılmama durumunu da bilincin bu üç evresinde ayrı ayrı gözlemlene imkânı bulabiliriz.

Bilinçli katılmama durumunda, kişi eyleminin 'katılmama' olduğunun farkındadır ve bunu bilerek ve isteyerek kendisi tercih etmektedir. Örneğin; devlete küsmüş olma ya da iktidardan ümidini kesmiş olma durumu bu evreye örnek kabul edilebilir. Bu evrede kişi, siyasal sistemin içinde hak ve fiil ehliyetlerini haizdir. Yani ergin, mümeyyiz ve akli melekeleri yerindedir, siyasal katılmada bulunmasına engel bir durum olan kısıtlılık hali bulunmamaktadır. Ayrıca; bilindsî durumdan farklı olarak da depolitizasyon uygulamalarından etkilenmemekte, siyasi iktidarı sorgulayabilmekte ve siyasal eylem ve işlemlerinin mahiyetlerini kavrayabilmektedir. Yani burada serbest iradeyle alınmış bir karar bulunmaktadır. Bu kararı almasına sebep olan olgulardan birisi siyasal etkinlik duygusunun azalması da olabilir. Ancak siyasal etkinlik duygusunun azalmasını haklı gösterecek bir sebebin olması gereklidir. Şöyle ki; bu durumda olan bir kişi siyasal eylem potansiyelini ya hayata geçirmiş ya da hiç girişimde bulunmamış birisi olabilir. Eğer hayatında daha evvel bir siyasal katılmada bulduysa ve bu bireysel değil de bir gruba dâhil olarak yani ekip çalışması şeklinde gerçekleşmişse, örneğin bir siyasi parti üyeliği veya baskı grubu üyeliği ve grup eylemleri; işte bu eylemler akabinde alınan katılmama kararlarının kalıcı kararlar olması ve süreklilik göstermesi pek mümkün olmaz kanısındayız. Pasif ya da aralıklı düzeyde dahi olsa, kişi siyasal katılmada bulunuyor ön kabulüne varmaktayız. Ancak eğer kişi, hayatında henüz hiçbir siyasal katılmada (ya da demokratik kitle örgütü grubuna katılma) bulunmadıysa, bu durumu olumsuz bir deneyimden değil, sadece inancından (ya da kendine has yargılardan) kaynaklanmaktadır. Bu durumda, kişinin bu inancının değişmesi halinde siyasal katılma eyleminde bulunması pek muhtemeldir. Bu durumda olan kişilerin siyasal alana dâhil olabilmeleri için ise, öncelikle toplumsal katılma alanına dâhil olmaları gerekmektedir. Özellikle; gönüllülük temeline dayanan sivil toplum ve demokratik kitle örgütlerindeki

işleyiş, bireylerin siyasal katılma konusundaki olumsuz yargıların giderilmesine katkı sağlayacaktır. Örgütlü mücadelenin önemini daha iyi kavrayan ve hissedilen birey de, devlete ya da iktidara küsmeye olarak ifade edilebilecek fiili durumunu tekrar gözden geçirecek, iktidar alternatifleri oluşumları konusunda kendisi gibi düşünen kişilerle birlikte harekete geçecek ve katılmama olan eski pozisyonu aktif bir duruma geçecektir. O nedenle; sivil toplum örgütleri veya demokratik kitle örgütleri, her zaman gönüllülerinin sayısını artırmaya yönelik faaliyetlerde bulunmalıdırlar.

Bilinçdışı katılmama durumunda ise durum biraz daha farklı. Kişi, eyleminin veya eylemsizlik durumunun bir siyasal katılmama durumu teşkil ettiğinin farkında değildir, bu durumu günlük hayatının otomatik - kendiliğinden işleyen bir boyutu haline gelmiştir. Depolitizasyon uygulamalarının yaygın olarak verdiği sonuç, işte bu bilinçdışı katılmama durumuna denk düşmektedir. Kişi aslında siyasal sistemin bütün olarak dışında ve etkilerinden de uzakta değildir. Hatta bu bilinç boyutundan kurtulduğu takdirde bilinçli düzeyde katılma eyleminde bulunabilecek ve sistemi etkileyebilecek konumdadır. Alacağı eğitim ve öğretim, enformasyon desteği veya kendisini engelleyen faktörlerin ortadan kaldırılması sayesinde siyasal sistem ile toplumsal hayatın dinamiklerini kavrayacak ve kendisini toplumsal ve siyasal alanda sorgulayacaktır. Bu aşamada ihtiyaç duyulan en hayati gelişme farkındalık sağlanmasıdır. Bu durumdan hareketle; depolitizasyon hareketlerinin sonuçlarından etkilenen kişilerin durumu, mobilize (seferber) edilenler, gençler, kadınların büyük bir çoğunluğu bu gruba girmektedir. Depolitizasyon uygulamalarından vazgeçilmesi, etki ve sonuçlarının giderilmesine yönelik teşvikler, kadınların ekonomik ve sosyal hayata katılmalarının artması, gençlerin yaşlarıyla birlikte yurttaşlık duygusu ve siyasal sistem hakkındaki bilgilerinin artması bu kişileri bilinçdışı katılmama durumundan çıkartacak, bilinçli bir eylem dizgesine sokacaktır. Tabii bu durumda, bu kişiler bilinçli olarak bir tercih

yapar duruma geldiklerinde, eylemleri ‘katılma’ mı yoksa ‘katılmama’ mı olur, onun kesin bir saptamasını yapabilmek önceden mümkün değildir.

Bilinçsiz katılmama durumu ise biraz daha farklı bir durumdur. Bu evrede bulunan bireyler aslında siyasal sistemin içinde ve etkisinde bulunmakla birlikte, sistemi etkileyebilecek konumda ve donanımda değildir. Özellikle fiil ehliyeti olmayan kişiler, yani kısıtlılar veya akli melekeleri yerinde olmayanlar bu gruba girerler. Bu kişilerin, siyasal katılmada bulunabilmelerine engel olan durumların ortadan kalkması mümkün olmadığı sürece, bilinçsiz durumdan bilinçdışı veya bilinçli duruma geçmeleri de söz konusu değildir çünkü bu tür durumlar genellikle kalıcı fiili ve hukuki durumlardır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE İNSAN HAKLARININ KORUNMASINA ETKİSİ BAKIMINDAN

SİYASAL KATILMAYA GÜNCEL BİR BAKIŞ

I. Türkiye’de Toplumsal Siyasallaşma, Demokratik Kitle Örgütleri Ve İnsan Hakları

Bilinci Oluşturulmasına Katkıları

Bu bölümde; Türkiye’de insan hakları ve demokrasi bilinci oluşmasına katkı sağlayan önemli demokratik kitle örgütlerinden örnekler vererek, aynı zamanda toplumumuzda bu tür oluşumlara üye veya gönüllü katılımında bulunan kişilerin yaklaşık sayılarından hareketle, Türkiye’de toplumsallaşmanın seviyesini değerlendirmeye çalışacağız. Bu alanda faaliyet gösteren oluşumlar genel olarak dernek ve vakıflar ile son yıllarda gayri resmi oluşumlar olarak dikkat çeken platformlardır. Dernek ve vakıflar bilindiği gibi tüzel kişiliği olan kuruluşlar olmakla birlikte, platformlar çeşitli dernek, vakıf, sendika ve meslek kuruluşlarının ortak bir amaç doğrultusunda birlikte hareket etmek üzere oluşturdukları geçici nitelikteki birlikteliklerdir. Ancak hepsinin ortak özelliği gönüllülük esasına dayanmasıdır. Bu nedenle, bu bölümdeki odak noktamız, üzerinde ağırlıkla durmak istediğimiz husus gönüllülük. Çünkü, instrumental katılma yani menfaate dayalı siyasal katılmanın azalması ve yurttaşlık temelli siyasal katılmanın artabilmesi için, gönüllülük kavramının yaygınlaşması gerekmektedir.

Gönüllülük, hem bireyler hem de toplumlar için güven ve dayanışmayı güçlendirip, katılım için de fırsatlar yaratarak fayda sağlar.⁶⁴⁴ Gönüllülük bütün vatandaşlar için değişimin öznesi olma ve bu dönüşüme anlamlı bir biçimde katkı sağlamanın yolunu ortaya koymaktadır. Gönüllülük ve yurttaş katılımı Birleşmiş Milletler tarafından da kalkınmanın ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir.⁶⁴⁵ Kalkınma sadece ekonomik veriler ile ölçülemez, hatta ekonomik kalkınma, kalkınmanın sadece bir boyutudur. Kapsamlı bir içeriğe sahip olan kalkınma olgusunu, “aşamalı olarak gelişme ve ilerleme” olarak düşündüğümüzde;

⁶⁴⁴ Türkiye’de Gönüllülük, BM Gönüllüleri (UN Volunteers), <http://www.tusev.org.tr/usrfiles/files/Gonulluluk.pdf>, Erişim tarihi 05.02.2014

⁶⁴⁵ Türkiye’de Gönüllülük, s.7

ekonomik gelişme görüldüğü üzere kalkınmanın sadece para ile ölçülebilen yönünü ifade etmektedir. Kalkınmanın diğer bir yönünü ise toplumsal dayanışma, ortak değerler ve kültür sağlayacaktır. Bu nedenle; siyasal katılmayı da oldukça etkileyen kültürün, siyasal katılmaya olumlu bir şekilde tesir edebilmesi ve insan haklarını koruyucu bir işlev görmesi toplumdaki gönüllülük olgusunun yaygınlığı ile ilişkilidir. Gönüllülük bu anlamda kalkınmanın vazgeçilmez unsurlarından biri olarak, insanın yalnızca kişisel çıkarlar ile değil ancak derinden gelen değerler ve inançlar ile motive olup toplumu ile kaynaşması, insanlığının gereğini yapmasıdır.

Türkiye’de gönüllülük aslında uzun bir geçmişe sahiptir. Ancak gönüllülüğün ayırıcı bir unsuru hayırseverlik olarak tezahür etmiştir. Selçuklu ve Osmanlı’dan günümüze, yardımlaşma ve dayanışma duygusunun kurumsallaşmış hali olan 41.750 adet vakıf intikal etmiş, ancak bunların yöneticileri kalmadığı için tüzel kişiliklerini Vakıflar Genel Müdürlüğü sürdürmektedir.⁶⁴⁶ Bunun dışında kültürümüzün de çok eski dönemlerden beri yardımlaşma ve dayanışma adetleri içerdiğini bilmekteyiz. “Komşusu aç olanın yediği helal değildir”, “bir elin verecek, diğer elin alacak”, “komşu komşunun külüne muhtaçtır” gibi atasözlerimiz ve özellikle köylerde hala yaygın bir uygulama olan “imece”, Türk kültüründe gönüllülüğün, dayanışma ve yardımlaşma gibi çok erdemli bir temele dayandığının göstergesidir.

Türkiye’de gönüllük temelli sivil toplum örgütlerinin Batı Avrupa ile kıyaslandığında hem sayıca çok az, hem de katılımcıların gönüllü faaliyetlere ayırdığı zaman ve emek bakımından çok yetersiz olduğu göze çarpmaktadır. Bu durum genellikle üzücü bir tablo ortaya çıkarmakla birlikte, Türkiye ve Batı’nın ekonomik ve siyasi tarihleri de gözönüne alınarak daha gerçekçi bir değerlendirme yapılması gerekmektedir. Türk halkının sosyal devlet politika uygulamaları ile tanışması henüz çok yeni bir gelişme (1961 Anayasası ile birlikte başlayan, 1982 Anayasası ile yine azalan ölçülerde devam eden) olduğu ve sosyal

⁶⁴⁶Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü <http://www.vgm.gov.tr/sayfa.aspx?Id=3>

devlet anlayışının ortaya çıkış ve talep ediliş sürecinin Batı ile farklılık göstermesi, halkın toplumsal katılımını ve siyasal toplumsallaşmasını da geciktirmiştir. Batıda ise, sömürgecilik ve devamında hızla gelişen sermaye birikimi, sanayi devrimi sonrasında işçi sınıfının ortaya çıkışı, kapitalizmin acımasız uygulamaları ile sosyalizm tehlikesi karşısında bir orta yol bulunması arayışlarının sonucu olarak sosyal devlet ve sosyal demokrasi siyasi ideolojiler arasında yerini almıştır. Türkiye’de ise Batı’daki gibi burjuva devrimleri yaşanmadığı, sömürgeciliğe dayanan bir sermaye birikimi ile sanayi devriminin ürettiği bir işçi sınıfı ortaya çıkmadığı için, sosyal devlet anlayışının gelişmesi de gecikmiştir. Türkiye’deki gönüllülük, tarihten gelen bir kültürel dayanışma olarak yerini korumuş, İslam dininin de etkisi ile bireyler “bir lokma, bir hırka” hayat anlayışı temelinde, aşırı bir ekonomik faaliyet içinde olmamışlardır. Bu hayat tarzının bir etkisi olarak ekonomik anlamda bir orta sınıf da gelişmemiş, sınıf çatışması ve bu çatışmadan kaynaklanan artık ürünün paylaşılması sorunu da yaşanmamıştır. Batı’ya kıyasla Türkiye’deki sivil ve demokratik kitle örgütlerinin gelişiminin ve yaygınlığının yetersiz oluşunun temelinde Osmanlı – Türk ekonomik ve sosyal hayatın kendi halindeliği yatmaktadır. O yüzden de Türk toplumunun siyasal ve toplumsal katılımının düşük ve yetersiz oluşundan dolayı eleştirilere maruz kalması haklı bir eleştiri olmamakla birlikte, örgütlü hareket edebilme potansiyelinin ne kadar güçlü olduğunun bir örneği yoksulluk ve eğitimsizliğin yaygınlığına rağmen Kurtuluş Savaşı ve özellikle Kongreler dönemidir.

Atatürkçü Düşünce Derneği (ADD), Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği (ÇYDD), Türkiye Erozyonla Mücadele ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı (TEMA), Kadın Adayları Destekleme Derneği (KA.DER), Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı (TEGV), Türkiye Gençlik Birliği (TGB), Toplum Gönüllüleri Vakfı (TOG), Adım Adım, Ulusal Gönüllüleri, Halk Gönüllüleri ve bir çatı kuruluş olan Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV) gibi dernek, vakıf ve diğer oluşumlar (Nükleer Karşıtı Platform, Sinop Çevre Platformu, Zonguldak ve Bartın

Platformları) Türkiye’de son 20 yıldır öne çıkan demokratik kitle örgütleridir. Bunlara ilave yapmak da mümkün olmakla birlikte, tezimizde değindiğimiz demokratik ilke ve kurallarla en çok örtüştüğünü düşündüğümüz kuruluşlar oldukları için ve ayrıca Türkiye genelinde yaygın ve saygın bir örgütlenme düzeyine eriştikleri için bu kuruluşların demokratik kitle örgütü olarak ele alınması tercih edilmiştir. Aşağıda sunulan tabloda, bu demokratik kitle örgütlerinin ve sivil toplum örgütlerinin Türkiye genelinde ulaştıkları temsilcilik, üye - gönüllü ve bağışçı sayıları gösterilmektedir.

Tablo 4: Türkiye’de Faaliyette Bulunan Demokratik Kitle Örgütlerinden Seçilmiş Bazılarına İlişkin Tablo (İlgili kuruluşlardan bazılarının web sayfalarındaki bilgiler edinilmiş, bazılarının ise telefon – e-posta ile bilgileri talep edilerek kurumsal olarak verdikleri cevaplar tabloya eklenmiştir.)

Dernek, Vakıf veya Platformun Adı	Şube veya Temsilcilik Sayısı	Üye veya Gönüllü Sayısı	Bağışçı Sayısı
TEMA (Türkiye Erozyonla Mücadele ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı)	81 il ve ilçeler	500.000’i aşkın.	54 kurumsal ve diğer şahsi bağışçılar.
ADD (Atatürkçü Düşünce Derneği)	72 il ve ilçeler	Yaklaşık 60.000	Paylaşılmamakta.
KA.DER (Kadın Adayları Destekleme Derneği)	8 şube, 8 temsilcilik	Yaklaşık 1000	Paylaşılmamakta.
TEGV (Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı)	3 il temsilciliği 78 eğitim –öğrenim birimi	64.442	7 kurumsal (uluslararası ve ulusal) ve diğer şahsi bağışçı ve destekçiler.
TGB (Türkiye Gençlik Birliği)	81 il ve ilçeler	Paylaşılmamakta.	Paylaşılmamakta.
TÜSEV (Türkiye 3. Sektör Vakfı)	-	23STK ve 100’ü aşkın Mütevelli. 10 uluslararası kuruluşla işbirliği.	Paylaşılmamakta.
Adım Adım	TOG kapsamında genç sporcular.	-	8 STK’ya bağış topluyor.
TOG (Toplum Gönüllüleri Vakfı)	71 il 123 aktif örgütlenme	44.614	13 kurumsal ve diğer şahsi bağışçılar.
Ulusal Gönüllüleri	İstanbul, Ankara	-	Paylaşılmamakta.
Halk Gönüllüleri	İstanbul, Ankara	-	Paylaşılmamakta.
Sinop Çevre Platformu	Sinop	54 STK, sendika ve siyasal partiden müteşekkil.	Paylaşılmamakta.
Nükleer Karşıtı Platform	10 il bileşenleri.	Paylaşılmamakta.	Bileşenlerce yapılan mali katkılar.
Bartın Platformu	Bartın	156 stk ve siyasal parti temsilcisi.	Paylaşılmamakta.

II. Türkiye’de Depolitizasyon ve Mobilizasyon Uygulamaları Eliyle Siyasal Katılmanın Engellenmesi – Yaşanılan Bilinçdışı Katılmama Olgusu

A) Futbol Ve Siyaset

Türkiye’de mobilize katılma denince akla genellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerindeki aşiret yapısından kaynaklı katılım gelmiştir. Genellikle ekonomik ve sosyal geri kalmışlığın olumsuz etkisi ile birleşen bir mahiyet arz eden bu mobilize katılma olgusu, bireylerin siyasal irade ve tercihlerinin kitleler halinde seferber edilerek manipüle edilmesi şeklinde cereyan edegelmiştir. Uygulanan yanlış ekonomik ve sosyal hükümet politikalarının olumsuz etkilerinin bireylerde meydana getirdiği çaresizlik ve yılgınlık duygusunu devlete ve Cumhuriyet değerlerine karşı kullanmak isteyen birtakım güçler, bu bireyleri mensubu oldukları geleneksel aşiret yapılarının ileri gelenleri üzerinden etkileyerek, oylarını toptan kazanmak doğrultusunda faaliyetler icra etmişlerdir. Bu faaliyetleri çerçevesinde etnik milliyetçilik ve ayrımcılık uygulamaları nedeniyle mağduriyet yaşandığı söylemini kullanarak, bireylerin yurttaşlık haklarını ve ulusa bağlılıklarını zedelemek istemişlerdir. Küreselleşmenin ve onun bir parçası olarak Ortadoğu Bölgesinde cereyan eden aşırı şiddet eylemleri ile iç savaşların kurgulayıcıları ve yönetmenleri; Türkiye’nin de bu türde bir iç savaşa sürüklenmesi, dünyadaki ulus devlet yapılarının çözülmesi sürecinde Türkiye’nin de ulusal bütünlüğünün parçalanması için uzunca bir zamandır uğraş içerisindeyler.

Ülkemizde son yıllarda göze çarpan başka bir mobilize katılma olgusu ise futbol üzerinden yaşanmaktadır. Gençlerin en çok takip ettikleri kişilerin futbolcular ve sanatçılar olduğu, izledikleri programların da genellikle spor programları ile magazin programları olduğu gerçeğinden hareketle diyebiliriz ki; gençler futbol ve sanatçılar kullanılarak mobilize bir siyasal katılımında bulunmaya sevk edilmektedirler. Bu türde bir siyasal katılım bilinçdışı düzeyde gerçekleştiği için de; onların farkındalıklarının olmadığına ve insan hakları bilincine varmaları için farkındalık sağlanması gerekliliğine dikkati çekiyoruz.

Tamamen sosyal – kültürel değerler çerçevesinde yaşanması beklenen bir spor dalı olan futbol, ulaştığı taraftar sayısının fazlalığı ve bunun bir sonucu olarak da ekonomik anlamda önemli bir kazanç faaliyeti haline gelmesiyle giderek siyaset ile içiçe bir hale gelmiştir. Özellikle büyük futbol takımları ve onların taraftarları üzerinden görülmeye çalışılan bu etkileme ve mobilize etme çabaları aslında bir taraftan hem spor ahlakını yozlaştırmakta, hem de bu yozlaşma siyasete ve siyasal kültüre de sirayet etmektedir. Milyonları aşan taraftar sayıları nedeniyle futbol kulüplerinin, çeşitli iş çevreleri tarafından da, ekonomik ilişkiler kurmada fayda temin etmek amacıyla bir araç olarak görüldüğü, bu iş çevrelerinin de siyaset çevreleriyle ilişkilerinde kulüp üzerindeki hâkimiyetlerinin mobilize oy potansiyeli olarak gerekçe ya da koz olarak kullanıldığı göze çarpmaktadır. Bu türde bir yorum yapmamıza yol açan çeşitli olgular vardır. Özellikle dikkat çeken ilk olgu, büyük futbol kulüplerinin başkanlarının genellikle işadamları olmasıdır. Bu ilk bakışta, sadece itibar kazandırıcı bir sosyal girişimcilik faaliyeti olarak nitelendirilebilse de, bu türde bir faaliyetin sadece sosyo- kültürel amaçlar doğrultusunda gerçekleşiyor olması fazla iyi niyet gösterilmesi demek olur. Kulüp başkanı olan bir işadamının tanınırlığı ve saygınlığı takım başarısıyla paralel bir şekilde artarken, kazandığı popülarlığın ona siyasal etkileme potansiyeli de kazandırdığı müşahede edilmektedir. Siyasi liderlerin de bu gerçeği görüp, zaman zaman bu olgudan faydalanmak istedikleri göze çarpmaktadır. Gittikleri illerde yaptıkları meydan konuşmaları esnasında, omuzlarına o ilin takım atkısını takmaları; futbol üzerinden taraftarların oyunu manipüle ederek seferber etmek istediklerini göstermektedir. Bu çabaları genel olarak ne kadar etkili ve faillerine kazanç sağlayıcı olduğuna dair kesin bir veri bulunmamaktadır ancak, bu yöndeki girişimlerin yoğunluğu, oldukça kazanç sağlayıcı olduğunu düşündürmektedir. Bu türdeki faaliyet ve çabaların hem spor ahlakına, hem ticari ahlaka hem de siyasi ahlaka aykırı olduğu da ortadadır. Şike olaylarının Türkiye gündemini

fazla meşgul etmesi bu olumsuz sonucun ispatı olsa gerektir, aynı zamanda bu tür ilişkilerin varlığının da bir ispatı olmuştur.

B) Din Ve Siyaset (Laiklik İlkesinin Öneminin Yeniden İdrak Edilmesinin Gereği)

Türkiye’de halkın tamamına yakın bir çoğunluğun İslam dinine mensup olduğu ve İslam dininin ekonomik ve sosyal hayata etkisi bilinen bir gerçektir. Bu nedenle dinin kültürel anlamda etkisi de oldukça fazladır. Bu da dini değer ve inanışların ya da din algısının kültür vasıtasıyla siyasal katılmaya etki etmesine sebep olmaktadır. “Din algısı” terimini özellikle kullanmamızın sebebi ise, bazı geleneksel uygulamaların dini kisve altında toplum nazarında kabul görüyor olmasıdır. İlahiyat alanında uzmanlaşmış pek çok akademisyenin, Kur’an-ı Kerim’in Arapça dilinden Türkçe’ye yanlış çevirisinden kaynaklanan pek çok din dışı hatta dine aykırı yerleşik uygulama ve inanışlar olduğu ve bu uygulamaların terk edilmesi gerektiği yönünde çalışmaları bulunmaktadır. Bu yaygın din dışı ya da dine aykırı uygulamalar İslam dinini de yozlaştırmakta, dinin yozlaşması İlahiyat alanına giren bir konu olmakla birlikte, yozlaşmış, hurafeler eklenmiş bir dinin bu haliyle kültürel hayatı kuşatması da, kültürün yozlaşmasına sebep olmaktadır. Ülkemizde çocuk gelin vakaları, namus cinayetleri, kan davaları, şiddet ve diğer zalimane suçların yaygınlığının İslam dini öğretileriyle uyum içerisinde olduğu pekâlâ söylenemez. Ancak halkın dimağında yerleşik düşünce kalıpları ve uygulamalardan arınması maalesef hızlı gerçekleşmemektedir. O nedenle İslam dininin yozlaşmasına ve halkın da kültürel dokusuna bu yozlaşmanın sirayet etmesine engel olunması için, laiklik ilkesini tekrar ve daha derin bir şekilde öğrenmek ve benimsemek gerekmektedir. Çünkü laiklik ilkesinden uzaklaştıkça, halkın siyasal alanda dini kalıp ve söylemler kullanılarak aldatılması daha muhtemel olmaktadır.

Bu aldatılma olgusunu biraz açmak gerekirse; Osmanlı’dan beri süregelen cemaat ve tarikat örgütlenmelerinin, günümüzde biraz daha fazla kapsayıcı ve etki alanının da daha geniş olduğu göze çarpmaktadır. Etki alanı artık yurt dışına yayılmış bulunan çeşitli cemaat

ve tarikat örgütlerinin siyasi iktidarla çeşitli münasebetler içinde olduğu bilinen bir gerçek olmakla birlikte, bu münasebetler sadece siyasal alanda değil, aynı zamanda ekonomik anlamda değer ifade eden her türlü sektörde cereyan etmektedir. Örneğin futbol ve sanat camiası ile medya sektöründe bu tür örgütsel ilişkiler gözlemlenmekte, devlet bürokrasisinin en kilit noktalarında illegal bir işleyiş süregelmektedir. Bizzat Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı tarafından “paralel devlet yapılanması” şeklinde ifade edilen bu cemaat örgütlenmesi, halkın dini değer ve inanışları üzerinden örgütlenme için gerekli olan insan unsuruna, ekonomik sektörler içindeki faaliyetleri sayesinde ekonomik bir güce, bürokrasi içinde örgütlenerek de siyasi iktidarı kontrol eden bir konuma kavuşmaktadır. Bir devlet; ulusu cemaat ve tarikat örgütlenmeleri içine batmış oldukça, ulusal bütünlüğünü ve bağımsızlığını kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya gelir. Zira yıllarca vesayet tartışmaları yapılan ülkemizde darbe ve askeri müdahalelere tepki gösterilirken arzu edilen ‘halkın iradesine müdahale edilmemesi’ ve demokratik işleyiş ya da daha popülist bir söylemle ifade edersek ‘milli iradeye saygı’; her halde dini cemaat örgütlenmesi sayesinde hayat bulmayacaktır. Tam da bugün yaşanan gelişmelere ışık tutarçasına Mustafa Kemal Atatürk’ün tam bağımsızlık ilkesi ile ilgili görüşleri hatırlanmalıdır. Ona göre bağımsızlık; yalnız hukuksal, siyasal ve askeri değil, ekonomik, adli, mali ve kültürel alanlarda da gerçekleşmelidir.⁶⁴⁷ Ancak kültürel alandaki bağımsızlık örselendiği sürece ve bilinçdışı saldırı ve algı yaratma çabaları devam ettiği, halkın da bu durumun ayırdına varmadığı sürece siyasal kültürümüz ve siyasal sistemimiz tehlike altında kalmaya devam edecektir. Bu tehlikelerin varlığına 24 Ocak 1993’te faili meçhul bir suikasta kurban giden gazeteci ve yazar Uğur Mumcu; Tarikat, Siyaset ve Ticaret adlı eserinde oldukça dikkat çekmektedir. Büyük kitle partilerinin mali sıkıntılar çekmesine rağmen Suudi sermayeli finans kurumları ile bağlantılı olarak Türkiye’de laik cumhuriyete karşı cihat çağrısı yapan; açılan kurslar, yurtlar,

⁶⁴⁷ Muammer AKSOY, **Atatürk’ün Laik Hukuk Devleti**, Türk Hukuk Kurumu Yayınları 6, 2010, s.29

pansiyonlar eliyle öğrencilere burslar veren dini vakıflar kurulduğunu, bu vakıfların da ticari ve siyasi bağlantıları bulunduğunu ve bu vakıflar eliyle devlet bürokrasisinde başlayan dini kadrolaşmayı yazılarında çok defalar kamuoyunun bilgisine ve dikkatine sunmuştur.⁶⁴⁸ 30 yıldan fazladır dikkat çeken bu olgu ve tehlike, sonunda bir dini cemaatin iktidar partisi ile mücadele ederek ülkenin siyasi gündeminin odağı olduğu bir aşamaya gelmiştir. 12 yıllık ılımlı İslam yönetimi ile küreselleşme dönemine uygun liberal politikalar uygulayan iktidara karşı, 17 Aralık 2013'ten itibaren, şimdiye kadar işbirliği içinde bulunduğu bir dini cemaatin kadroları tarafından kendisine karşı operasyonlar ve baskınlar düzenlenmesi⁶⁴⁹ özellikle güvenlik ve yargı kurumlarındaki kadrolaşmayı gözler önüne sermiştir. Hukuk devleti açısından en hayati önemde olan yargıya güven konusunda kamuoyunda dikkat çeken bir olgu ise araştırmaların halkın yargıya olan güveninin azaldığı yönünde oluşudur. Bu konuya bizzat hükümet içinden dikkat çekilmesi ise devletin varlık koşulu olan adalet uygulamalarının ne kadar yara aldığını göstermektedir.⁶⁵⁰ Bununla birlikte; Türkiye'nin gündeminde uzun süre yer alan ve kamuoyu nezdinde infial uyandıran Balyoz Davası olarak bilinen dava ile ilgili 230 başvuru neticesinde; Anayasa Mahkemesi tarafından oybirliğiyle, adil yargılanma ilkesinin ihlal edildiğine karar verilmiştir.⁶⁵¹ Buna benzer olarak Ergenekon Davası olarak bilinen davalarda yargılanan Genel Kurmay eski Başkanı M.İlker BAŞBUĞ'un yaptığı bireysel başvuru neticesinde de; ilk derece mahkemesinin aldığı kararın kişi özgürlüğü ve güvenliğine ilişkin Anayasanın 19. Maddesinin ihlali olduğuna yine

⁶⁴⁸ Uğur MUMCU, **Tarikat Siyaset Ticaret**, Um:ag Vakfı Yayınları, 23. Baskı, 1997, s.128-132, 138-140

⁶⁴⁹ Anıl ÇEÇEN, "Ulus Devletle Derinlik Ve Paralellik", <http://www.kemalistyaklasim.info/index.php/makaleler/prof-dr-an-l-cecen/507-ulus-devlette-derinlik-ve-paralellik>; Erişim tarihi: 15.05.2014

⁶⁵⁰ Babacan, "Halkın yargıya güveni şu anda alt seviyelere indi"; http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/399714/Babacan____Halkin_yargiya_guveni_su_anda_alt_seviyelere_indi_.html

⁶⁵¹ Anayasa Mahkemesi'nin 18.06.2014 tarih ve 2013/7800 Başvuru no'lu kısa kararı. <http://www.anayasa.gov.tr/Gundem/Detay/606/606.pdf>; Erişim tarihi: 19.06.2014.

oybirliğiyle karar vermiştir.⁶⁵² Bu nedenle, bu tür tehlikelerin varlığına sessiz kalmak çare değildir. Çare ise; bir alt başlıkta ele alacağımız etik ve her türlü yolsuzluğa karşı direniştir.

III. Türkiye’de Siyaset – Ticaret – Medya Üçgeninde Gerçekleşen Yolsuzluk ve Siyasette Etik Arayışı

İnsan haklarının korunması için gerekli olan hukuki faktörlerin yanı sıra, en önemli korumanın hukuk dışından beslendiğini, bunun da sağlıklı oluşan kamuoyu olduğunu belirtmiştik. Halkın seçimler dışında iktidarın eylem ve işlemlerini sorgulayıp denetleyebilmesi kamuoyu oluşmadan, mümkün olamayacaktır. Kamuoyunun da sağlıklı bir şekilde oluşabilmesi için halkın haber alma kanallarının açık ve iktidarın müdahalelerine karşı dirençli olması gereklidir. Ancak bütün bu gerekliliklere rağmen, kamuoyunu yanıltmak ve güdümlü bir kamuoyu yaratmak amacıyla medya organlarının bağımsız, tarafsız ve doğru işleyişine müdahale etmek, demokratik bir tutum olmamakla birlikte; aynı zamanda da suçtur. Hem en temel hak ve özgürlüklerden olan haber alma ve doğru bilgiye ulaşma hakkı engellenmekte, hem de kitleler yanlış bilgilendirilerek kamuoyunda gerçek dışı bir algı yaratılmakta ve halkın siyasete katılımı engellenmektedir. Bu aynı zamanda egemenliğin halka ait olduğu temel demokratik ilkeyi de halkın iradesinin sakatlanması suretiyle ihlal etmek sayılır.

Medya ve basın kuruluşları, demokratik sistemlerin sağlıklı bir kamuoyu oluşması için bağımsız ve özgür olması gereken yapıtaşlarıdır. İnsanların özel, ticari ya da kamusal sebeplerle iletişim kurma ve haberleşmesini sağlayan medya ve basın kuruluşları ayrıca önemli bir ekonomik sektördür. Hem pek çok meslek çalışanı için istihdam alanı, hem de tüketici sayısının milyonları bulması sebebiyle girişimciler açısından önemli bir girişimcilik sektörüdür. Diğer bir taraftan da, girişimcilerin ulaştığı baskı sayısı ve izlenme oranları, onlara siyasi anlamda da önemli bir kamusal alan sağlamakta, bu da onların kamuoyu yaratma

⁶⁵²Anayasa Mahkemesi’nin 06.03.2014 tarih ve 2014/912 sayılı kararı.
<http://www.anayasa.gov.tr/Gundem/detay/552/552.pdf>, Erişim tarihi: 19.06.2014.

ya da kamuoyunu etkileme gücüne kavuşması demek olmaktadır. Siyasiler açısından düşündüğümüzde ise, hitap ettikleri kitlelerin nezdinde oluşmasını istedikleri kamuoyunu, hali hazırda o kitlenin kullandığı medya ve basın kuruluşları aracılığıyla oluşturmaya teşebbüs edebilmektedirler. Son zamanlarda Türkiye'nin basın özgürlüğü konusunda pek de iyi bir sınav vermediği, bu sınavın hem siyasiler – özellikle iktidar cephesi- hem iş adamları, hem de basın kuruluşlarının sahip ve yöneticileri açısından inanılmaz boyutlara varan etik dışı bir uygulamaya dönüşmesi içler acısıdır. Türk siyasal kültürünün iktidar, iktidar çevresine yakın işadamları ve medya eliyle ne kadar yozlaştırıldığı aşikardır. Dershaneler tartışması ile su yüzüne çıkan iktidar-cemaat kavgası, 17 Aralık 2013'ten itibaren kamuoyu önünde yaşanan bir hesaplaşmaya dönüşmüş, medya bu hesaplaşmada her iki tarafın elinde silah mahiyetinde kullanılarak özgür, bağımsız ve tarafsız olduğu kanaatine gölge düşürmüştür. Başbakan'ın, muhalefet partisi liderinin konuşmasını veren medya kuruluşunu arayarak; gerekli uygulamayı yapmaları konusunda hatırlatmada bulunduğunu, zaman zaman bu tür hatırlatmalar yapmak için başka kuruluşları da aradığını ve bunları öğretmek durumunda olduklarını söylemesi,⁶⁵³ basının ülkemizde anayasal güvencelere rağmen⁶⁵⁴ hala bağımsız olamadığının bir göstergesidir. O günkü basın toplantısına dair detayların paylaşıldığı Başbakanlık resmi

⁶⁵³ 11 Şubat 2014 tarihinde T.C. Başbakanı ile İspanya Başbakanı'nın Ortak Basın toplantısı.
http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/Article/pg_Article.aspx?Id=94563a9b-a8b3-45cc-afe4-b6facc62fc78;
Erişim tarihi: 01.03.2014

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/25788279.asp>, Erişim tarihi: 01.03.2014

⁶⁵⁴ **1982 Anayasası**

X. Basın ve yayımla ilgili hükümler

A. Basın hürriyeti

MADDE 28- Basın hürdür, sansür edilemez. Basımevi kurmak izin alma ve malî teminat yatırma şartına bağlanamaz.

...

E. Düzeltme ve cevap hakkı

MADDE 32- Düzeltme ve cevap hakkı, ancak kişilerin haysiyet ve şereflerine dokunulması veya kendileriyle ilgili gerçeğe aykırı yayımlar yapılması hallerinde tanınır ve kanunla düzenlenir.

Düzeltme ve cevap yayımlanmazsa, yayımlanmasının gerekip gerekmediğine hâkim tarafından ilgilinin müracaat tarihinden itibaren en geç yedi gün içerisinde karar verilir.

sayfasında bu konudaki ikrarına değinilmemesi ise manidardır.⁶⁵⁵ Kamu Görevlileri Etik Kurulu'nun 2012 yılı faaliyet raporunda; Kurul'un yetkisi kapsamına "Cumhurbaşkanı, Başbakan, TBMM üyeleri, üniversiteler" girmediği, bu hususun, gelen başvuruların reddedilme gerekçelerinden birisi olarak belirtildiğini hatırladığımızda ise siyasetçilerin etik dışı eylemleri karşısında tek güvencenin sağlıklı oluşacak kamuoyu olduğu ortadadır.

Sonuç olarak; kamuoyunun demokrasi ve siyasal katılım için ne kadar hayati bir önemde olduğunu, siyasal katılımın da insan hakları bilinci açısından gerekli olduğunu hatırladığımızda; basınımızın özgür, bağımsız, tarafsız, şaibelerden uzak, etik bir çerçevede faaliyet göstermesi elzem fakat bugün itibarıyla Türkiye'de pek mümkün görünmemektedir. Bu etik dışı girişim ve faaliyetler (sporda, ticarete, siyasette..vs) bizim kendi kültürümüzü de sorgulamamızı gerektirmektedir. "Her millet layık olduğu şekilde yönetilir" sözü pek çok düşünce ve siyaset adamı tarafından söylenmiş, tarihe geçmiş önemli bir ilkesel küpedir. Bu ilke siyasal kültürün özüne dâhil olmadığı sürece, millet – ulus olarak her türlü müdahaleye açık, kendi kendini yönetemeyen, her bakımdan dışa bağımlı olmaktan kurtulunamaz. O nedenle, yapılması lazım gelen şey, eğitim sisteminin etik değerlere bağlılığını artırmak ve sağlamlaştırmaktır.

IV. Siyaset – İnsan Hakları Ve Etik Eğitimi

Ülkemiz; Cumhuriyet'in ilk kuruluş yıllarından itibaren çağdaşlaşmaya ve demokratik bir ülke olmaya önem vermiş, bu uğurda önemli toplumsal ve siyasal inkılâplar hayata geçirmiştir. Hedeflenen gelişim düzeyine ulaşmada eğitimin önemi ilk sırada gelmektedir. Özellikle, insan hakları gibi hem bireysel, hem toplumsal hem de siyasal anlamda özümsemesi gereken değer ve bilgi birikiminin okullarda ders olarak okutulması, toplumsal ve siyasal varoluşumuz için olmazsa olmaz bir etkinliktir. Unutulmamalıdır ki; bir ülkenin sosyal, ekonomik ve siyasal yapısı, o ülkedeki eğitim sisteminin etkinliği ve başarısıyla doğru

⁶⁵⁵ http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Article/pg_Article.aspx?Id=94563a9b-a8b3-45cc-afe4-b6facc62fc78;
Erişim tarihi: 01.03.2014.

orantılıdır. Küreselleşmenin etkilerinin yaygın olarak gözlemlendiği Türkiye’de, bu olgunun hem avantajları hem de dezavantajları birlikte ve dikkatlice değerlendirilmelidir. İnsan hakları alanında uluslararası ölçekte gerçekleşen gelişme ve farkındalığın ülkemize yansımaları ve aktarımları mutluluk verici olmakla birlikte, toplumsal hayata baktığımızda suç oranlarının yüksekliği, cinsiyet ayrımcılığına dayalı şiddet eylemleri ve daha pek çok adaletsizlik pratikleri endişe ve üzüntü kaynağı olmaya devam etmektedir. Bununla birlikte, ülkemizde demokratik rejimin tüm anayasal ve yasal kurum ve kuruluşlarına, mevzuat düzeltim ve ilerleme çalışmalarına rağmen, siyasal katılım (özellikle kadının siyasal katılımı) düşük seviyelerde gerçekleşmektedir. Siyasal katılım olgusunun yurttaşlık bilinci ve bu alanda verilen eğitim ile bağlantısı göz önüne alındığında, İnsan Hakları ve Demokrasi dersinin önemi de ortaya çıkmaktadır. Bu dersin eğitim sistemimizdeki yeri ve öneminin artırılması ile toplumumuzda bir türlü azalmak bilmeyen şiddet eylemlerinin de önüne set çekilebilecektir. Özgürlüğün, eşitliğin, barış ve adalet gibi diğer insan hakları değerlerinin, çatışma yönetiminin okul ve sınıfta özümsemesini ve hayata aktarılmasını öğrenen çocuk, ileriki yaşlarında toplumun aydın, adil ve hoşgörülü bir bireyi olarak hayata atılacaktır.

Ülkemizde insan hakları alanındaki gelişmeler çok ileri seviyeye ulaşmamıştır. Milli Eğitim Bakanlığı da ülkemizde bu bilincin okul yaşlarında benimsenmesi gerektiğini kabul ederek insan hakları alanında seçimli olarak çeşitli adlar altında (Yurttaşlık Bilgisi, Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi, Demokrasi ve İnsan Hakları, Hukuk ve Adalet) dersleri müfredatına dahil etmiş, son yirmi yıldır bu alanda eğitime önem vermeye başlamış ve çeşitli projeler ortaya koymuştur. Ancak ülke genelinde gözlemlendiğinde, müfredat dâhilindeki bu derslerin fiilen ya öğretmen eksikliğinden dolayı ya da seçimlik ders olduklarından yeterli talep gelmediği için okutulmadığı, ayrıca içerik yönünden de zenginleştirme ihtiyacının had safhada olduğu öne çıkan sorunlar arasındadır. Esasen; bu alanda Cumhuriyet’in kuruluşundan kısa bir süre sonra okullarda dersler okutulmaya başlanmıştır. 1924 yılından

başlayarak 1969 yılına kadar ilkokul 4 ve 5. Sınıflarda Yurttaşlık Bilgisi Dersleri okutulmuş, 1969 yılında ise Sosyal Bilgiler Dersleri ile birleştirilerek müfredattan kaldırılmıştır.⁶⁵⁶

1924 ile 1969 yılları arasındaki dönemi, okutulan Yurttaşlık Bilgisi Dersinin demokrasinin denetim mekanizması ve siyasal toplumsallaşmaya olan etkisi bakımından inceleyen Alkan; bu dönemde genel olarak siyasal toplumsallaşma ve siyasal bilincin gelişmesinde ilkokulların ve okutulan ders kitaplarının rolünün önemli bir sorun olarak ortaya çıktığını belirtmektedir.⁶⁵⁷ Genel olarak değerlendirdiğinde; bu derslerde devletin sosyal ödevlerine yer verilmediği şeklinde eleştirirken,⁶⁵⁸ 1950 yılından itibaren, bireysel özgürlükler ve siyasal partiler dışındaki öğelere ilişkin eğitimin, demokratik denetimi sağlayacak siyasal bilinç gelişimine yatkın bir şekilde olduğunu öne sürmektedir.⁶⁵⁹ Ayrıca; Cumhuriyet döneminde kurumsal ve biçimsel denetim öğelerine artan bir ağırlık ve önem verilmesine karşılık, öze ilişkin konuların yeterince ele alınmamış olmasını önemli bir eksiklik ve sorun olarak müşahede etmektedir.⁶⁶⁰

Bu sorunların da farkına varan Bakanlık, sevindirici bir şekilde çözüm yolları arayışına girmiştir. 2004 yılında uygulamaya konan “Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri” projesi de, ilk ve orta öğrenim düzeyindeki öğrencilerimizde seçme ve seçilme kültürünün yerleşmesini, kendi sorunlarını kendi bakış açılarıyla ele almalarını, katılım ve hoşgörü anlayışını da içerecek şekilde işlevsel demokrasi bilincinin oluşturulmasını sağlamayı ve demokrasi kültürünü toplumun her kesimine yaymayı amaçlamaktadır.⁶⁶¹

Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ortaklığıyla Demokratik Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Projesi uygulanmaya başlanmış ve proje kapsamında Türkiye’de 10 ilde 22 okul pilot olarak seçilmiştir. MEB Talim Terbiye Kurulu

⁶⁵⁶ Türker ALKAN, “**Demokrasinin Denetim Mekanizması ve Siyasal Toplumsallaşma**”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 1978, Cilt 33, s.1, ss.151.

⁶⁵⁷ ALKAN, 1978, s.152.

⁶⁵⁸ ALKAN, 1978, s.169.

⁶⁵⁹ ALKAN, 1978, s.170.

⁶⁶⁰ ALKAN, 1978, s.170.

⁶⁶¹ http://www.tbmm.gov.tr/kultursanat/tom_hakkinda.htm

Başkanlığı'nın 27 Ağustos 2012 tarihli kararı gereğince bu 22 okulda pilot uygulaması yapılan Ortaöğretim Demokrasi ve İnsan Hakları Dersi Öğretim Programının başarılı sonuçları üzerine, Başkanlık 24 Temmuz 2013 tarihli, Ortaöğretim Demokrasi ve İnsan Hakları Dersi Öğretim Programını, 2014-2015 Öğretim Yılından itibaren uygulanmak üzere kabul etmiştir.⁶⁶² Türkiye genelinde bu dersin okutulması için görevlendirilecek olan öğretmenleri eğitmek üzere eğitimcilerin eğitimi seminerlerinin 3 aşaması tamamlanmış olup, bu projenin gerçekleşmesine dair bazı eleştiri ve önerilerimizle katkıda bulunmaya çalışacağız.

İlk olarak; 2012 yılında kabul edilen ve 22 pilot okulda uygulanan programın⁶⁶³ “Tema ve Kazanımlar” bölümünde;

1. Tema “Demokratik Sistem Ve Yaşayan Demokrasi” ve 6 adet kazanım öngörmektedir.⁶⁶⁴ Bu temanın;

1. Kazanımı; “Demokrasinin temel ilkelerini açıklar” olarak belirlenmiştir. Bu kazanımın açıklamalar kısmında ise; güçler ayrılığı, hukukun üstünlüğü, laiklik, seçim, siyasi partiler, çoğulculuk, sivil toplum, insan haklarına dayalı olma vb. olarak belirtilmektedir. Bizce buradaki en temel eksiklik, demokrasinin katılımı gerektiren bir sosyal ve siyasal davranış yöntemi olduğunun belirtilmemiş olmasıdır. Yukarıda yer verilenler, katılımı sağlayan bazı hukuki kurum ve tedbirler ile ilkelere. Bunlar aslında demokrasinin şekli unsurlarıdır. Bu unsurların demokrasiye değer katmaları katılım olgusunun ön plana çıkartılması sayesinde mümkün olabilir.

2. Kazanım; “Demokrasinin temel değerlerini yaşatmanın demokratik ortamın oluşmasındaki önemini analiz eder.” Şeklinde. Bu analiz edebilme kazanımı için Ek 1’deki etkinlik örneği sunulmuştur. Ek 1’deki “Biz Belirleyelim” başlıklı etkinlik örneğine baktığımızda ise; burada yine katılım olgusu ve ilkesinden bahsedilmediğini müşahade ediyoruz. Temel kavramların;

⁶⁶² http://ookgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2013_08/02113729_201308021052.pdf

⁶⁶³ <http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx?islem=1&kno=224>, Erişim tarihi: 15.10.2013

⁶⁶⁴ <http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx?islem=1&kno=224>, Erişim tarihi: 15.10.2013, s.18

demokrasi, demokratik sistem, demokrasi kültürü, demokratik vatandaş, hukukun üstünlüğü; temel becerilerin; eleştirel düşünme, çıkarımda bulunma, iletişim, Türkçeyi doğru ve güzel, etkili kullanma, temel değerlerin ise; eşitlik, hoşgörü, adalet, farklılıklara saygı olarak belirlendiğini görüyoruz. Tema kazanımının uygulama aşamasında ise; sınıftaki öğrencilerin gruplara ayrıldığını ve sınıf içinde geçerli olacak kuralları önermeleri istenmekte, sonra da gruplarca önerilen kurallar oylamaya sunulmaktadır. Burada dikkat çekmek istediğimiz husus ilk olarak, doğrudan demokrasi örneği gerçekleştirilmesine rağmen bundan hiç bahsedilmemesi, yani öğrencilere bu yönde bilgi verilmemesi (Sınıf öğrencileri sınıf içi kuralları belirliyorlar, tüm okul içinde geçerli olacak kuralları değil). Bizce bu etkinlik, ya doğrudan demokrasi örneği olduğu belirtilerek uygulanmalı, ya da temsili demokrasi örneğine dönüştürülmeli. İkinci olarak; kazanımda analiz etme yeteneği edindirilmesi beklenen bu örnek uygulamada, çocuklara analiz etme yönünde bir yönlendirmede bulunulmadığı dikkat çekmekte. Kuralların uygulamasının gözlemlenmesi ile ilgili bir süreç takibi yapılmadığından, bu kuralların işleyen kurallar mı olduğunun analizi de yapılamamaktadır. Üçüncü olarak; sınıf içi kuralların belirlenmesinde doğrudan katılım sağlayan bu örnek uygulamada, siyasal katılımı en önemli saik olan kişisel etkinlik duygusundan bahsedilmemekte. Yani; öğrencilere, uygulamanın, bireylere kişisel etkinlik duygusu yaşattığı, öğrencilere bu olgunun demokrasiye değer katacağı ve katılımı artıracacağı yönünde bilgi verilmeliydi.

2. Tema “İnsan Hak ve Özgürlükleri” ve 7 kazanım öngörmekte.⁶⁶⁵ Bu temanın 5. kazanımı ise “İnsan hak ve özgürlüklerini toplumsal yaşamla ilişkilendirir” şeklindedir. Bu kazanımın sağlanması için öğrencilere uygulatılmak üzere “Toplumsal yaşamda insan haklarını keşfediyorum” adlı etkinlik örneği sunulmaktadır. Burada bir kavramsal karışıklık göze çarpmaktadır. Temel kavramlar: İnsan hakları, eşitlik; temel değerler ise eşitlik, hoşgörü ve adalet olarak belirlenmiştir. Bu karışıklığı gidermek için tek başlık olarak “temel kavramlar

⁶⁶⁵ <http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx?islem=1&kno=224>, Erişim tarihi: 15.10.2013, s.19

ve değerler” tercih edilebilir, ya da hoşgörü ve adalet de kavramsal olarak ele alınmalıdır. Diğer bir önerimiz, özgürlük kavramının mutlaka kavramsal olarak ve değer olma açısından detaylı olarak ele alınmasıdır. (Özgürlük –bağımsızlık, hürriyet kavramlarının farklılık ve benzer yönlerine de değinilmeli.)

İkinci olarak; etkinliğin hazırlık aşamasında öğrencilere iki soru yöneltilmektedir:

- 1- Toplumsal yaşam içinde insan hak ve özgürlüklerine değer verildiğini nasıl anlarsınız?
- 2- Hak ve özgürlüklerin günlük yaşamda uygulanmadığı bir toplumda bunların varlığından bahsedebilir miyiz?

Ayrıca öğrencilere aile ve okul içi – çevresi ile ilgili 11 mevcut durumu içeren bir çalışma yaprağı verilmekte ve öğrencilerden bu durumların insan hak ve özgürlüğü açısından uygunluğunun değerlendirmesinin yapılması istenmektedir. Şimdi burada; 11 mevcut durum arasına adalet duygusunu değerlendirmeye yönelik durumlar ilave edilmesinin uygun olacağı kanaatindeyiz. Özellikle; öğretmen ve okul idaresinin tutum ve davranışları ile sınav ve not uygulamalarında öğrencideki adalet duygusunun dışa vurulması bizce daha isabetli olacaktır.

3. Tema “Demokrasiyi Yaşamak: Aktif Vatandaşlık”⁶⁶⁶ Bu tema da 8 kazanım öngörmekte.

1. Kazanım: “Özgür ve özerk birey olarak hak ve özgürlüklerini kullanır” şeklinde belirlenmiş, özerk birey tanımlanmış ki bizce yanlış bir şekilde tanımlanmış; özgürlük ise yine tanımlanmamıştır. Bu tanımlama konusundaki eksikliklerin giderilmesi çalışmaya değer kazandıracaktır.

3. Kazanım: “Kendisini ilgilendiren demokratik karar alma süreçlerine katılır.” Şeklinde çok isabetli bir belirlemedir. Özellikle kavramların doğal çevre ve ekolojik sistemin de dahil edilmesi sorumlu vatandaşlık açısından çok önemlidir. Ancak, bu değer ve sorumluluğun insan hak ve özgürlüklerinde de ayrıca belirtilmesi çalışmaya zenginlik katacaktır. Çünkü;

⁶⁶⁶ <http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx?islem=1&kno=224>, Erişim tarihi: 15.10.2013, s.20

doğa bir kaynak değildir, insanların sağlıklı bir çevrede yaşama ve su gibi temel doğal kaynaklara ulaşmaya hakkı vardır ama, ekolojik sistemin yaşayan bir varlık olduğu, insanın da bu yaşayan varlığın bir üyesi olduğu ve insanın sadece haklara sahip olmadığı bu anlamda ödevlerinin de olduğu teması işlenmelidir (doğayı koruma gibi). Ayrıca; detaylarına baktığımızda, “Biz Seçelim Biz Yönetelim” başlıklı örnek uygulamada aktif vatandaşlık yerine temsili demokrasi örneği sayılabilecek öğrenci konseyi seçimi görmekteyiz. Burada çok temel bir yanıla düşüldüğü göze çarpmaktadır. Demokrasi, aktif vatandaşlık seçime indirilmektedir. Üzerinde çeşitli dilek ve sorunların yer aldığı şikâyet panosundaki taleplerin çözümü için öğrenci konseyi seçimi yapılmakta ve bu sorunların çözümünde bu konsey üyeleri yetkilendirilmektedir. Bizce; doğal hayatı – ekolojik sistemi korumaya – örneğin doğaya zarar veren insan eylemlerinden bazılarına karşı çözüm yolu aranmasına yönelik bireysel katılım (aktif vatandaşlığa daha uygun bir eylem) örneği tercih edilmesi daha isabetli olurdu ve çalışmanın temel dokusuyla daha uyumlu olurdu. Çünkü; örnek uygulamanın belirlenen kazanımı sağlamada etkili olacağı düşünülmemektedir.

Diğer kazanımlar özellikle doğayla ilgili olanlar çok memnuniyet vericidir, ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi örnek uygulamalar çeşitlendirilmeli ve uyumlu hale getirilmelidir.

4. Tema “Çeşitliliğe Çoğulcu Bakış” ve bu tema da 6 adet kazanım öngörmekte.⁶⁶⁷

Burada göze çarpan olumlu hususlar, çok detaylı bir şekilde olması gerekenlere değinirken, olumsuz olan husus ise Türkiye özelinde mevcut duruma ışık tutmaması. Ülkemizde maalesef farklılıklara saygı ve toplumsal cinsiyet açısından çok olumsuz bir tablo yaşanmaktadır. Ne kadar üzücü olursa olsun; Türkiye’de gerçekleşen somut adaletsizlik pratiklerinden örnekler sunulmalı, öğrenciler için çok çarpıcı ve etkileyici olacağı bir tarafa, duyarlılık kazanmaları açısından, mevcut durum ile yüzleşmelerinin yararlı olacağı düşünülmektedir.

⁶⁶⁷ <http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx?islem=1&kno=224>, Erişim tarihi: 15.10.2013, s.22

4. kazanım: Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına katkı olarak konumuna uygun sorumluluklar üstlenir. Bu kazanımın elde edilmesi için çok isabetli olarak toplumsal cinsiyet kavramına yer verilmiş, örnek uygulama olarak da yine isabetli bir şekilde “Ön yargılı mısın?” başlıklı bir etkinlik düzenlenmiştir. Yukarıda da değindiğimiz gibi, bu örnekler Türkiye özelinde biraz daha gerçekçi boyutlarda sunulabilir.

5. Tema “Barış ve Uzlaşma” ve 5 adet kazanım öngörmekte. “Çatışmaları Barışçıl Yollarla Çözüyorum” başlıklı örnek uygulama çok isabetli bir şekilde belirlenmiş ve katkısının oldukça fazla olacağı düşünülmektedir. Bu uygulamada, sınıf gruplara ayrılmakta ve gruplardan, okulun çatışma alanlarının belirlenmesi ile bu çatışmalar için barışçıl çözüm önerileri sunmaları beklenmektedir.

GENEL DEĞERLENDİRME

2012 yılında Türkiye genelinde 10 ilde seçilen 22 okulda pilot uygulaması yapılan ve Talim Terbiye Kurulu Başkanlığınca 24 Temmuz 2013 tarihli kararıyla, 2014-2015 öğretim yılından itibaren seçmeli ders olarak okutulmasına karar verilen Ortaöğretim Demokrasi ve İnsan Hakları Dersi öğretim programına ilişkin yukarıdaki görüş ve eleştirilerimizi toparlarsak, genel olarak;

1- Program, insan hakları öğretisi ile ilgili bazı kavramların açıklık kazandırılması bakımından desteklenmelidir. Örneğin; özgürlük, özerklik, bağımsızlık, hürriyet..vs. Yöneticilerin bizi değil, devleti yönetecek olmaları gibi kavramsal düzeltmeler gereklidir.

2- Program seçmeli ders olarak planlanmış, ancak bu dersin önemi göz önüne alındığında tüm öğrencilerin katılımı ve faydalanması hedeflenmelidir. Seçmeli olarak okutulması halinde, öğretmen eksikliği veya talep görmemesi gibi sebeplerle hedef kitlesine ulaşamayabilir. Bu nedenle; ders, seçmeli ders olarak kalması halinde öğrencilere mümkün oldukça özendirilmeli, eğitimcilerin eğitimi seminerleri devam ettirilmeli ve yaygınlaşmalıdır. Fakat bizce en isabetli çözüm, dersin zorunlu ders kapsamına alınması ve derecelendirme

şeklinin performans ve süreç odaklı olarak, öğrenciye gereksiz endişe ve korku yaşatmayacak şekilde belirlenmesidir. Ayrıca; özendirici bazı uygulamalar da gerçekleştirilebilir. Örneğin; ders kapsamında proje yarışmaları ve projelerin değerlendirilmesi, ödül ve derse özel başarı belgesi takdimi dersin önemini kavranmasında etkili olacaktır, diye düşünülmektedir.

3- Program, sınıf içi uygulamalar olarak dar bir kapsamda tasarlanmıştır, ancak bu dersin kendine has önemi nedeniyle okul genelinde ya da aynı sınıf seviyesindeki tüm öğrencileri kapsayacak şekilde bütüncül bir uygulama gerçekleştirilebilir.

4- Programın etkinliğini ve verimliliğini artırmak amacıyla, ailelerin ve diğer öğretmenler ile okul idarelerinin de aktif katılımlarının sağlanması amaçlanmalıdır. Özellikle, toplumumuzda okul ile ilgili toplantı ve diğer eğitsel faaliyetlere katılımın genellikle anneler tarafından sağlandığı, babaların bu sürecin kısmen dışında kaldıkları göz önüne alındığında, katılımın genişlemesinin yaygın etkisi de toplumsal anlamda kendisini gösterecektir. Özellikle, ekolojik okur yazarlık, şiddet gibi konularda anneler ile birlikte babaların da bu sürece katılmaları sağlanmalıdır.

5- Sivil toplum örgütlerinin uyguladıkları çeşitli projelerde aktif katılım sağlanarak, programın, uygulanan diğer programlarla teması ve etkileşimi sağlanmalıdır. Bu eşgüdümün, tüm programların hedeflenen başarısını artıracığı düşünülmektedir. Örneğin; Milli Eğitim Bakanlığı ile yapılan protokol kapsamında TEMA Vakfı'nın tüm yurt genelinde seçilen okullarda gönüllü öğretmenler aracılığıyla uyguladığı Minik TEMA ve Yavru TEMA programları bulunmaktadır.⁶⁶⁸ Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Okul Öncesi Öğretmenliği Anabilim Dalı'ndan Prof.Dr. Gelengül Haktanır'ın danışmanlığında Hacettepe Üniversitesi'nden Doç.Dr. Tülin Güler, Ayşegül Ergül, Ezgi Fındık Tanrıbuyurdu, Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nden Deniz Kahrıman Öztürk ve TEMA Vakfı Bilim Kurulu Üyesi Prof.Dr. Koray Haktanır tarafından geliştirilen bu programlar ile eşgüdüm sağlanabilir.

⁶⁶⁸ Program ile ilgili detaylı bilgi için: http://www.tema.org.tr/web_14966-2_1/neuralnetwork.aspx?type=145.

6- Etik, siyasal kültür ve ulusal kültür, yurttaşlık duygusunun siyasal katılıma ve dolayısıyla da demokrasiye etkisi maalesef geri planda, satır aralarında kalmış olduğu gözlemlenmektedir. Özellikle, demokraside önemli olan katılma olgusuna değinilmekle birlikte, katılımın menfaate – bireysel ya da grup çıkarına dayalı olarak yapılmasının demokrasiye faydadan çok zarar getireceğine dair vurgu yapılmamaktadır. Bu durum, demokrasi- insan hakları – etik ilişkisinin özümsemesine mani olacağı gibi, hem ulusal bütünlük açısından çok önemli olan yurttaşlık duygusunun bireylerin duygu dünyasında hayat bulmasına hem de bireylerin etik değerlere bağlılığına zarar verici olacaktır. Programda maalesef bireysellik daha ön planda seyretmektedir. Bu nedenle; programa Cumhuriyet değerlerinden özellikle halkçılık ve milliyetçilik – ulusçuluk ile laiklik ilkelerinin eklenerek, bu doğrultuda dramalar ve kardeş okul etkinlikleri gibi şehirlerarası aktiviteler ilave edilmesinin uygun olacağı düşünülmektedir.

İnsan haklarının, çağımızda artık herkesi ilgilendiren hayati bir mevzu olduğu aşikârdır. Toplumsal sorunların çözümünde sadece devleti ya da devlet iktidarını sorumlu tutarsak, bu tavır bizi her bakımdan geriye götürecektir. Projenin takım lideri Emir Adzoviç'in de belirttiği gibi; bir sınıf dolusu öğrencinin arasından sadece birkaç öğrencinin iyi birer matematikçi, tarihçi ya da fizikçi olması, bir toplumun başarılı olması için yeterli olabilir ancak sadece bir iki öğrencinin iyi bir vatandaş olması kesinlikle yeterli olmayacaktır.⁶⁶⁹ Dolayısıyla; insan haklarının korunması ve demokrasi kültürünün yerleşmesi, siyasal katılma düzeyinin yükselmesi için eğitim şarttır. Eğitim konusunda da; sadece devlete değil, bireyin kendisine, ailesine ve topluma da görev düşmektedir. Gandi'nin de dediği gibi, dünyada görmek istediğimiz değişimin kendisi olalım. Aksi takdirde; demokrasiyi istiyormuş gibi davranırsak, demokrasi de varmış gibi görünür.

⁶⁶⁹ http://www.edchreturkey-eu.coe.int/News_TU.asp#9-13#September, Erişim tarihi: 01.02.2014.

SONUÇ

Türkiye; yaşadığımız 21. Yüzyıl itibariyle, başlangıcı Tanzimat Dönemine uzanan demokratikleşme çabaları doğrultusunda önemli kurumsal ve kültürel gelişme sağlamış, insan hakları bilinci oluşması yönünde pek çok engele rağmen ilerleme katetmiştir. İnsan; doğan, yaşayan, yaşarken tüketmek zorunda olan, maddi ve manevi ihtiyaçlarını gidermek için ekonomik bir gelir elde etmesi zorunlu olan ve ontolojisi gereği grup içinde yaşayan bir varlıktır. İhtiyaç duyduğu ekonomik geliri ya üreterek, ya çalarak ya da başkalarının kendisine bunu sağlaması sayesinde (bağış gibi) elde edebilir. Hayatını idame etmek için bunlardan hangisini tercih ettiği, onun sosyal hayatını ve özgürlük durumunu da etkileyecektir. Kolektif boyutta ele aldığımızda ise, bir toplumun ekonomik ve sosyal yaşantısı, bize onun siyasal kültürünü değerlendirebilmemiz için de önemli bir veri hizmeti görecektir.

İnsan haklarının bütünlüğünü koruması bakımından siyasal katılmayı pek çok farklı açıdan ele aldığımız bu çalışmada görülüyor ki; siyasal katılma, özellikle halkın iktidarı kontrol etme ve kararlarını etkileme aracı olarak gerçekleşmesi beklenirken, maalesef bu yönde bir gelişme seyretmemektedir. Pozitif hukuktaki gelişmelerin dahi kurumsallaşmamış olması ve gittikçe zayıflayarak, kuvvetler ayrılığı – yargı bağımsızlığı ilkelerinin ortadan kaldırılması yolundaki girişimler, yürütmenin yasama üzerindeki giderek artan hakimiyeti birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye’de demokrasi ve hukuk devleti mekanizmalarının yürütme lehine güç kaybettiği düşünülmektedir.

Kurumların; yasama, yürütme ve yargının kuvvetler ayrılığı ilkesine uygun çalışması bir yana, bunların eş güdümlü ve uyumlu bir şekilde işleyerek demokrasiyi yaşatması mümkündür. Türkiye’nin önünde art arda gerçekleşecek 3 seçim (mahali idareler, cumhurbaşkanlığı, genel seçimler) dönemi bulunmaktadır. Bu seçim dönemlerinde halkın

siyasal katılımı ne derecede yoğun olur bilinmez ancak, ulusal birlik ve bağımsızlığımızı etkileyecek çok kritik bir süreç yaşanmaktadır.

Halk cephesine baktığımızda ise; halkın hukuk dışı faktör olarak, hukukun yetersiz kaldığı durumlarda kurtarıcı olması beklenen siyasal özne rolünü pek de iyi oynayamadığı, ancak bunun farkında da olmadığı görülmektedir. Bunun sebebinin halkın bu hayati rolünün öneminin farkında olmadığı, bunun sebebinin de eğitim sisteminden kaynaklanan eksiklik ve aksaklıklar olduğu düşünülmektedir. Bu türde bir yoruma varılmasının sebebi ise; Türkiye’de siyasal katılma alanında nicelik bakımından bir sorun görünmemekle birlikte, sorunun nitelik açısından göze çarpmakta olduğudur.

Türkiye, Cumhuriyet tarihinin en yoğun siyasal tartışmalarının yaşandığı ve belirsizliklerle dolu, insanların anlamakta güçlük çektiği gelişmelerin yaşandığı bir dönemden geçmektedir. Bir taraftan ulus devlet yapısının tartışılması, diğer taraftan siyasal partiler arasında yaşanan uzlaşmazlık ve gerginlikler ülkeyi adeta bir kaosa – çıkmaza sürüklemektedir. Halkın kültürel ve dini duygularının sömürüldüğü, çeşitli yoksunluklarının giderilmesi yoluyla müşküllüklerinin suiistimal edildiği, varsıl bazı insanların ise ekonomik çıkarları uğruna siyasi yolsuzlukların içine battığı son yıllarda ülkemiz, içinden çıkılması çok zor bir duruma itilmiştir. T.C. Başbakanı’nın “Yeni Türkiye’nin istiklal mücadelesi” olarak adlandırdığı⁶⁷⁰ bu durum ne acı ki, Kurtuluş Savaşı dönemindeki gibi ülkenin yabancı ülkeler tarafından işgal edilmesi nedeniyle gerçekleşmemiştir. Ayrıca da “Yeni Türkiye” kavramı dikkatlice değerlendirilmesi gereken, Türkiye Cumhuriyeti’nin hem hukuki hem de siyasi olarak ‘eski’ ve ‘yeni’ hallerinden ne kastedildiği çok çetrefilli bir tartışma konusudur. Bu mücadelenin varlığının kabul edilmesi halinde ise durumun vahameti daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Mustafa Kemal Atatürk; Gençliğe Hitabesi’nde, istiklal ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetinin tezahür edebileceği durumları bildirmekte, memleketin her köşesinin

⁶⁷⁰ <https://www.aa.com.tr/tr/politika/266948--basbakan-erdogan-ak-parti-genisletilmis-il-baskanlari-toplantisinde>, Erişim tarihi: 01.02.2014.

bilfiil işgal edilmiş olmasından daha elim ve daha vahim olanın, memleketin dâhilinde iktidara sahip olanların gaflet ve dalalet ve hatta hıyanet içinde bulunmaları olduğunu söylemektedir. O halde yapılması lazım gelen Atatürk'ün gençliğe bıraktığı bu ödevi yerine getirmek, dâhilde bulunan gaflet, dalalet ve hıyanet içinde bulunanların gereğini yapmaktır. Bu da ancak, spor ve magazin kültürünün boyunduruğundaki gençlerin siyasal katılımını sağlayarak mümkün olabilir. Bir diğer taraftan da kültürümüzde oluşan yozlaşmayı ve kirlenmeyi temizlemek suretiyle insanların akıl tutulmasından kurtulmaları sayesinde. Bu kültürel temizlenmeyi Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyeti'ne bıraktığı manevi mirasa sahip çıkarak, O'nun düşünce ve eserlerini anlayıp yerine getirerek mümkün kılabiliriz. Aksi takdirde; insan haklarından bahsedebileceğimiz ne ülke kalacak, ne de insan.

Bütün bu tehlikelerin farkına varmak ve onları bertaraf edebilmek için Atatürk ilkelerinden en önemlisinin laiklik ilkesi olduğunun bir kez daha altını çizmekte fayda vardır. Demokratik kültürün gelişimi ve çoğulculuğun yerleşebilmesi için laiklik önemle benimsenmesi gereken bir ilkedir. Laikliğin yerleşmediği siyasal sistemlerin insan haklarına dayalı ve demokratik ilkelere uygun olarak yaşayabilmesi şüphelidir. Bu bakımdan laiklik siyasal katılımın da bir güvencesi, dolayısıyla insan haklarının geleceğinin de sigortasıdır. Zira; dini söylem ile siyaset söyleminin ya da dil kalıplarının birbirinden ayrılmadığı yönetimlerde çoğulculuğun da yaşaması imkansızdır. Bu nedenle çalışmanın pek çok yerinde laikliğe temel vurgular yapılmıştır.

Çalışmada ulaşılan bir başka sonuç ise; siyasal katılım faaliyetlerinin her seviyesinde etik değerlere bağlı kalmanın gerekliliğidir. Türkiye'nin insan hakları alanında ulaştığı pozitif hukuk güvencelerinin memnuniyet verici olmasına rağmen bu konuda (etik gelişimi) pek de kayda değer bir ilerleme gerçekleşmemesi, buz dağının görünmeyen - deniz altında kalan gövdesine işaret eden önemli bir tehlikedir. Siyasal faaliyetlerde etik değerlerin yerleşmesi ise ayrıca bir siyasal kültür meselesidir. Bir diğer ifade ile; siyasal alandaki temsilcilerin etik dışı

söylem ve eylemlerde bulunması sadece onların bireysel anlamda siyasal kültürlerinin yozlaştığını değil, toplumsal ölçekte de siyasal kültürün ve aslında daha bütünsel anlamda kültürün yozlaştığının bir göstergesidir. Çünkü; siyasal toplumsallaşma bölümünde de dile getirildiği gibi; her siyasal kültür ait olduğu toplumun kültürünün bir yansımasıdır. Siyasal toplumsallaşmanın bir sonucu olarak “biz” duygusunun oluşumunda o toplumun kültürel değerlerinin belirleyici olduğundan hareketle de, özellikle toplumsal dayanışma ve gönüllü birlikteliklerin ve bu birlikteliklerin kurumsallaşmasının yani dernek, vakıf gibi tüzel kişilik kazanmasının önemine değinilmiş, 3. Bölümde de Türkiye’de son yıllarda çalışmalarıyla kamuoyu desteği kazanan bazı sivil toplum – demokratik kitle örgütlerinden örnekler sunulmuştur. Siyasal katılmanın menfaate dayalı olarak gerçekleştirilmesi yani instrumental katılma, siyasal yozlaşmanın en önemli sebeplerinden birisidir. Bu türde bir katılma, kamu yararını değil, bireysel veya grup yararını önceleyecektir. O nedenle, kamu yararını önceleyen bir siyasal katılma davranışının temsili demokraside yerleşebilmesi, toplumsal alanda da toplumun sorunlarına karşı duyarlılık gösteren, bu tür sorunların çözülmesi açısından çözüm iradesinin bir parçası olan ve bunu gönüllü olarak yerine getiren kişiler toplumda etik değerlerin yerleşmesine katkıda bulunabilir. Gönüllülerin bu eylemleri erdemli ve sorumlu insan – yurttaş bakış açılı olduğundan, bu değerlere bağlı olarak yetişen insanlar da kültürün bu şekilde oluşmasına ve aktarılmasına katkı sunmuş olacaklardır. Siyasal alanı da bu kültür destekleyecek ve oluşturacak, siyasal alanın etik dışına taşan durumlarda kamuoyu oluşturarak fren mekanizmasını devreye sokabilecektir.

Siyasal toplumsallaşmanın en önemli alanlarından birisinin okul olması nedeniyle de, okullarda verilen insan hakları ve demokrasi derslerinin önemi büyüktür. Ayrıca; gönüllülük temeline dayalı sivil toplum örgütlerinin eğitim çalışmalarına verdikleri önem de çok sevindirici bir gelişmedir. Bu gelişmenin yaygınlaşması için, okullarda sivil toplumun önemine ve sivil toplum canlılığının insan haklarının ve demokrasinin bir güvencesi olduğu

bilincine daha fazla değer verilmelidir. Bu anlamda; okullarda okutulan İnsan Hakları, Demokrasi, Yurttaşlık Bilgisi gibi çeşitli adlar altındaki derslerin özellikle gönüllülük ve etik değerlere de yer ve ağırlık verilerek okutulması, hatta diğer bütün derslerde bu değerlerin önemi yeri geldikçe vurgulanmalıdır. Sadece ders olarak okutulması halinde, akademik ya da teknik konularla ilgisiz gibi algılanmasının önüne geçilebilmesi için, eğitim sürecinin her kademesine yerleştirilmelidir. Bu sayede; insan hakları mesleki ya da akademik bir konu olmaktan ziyade bir kültür oluşturuca temel olarak yerleşecektir. Küreselleşmenin bir etkisi ya da sonucu olarak değerlendirilebilecek bir olgu olan rekabet de hayatın her alanında etik dışında seyreden ve haksız rekabet olarak hukuk mekanizmasının karşısında önemli bir sorun olmaktan çıkacaktır.

Etik aynı zamanda; meşruiyet ile hukukilik arasındaki köprünün de sağlamlığını teminat altına alan bir değerler bütünüdür. Hatırlanacağı üzere hukukilik; toplumdaki olumsuz, akla, ahlaka ve adalete aykırı uygulamalara karşı adaleti tesis edecek, toplumun içinde bulunduğu kaos veya bunalım diye adlandırabileceğimiz haksızlık pratiklerinin ortadan kaldırılması ya da tedricen azaltılması yönünde işlev görecektir. Hukukun bu işlevini yerine getirebilmesi için, yürürlükteki hukuk kurallarının toplumun çoğunluğu tarafından benimsenip kabul görmesi gerekir ki, bu da meşruiyet kavramını karşımıza çıkartır. Bu yüzden de tekrar ifade etmek gerekirse, bir toplumda yürürlükteki kuralların hem “meşru” hem de “hukuki” olabilmesi o toplumun uygarlık düzeyi ile ilgilidir. İşte bu noktada eğitim, özellikle etik eğitimi elzemdir. Bu nedenle; okullarda verilen dersler kapsamında bu değerlere fazla yer verilmeyip, demokrasinin seçime indirgenmesi ve seçim mekanizmalarının tanıtılmasına ağırlık verilmesi eleştirilmiştir. Tüm bu eleştiriler ve yorumlar birlikte değerlendirildiğinde; siyasal katılmanın nitelik bakımından da ilerleme katetmesi ancak bu eksikliklerin giderilmesi ve siyasal kültürde oluşan yozlaşmanın giderilerek demokratik ilkelere uyumlu hale gelmesi ile mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

ABADAN, Nermin, Devlet İdaresinde Menfaat Gruplarının Rolü, SBFD, C.14, Sy.1,1959.

ACAR Feride, *Kadınların İnsan Hakları, CEDAW Ve Türkiye’de Durum*, Güncel Hukuk Dergisi, Mart 2005, sayı 15.

AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali, Ulus – Devlet ya da Halkın Egemenliği, İmge Kitabevi, 1. Baskı, 2006.

AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali & KÖKER, Levent, Tanrı Devletinden Kral Devlete, İmge Kitabevi, 5. Baskı, 2008.

AKAD, Mehmet, Baskı Gruplarının Siyasal İktidarla İlişkileri, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1976.

AKAL, Cemal Bali, (Der.), Devlet Kuramı, Dost Kitabevi, 2.Baskı, 2005.

AKBAY, Muvaffak, Umumi Amme Hukuku Dersleri, Güney Matbaacılık, 1. Cilt, 2. Baskı, Ankara 1951.

AKILLIOĞLU, Tekin, İnsan Hakları I, Kavram Kaynaklar ve Koruma Sistemleri, AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yayınları, No:17, 1995.

AKIN, İlhan, Temel Hak ve Özgürlükler, İÜHF. Yayınları, İstanbul, 1971.

AKSOY, Muammer, Atatürk’ün Laik Hukuk Devleti, Türk Hukuk Kurumu Yayınları 6, 2010.

ALGAN, Bülent, Değişen Egemenlik Anlayışı Ve Küreselleşme Bağlamında İnsan Hakları, Kazancı Hakemli Hukuk Dergisi, Hakemli Hukuk Dergisi, 2006, sayı:27-28.s.65-99.

ALGAN, Bülent, Ekonomik, Sosyal Ve Kültürel Hakların Korunması, Seçkin Yayınları, Ankara, 2007.

ALKAN, Haluk, Avrupa Birliği Karar Alma Süreçlerinde Baskı grupları, Türk İdare Derisi, Yıl 71, Mart 1999, sayı 422.

ALKAN, Türker “Demokrasinin Denetim Mekanizması ve Siyasal Toplumsallaşma”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 1978, Cilt 33, sy.1., 151-172.

ARENDR, Hannah, Şiddet Üzerine, Çev: Bülent PEKER, İletişim Yayınları, 5. Baskı, 2011.

ASLAN, Seyfettin & Cengiz GÜL, Geçmişten Günümüze Türkiye’de Baskı Grupları, CÜ. İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, C.5, Sayı 1, 85-100.

ARI, Tayyar, Uluslararası İlişkiler Teorileri, Çatışma, Hegemonya, İşbirliği, Alfa Yayınları, 2. Baskı, 2002.

BALL, Alan R., **PETERS**, B.Guy, “Modern Politics And Government”, Çağdaş Siyaset ve Yönetim, Çev.Nil UZUN, Yayınodası , İstanbul, 2007.

Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü <http://www.vgm.gov.tr/sayfa.aspx?Id=3>.

BAYKAL, Deniz, Siyasal Katılma, Bir Davranış İncelemesi, AÜSBF Yayınları, Sevinç Matbaası, 1970.

BERKTAY, Fatmagül, Kadınların insan Haklarının Gelişimi ve Türkiye, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları, No:7, 2004.

BOZKURT, Enver, Uluslararası İnsan Hakları Hukuku, Asil Yayın, 2006.

CAN, Cahit, Hukuk Sosyolojisinin Gelişim Yönü, AÜHF Yayınları, No:500, 1996.

CANİKLİOĞLU, Meltem DİKMEN, Anayasal Devlette Meşruiyet, Yetkin Yayınları, 2010.

CHEVALLIER, Jacques, Hukuk Devleti, Çev: Ertuğrul Cenk GÜRÇAN, İmaj Yayınevi, 2010.

ÇAM, Esat, Siyaset Bilimine Giriş, Güryay Matbaacılık, İstanbul, 1977.

ÇEÇEN, Anıl, Hukukta Norm ve Adalet, AÜHF Dergisi, 1975, 32, sayı 1-4, s. 71-115.

ÇEÇEN, Anıl, İnsan Hakları, Savaş Yayınevi, Genişletilmiş 3. Basım, Ankara 2000.

ÇEÇEN, Anıl, Ulus Devlet Türkiye Cumhuriyeti, Kilit Yayınları, 2. Baskı, 2009.

ÇEÇEN, Anıl, Türkiye’nin Birliği, Togan Yayıncılık, Ekim 2013.

ÇEÇEN, 200 *Ulus Devlet'ten 2000 Eyalet Devletine*,

http://www.kemalistyaklasim.info/index.php?option=com_content&view=article&id=515:20

[0-ulus-devletten-2000-eyalet-devletne&catid=41:makaleac&Itemid=56](http://www.kemalistyaklasim.info/index.php?option=com_content&view=article&id=515:20), Erişim

tarihi:10.05.2013.

ÇEÇEN, Anıl “Ulus Devlette Derinlik Ve Paralellik”,

<http://www.kemalistyaklasim.info/index.php/makaleler/prof-dr-an-l-cecen/507-ulus-devlette->

[derinlik-ve-paralellik](http://www.kemalistyaklasim.info/index.php/makaleler/prof-dr-an-l-cecen/507-ulus-devlette-); Erişim tarihi: 15.05.2014.

ÇOLAK, N. İlker, Bilgi Edinme Hakkı, Önemi Ve Bilgi Verme Yükümlülüğü, Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, Mayıs 2005.

DACHEUX, Eric, Kamusal Alan, Çev: Hüseyin KÖSE, Ayrıntı Yayınları, 2012.

DAHL, Robert A., Modern Political Analysis, Englewood Cliffs, Prentice – Hall Inc.,1963.

DAHL, Robert A., Demokrasi Üzerine, Çev: Betül KADIOĞLU, Phoenix Yayınları, 2. Baskı, 2010.

DOEHRING, Karl, Genel Devlet Kuramı, Çev.Ahmet MUMCU, İnkılap Yayınları, 3. Baskı, 2002.

DOĞAN, İlyas, Devletler Hukuku, Seçkin Yayınları, 2008.

Duguit, Leon, Kamu Hukuku Dersleri, Çev. Süheyp Derbil, İstiklal Matbaacılık, Ankara 1954.

DUVERGER, Maurice, Party Politics And Pressure Groups, Nelson’s University Paperbacks, USA.

DUVERGER, Maurice, Siyaset Sosyolojisi: Siyasal Bilimin Ögeleri, Çev. Şirin TEKELİ, Varlık Yayınları, İstanbul, 1982.

ERDOĞAN, Mustafa, Anayasa Hukuku, Orion Yayınevi, 4. Baskı, 2007.

ERDOĞAN, Mustafa, Anayasal Demokrasi, Siyasal Kitabevi, 4. Baskı, 2001.

ERDOĞAN, Mustafa, İnsan Hakları Teorisi Ve Hukuku, Genişletilmiş 2. Baskı, Orion Kitabevi, 2011.

EROĞUL, Cem, Anayasa Giriş (Anayasa Hukukuna Giriş), İmaj Yayınevi, 11. Baskı, 2010.

EROĞUL, Cem, Devlet Nedir?, İmge Kitabevi, 3. Baskı, 2002.

FEYZİOĞLU, Turhan, Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Kazai Murakabesi, Güney Matbaacılık, Ankara 1951.

FOUCAULT, Michel, The Birth of Biopolitics, Lectures at the College De France 1978-1979.

FRAZER, Nancy, Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Varolan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı, Kamusal Alan, çev. Meral Özbek, Cemal Balcı, Hil Yayınları, 2004.

GEMALMAZ, Mehmet Semih, “Tarihselliği Bağlamında İnsan Hakları” İnsan Hakları Yıllığı, TODAİE, C.7-8, 1985-1986.

GEVREK Özlem Bozkurt, *Uluslararası Sözleşmelerde Kadın Hakları*, İşkur, Sayı 5, Ocak – Şubat – Mart 2012.

GÖNENÇ, Levent, “Siyasi İktidarın Denetlenmesi, Dengelenmesi ve Anayasalar” TEPAV Anayasa Çalışma Metinleri, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1280236405-1.Siyasi_Iktidarın_Denetlenmesi_Dengelenmesi_ve_Anayasalar.pdf, Erişim tarihi: 20.02.2013.

GÖNENÇ, Levent, Siyasi İktidar Kavramı Bağlamında Anayasa Çalışmaları İçin Bir Kavramsal Çerçeve Önerisi, AÜHFD, 2007, C.56,

GÖZLER, Kemal, Kanun Hükmünde Kararnamelerin Hukuki Rejimi, Ekin Yayınları, 1. Baskı, 2000.

GÖZLER, Kemal, Devletin Genel Teorisi, Ekin Yayınları, 3. Baskı, 2011.

- GÖZLER**, Kemal, "Asli Kurucu İktidar - Tali Kurucu İktidar Ayrımı: TBMM Yeni Bir Anayasa Yapabilir mi?", in Ece Göztepe ve Aykut Çelebi (Editörler), *Yeni Anayasa: Demokratik Bir Anayasa İçin Öneriler*, İstanbul, Metis Yayınları, 2012, s.45-61. [www.anayasa.gen.tr/tbmm-yeni-anayasa.htm], Erişim tarihi: 20.08.2013.
- GÖZLER**, Kemal, http://www.anayasa.gen.tr/esitlik.htm#_ftn236, Erişim tarihi: 20.08.2013.
- GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref & TAN**, Turgut, İdare Hukuku C.1, 5. Baskı.
- GÜLMEZ**, Mesut, İnsan Hakları Ve Demokrasi Eğitimi, TODAİE Yayını, 2. Baskı, 2001.
- GÜNDAY**, Metin, İdare Hukuku, İmaj Yayınevi, 6. Baskı, 2002.
- GÜRİZ**, Adnan, Hukuk Felsefesi, AÜHF Yayınları, 4.Baskı, 1996.
- GÜRİZ**, Adnan, Feminizm, Postmodernizm ve Hukuk, Phoneix Yayınları, 2. Baskı, 2011.
- HABERMAS**, Jorgen, Kamusal Alan: Çev. Meral ÖZBEK, Kamusal Alan, Hil Yayınları, 2004.
- HABERMAS**, Jorgen, Kamusal Alan: Ansiklopedik Bir Makale, Birikim, sy.70, 1995, Şubat, Çev.Nuran EROL.
- HEYWOOD**, Andrew, Siyaset, Adres Yayınları, editör: Buğra KALKAN, Ekim, 2007.
- HIZ, Yüksel & YILMAZ, Zekeriya**, Bilgi Edinme Ve Dilekçe Hakkı, Seçkin Yayınları, 1. Baskı, 2004.
- HUNTINGTON**, Samuel P., Üçüncü Dalga Geç 20. Yüzyılda Demokratikleşme, Çev: Ergun ÖZBUDUN, Kilit Yayınları, 3. Baskı,2011.
- İBA**, Şeref, Anayasa Hukuku Ve Siyasal Kurumlar, Turhan Kitabevi, 2. Baskı, Ankara 2008.
- KABOĞLU**, İbrahim Ö., Kolektif Özgürlükler, DÜHF Yayınları, No:8, Diyarbakır, 1989.
- KABOĞLU**, İbrahim, Dayanışma Hakları, TODAİE İnsan Hakları Araştırma Ve Derleme Merkezi, Ankara 1996.
- KABOĞLU**, İbrahim Ö., Özgürlükler Hukuku İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı, Afa Yayınları, 5. Baskı, 1999.

- KABOĞLU**, İbrahim Ö., Özgürlükler Hukuku, İmge Kitabevi, 6. Baskı, 2002.
- KABOĞLU**, İbrahim Ö., Anayasa Yargısı, İmge Kitabevi, 4. Baskı, 2007.
- KADIOĞLU**, Ayşe, Vatandaşlığın Dönüşümü, Metis Yayınları, 2008.
- KALABALIK**, Halil, İnsan Hakları Hukuku, Seçkin Yayınları, 2. Baskı, 2009.
- KAPANI**, Münci, Kamu Hürriyetleri, Yetkin Yayınları, 7. Baskı, Ankara 1993.
- KAPANI**, Münci, Politika Bilimine Giriş, Bilgi Yayınları, 21. Baskı, 2008.
- KARAMUSTAFAOĞLU**, Tunçer, Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri, AÜHF Yayınları No:262, 1970.
- KARAOSMANOĞLU**, Fatih, İnsan Hakları, Seçkin Yayınları, 2011.
- KARAYALÇIN**, Yaşar, “Hukukun Üstünlüğü”, AÜSBF Dergisi içinde, Cilt 47, sayı 3-4, Haziran – Aralık 1992, 193-214.
- KAYA**, Cemil, İdare Hukukunda Bilgi Edinme Hakkı, Seçkin Yayınları, 1. Baskı, 2005.
- KIŞLALI**, Ahmet Taner, Siyasal Çatışma Ve Uzlaşma, İmge Kitabevi, 2. Baskı, 1993.
- KIŞLALI**, Ahmet Taner, Siyaset Bilimi, İmge Kitabevi, 15.Baskı, 2011.
- KUÇURADI İ**, İnsan Hakları Kavramları Ve Sorunları, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.
- MEMİŞ**, Emin, Türkiye’de Anayasa Gelişimleri Eğrisi (1808-2011) Anayasa Hukuku Notları, Filiz Kitabevi, 2011.
- MEYNAUD**, Jean, Politikada Baskı Grupları, Çev. Semih TİRYAKİOĞLU, Varlık Yayınları, İstanbul 1975.
- MILBRATH**, Lester W., Political Participation, Rand McNally & Company, 1965.
- MUMCU**, Ahmet & **KÜZECİ**, Elif, İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri, Turhan Kitabevi, 4.Baskı, 2007.
- MUMCU**, Uğur, Tarikat Siyaset Ticaret, Um:ag Vakfı Yayınları, 23. Baskı, 1997.

MUMCUOĞLU, Maksut, Çağdaş Demokrasi Kuramlarında Katılma Ve Türkiye’de Katılmanın Evrimi, Doçentlik Tezi, Ankara,1982.

NEGT, Oscar & KLUGE, Alexander, “Kamusal Alan Ve Tecrübe”ye Giriş, Kamusal Alan, Hil Yayınları, 2004.

NOMER, Ergin, Vatandaşlık Hukuku, Filiz Kitabevi, 11. Baskı, 1997.

ODYAKMAZ, Zehra & KAYMAK, Ümit & ERCAN, İsmail, Anayasa Hukuku, İdare Hukuku, İkinci Sayfa Yayınları, 12. Baskı, 2011.

OKANDAN, Recai G, Umumi Amma Hukuku Dersleri, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1952.

OPPENHEIMER, Franz, Devlet, Phoenix Yayınları, 2005.

ORAL, Behçet, Öğrenme Öğretme Kuram Ve Yaklaşımları, Pegem Akademi, 2. Baskı, 2012.

ÖZCAN, Mehmet Tevfik, Modern Toplum Ve Hukuk Devleti, On İki Levha Yayıncılık, 2008.

ÖDEN, Merih, Seçmenlerin Kişi Tercihi Açısından Seçim Sistemleri, Yetkin Yayınları, 2003.

ÖZAY, İl Han, Günışığında Yönetim, Filiz Kitabevi, İstanbul 2002.

ÖZBEK, Meral, Kamusal Alanın Sınırları, Kamusal Alan, Hil Yayınları,2004.

ÖZBUDUN, Ergun, Türkiye’de Sosyal Değişme Ve Siyasal Katılma, AÜHF Yayınları, Yayın No: 363, 1975.

ÖZBUDUN, Ergun, Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, 3. Baskı 1993.

ÖZBUDUN, Ergun, Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, 11. Baskı, 2010.

ÖZBUDUN, Ergun, Vesayetçilik, Demokrasi ve Yeni Anayasa, Tarih Bilinci, Ekim 2011.

ÖZKANLI, Özlem & KORKMAZ, Adil, Kadın Akademisyenler, AÜSBF Yayınları, Yayın No: 586, 2000.

PATEMAN, Carole, Participation And Democratic Theory, Cambridge University Press, 1999.

PAZARCI, Hüseyin, Uluslararası Hukuk, Turhan Kitabevi, 7. Baskı, 2008.

- POGGİ**, Gianfranco, Modern Devletin Gelişimi, İstanbul Bilgi Ün. Yayınları, 2. Baskı, 2002.
- REYNIÉ**, Dominique, “Kamuoyu”, Çev. İsmail YERGUZ, Siyaset Felsefesi Sözlüğü, İletişim Yayınları, 2003.
- ROCHE, John P., STEDMAN**, Murray, The Dynamics Of Democratic Government, McGraw-Hill Book Company, 1954.
- ROUSSEAU**, Jean Jacques, İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kaynağı, Çev. R.Nuri İleri, Say Yayınları, 11. Baskı, 2010.
- ROUSSEAU**, Jean Jacques, Toplum Sözleşmesi, Çev.Ahmat Şansıluy, Anahtar Yayınları, Ekim 2010.
- SADIK** Khwaja Gulam, Bugünkü İslamda İnsan Hakları, İnsan Haklarının Felsefi Temelleri İçinde, Türkiye Felsefe Kurumu Yayını, 2009.
- SANCAR**, Mithat, Devlet Akli Kısılcacında Hukuk Devleti, İletişim Yayınları, 3. Baskı, 2004.
- SARIBAY**, Ali Yaşar, Yurttaşlık ve Katılımcı Demokrasi,
<http://www.siyasaliletisim.org/index.php/haber-ve-yorum-arsivi/analiz/388-yurttalk-ve-katilmc-demokrasi.html>, Erişim tarihi: 03.10.2013
- SARTORİ**, Giovanni, Demokrasi Teorisine Geri Dönüş, Çev: Tunçer KARAMUSTAFAOĞLU, Mehmet TURHAN, Yetkin Yayınları, 1996.
- SCHUMPETER**, Joseph A., Capitalism, Socialism and Democracy, Routledge, George Alien and Unwin, Taylor & Francis e-Library, London, 2003.
- SEN**, Amartya, Özgürlükle Kalkınma, Çeviren:Yavuz Alogan, Ayrıntı Yayınları, 2004.
- SOYSAL**, Değişen Egemenlik ve Meşruluk, Anayasa Yargısı, 2003, cilt 20, 171-181.
- SOYSAL**, Mümtaz, 100 Soruda Anayasanın Anlamı, Gerçek Yayınevi, 5. Baskı, 1979.
- SOYSAL**, Mümtaz, Dinamik Anayasa Anlayışı Anayasa Diyalektiği Üzerine Bir Deneme, AÜSBF Yayınları, Sevinç Matbaası, 1969.
- SUNAY**, Reyhan, Tartışılan Egemenlik, Yetkin Yayınları, 1. Baskı, 2007.

ŞAHİM, Tarık, Siyasi Katılım Ve Baskı Grupları, Makro Ltd. Şti. Eğitim Yayınları, Ankara 1994.

TANÖR, Bülent, Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu, 3. Baskı, BDS Yayınları, İstanbul, 1994.

TEZİÇ, Erdoğan, Anayasa Hukuku, Beta Yayınları, 2. Baskı, 1991.

TIEDEMAN, Paul, Uluslar arası İnsan Hakları Bakış Açıklarına Göre İnsan Onuru ve İnsan Hakları İlişkisi, Güncel Hukuk, Kasım 2010/11-83 , Çev: Prof. Dr. Yener Ünver, s. 46-47.

TROPER, Michel, "Sınırlı İktidar, Hukuk Devleti ve Demokrasi" başlıklı tebliğ, Demokrasi Ve Yargı, TBB Yayınları, 2005.

TUNAYA, Tarık Z., Siyasal Kurumlar Ve Anayasa Hukuku, İÜ Yayınları, 1980.

TURAN, İlter, Siyasal Sistem Ve Siyasal Davranış, Der yayınları, 3. Basım, İstanbul, 1977.

TÜİK, İstatistiklerle Kadın 2012,

http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=11&KITAP_ID=238, Erişim

tarihi: 15.02.2014.

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük www.tdk.gov.tr.

Türkiye'de Gönüllülük, BM Gönüllüleri (UN Volunteers),

<http://www.tusev.org.tr/usrfiles/files/Gonulluluk.pdf>, Erişim tarihi 05.02.2014.

TÜRKÖNE, Mümtaz'er, Siyaset, Opus Yayınları, 2009.

ÜÇOK, Bahriye, İnsan Haklarının Gerçekleşmesinde Dinin Etkileri, İnsan Haklarının Felsefi Temelleri İçinde, Türkiye Felsefe Kurumu Yayını, 2009.

ÜNSAL, Artun, Siyaset Ve Anayasa Mahkemesi, AÜSBF Yayınları, 1980.

WEBER, Max, Toplumsal Ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı, Çev: Özer OZANKAYA, İmge Kitabevi, 1.Baskı, 1995.

YAŞAMIŞ, Firuz Demir, Anayasa Ve İnsan Hakları Bağlamında Bilgi Edinme Kanunu, Bilgi Edinme Hakkı Paneli s.Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2004.

YAYLA, Atilla, Siyaset Teorisine Giriş, Siyasal Kitabevi, 4. Baskı,2004

YERGÖK, Ziya, Anayasa Ve İnsan Hakları Bağlamında Bilgi Edinme Kanunu, Bilgi Edinme Hakkı Paneli s.Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2004.

YILMAZ, Ejder, Hukuk Sözlüğü, Yetkin Yayınları, Ankara, 5. Baskı, 1996.

ZABUNOĞLU, Yahya K., (Bir Hukuk ve Siyasal Bilim Problemi Olarak) Devlet Kudretinin Sınırlandırılması), Ajans-Türk Matbaası, Ankara, 1963.

http://www.yargitay.gov.tr/abproje/belge/temelbelge/AIHS_tr.pdf, Erişim tarihi: 10.09.2013

<https://www.aa.com.tr/tr/politika/266948--basbakan-erdogan-ak-parti-genisletilmis-il-baskanlari-toplantisinde>, Erişim tarihi: 01.02.2014.

http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1626, Erişim tarihi: 28/01/2014

<http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul?kod=2>, Erişim tarihi : 28/01/2014

[http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-JD\(2007\)001rev-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-JD(2007)001rev-e) Erişim tarihi: 01.02.2014.

<http://www.turkhukukkurumu.org.tr/Siteyazi/20110203HST.pdf> Erişim tarihi: 01.02.2014.

http://www.kararlar.anayasa.gov.tr/kararYeni.php?l=manage_karar&ref=show&action=karar&id=1145&content=khk Erişim tarihi: 01.02.2014.

<http://www.vgm.gov.tr/sayfa.aspx?Id=3>, Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, Erişim tarihi: 28/01/2014

http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/Article/pg_Article.aspx?Id=94563a9b-a8b3-45cc-afe4-b6facc62fc78; Erişim tarihi: 28/01/2014

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/25788279.asp>, Erişim tarihi: 01.03.2014.

http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/Article/pg_Article.aspx?Id=94563a9b-a8b3-45cc-afe4-b6facc62fc78; Erişim tarihi: 01.03.2014.

http://www.tbmm.gov.tr/kultursanat/tom_hakkinda.htm, Erişim tarihi: 15.09.2013.

<http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>, Erişim tarihi:20.02.2014.

http://ookgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2013_08/02113729_201308021052.pdf, Erişim tarihi: 20.09.2013.

<http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx?islem=1&kno=224>, Erişim tarihi: 15.10.2013

http://www.edchreturkey-eu.coe.int/News_TU.asp#9-13#September, Erişim tarihi: 01.02.2014.

http://www.tema.org.tr/web_14966-2_1/neuralnetwork.aspx?type=145, Erişim tarihi: 20.12.2013.

http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/399714/Babacan_Halkin_yargiya_guveni_su_a_nda_alt_seviyelere_indi_.html, Erişim tarihi: 15.01.2014.

<http://www.anayasa.gov.tr/Gundem/Detay/606/606.pdf>, Erişim tarihi: 19.06.2014.

<http://www.anayasa.gov.tr/Gundem/detay/552/552.pdf>, Erişim tarihi: 19.06.2014.

http://eski.barobirlik.org.tr/yayinlar/kitaplar/2007_Anayasa%20Taslagi_TBB.pdf, Erişim tarihi: 10.02.2014.

http://tr.wikipedia.org/wiki/J%C3%BCrgen_Habermas, Erişim tarihi: 20.08.2012

http://www.nlpacademy.co.uk/articles/view/understanding_your_mind_conscious_and_unconscious_processing/, Erişim tarihi: 10.05.2014.

<http://blog.milliyet.com.tr/ogrenme-surecleri/Blog/?BlogNo=323045>, Erişim tarihi: 30.04.2014

<http://www.milliyet.com.tr/ogrenme-asamalari-cocugum-1504369/>, Erişim Tarihi: 30.04.2014

http://www.transparency.org/country#TUR_DataResearch, Erişim tarihi 30.03.2014.

<http://www.transparency.org/cpi2012/results>, Erişim tarihi 30.03.2014.

<http://www.etik.gov.tr/Raporlar.aspx?id=1>, 2012 yılı Faaliyet Raporu, Erişim tarihi: 30.01.2014

ACARAY, Deniz, Siyasal Katılma Yolu İle İnsan Haklarının Korunması, Doktora Tezi,

Danışman: Prof. Dr. Anıl ÇEÇEN, 259 s.

ÖZET

“Siyasal Katılma Yolu İle İnsan Haklarının Korunması” adlı bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; insan haklarının korunması ile devlet iktidarının sınırlandırılması kavramsal olarak ele alınmakta ve aralarındaki ilişkiye değinilmekte, ikinci bölümde siyasal katılma detaylı bir şekilde incelenmekte, üçüncü bölümde ise siyasal katılmanın insan haklarının korunmasına etkisi bakımından Türkiye’deki güncel durum irdelenmektedir.

1. bölümde; insan haklarının korunması ile devlet iktidarının sınırlandırılması arasındaki ilişki, insan haklarının korunması için siyasal bilim ve hukuk öğretilerinde tarih boyunca getirilen- getirilmeye çalışılan koruma sistemleri gözönüne alınarak kronolojik sıra doğrultusunda açıklanmaktadır. Toplumsal ve siyasal varoluşun bir gereği olarak, insan haklarının devlet tarafından tanınması, düzenlenmesi ve sınırlandırılması; insan haklarının korunması konusunda da devlet iktidarının sınırlandırılması problemini karşınıza çıkartmaktadır. Devlet iktidarının sınırlandırılması ise, hukuk öncesi, hukuki ve hukuk dışı faktörler eliyle olmak üzere üç aşamada gerçekleşmektedir. Hukuk öncesi ve hukuki koruma mekanizmalarının önemi ortaya konduktan başka, hukuk dışı koruma sağlayan faktörler tanıtılmakta ve pozitif hukukun sağladığı güvencelerin, insan haklarını ne kadar korusa da, gerçekleşmesi aşamasındaki etkinliğinin istenilen düzeyde olmadığı-olamayacağı noktasından hareketle, siyasal katılmanın önemine değinilmektedir.

2. bölümde; siyasal katılma hem demokrasinin bir gereği, hem bir haklar grubu, ama en önemlisi de insan haklarının bütünlüğünü koruyan bir tutkal ya da sigorta işlevi görmesi bakımından kapsamlı olarak araştırılmaktadır. Bu doğrultuda; iktidarın meşruiyet

kaynağı olması bakımından, düzeyleri, işlevleri, alanları, araçları, onu etkileyen faktörler ve sonunda da katılmama olgusu irdelenmektedir.

nc ve son bölümde ise; Türkiye’de insan haklarının korunmasına etkisi bakımından siyasal katılmanın güncel durumu, bu olgunun arkasında ya da bünyesinde barındırdığı bazı istenmeyen oluşumların, siyasette etik dışına kaymaların siyasal katılmaya ve dolayısıyla da insan haklarının korunmasına etkisi değerlendirilmektedir.

ACARAY, Deniz, Protection Of Human Rights Via Political Participation,

Doctoral Thesis, Advisor: Prof.Anıl ÇEÇEN, 259 p.

ABSTRACT

Having the name of “Protection Of Human Rights Via Political Participation” of this study, consists of three parts. In the first part; protection of human rights and restriction of state power are discussed conceptually and touched on the relation between them. In the second part; political participation is elaborated and finally in the third part, present state of affairs in Turkey in terms of the impact of political participation to protection of human rights is analyzed.

In the first part; the relation between protection of human rights and political participation is explained chronologically considering the protective mechanisms provided by political sciences and jurisprudence. Due to the fact that recognition, arrangement and restriction of human rights by the states as required by cultural and political being; the question of protection of human rights requires the restriction of state power. And restriction of state power materializes at three stages that are called as pre-law, juristic and extra-law processes. Pre-law and juristic protective mechanisms, namely the juristic restrictive measures are primarily examined and evaluated, subsequently the extra-law mechanisms are considered holding the view that the previous ones are inadequate for the aim of protection of human rights. The main extra-protective elements are handled within the framework of political participation.

In the second part, political participation is studied comprehensively; as being the main requirement of democracy, also a group of rights, but most importantly as a binder or an assurance for protection of integrity of human rights. For this purpose; political participation is examined in terms of being a source for legality of state power, levels,

functions, fields and tools of it, the factors affecting it and finally nonparticipation fact is studied.

In the third and final part; present state of affairs in Turkey in terms of the impact of political participation to protection of human rights is evaluated considering the affect of undesirable constitutions of immanent of it and non ethical slipping in politics to political participation and thus protection of human rights.